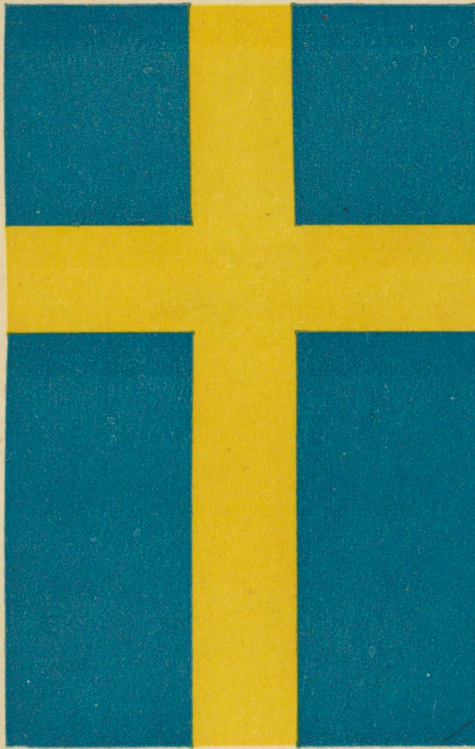

A-9359

ROOTSI

XIV-245
Jan.-m. 1617

Tartu Ülikool
Loomakasvatuse Kabinett
Tartu, Narva t. 76.

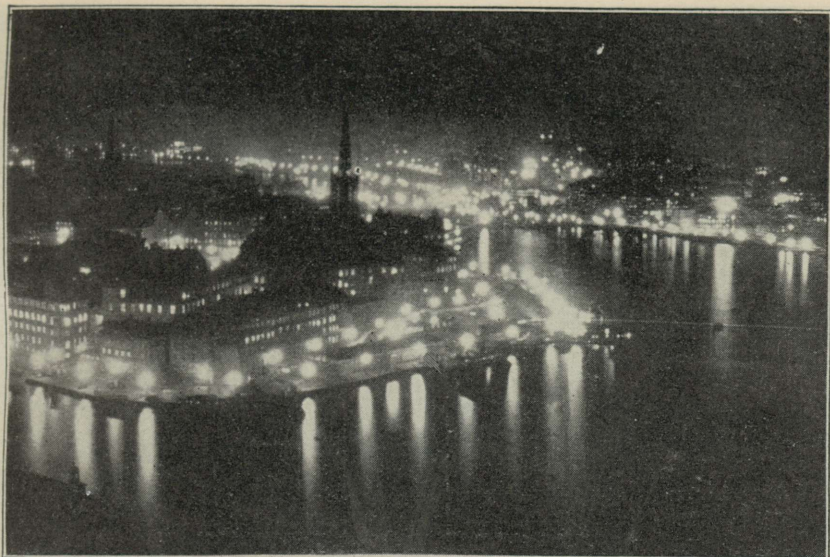
KIRJASTUS

TALLINNAS

1935

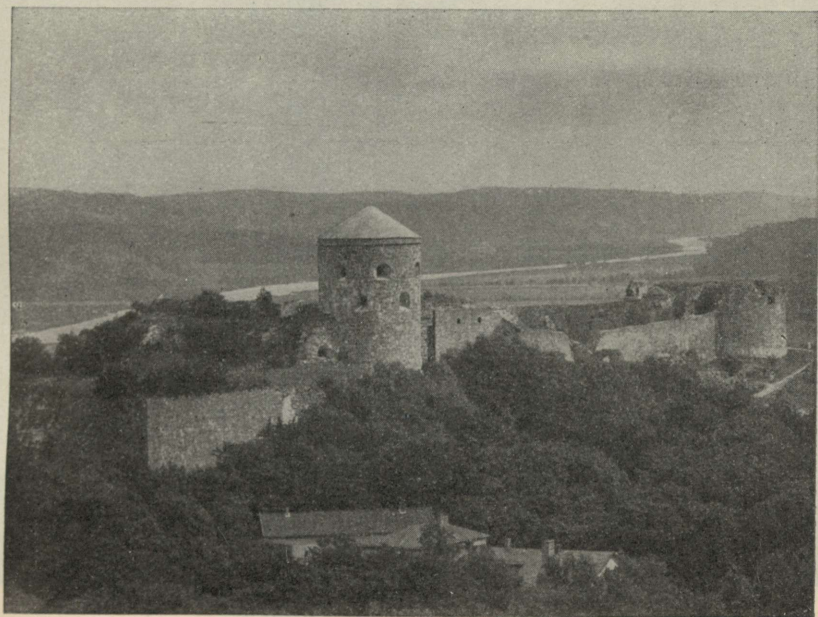
v 21961487

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

Stokholm öösel.

ROOTSI

Bohus'e muistne kindlus.

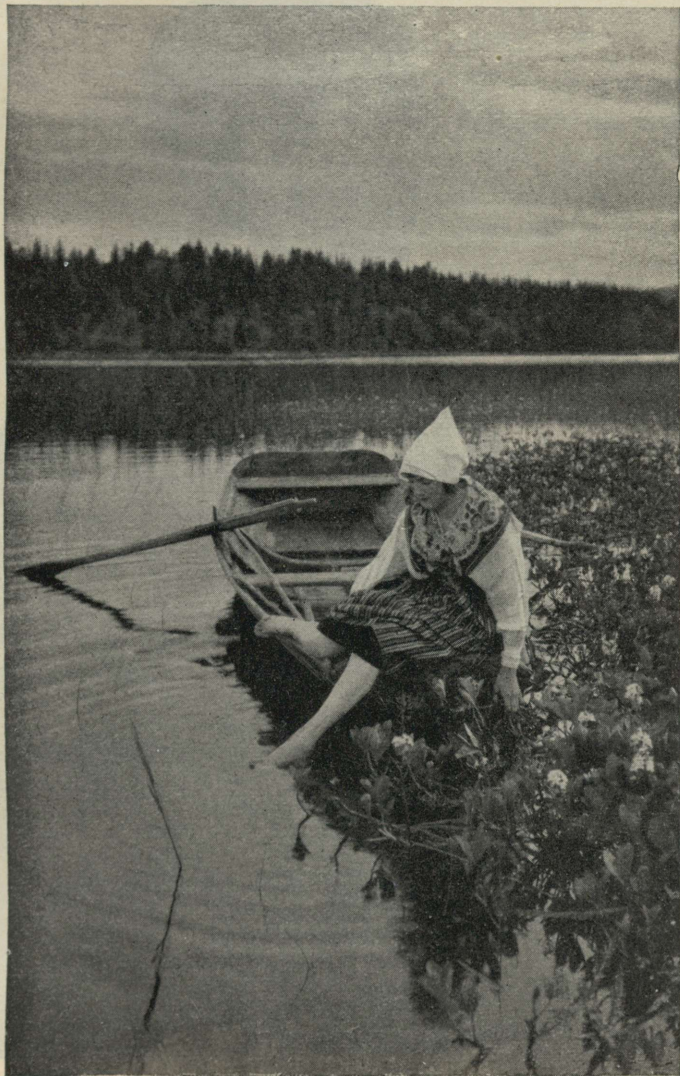

T. M. Rootsi kuningas Gustaf V.

A-9359

ROOTSI

TOIMETANUD BERNHARD LINDE
KIRJASTUS «VARAK», TALLINNAS

Rahvusrüdes neiu Leksand'ist.

T. M. Rootsi kuninganna Victoria †.

21961487

Trükivigade õiendus.

Lhk. 152 pildi allkirjas on: Gösta,	peab olema: Greta.
„ 161 „ „ „ Eklund'iga,	„ „ Ekelund'iga.
„ 164 „ „ „ Flengroth,	„ „ Tengroth.
„ 166 esimene rida alt: Hendrik,	„ „ Henrik.
„ 167 viies rida ülalt: Sigurd Johanson'i,	„ „ Sigurjonsson'i.

Eessõna.

Ülevaatlik teatmeteos Rootsist on siia maani puudunud eesti keeles. Seda tuntavat lünka katsub käesolev väike raamat osaltki täita. Silmas pidades eesti laialdastes ringkondades avalduvat huvi Rootsi vastu, tohiks vähemagi käsiraa-
matu väljaanne loota mõnevõrra rahuldada vastavaid küsimusi ja tarbeid.

Eesti lugeja leiab siin hõlbustatud võimalusi Rootsi elule ja kultuurile
liginemiseks nii olevikus kui minevikus. Vahest annab see mõnele lugejale
koguni tõuget Rootsi eri palgepoolte lähemaks tundmaõppimiseks. Tahaks loo-
tust avaldada, et see tutvustamisteos leiaks teed igasse rahva- ja kooliraamatu-
kogusse.

Käesoleva raamatu tekkimine ja ilmumine on üheks Rootsi-Eesti suhete
tugevdamise nähteks. Tartu ülikooli suurest juubeliaastast saadik, mil mõlemad
rahvad veetsid ühist kallist mälestust, omab liginemispüüete arendamine endi-
sest paremat pinda.

Anders Koskull,

Ministre Plénipotentiaire, t. f. svensk Chargé
d'affaires i Tallinn.

T. K. K. Rootsi kroonprints Gustaf Adolf.

I. Rootsi maa ja rahvas.

Põhjamaadest pakub Rootsi matkajaile kõige enam vaheldust. Rootsis on ühinenud kolme naabermaa võlud: Taani avarad legendikud, Soome metsad ja Norra mäed. Rootsi algab mõni miil Rügenist põhja pool ja ulatub kuni Lapimaa metsikute tundrateni. Oma suure ulatuse tõttu on kliima väga mitmekesine. Kuid võõraile, kes külastavad Rootsit peamiselt suvel, ei paista kliimaatilised erinevused sama hästi kui sugugi silma. Isegi polaarjoonest põhja pool on suvekuud soojad, mis on tingitud päikese intensiivsest kiirgamisest.

Suved Rootsis on heledate öödega ja kirjeldamatult ilusad. Aasad õitsevad, kuusemetsad lõhnavad, neis kohisevad vahutavad veed või uinuvad vaiksed järved. Rannal ja fjordides sinetab meri ning põhjapoolsed mäed säravad päikesepaistel.

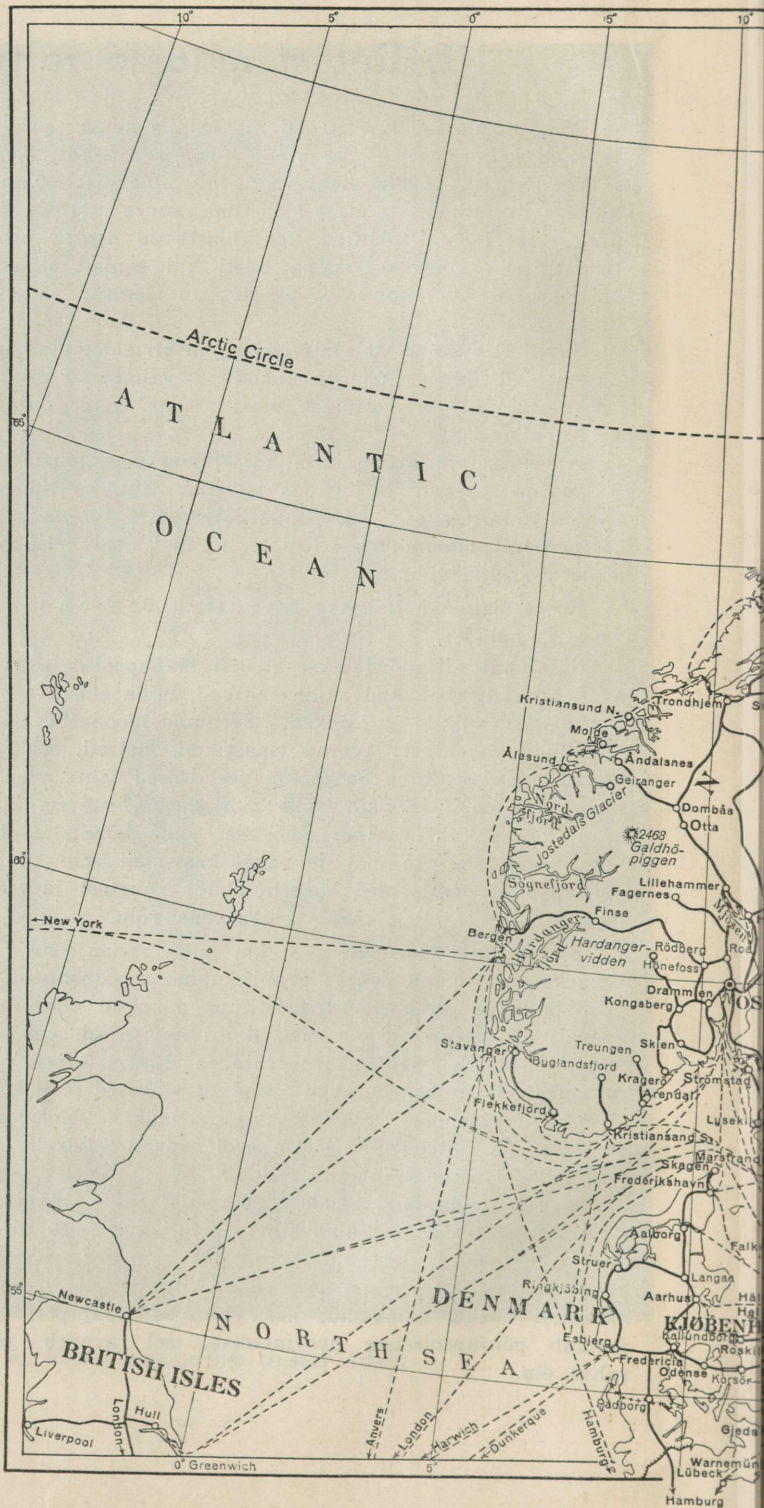
Abisko's, põhjapoolseimas turistidejaamas, püsib päike 28. maist kuni 18. juulini päevad ja ööd horisondil. Ent ka kaugemal lõuna pool pole suveööd juunis ja pea kogu juulis iialgi päris pimedad. Lühike öhtueha muutub märkamatult hommikuks. Kes on näinud neid heledaid öid, ei unusta iialgi nende võrratut võlu.

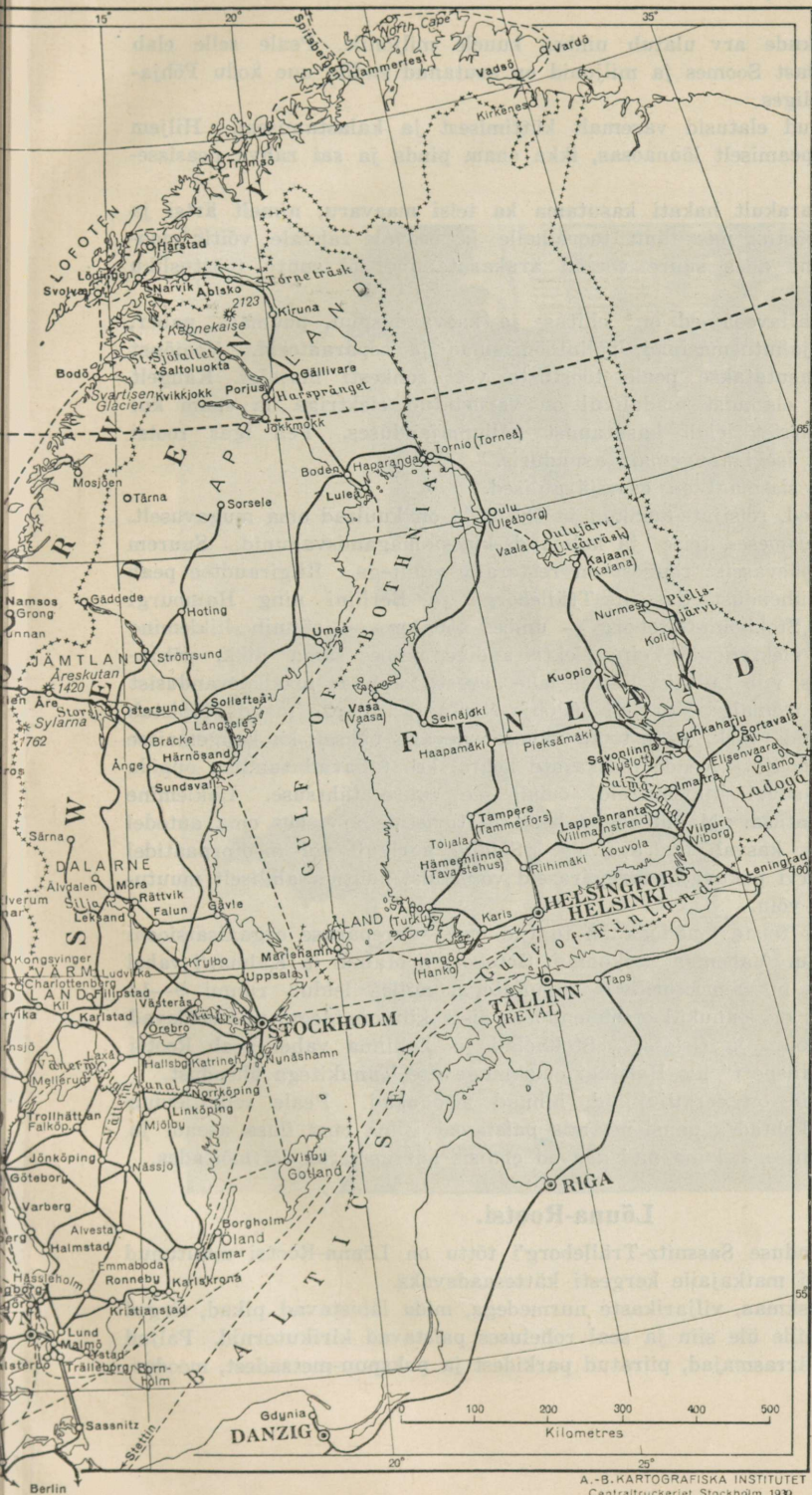
Rootsi jaguneb kolmeks peaosaks: Götaland'iks, Svealand'iks ja Norrland'iks.

Götalandi all mõistetakse Rootsi lõunapoolset osa, missugust iseloomustavad avarad, viljakandvad legendikud, mida elustavad siin ja seal metsaga kaetud kõrgendikud ja künkad. Svealand moodustab Rootsi keskosa ja pakub rikkalikku vaheldust: avarad maastikud, metsad, mäed ja järved. Svealand'is asuvad peale pealinna Stokholmi veel teised tähtsamad linnad. Rootsi põhjapoolne osa on Norrland, mille maa-ala on suurem kui Göta- ja Svealand'i omad kokku, kuid rahvast elab seal väga hõredalt. Botnia lahe ranniku ja Norra piiril asuvate mägede vahel kasvavad võimsad metsad, maa suurimad jõed rajavad endile teed kõrgendikkude suurtest järvedest merre ja võimsad kosed annavad sellele maale omapärase võlu.

Rootsi omab peaaegu 2500 km pika rannajoone. Selle iseloom on väga mitmekesine. Kuna põhjas graniitkaldad moodustavad fjorde, on lõunapoolne rand lame ja liivane. Erilist huvi pakuvad võõraile omapärased skäärid. Vaevalt on merereise, mis oleksid nii huvitavad, kui sõidud skäärides. Meri tungib sügavale maasse, moodustades ilusaid saari, mida katavad kase- ja kuusemetsad, kohati lopsakad aasad ja väikesed põllud, kuna saared muutuvad järjest kaljusemaks, olles kohati paljadki. Tuntuimad ja tähtsamad on Stokholmi ja Göteborg'ist põhja pool asuvad skäärid. Mitte vähem huvitavad pole skäärid Ängermanland'i rannal.

Rootsi algelanikud elasid vaielamuis, mille jäänuiseid on leitud soodest. Enam kui 5000 aastat elab siin sama rahvas, kes ainult vähesel määral on segunenud võõra verega. Ainult põhjapoolses osas elutseb umbes 30.000 soomlast ja 7000 laplast ehk saami, nagu nad ise end meeleldi nimetavad, mongooli tõugu nomaadid, kes elatuvad põhjapõtrade kasvatamisest. Kes matkab põhjapoolseisse provintsesse, sel avaneb võimalus jälgida selle rahva elu.

Rootsi elanikkude arv ulatub umbes kuuele miljonile. Peale selle elab ligi 300.000 rootslast Soomes ja miljonid on asutanud endile uue kodu Põhja-Ameerika Ühendriiges.

Rootsi elanikud elatusid varemalt küttimisest ja kalastamisest. Hiljem leidis põllundus, peamiselt lõunaosas, ikka enam pinda ja sai rahva peasissetulekuallikaks.

Kuid juba varakult hakati kasutama ka teisi maavaru, nimelt ärtsi ja puud. Arenes tööstus, mis tänu tooraineile ja osavale rahvale, võitis maailmakuulsuse. Ent alles suure veejõu ärakasutamine tõi suure tööstusliku õitsengu.

Tähtsamad väljaveoained on: ehitus- ja kaevanduspuu, puumass, paber, tikud, rauaärts, jahutusmasinad, põllutöömasinad ja separaatorid. Veejõust saadud elektrit kasutatakse peale tööstuste veel rohkesti mujalgi. Kaugelt enam kui pooled elamuist madalikul on varustatud elektriga ja enam kui 40 protsenti elektrist leiab kasutamist põllumajanduses. Pea igas rootsi majas on telefon, isegi kaugemais asundusis.

Liiklemisteed sisemaal on esmajärgulised.

Rootsi raudteed, reisijate-aurikud ja õhuliinid on kuulsad oma mugavuselt. Kiirrongides on esimese-, teise- ja kolmanda-klassi magamisvagnid. Suurem osa läbisõitvaist päevaseist rongest on restoranvagnitega. Riigiraudtee peab eeskujulikkude otseühendust Sassnitz-Trälleborg'i ja Berliini ning Hamburgi vahel. Vahemaal Stockholm-Göteborg — umbes 450 km — sünnib liiklemine 1926. a-st saadik elektrijõul. Teine elektriraudtee, umbes sama pikk, põhjapoolseim maailmas, viib Luleå'st Botnia lahe äärest, Lapimaa ärtsikaevandusist mööda Atlandi rannale Narvik'i (Põhja-Norras). Kogu maad läbib autoomnibuste liinide võrk, mille tõttu vähesel määral pääseb ka kaugemaisse kohtadesse, eriti põhja. Nende matkajate kohta, kes tahavad tundma õppida maid väljaspool suuri liiklemisteed, omab see suure tähtsuse. Liiklemine autodel kasvab alatasa. Maanteed on head ja turistide arv, kes oma autodel matkavad Rootsis, kasvab iga aastaga. Sõidud aurikuil või mootorpaatidel piki jõgesid ja järvi pakuvad suurepäraseid võimalusi nautida alaliselt muutuvate maastikkude võlu.

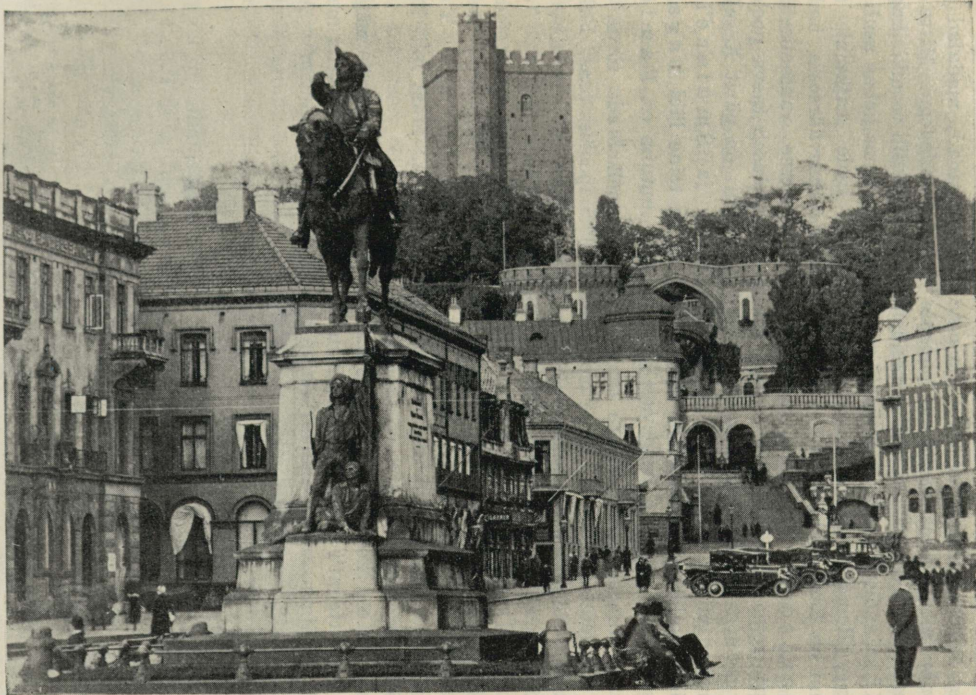
Lennuühendus teiste maadega on tuntud oma suurepärase organisatsiooni ja julgeoleku tõttu. Vahemaa Stockholmi, Göteborg'i, Malmö ja Kalmar'i vahel kaetakse igapäev mitmemootoriliste lennukitega, milles leidub ruumi 9—14 reisijale. Malmö on lennukid otseühenduses öiste kiirrongidega, mis sõidavad Göteborg'i, Stockholmi ja Oslosse. Stockholmi ja Tallinna vahel peab Rootsi lennuliini „Aerotransport“ üle Helsingi oma mugavate lennukitega ühendust.

Rootsi hotellid on eeskujulikud, hinnad mõõdukad. Peale selle leidub Rootsis paljude kohtades pansione, mis paistavad silma oma ilusa asendi ja suursuguse seadeldisega, kuna nad asuvad endis häärasmajus või mõisades.

Lõuna-Rootsi.

Oma otseühenduse Sassnitz-Trälleborg'i tõttu on Lõuna-Rootsi muutunud Saksamaalt Rootsi matkajaile kergesti kättesaadavaks.

Skåne on lausmaa, viljarikaste nurmedega, mida läbib pikad, sirged pajupüestikud, mille üle siin ja seal roheluses paistavad kirikutornid. Paljud vanad lossid ja häärasmajad, piiratud parkidest ja pükspuu-metsadest, moods-

Hälsingborg.

tavad vastandi moodsalt sisseseatud tööstuskohtadele, mis on tekkinud viimaseil aastakümneil. Kliima on väga pehme ja võrdlemisi lühikese suve jooksul võivad siin valmida isegi virsikud, viinamarjad ja viigid.

Mis Skånele annab erilise võlu, on ühendus maa ja veega. Eriti Sund, mis lahutab Rootsit Taanist, on ilusamaid, ja siin on liiklemine väga elav. Sundi ääres asuvad mitmed tähtsamad linnad. Kõigepealt Malmö, suuruselt kolmas linn Rootsis, umbes 115.000 elanikuga, tähtis kauba- ja sadamalinna. Keset linna seisavad moodsate hoonete kõrval vanad, madalad majad. Malmöt ümbritseb ilus eeslinn suurte parkide ja hulga villadega. Mitte kaugel Malmöst asub Lund, piiskopi endine residents romaani stiili toomkirikuga, mis on pärit XI sajandist. Lund on ülikoolilinn. Sundi kitsaimas kohas asub Hälsingborg, Rootsi ilusamaid linnu, mis avaldab igale matkajale sügava mulje. Linn on heaks lähtekohaks väljasõitudele vaatamisväärsesse ümbrusse, eriti Söderåsen'isse, Skäralid'i ja Skåne mitmesse vaatamisväärsesse lossi, samuti romantilisse Kullen'isse. Linna kohal tõuseb taeva poole vana torn Kärnan, tugevasti kindlustatud lossi jäänus, mis on pärit X sajandist. Hälsingborg'ist viivad ilusad teed läbi Halland'i ja Småland'i Jönköping'isse, millest üks viib läbi Nissan'i jõe ja teine läbi Lagan'i jõe oru. — Selles osas on mitu tervisveeallikat, millest tuntuim on Ramlösa.

Skåne on tuntud oma paljude esmajärguliste supelkohtade tõttu, millest suurim ja mondäänsem on Falsterbo, provintsi lõunapoolses osas. Falsterbo, praegu väiksemad linnu Rootsis, oli Hansa hiilgeajal tähtis kaubalinn, kuhu heeringapüügi ajal tulid kokku kalakaupmehed Läänemere maadest.

Lõunarannal asub Trälleborg'i linn, mis moodustab parvesõiduühenduse lõppjaama Saksamaaga. Ida pool Trälleborg'ist asub Ystad'i linn huvitavate vanade, hästi säilinud ehitistega. Selle läheduses asuv Ystad'i Saltsjöbad on kujunenud otsitavamaks suvituskohaks. Mõni miil ida pool asub idülliline sadamalinn Simrishamn.

Huvitavaim osa kogu Skåne rannikul on kuulus Kullen'i mägi, mis Öresund'i ja Kattegat'i vahel sõrmena sirutub merre. Sealne ümbrus meenutab lõunamaad ja siin asuvad populaarsed kuurordid Mölle ja hurmav Arild. Viimane kaluriküla on armsaimaks peatuskohaks rootsi maalikunstnikele.

Kaugemal põhja pool muutub rand jälle madalaks ja liivaseks. Siin leiduvad suvituskohad Ängelholm ja Skäldeviken.

Siit läheb läbi teine mäeseljandik — Hallandsås, mis on kõrgem ja pikem kui Kullen. Käärus, sellest mäeseljandikust allpool, asub Båstad, ilusamaid ja uhkemaid supelkohti Rootsis, väga ilusa maastikuga, mille Skånegården on hotellidest omapärasemaid. Peale selle võib siin üürida villasid, ja seda mitte üksi Båstad'is, vaid ka lähemas suvituskohas Malen'is. Båstad pakub ka palju väärtuslikke kodukunstitooteid, nagu vaipu ja teisi kangaid, samuti leidub siin rikkalikke lille- ja puuviljakasvandusi. Ka pakub Båstad kõiksugu sportimisvõimalusi.

Lõpuks olgu veel nimetatud Tyringe, kuurort keset Põhja-Skånet, ja provintsi põhja-ida osas ilus linn Kristianstad.

Kaugemal põhja pool, Halland'i provintsis, asub linn Halmstad ja samas käärus asub supeluskohat Mellbystrand. Mitte kaugel sellest, ilusas lehtpuumetsas, asub suvituskohat Tylösand. Põhjapoolsemas osas algavad rannas jälle kaljud, iseloomulikkude paljaste rahnudega. Siin asub Varberg'i lin-

nake vana kindlusega, mis on otsitavamaid suvituskohti. Falkenberg'i ümbrus on kuulus lõhepüügilt.

Eelpoolnimetatud kohtadest evib igaüks erilise ilme, ja iga külaline, kes tahab veeta siin mõne aja, võib kergesti leida enesele paiga, mis meeldib talle kõige enam. Leidub perekondi, kes tulevad siia aastast aastasse, et veeta suve väikesis kaugeis kalurikülades, ja leidub teisi, kes lähevad Falsterbo'sse, et võtta osa rootsi elegantsest supellinnaelust.

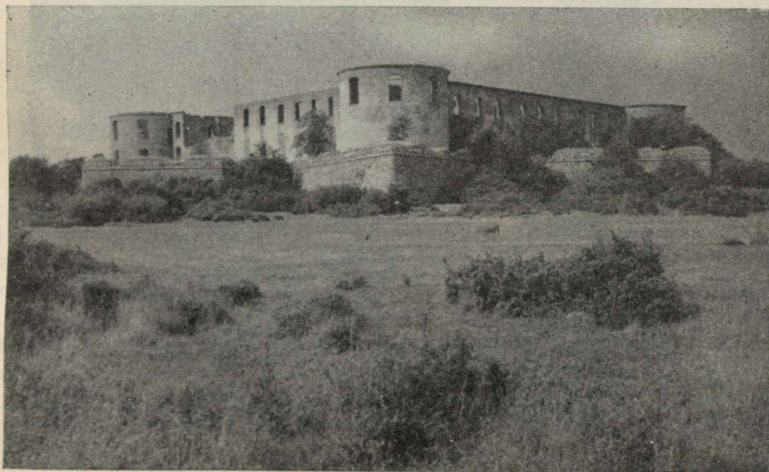
Skånest ida pool asub Blekinge provints, mille idüllilist rannamaastikku nimetatakse „Rootsi aiaks“. Siin asub Läänemere ääres ilusas maa-kohas suurtelt rauaallikatelt ja teistelt tervisveallikatelt kuulus kuurort Ronneby Brunn ja sellest lääne pool linnad Karlshamn ja Sölvesborg. Ida pool Ronneby'st asub Karlskrona linn, Rootsi tähtsaim sõjasadam.

Lillede rohkusega meelitab just Blekinge rand eriti kevadel palju külalisi.

Põhja pool Skånest ja Blekingest asub Småland'i provints, mille mäed, jõed, metsad ja rabad pakuvad teatavat vaheldust. Läänemere ääres asub Kalmar, ajalooliselt kuulsamaid linnu Rootsis. Vana loss, mis on ehitatud XII sajandi lõpul, oli keskajal tugevamaid põhjamaade kindlusi, jättes praegugi veel imposantse mulje. Mitmed ruumid selles lossis on paremaid näiteid dekoratiivsest renessanss-kunstist Rootsis. Kalmar'il on praegu hea ühendus Saksamaa, Stokholmi ja Gotlandiga.

Kalmarsund'ist põhja pool leidub ranna lähedal palju saari. Siin algavad nõndanimetatud „skäärid“. Paljud kitsad merekäärud looklevad sügavale maasse, ja siin asuvad idüllilised linnad Oskarshamn, Västervik ja Valdemarsvik. Suvituskohtadest olgu nimetatud Källvik, Västerviki lähedal.

Småland'i ranna vastas, Kalmarsund'i läbi viimasest lahutatud, asub Öland, suuruselt teine saar Rootsis. Saar koosneb peaaegu ühetasaseist lubjakaljudest ja kliima on siin eriti soodne, mille tõttu Borgholmi linnake

Borgholm'i lossi varemed Öland'i saarel.

Möis Skåne's.

on muutunud väga otsitavaks kuurordiks. Kõrgendikul väljaspool linna leiduvad Rootsi uhkeima, Borgholm'i lossi varemed. Otse selle läheduses, toreda tammemetsa ääres, asub Rootsi kuninganna suveloss Solliden.

Öland, päikese ja tuulte saar, on ka arheoloogiliselt väga huvitav ja oma pehme kliima tõttu ideaalne peatuspaik mitte üksi suvel, vaid ka sügiskuudel.

Göteborg ja Bohuslän.

Göteborg on Rootsi tähtsamaid sadamalinnu. Oma kaubalaevastikuga, mille üldmahutavus on 365.000 tonni, peab Göteborg iga maailmajaoga ühendust.

Enne kui Rootsi 1658. a. omandas loomulikud piirid, mis tal on tänapäeval, kuulusid lääne- ja lõunapoolsed maakonnad Norrale ja Taanile. Tookord

Kuningas Gustaf Adolfi mälestussammas Göteborg'is turuplatsi ääres.

pääses Rootsi Kattegat'ini ainult kitsast riba pidi Götaälvi suudmes. Siia rajati mitmed tähtsamad kaubanduspunktid, millised taanlased aga ikka jälle hävitasid. Just viimasel ajal on kaevatud välja nende endiste linnade varemeid.

1619. a. tõstis Gustav Adolf jälle üles mõtte, mida olid hellitanud tema esised, ja tal oli enam õnne kui ta eelkäijail. Stokholmi järele on Göteborg nüüd Rootsi suurimaid linnu, umbes veerand miljoni elanikuga.

Linn asub Götaälvi ääres, mille jõesuu moodustab loomuliku sadama, mis järjest laieneb mere poole. Paljud saared ja kaljud kaitsevad siia sissesõitu.

Linn on tuntud oma paljudelt ilusatelt parkidelt ja aedadelt. Aiandusühingu ja lossi pargid on toredaiks jalutuskohtadeks. Vanad kanalid ja valli-

kraavid linna keskel on hollandi arhitektide tööd, keda Gustav Adolf linna asutamisel tööle palkas; selle tõttu evib Göteborg teataval määral hollandi ilme.

Kaubanduse ja tööstuse tõttu on Göteborg kogunud suuri varandusi, ja annetused humanseiks ning kultuurseiks otstarbeiks pole üheski teises Rootsi linnas nii laiaulatuslikud kui siin. Huvi kunsti ja muusika vastu on juba ammust ajast väga elav. Nimetamisväärt on maalidegalerii, mis annab täieliku kujutuse rootsi moodsast maalikunstist. Suure tähtsuse evivad Loodusteaduse Muuseum ja sotsiaal-ajaloolised ning etnograafilised kogud Vanas Muuseumis. Ka tasub end käik Röhssi Rakenduskunsti Muuseumi.

Liiklemine tänavail ja ärielu on väga elav, ning sadam oma dokkide ja aurikutega pakub värvirikka pildi.

Göteborgi lähedal asub Nääs tuntud samanimelise siht-asutise — seminaariga, milles valmistatakse ette vabaõhumängude õpetajaid, millistest suvekursustest võtavad osa ka paljud välismaalased.

Göteborgi lähedal kaljusaarel Götaälvi ääres seisavad vana Bohuse lossi varemed. Piki Götaälvi ülespoole sõites, jõuame kuulsa Trollhätta koskede juure. Kärestikud ja nende metsik ümbrus pakuvad haruldast vaatepilti. Kose ääres seisab praegu Euroopa suurimaid ja moodsaimaid jõujaamu, mis normaalse koormatuse juures annab umbes 170.000 hobusejõulise elektrienergia. Seadeldiste abii on võimalik arendada turbiinides 425.000 hobusejõulist energiat. Tähelepanu väärib uus lüüs Göta kanalil, mille kaudu ka suuremad merelaevad pääsevad Väneri järve.

Randa Göteborg'ist põhja pool nimetatakse Bohuslä'n'iks. Siin leidub lugematul hulgal kitsaid, looklevaid kääre, mis tungivad sügavale maasse. Metsikus segaduses asetseb käärukes ja piki rannäärt lugemata hulk saari, skääre ja kaljusid. Maastik on väga ilus, kuna selle põhimotiiviks on vee, taeva ja laineist uhitud kaljude alaliselt vahelduy värvide-mäng. Rida esimese-klassi aurikuid peavad siin ühendust ja võõras võib tekilt huviga jälgida pilte, mis liiguvad mööda tema silmade eest. Veepinnal hõljuvad lugematud purjejahid ja mootorpaadid, sest Bohuslän on Rootsi eelistatuid veesportikohti.

Bohuslän'is ehtasid viikingid oma laevu, enne kui alustasid sõite üle Põhja mere. Sellest provintsist on võrsunud parimad meremehed maailmas. Arvurik-kaist rannaasundusist, mis seisavad sageli paljail kaljudel, sõidavad iga aasta kalurid Islandi alla, sest kalandus on selle provintsi peatuluallikaid. Teiseks tööpõlluks on kivimurrud. Siinne graniit on väga otsitud ja seda eksporditakse suurel hulgal välismaile, isegi Ameerikasse.

Bohuslän'i rand on ainuke koht Rootsis, kus merevesi sisaldab rohkesti soola. See asjaolu, seoses omapärase maastiku, puhta, vürtsitatud õhu ja purjetamis- ning õngitsemisvõimalustega, on aidanud kaasa, et siin on tekkinud rida suvituskohi. Toredamad neist on: „Styrsö“, Långdrag Göteborgi lähedal; kaugemal asuvad moodne Särö ja Marstrand, viimane vägeva kindlusega XVII sajandist. Kaugemal põhja pool asuvad tähtsamad suvituskohad: Lysekil, Fiskebäckskil, Smögen ja Strömstad. Sügavasse maasse tungiva kääru ääres asuvad Uddevalla linn ja Gustavsberg'i suvituskohad, mõlemad keset toredat maastikku.

Lõpuks võib veel nimetada suurepärasest golfiplatsi Hofås, turistide eelistatuid hotelli Hindås ilusate järvede ja metsade ääres ning Gullmarsfjordi, ilusaimat merekääru läänerannikul.

Göta kanal ja Kesk-Rootsi.

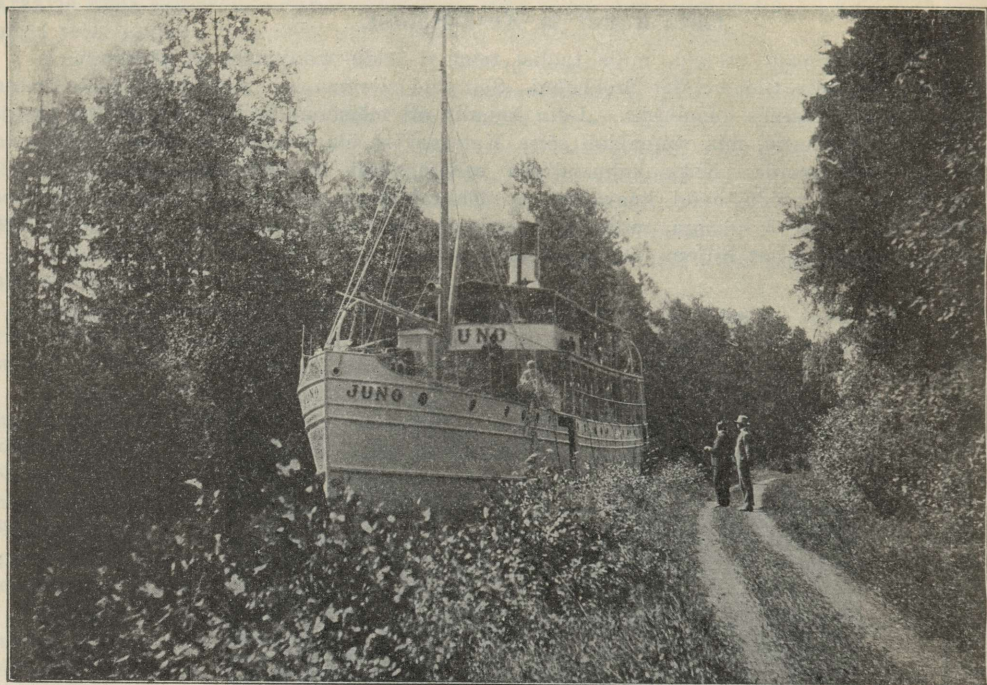
Omapärasemaid veeteid, mille taolisi teisi ei leidu maailmas, on Göta kanal, mis viib Göteborg'ist Stokholmi. Sõit läbi sisemaa on puhkuseks ja ühtlasi suurepäraseks elamuseks. „Göta kanali“ all mõistame kanalite, jõgede ja järvede süsteemi, mis võimaldab sõita Kattegat'ist üle Väner'i ja Vätter'i järvede Läänemerde. Kaks kolmandikku sellest teest on loomulik veeteed, ülejäänud osa moodustavad kaevatud ja lõhkeainetega õonestatud kanalid mitte vähem kui 65 lüüsiga, mille abil aurikud tõstetakse 91,5 meetrit merepinna kõrgemale, et hiljem jälle merepinna kõrgusele laskuda.

Suur sadamakanal Göteborg'is.

Sõit aurikul pakub väga palju vaheldust ja viib reisija läbi ilusa maastiku, mis kannab tüübilise rootsi kultuuri ilmet. Göteborg'ist viib laev piki Götaälvi üles, Bohus'est mööda, Trollhättan'i toreda kose poole. Sõidetakse mööda Vänersborg'i linnast ja Väner'i järvest, mis suuruselt on kolmas Euroopa siseveete hulgas. Ühel maaninal kerkib taeva poole Läckö loss. Selle järele libiseb mööda Mariestad'i linn, kuni aurik jõuab läbi Göta kanali läänepoolse osa Viken'i ja Botten'i idüllilistele metsajärvedele. Laev sõidab risti üle Vätter'i järve, jõudes Vadstena'sse selle vana uhke Vasa kindlusega ja kuulsa kloostrikirikuga, mille nurgakivi pani Püha Birgitta. Edasi järgneb Motala, kus algab kanali idapoolne osa ja sellega ühtlasi matka ilusam ala. Sõidetakse üle Boren'i järve, ja mõni tund hiljem jõuab laev Berg'i lüüside juure. Siin asub vana Vreta kloostrikirik, mille vaatlemine end tasub. Üle Roxen'i ja Asplängen'i järvede viib tee Söderköping'i suvituskohta ja edasi Läänemere skääridesse. Läbi Södertälje kanali sõites jõuab aurik Mälari järvele ja sealt Stokholmi.

Kes võrdlemisi lühikese ajaga tahab saada täielikuma pildi Rootsi maastiku iseloomust, sellele tuleb aina soovitada sõita Göta kanalit mööda.

Göta kanal.

Lisaks Göta kanalile viib nüüd eriline autoliin Göteborg'ist Jönköping'sse, puudutades Västergötland'i ilusamaid maakohti. Ka see tee viib Bohus'e mäest mööda Läckö lossi. Üle kääru vaatab Kinnekulle mägi, mis on tuntud oma peaaegu troopiliselt taimestikult. Mäe lõunapoolsel nõlvakul asetseb Husaby kirik, tähelepanuväärsemaid mälestusmärke ristisu algpäevilt, ja kaugemal lõuna pool Västergötland'i vanim linn Skara, mis juba XI sajandil oli piiskopi asukohaks ja keskajal kuningate ning teiste suuruste residentsiks. Ainult toomkirik kõneleb veel kadunud hiielgeajast. Skara ümbruses asub maa tähelepanuväärsemaid vanaaegseid mälestusmärke, Varhem'i kloostrikirik.

Üle Billingen'i mäeseljandikkude viib tee läbi romantilise oru Skövde linnast mööda Hjo juure, Vätter'i järve kaldale. Väike Hjo suvituskoht asub keset viljarikast ja hästiharitud lauskmaad. Linna vastas kerkib võimsa müürina järvevoogude sügavusest üles muinasjuttudest tuntud Omberg'i nõlv. Selles vanas kultuurses ümbruses elasid rootsi kuulsamad luuletajad, näiteks Strindberg ja Ellen Key, kuna Verner af Heidenstam elab seal veel praegugi. Prints Eugen on samuti loonud enesele siin kunstnikukodu. Vätter'i järv on huvitavamaid Rootsisis. Selle ainus suurem saar on Visingö. Saarel asetsevad mitmed varemed ja kirikud, taimestik on siin lopsakas ning lõunamaine. Järve lõunapoolses sosis asub vana ilus linn Jönköping, mis on praegu

Göta kanal kaskede vahel.

tähtis kaubalinn ja parim lähtekoht huvimatkaajale vaatamisväärsemasse koh- tadesse Vätter'i järve ümbruses. Linnast kõrgemal asub linnapark, mille tao- lisi leidub harva. Vaade pargist üle linna ja otsatu veepinna on jumalik. Jönköping'i tuletikud on ülemaailmselt tuntud.

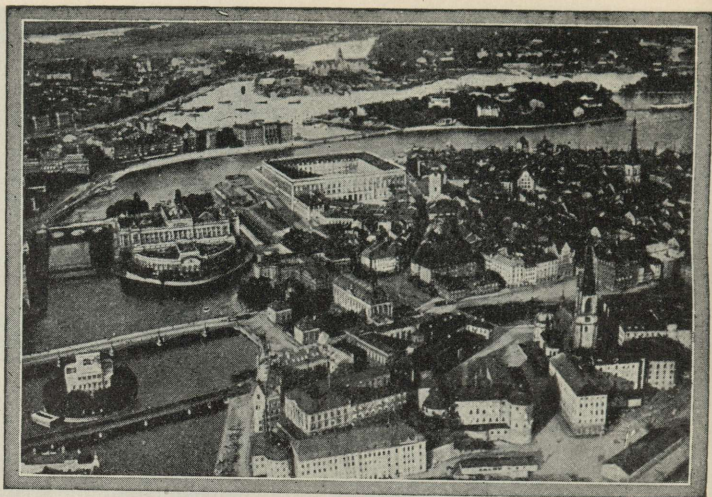
Otse Jönköping'i lähedal asub *U s k v a r n a* linn, mis on samuti tuntud oma tööstussaadustelt; sellest põhja pool järve kaldal, Visingsö saare vastas, asub väike idülliline *G r ä n n* huvitava *Ribbagårdeni* hotelliga. Mäeseljandikul linna lähedal seisavad *B r a h e h u s'i* lossi varemed. Lääne pool Jönköping'ist asetseb *H a b o* vana puukirik huvitavate maalidega. Tee Jönköping'ist *M o t a l a'sse* piki Vätter'i järve kuulub Rootsi parimate autoteede hulka.

Vätter'i järvest ida pool asub Rootsi rikkaim maakoh *Ö s t e r g ö t l a n d*, tähtsamate linnade *N o r r k ö p i n g'i* ja *L i n k ö p i n g'iga*. *N o r r k ö p i n g* on moodne tööstuslinn, eriti tuntud oma kalevivabrikutelt. Linnast voolab läbi *M o t a l a j ö g i*, mis suubub ilusasse *Bråviken'i* kääru Läänemeres. Vastandina *N o r r k ö p i n g'ile*, evib *L i n k ö p i n g* vanaaegse ilme ja siin leiame ilusaima kiriku Rootsis. *L i n k ö p i n g'ist* viib *K i n d a* kanal lõuna poole, mööda vanadest härras- majadest, läbi lüüside ja romantiliste järvede *H o r n'i*. Siit edasi viib auto- ühendus läbi ilusa maastiku läände, ja idasse viivad auto- ning raudteed ühen- davad neid kohti Läänemere ranniku ning *K a l m a r'iga*.

Stokholm.

Seal, kus *M ä l a r'i* järv ühineb Läänemere voogudega, asub kolmeteist- kümnel suuremal ja vähemal saarel põhjamaade ja vast ehk ka kogu maailma ilusaim linn. *Stokholmi* nimetatakse õigusega *M ä l a r'i* kuningannaks, sest sel linnal on midagi kuninglikku. Ükski, kes on külastanud seda linna, ei või eitada *Stokholmi* võlu. Ei saa uskuda, et linnas elab ainult pool miljonit ela- nikku, sest tänavad ja platsid, pargid ja kai, elav liikumine, paljud sillad ja uhked ehitised, sealjuures veel elav sadamapilt, see kõik avaldab imposantse mulje.

Viis tuntuimat linnaosa on: *N o r r m a l m*, suurim linnaosa elegantsete äride, hotellide ja lõbustuskohtadega; *Ö s t e r m a l m*, suursuguseim linnaosa;

Stokholmi vaade lennukilt. Keskel „Vana-linn“.

Kungsholmen, ühiskondlikkude ja riiklikkude asutiste keskus; „Linn sildade vahel“, vanim linnaosa; Södermalm, kõrgeimal asetsev linnaosa avara ja suurepärase vaatega üle teiste linnaosade.

Väljaspool linnapiire asub idas suur Djurgården'i saar, ilus metsapark. Teiste linnaparkide hulgast olgu nimetatud Humlegården ja Kungsträdgården.

Suvekuul on Stockholm ideaalne linn. Rohke roheluse tõttu, mis ümbritsetud vetest, on õhk kosutav ja puudub tolm. Otse linna lähedal leidub varjurikkaid metsi, ja mugav ühendus võimaldab väljasõite eeslinnadesse ja kaugemale linnaümbrusse.

Ent ka talvel, kui lumi ja jää säravad päikesepaistel, evib Stockholm omapärase võlu. Suurepäraseil talvekuul, veebruaris ja märtsis, valitseb siin elav, värsk talvine liikumine, nagu seda võib leida ainult põhjamaal.

Kuna Stockholm on kujunenud endisest kantsist, mis ehitati kaitseks mere- röövlite vastu, moodsaks suurlinnaks, siis aitavad ajaloolised mälestusmärgid linna omapära suurel määral tõsta.

Vanalinn, „Linn sildade vahel“, on tänini säilitanud oma keskaegse ilme. Siin asus Hansa kaubanduse toetuspunkte Rootsis. Jalutuskäik läbi kitsaste, sopiliste tänavate nende vaatamisväärsete vanade ehitistega jätab omapärase vanaaegse mulje möödunud aegade romantikast. Selles linnaosas asub kuninglik loss, võimas hoone itaalia renessanss-stiilis, mis on ehitatud kuulsaima rootsi arhitekti Nicodemus Tessin'i (1654—1728) joonistuse järele. Mitte kaugel lossist asub „Rüütlite maja“, Riddarhuset, ehitatud XVII sajandil hollandi renessanss-stiilis, ilusamaid maju Stockholmis. Ka pakuvad vanalinna kirikud palju huvitavat, näiteks Storkyrkan Püha Görani rühmaga, saksa kirik ja Riddarholm'i kirik; viimane on ühtlasi Rootsi Panteoniks, kuhu on maetud Gustav Adolf, Karl XII ja teised Rootsi kuningad.

Vaade Stokholmi Linnahoone sammaste alt.

Moodsat rootsi arhitektuuri esindavad paljud pealinna hooned. Siin olgu ainult nimetatud raekoda, kontserthoone, Högaldid'i ja Engelbrekt'i kirikud, staadion ja Kuninglik Tehnika ülikool. Rahvusliku stiili meisterteos on aga Linnavalitsuse hoone, mis on ehitatud Ragnar Östbergi kavandite järele 1911—1923. aastail ja mida peetakse ilusaimaks ja moodsaimaks ehitiseks Euroopas.

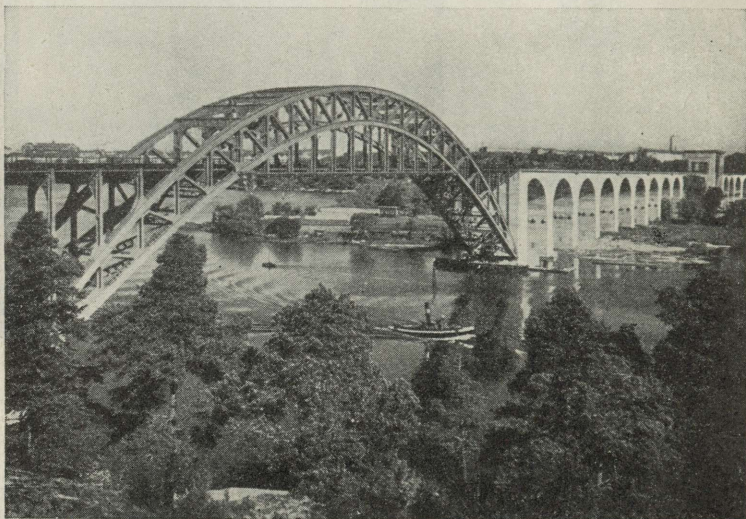
Palju huvitavat pakuvad ka muuseumid. Nordiska muuseum on rootsi kultuuri keskuseks; selle kogud kõnelevad tsivilisatsiooni arengust Rootsis, alates varasemaist aegadest. Nad pakuvad meile pildi igapäevasest elust Rootsis mitmesuguseil aegadel. Siia on paigutatud ka kuninglik „Relvastuskamber“, kus leidub rootsi arvutuid võidumärke, vappe ja ajaloolisi kostüüme. Nordiska muuseumi loodusloo-osakonnaks on Skansen. See asub samuti Djurgården'is ja pakub oma vanade hoonete ning õuedega, mis on toodud mitmesugustest maakondadest ja liidetud avaraks, ilusaks looduslikuks pargiks, Skansen'i külastajale võimaluse jälgida rootsi talupojaelu muistsel ajal. Siin asub ka Bioloogiline muuseum, mis pakub nii mõndagi huvitavat.

Rahvuslikus muuseumis leidub suur kogu rootsi maalikunsti Zorn'i, Liljefors'i, Carl Larsson'i, prints Eugen'i ja teiste maalikunstnikude teostega. Muuseumi maalidegaleriis leidub ka silmapaistvaid teoseid prantsuse ja hollandi koolist, millest on tähtsaimad Borechet' „Veenuse triumf“ ja Rembrandti kuulus „Claudius Civilis“. Muuseumi arheoloogilised kogud on väga väärtuslikud.

Thie'li galeriis leidub suur hulk tähelepanuväärseid teoseid moodsait

rootsi kunstnikelt. Riigi Loodusloo muuseum oma zooloogiliste, entomoloogiliste, paläoloogiliste ja mineraloogiliste kogudega evib suure väärtuse.

Stokholmi lähemas ja kaugemas ümbruses asuvad ilusais parges paljud kuninglikud lossid väärtuslike kunstiesemete ja mööblite koguga. Kuulsaim neist on Drottningholm Mälari järve ääres. Lossipargis, mis on seadeldud Versailles' pargi eeskujul, asub kuningas Adolf Fredriku hiina stiilis ehitatud suveloss ja teater Gustav III ajast. Teistest lossidest on tuntumad Haga, Ulriksdal ja Rosendal.

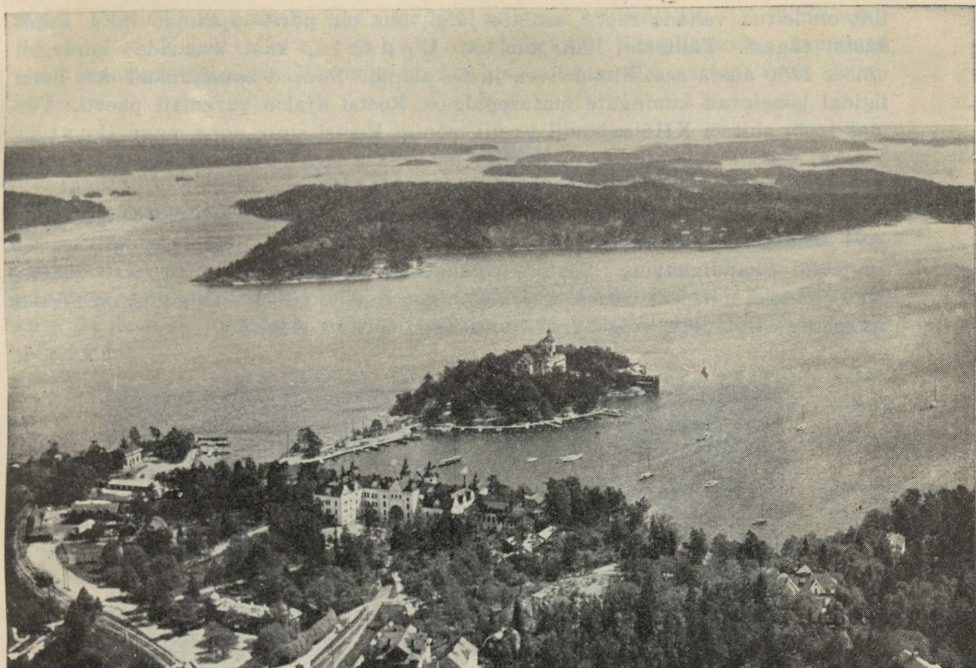
Årsta sild Stokholmis.

Stokholmi skäärid ja Mälari org.

Idas kaitseb sissesõitu Stokholmi laialdane skääride piirkond, mis ulatub põhjast lõunasse umbes 160 km pikkuselt, Stokholmist otse ida poole ulgumerele umbes 90 km laiuselt.

Kogu seda piirkonda katavad tuhanded saared ja skäärid, millest suuremad on kaetud metsaga ja on kaunis kõrged, kuna nende vahel vahelduvad käärud, väinad ja kitsad kanalid lahtiste fjordidega. Maastik on siin ainulaadiline; stokholmlane ehitab meeleldi oma suvila neile saartele, kus purjetamine, suplemine ja värsk mereõhk pärast tööd linnas pakuvad kosutavat vaheldust. Arvurikkad väikesed valged aurikud peavad ühendust linna ja saarte vahel. Mõnda kohta võib pääseda ka elektrirongide või omnibustega. Suur on nende hulk, kes omavad isikliku mootor- või purjepaadi, ja valged purjed fjordides siniste saartemetsade taustal pakuvad suurepäraselt pilti.

Paljust supel- ja suvituskohtadest skäärides on moodsamaid Saltsjöbaden, meelitades oma poole arvutu hulga külalisi nii suvel kui talvel. Suvel pakub Saltsjöbaden suplemis- ja veesportdivõimalusi, talvel on ta suusatajate ja

Saltsjöbaden'i suvitusslinn.

uisutajate, jääpurjekate ja teiste talispordi harrastajate kogunemispaigaks. Siin leidub mitu esimese-klassi hotelli ja palju uhkeid erasuvilaid. — Väljas, ulgumere ääres saarel asub Sandhamn. Siin peetakse iga aasta augustikuus suurem osa Rootsi Kuningliku Jahtklubi purjejahtide võistlusi. Sõit sinna kestab umbes kolm tundi ja viib läbi skääride ilusaima osa. See tee läheb mööda Vaxholm'ist, eelistatud väljasõidukohast, mis asub samanimelise kindluse vastas.

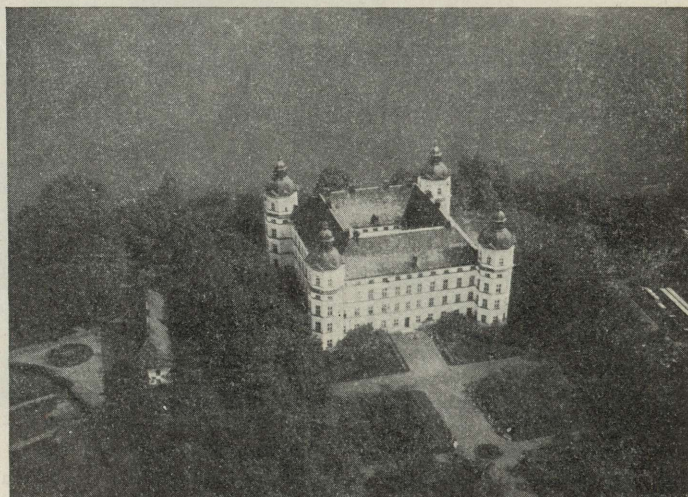
Teised ilusamad kohad, mis asuvad Stokholmile võrdlemisi lähedal, on Furusund ja väike Norrtälje linnake skääride põhjapoolses osas, Dalarö, Utö ja Nynäshamn lõunas. Tee Stokholmist sinna viib mööda kuulsast Skurusund'ist ja muuseas Gustavsberg'ist ilusal Värmdö saarel, kus asuvad ka Rootsi kuulsad portselanivabrikud.

Stokholmist lääne suunas asub umbes 150 km pikk Mälari järv, mida võiks nimetada tuhande saare järveks, sest siin on läbisegi paisatult umbes tuhat suuremat ja vähemat saart. Siin leidub huvitavaid kohti, nagu: Björkö, mille leiame vana linna Birka jäänuseid, kuhu keiser Ludvig Vaga saatis 829. a. püha Ansgariuse ristiusku kuulutama. Rootsimaa liideti tookord Hamburg-Bremeni piiskopkonna alla.

Mälari järve ääres asub hulk losse ja suuri mõisu, millest paljud on mitusada aastat vanad. Maakonnad Uppland, Mälari järvest põhja pool, ja Södermanland lõuna pool kuuluvad Rootsi vanemate maakondade hulka.

Siit on leitud vanade rootsi asulate jälgi, mis on pärit ajastust mitu tuhat aastat tagasi. Tähtsaim linn siin on Uppsala, kust svearide kuningad umbes 1200 aasta eest liitsid Svea ja Götalandi. Suured hauakünkad otse linna ligidal kõnelevad kuningate matusepaigast Rootsi ajaloo varemmail päevil. Võimas toom ehitati XIII sajandil ja nii mõnigi Rootsi suur poeg, nagu Gustav Vasa, Carl von Linné, Emanuel Svedenborg ja teised, on leidnud siin endale viimse puhkepaiga.

Loss on võimas, punasest telliskivist ehitis kahe ümmarguse torniga, pärit XVI sajandist. Siit võib heita pilgu kaugele ümbrusse. Uppsala ülikool on vanimaid Skandinaavias. Sealses raamatukogus leidub palju võrratu väärtusega esemeid, muuseas *Codex Argenteus*, gootikeelne piibel V sajandist ja kuulus Augsburgi Cabinet, Augsburgi linna kink Gustav Adolfile.

Skoklooster. Ülesvõte lennukilt.

Kena väike linn on Sigtuna, mis varemalt oli tähtsamaid linnu Rootsis. Linna ajalugu ulatub kuni 900. a-ni tagasi. Säilinud on hulk vanade kirikute varemeid XI ja XII sajandist, linnakese endise õitsengu mälestusmärke. Läheduses asub 1649. a. feldmarssal krahv Karl Gustav Wrangel'i ehitatud Skoklosteri loss rikkalikude ja väärtuslike kogudega kolmekümneaastase sõja ajast. Sealne relvadekogu on suurim erarelvadekogu maailmas.

Idüllilise vana Mariefred'i linna lähedal, Mälar'i lõunakaldal asub Gripsholm'i loss, mille ehitas Gustav Vasa 1537. a. See loss on etendanud tähtsat osa Rootsi ajaloos. Siin on elanud vangidena kaks Rootsi kuningat. Lossi portreede kogu on parimaid Euroopas. Paraadiruumes seisab valitud mööbel, ja Gustav III ajast, tähendab XVIII sajandi lõpust, on säilinud siin huvitav teater.

Teised linnad Mälar'i järve ääres on Strängnäs, huvitava toomiga XIII sajandist, Eskilstuna, Rootsi terasetööstuse linn, Västerås, tähtsa-

maid tööstuslinnu maal, kus muude hulgas asuvad ka „Allmänna Svenska Elektriska Aktienbolaget“, Skandinaavia suurimad elektrimasinate tehased. Västerås on kuulus ka oma 800 aastat vana toomkirikuga.

Visby Gotlandil.

Igaüks, kes sõidab Rootsi, peaks külastama ka Visby linna Gotlandi saarel. Saarele pääseb Stokholmist ja ka Kalmar'ist. Sõit kestab ainult paar tundi ja pakub palju vaheldust. Varsti kerkib Läänemere voogudest Gotlandi kriitkividest rand silmade ette.

Saare rikkalikud mälestused ulatuvad tagasi kaugetesse aegadesse ja kuskil pole mälestusmärgid neist nii võimsad kui Visby's, muinasjuttude linnas merekaldal.

Visby't nimetatakse rooside- ja varemotelinnaks. Vaiksed tänavad looklevad paljude kirikute varemete vahel, mis kunagi olid linna au ja uhkus. Linna ümbritseb kõrge, 37 torniga müür, ulatudes künkalt randa. Pole raske tunda, et Visby oli kunagi pärl teiste Läänemere kaldail asuvate linnade hulgas.

Juba X sajandil oli Gotland maailmakaubanduse keskuseks, ja XII sajandil kujunes Visby'ist kui endisest kauplemise lähtekohast võimsaim kaubalinn Euroopas, mis, nagu tõendavad kaevamistel leitud mündid ja ehteasjad, oli kaubanduslikus läbikäimises isegi kauge Araabiaga. Visby kuulus Hansalinnade hulka ja tema jõukus kui ka võim kasvas iga sajandiga. Ehitati uhkeid kirikuid ja toredaid gildehooneid, kirik kerkis kiriku järele ning linna kaitses kõrge kants. Nii kujunes Visby merevalitsejaks, ja tema rikkused äratasid ümberkaudsete võistlejate hulgas kadedust. Järgnesid sajandeid kestvad verised võitlused, kusjuures sakslased ja taanlased rüüstasid korduvalt linna ja põletasid maju. Maailmakaubandus otsis uusi teid, Lübek kiskus Hansa juhtimise enese kätte ja 1525. a. nelipühil vallutasid lübeklased linna. Sestsaadik valitseb linna müüride vahel tühjus ja vaikus.

Tänapäeval sooritavad paljud välismaalased palverännakuid ilusale saarele, mille väärtuslikuks aardeks on ikkagi veel Visby linn oma põhjamaade rikkalikkude ajalooliste mälestustega.

Kes pärast rännakuid läbi endise Hansa-linna tahab jälle hetkeks moodsate vaatekohtadega hajutada keskaegse mulje, see matkaku või sõitku autobusega mõni kilomeeter põhja pool asuvasse supellinna *S n ä c k g ä d s b a d e n'i*, kus talle kõrgemal asuva noobli restorani terrassilt avaneb suurepärase vaade merele, või võtku osa elavast rannaelust. Visby'ist lõuna pool asub järsku merre langev *H ö g k l i n t'i* mäenõlvak suurepärase vaatega linnale.

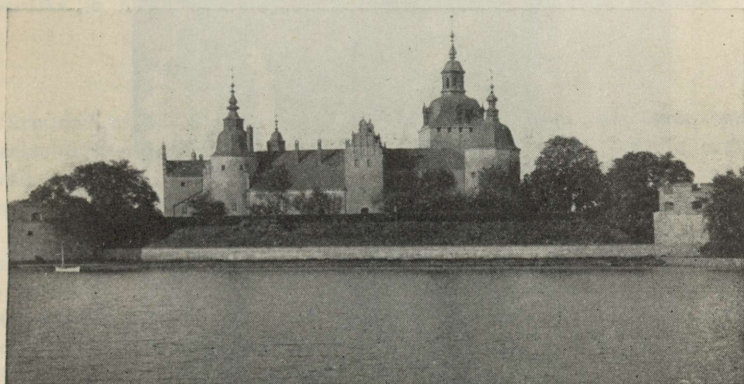
Kuid ka kaugemad kohad Gotland'il väärivad, et neid külastataks. Siin leidub vanu kalurikülasid, mis on säilitanud oma omapära, ja suvituskohad, nagu *K l i n t e h a m n* läänerannikul, *L j u g a r n* ja *S l i t e* idas. Liiklemisbüroo korraldab igapäev ringsõite autodel, asjatundlikkude ja keelitundvate juhtide juhatusel, saare mitmesugustesse osadesse, nii et võõral on hea võimalus õppida lähemalt tundma saare võlusi. Seal seisab suur hulk kirikuid ja kirikute varemehid, millest paljud on nii seestpoolt kui väliselt väga huvitavad. Omapärast pilti pakuvad tohtlikult grotesksed kaljud, millega emake loodus on külvanud üle saare. Lõpuks olgu veel nimetatud kuulus kaljulõhede- ja lindude-rikas saar *S t o r a K a r l s ö*, kuhu võib pääseda *K l i n t e h a m n'ist* mootorpaadiga.

Wisby üldvaade.

Dalarne, Rootsi süda.

Iseloomulikem kõigest Rootsi maakondadest on Dalarne. „Rootsi süda“ evib jooni, mis on peaaegu kogu muule maale iseloomulik: metsaga kaetud künkad ja viljarikkad põllud, läikivad järved ja jõed kohisevate ja vahutavate koskedega. Lõunapoolses osas leidub rikkalikke ärtsilademeid. Mäekaevandusi on olnud Rootsis juba varasest keskajast saadik; nii rajati kuulsad Falun'i vasekaevandused selle maakonna suurema linna läheduses juba 1220. a. Omal ajal oli nende kaevanduste toodang suurimaid Euroopas. Sama selts on kogu aeg ekspluateerinud neid vasekaevandusi, mis on vanemaid ja tähtsamaid Rootsi tööndusettevõtteid. Seltsil on suured raua- ja terasevabrikud, tema kasutada on mitu koske ja suur hulk saeveskeid ning paberivabrikuid.

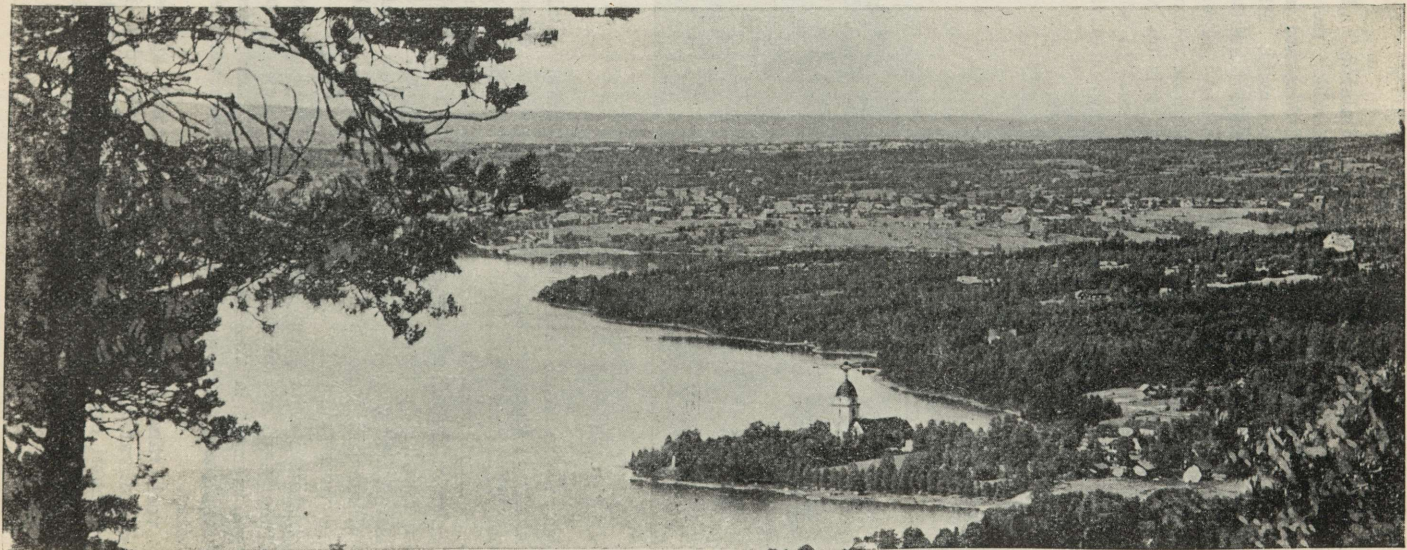

Kalmar'i loss.

Maakonna ilusaim osa asub suure Siljan'i järve, „Dalarne silma“ ümbruses. See maakoht on sama kuulus selle osa, mida ta on etendanud Rootsi ajaloos, samuti oma ilu ja oma elanikkude eritüübi tõttu. Sageli püüsid talud mitu sajandit ühe ja sama perekonna käes, millega on seletatav sealse rahva omapära. Kui Engelbrekt Engelbrektsson ja sajand hiljem Gustav Vasa alustas rahvusliku vabaduse nimel sõda võõraste sissetungijate vastu, siis olid tugevad, karedakäelised mehed Rättvik'ist ja Mora'st, kus hiljem elas ja teotse maailmakuulus maalikunstnik Andres Zorn, Leksand'ist ja Orsa'st, kes esimestena järgnesid vabastaja hüüle.

Dalarnelased paistavad eriti silma selle poolest, et nad peavad aus traditsioone, millise kombe nad on pärinud oma esivanemait. Kodune kunst-käsitöö seisab kõrgel tasemel ja veel tänapäeval kasutatakse keskaegseid ja isegi viikingite-aegseid eeskujusid ja mustreid. Ka nende vanade talumajade arhitektuur on huvitav.

Rahvas peab veel tänapäevalgi vanu rahvarõivaid suures aus. Igal maanurgal on oma rahvariided väga mitmekesistes värvides ja mustrites. Naised kannavad enamasti eredavärvilisi rõivaid triibuliste põlledega. Meestel on sinised, põlvini ulatuvad kuued, nagu neid kannavad kirikuõpetajad,

„Dalarne silma“ Siljan'i järve sopp.

kollased kitsenahast püksid ja punased või sinised sukad. Lapsed on riietatud nagu täiskasvanud inimesed. Äripäeval ei kanta enam nii palju rahvariideid kui varemalt, eriti eelistavad noored linnarõivaid. Ent pühapäeviti kogunevad mehed ja naised kirikusse vanades rahvariites. See on värviküllane pilt, mida ületavad ainult kesksuvepidustused.

Kogu Rootsisis, eriti aga Dalarnes, on kesksuvepidu (23. juuni) suurim püha aastas. Igal külal, ka vähimal, on oma vanikute ja paeltega ehitud maipuu, mille ümber talupojad oma maalilisis rahvusriideis härmoonika ja viiuli saatel tantsivad kogu valge põhjamaa suveöö kestes. Need kesksuvepidustused, millesse tõmmatakse ka võõrad, säilivad haruldasimate ja ilusimate mälestustena meeles.

Ka talvekuudel viibivad paljud võõrad turistidekeskuses Siljan'i järve ääres. Sealised hotellid on esmajärgulised ja pakuvad võimalusi igasuguseks talispordiks ja hurmavaiks saanisõitudeks läbi jumalikkude metsade.

V ä r m l a n d .

Värmland on laulude ja saagade maa. Maastik on täis õrna, omapärast ja meeleolurikast võlu. See on metsade ja järvede maa. Kolm orgu, mida piiravad metsaga kaetud sinetavad mäeseljandikud ja mille vahel asub lugematu hulk pikki, kitsaid järvi, annavad sellele maakonnale omapärase ilme. Need orud on: Klarälvsdalen, Fryksdalen ja Gilbertadalen. Värmlandi lõunapoolseks piiriks on suur Väner'i järv. Maakond on rikas metsadelt, raualt ja põldudelt. Värmlandi rauatööstus on tänapäeval vähema tähtsusega. Ent juba keskajal murdsid Värmlandi mäetöölised mägedes rauamaaki ja sulatasid seda enamasti oma palkonnides.

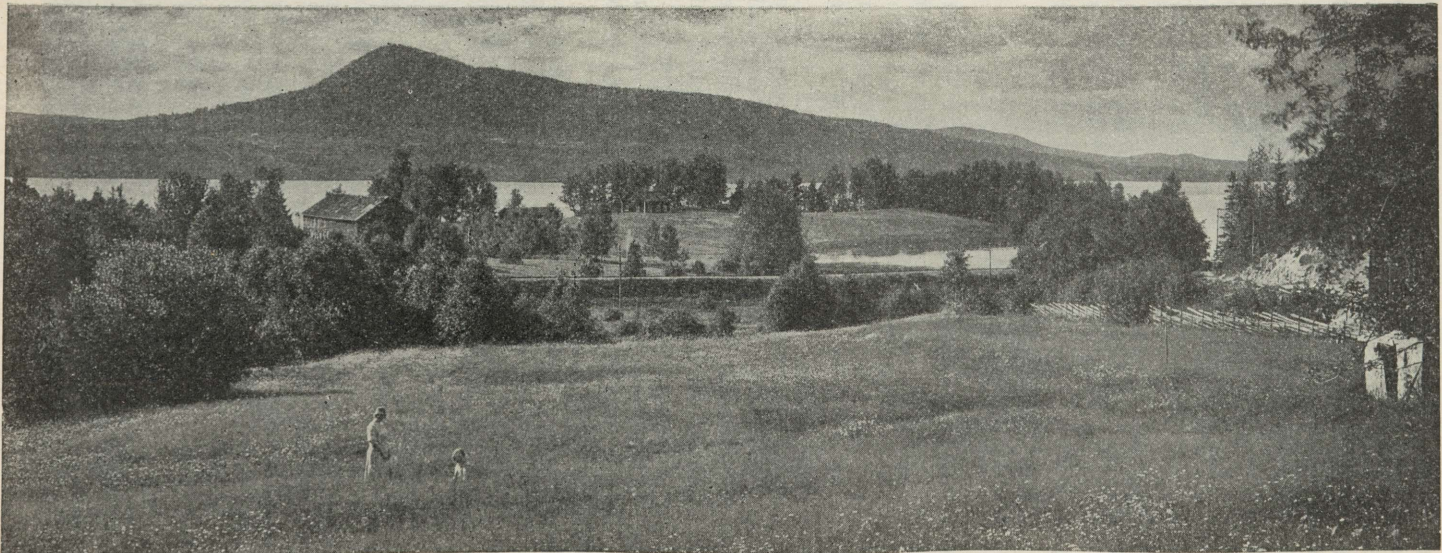
Puutööstus on omandanud tänapäeval suurema tähtsuse kui rauatööstus. Reisijal avaneb siin võimalus külastada moodsaid saeveskeid, et vaadata, kuidas puu sulfiit- ja sulfaatvabrikuis töötatakse ümber paberimassiks, kuna paberivabrikuis viimastest valmistatakse paberit. Säfte's leidub suurim paberivalmistamismasin maailmas.

Seal, kus kaks suurt veeteed jooksevad kokku Väner'i järve, seisab Karlstad, Värmland'i pealinn. Oma asendi tõttu on ta loomulikult maakonna majanduselu kui ka selle valitsus- ja hariduskeskuseks. Kuigi linn asutati juba umbes 350 aasta eest, ei jäta ta vanaaegset muljet, sest 1865. aastal hävitas suur tulekahi suurema osa linnast, mis hiljem jälle korrapäraselt ning avaramalt üles ehitati.

Karlstad on suurepäraseks lähtekohaks väljasõitudele Fryksdali, Klarälvsdali ja Flilipstad'i mäekaevandustesse. Viimane on huvitavamaid mäetööstusi Rootsisis. Teda ümbritsevad järved ja metsad, mille ilu võib kõige paremini imetleda mõnelt lähedalasuvalt mäelt.

Fryksdal'is asuvad vanad härrasmajad ja onnid, mille nime rootsi naiskirjanik Selma Lagerlöf on teinud surematuks oma raamatus „Gösta Berling“ ja ka teistes oma juttudes. Seal asub Sunne, mitte kaugel Rottneros'ist, Gösta Berlingi Eckeby'st. Järve teisel kaldal asub Selma Lagerlöfi kodu Mårbacka.

Fryken'i ülemises osas asub Torsby, kust suurepärane romantiline autotee läbi ääretute metsade viib Lekvattnet'i, Värmland'i ilusaima

Maakoht Fryken'i järve ääres, Värmland'is. Tuntud „Gösta Berling'ist“.

järve äärde. Lekkattnet tähendab mänguvesi. See on iseloomulik rahva luulelisele olemusele, kes meeeldi annab mägedele, järvedele, asundustele ja metsadele tähendusrikkaid nimesid. Legendide ja saagade hulk, mis jutustavad esimeste asunikude maaharimisest, on väga suur; ja huvitav on ka asjaolu, et Värmland'ist on kogutud üle kahekümne tuhande rahvaviisi.

Lekkattnet'ilt viib tee lõunasse üle metsaga kaetud mägede ja läbi ilusate orgude, milles läigivad metsajärved, Arvika'sse Glavsford'i põhjapoolsel kaldal.

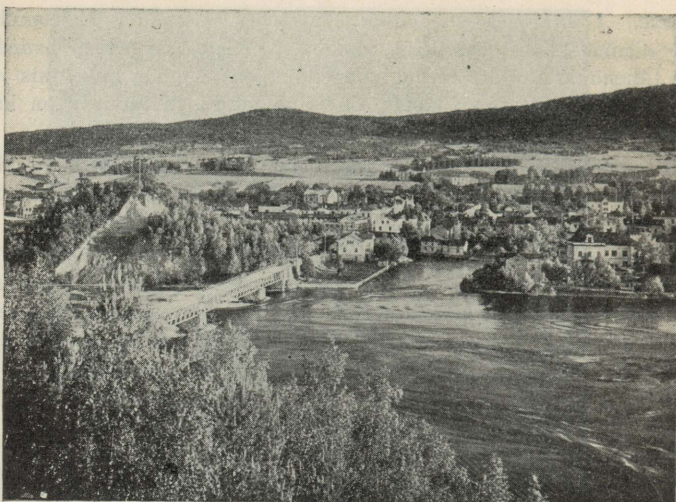
Arvika on edukas tööstuslinn ja suurepäraseks lähtepunktiks lähemaile ja kaugemaile väljasõitudele romantilisse ümbrusse. Ükski ei kahetse, kui ta astub Arvika's aurikule ja sõidab üle Glavsford'i järveaheliku väikese Säfle linnani. Rannapilt oma virvendavate mäeahelikkudega mõlemal pool ja läikiv veeseljandik on võrratult kütkestavad.

Ångermanälven.

Norrländ.

Norrländ on suur maa-ala, mis asub Dalarne'st põhja pool. See on mõõtmata metsade ja gletšerite, laiade mäekõrvede ja viljarikaste orgude maa, millest voolavad läbi kohisevad jõed. Piki jõe parvetatakse suurel hulgal puid rannal asuvasse saeveskitesse ja puumassivabrikuisse. Suuremad ja tähtsamad jõed on Ångermanälv ja Indalsälv, mille suudmes asuvad linnad Härnösand ja Sundsvall. Mõlemad jõed on oma alamjooksul laevasõiduks kohased. Sõidud Ångermanälv'i mööda Härnösand'ist Sollefteå'sse ja Sundsvall'ist autol piki Indalsälv'i kallast Bispgården'isse

Sollefteå.

pakuvad turistidele palju huvi ja lõbu. Piki Indalsälvi parvetatakse umbes 10 miljonit palki alla. Väga huvitav on maastik Ragunda ümbruses.

Lääne-Norra piiri lähedal asub Jämtlandi provints, kus maastik muutub mägiseks ja mäed ulatuvad gletšerite piirini. Jämtland on Rootsi

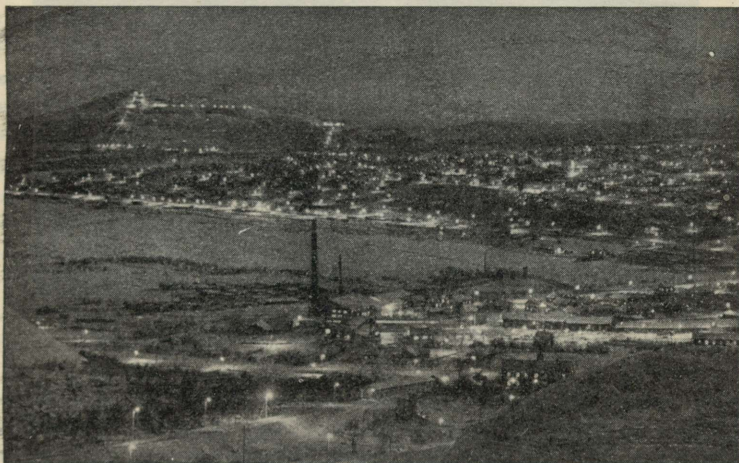
Snasahögarna Jämtland'is.

omapärasmäe ja ilusamaid provintse. Keset provintsi asub suur Storsjön, mille kaldad on väga maalilised. Lääne pool on mäed kõrgemad, nende vahel lookevad järved, mille värviküllus äratab imetlust. Siin ja seal segab suurt vaikust koskede kohin, mille vaht sätendava loorina tõuseb taeva poole.

Jämtland'i kõrgendiku nõlvakuil võib näha liikumas põtradekarju ja orgudes seisavad laplaste üksikud onnid.

Jämtland'i pealinn on Östersund Storsjön'i ääres, ilusa Fröseni saare vastas. Umbes 100 klm sellest eemal, Åreskutan'i mäe jalal, asub suursugune kuurort Åre. Siit avaneb avar vaade ümberkaudsesse orgudesse. Nii suvel kui talvel on Åre suurepäraseks lähtekohaks väljasõitudele ja matkadele lähemasse ümbrusse, nagu Åreskutan'i, Sylarna Alpi tipule, võimsale Tännforseni kosele või paljudele mägestikujärvedele.

Kes tahab Jämtland'i õieti tundma õppida, see peab sooritama matku üle mäetippude ja läbi orgude. Maastik pakub siin võimsat pilti ja lõpmatut üksildust, ja mulje, mida avaldavad kõrged, avarad mäed, on kirjeldamatu. Eriti talvel on suusasõit üle päikeses sätendavate legendikkude, kaugel igasugusest linnakärast, unustamatuks elamuseks. Selliseid matku ja sõite on võrdlemisi kerge sooritada. Igale poole on asutatud turistidejaamu, kus võib leida peavarju ja seltskonda. Turistidejaamadest olgu nimetatud ainult Vålådalen ja Storlien, millest viimane asub otse Norra piiri ääres ja on suusaspordi keskuseks, ning suusajaam Blåhammar.

Kiruna ja Luossavaara öösel.

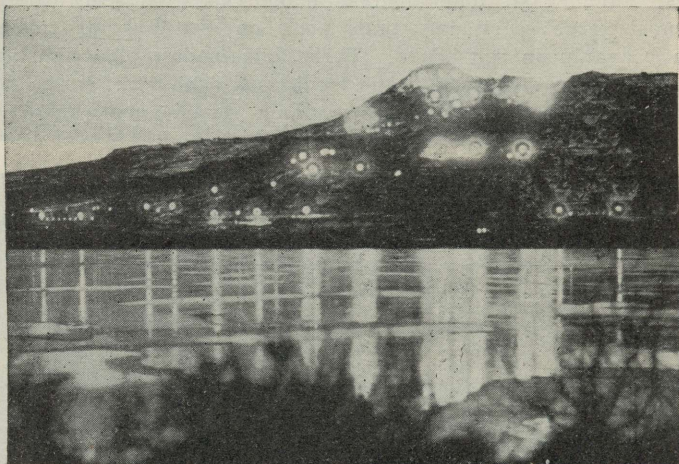
Suurt huvi pakub ka autosõit, mida võib sooritada Järpen'ist Kallsjön'i kallast pidi Koläsen'i ja tagasi. Kes tahab siirduda metsikuisse mägedesse ja metsade üksildusse, leiab Strömsund'ist lähtudes Ströms Vattudal'is ala, mille romantikale vastavat ei leidu kuskil mujal.

Kaugel põhjas asub Lapimaa keskööpäikeses. Moodsad liiklemisvahendid võimaldavad juurepääsu selle maa kaugemale osale. 24 tunni jooksul jõutakse Stokholmist Boden'isse, kust kõige põhjapoolsem raudtee maailmas viib üle polaarpiiri, Gällivare ja Kiruna mäekaevandustest mööda, Abisko'sse, turistidejaama Rootsi Alpides. See reis kestab 12 tundi. Siit on veel vaid kahe tunni tee Narvik'i, Norra sadamalinna Atlandi ookeani ääres.

Lapi mägede rohke ärtsisisaldavus, mida peetakse lõpmatuks, on tuntud kogu maailmas. Kiruna asub Kirunavaara jalal, milline mägi koosneb ainuüksi ärtsist. Ärtsi saadakse sel teel, et hakatakse mäetipult kaevama. Pimedal aastaajal valgustavad mäge tugevad elektrilambid, mis annavad sellele kohale muinasjutulise võlu.

Rootsi turistideühingu hotell Abisko's asub ilusa mägestikujärve Torne Träsk'i lõunapoolsel kaldal. Hotelli rõdult võib vaadelda ja imetleda keskööpäikest. Kui päike juuni- ja juulioödel hõõguva tulikerana ripub mägede kohal, hõljub smaragdroheline järve üle kummaliselt ilus kuldne hämarus.

Suurel mootorpaadil pääseb Abisko'st Pålno kääru, Torne Träsk'i põhjalääne kaldale. Siin avaneb turistidele võimalus vaadelda laplaste laagrit.

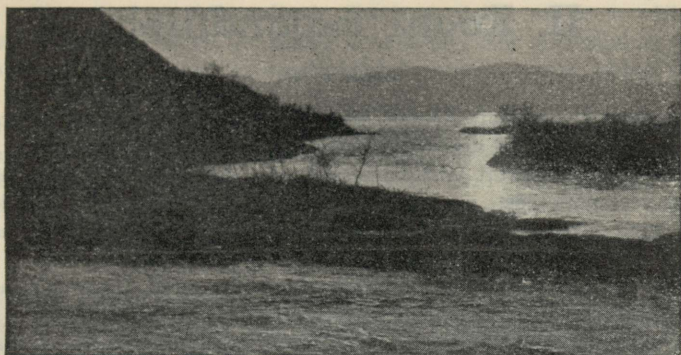

Kirunavaara tulede süras.

See on omapärane vaatepilt, kui laplased oma maalilistes rõivastes, kõrgetes sinistes, punaste tuttidega mütsides ajavad oma hõbehalle põtradekarju üle mäenõlvakute. Laplased toidavad endid põdralihaga ja valmistavad oma rõivad peamiselt põdranahast, millest on tehtud ka nende vooditarbed. Nende telgid on harilikult põdranahast, nende majapidamistarbed põtrade luudest ja puust. Sooltest teevad nad köisi, paelu, lõnga ja saanitarbeid. Ka „pulka'd“, omapärased paaditaolised, väikesed saanid, on valmistatud peamiselt põdranahast. Sõit sellises „pulka's“, mille ette on rakendatud karglev põder, on põnev ja raske sport.

Suvel rändavad laplased oma karjadega mägede nõlvakuile, et leida seal toitu, talvel hoiduvad nad teiste inimeste lähedusse. Võõraste vastu on nad tagasihoidlikud. Ent nende telgis võib alati leida lahket vastuvõttu ja rohkesti kohvi, eeldades muidugi, et võõras käitub nagu kord ja kohus.

Kõrgeimale mäele, Kebnekaise'le (2123 m kõrge), võib kergesti pääseda haruraudteega, mis viib Gällivare'st Porjus'e suurde jõujaama. Viimane asub võimsa Harsprånget'i kose ääres. Kebnekaise, nagu üldse

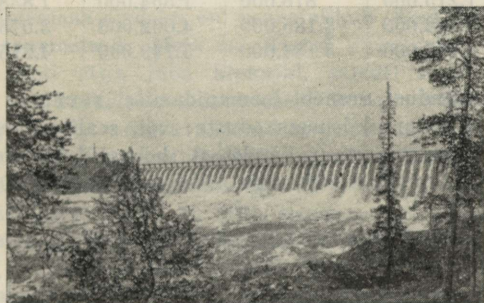
Kesköö päike Torne Träskis.

Lapimaa, pakub suurepäraseid võimalusi mägitradadeks ja -ronimisteks. Porjus on lähtekohaks sõitudele turistidejaama Saltoluokta'sse, Lapi metsikusse südamesse. Siit võib teha väljasõite ilusale Stora Sjöfallet'i kosele, — umbes kolme või nelja päevane matk läbi metsiku, romantilise mägi- maastiku. Tee äärde on rootsi turistide ühing ehitanud onne ööbimiseks.

Kebnekaise tippu ronides avaneb suurepärane vaade. Ümberringi asuvad lumega kaetud, päikesepaistel sätendavad mäed — suurepärane must-valge panoraam.

Teine tee Kebnekaise'le, mis nõuab ainult kaks päeva, lähtub Kalixfors'i raudteejaamast. Tagasi võib sõita paadis üle Kalixälvi kärestikkude. Selline sõit on sensatsioonilisimaid, mida võib teha ülikultuurne inimene.

Nimetamist väärib ka Põhja-Rootsi lillederohkus, mis kõigis reisijais äratub imetlust. Abisko's on maa üle külvatud kollaste kannikeste, purpur-punaste orhideede, põdrasambla ja muu põhjamaise taimestikuga. Siin kasvab isegi rododendron, igatahes küll mitte pikemaks kui kaks või kolm tolli.

Porjus'e pais Lapimaal.

II. Rootsi majanduselu.

Ernst Ross.

Sada aastat tagasi võis Rootsit lugeda pea puhtakujuliseks põllumajandusmaaks, olgugi et juba tol ajal oli märgata tööstuse algidusid.

Põllumajandus. Aastat viiskümmend tagasi üle poole Rootsi elanikkonnast elatas end veel põllutööst, praegu teotseb sel alal aga ainult üks kolmandik elanikest, kuna samapalju elatub tööstusest. Sellegi pärast on põllumajandusel tähtis osa Rootsi majanduses.

Põllumajanduse keskusteks on Lõuna-Rootsi ja rand. Isegi põhjas edeneb taimekasv päikese mitte loojenemise tõttu, mispärast kartulid, oder ja kaer valmivad sama pika kasvuperioodi jooksul kui näiteks lõunas. Tähtsamaks põlluharimise piirkonnaks on aga lõunapoolsed maakonnad, eriti Skåne provints. Põllumajanduslikult kasutatavat maad on Rootsis 12% üldpinnast. Põllumajanduse aluseks on väiketalundid; umbes 60% kõigist talundeist on kahe kuni kahekümne ha suurused, üle viiekümne ha on kõigest 8.000 talu ja mõisa üldisest põllupidamiste arvust 428.000.

Põllumajandus on kõrgel järjel, suur osa maast on torutatud ja toodangud on võrdlemisi suured. Põllupinnast võtavad oma alla üle kolmandiku ristikehin ja muud põlluheinad; teravilja all on umbes pool maad, kusjuures kasvatakse kõige rohkem kaeru, siis nisu ja rukist. Tähtsat osa etendavad seemnekontrolli asutised, kes Rootsi seemneviljale on loonud tuntud nime. Põllusaaduste toodangu väärtus ületab ühe miljardi krooni ja kujunes viimastel aastatel tähtsamate viljade alal järgmiseks (tonnides):

Vili	1930	1931	1932	1933	Saak ha-lt 1926/30. a.
Rukis	435.000	282.000	434.000	460.000	16,4 kv.
Nisu	565.000	463.000	720.000	794.000	22,1 „
Kaer	1.120.000	987.000	1.187.000	1.062.000	16,8 „
Kartul	1.758.000	1.481.000	2.133.000	1.977.000	115,- „
Suhkrupeet . . .	1.215.000	876.000	1.554.000	1.838.000	283,- „
Loomapeet	3.788.000	3.185.000	4.062.000	3.075.000	340,- „
Põlluhein	5.056.000	5.134.000	5.149.000	4.215.000	—,-

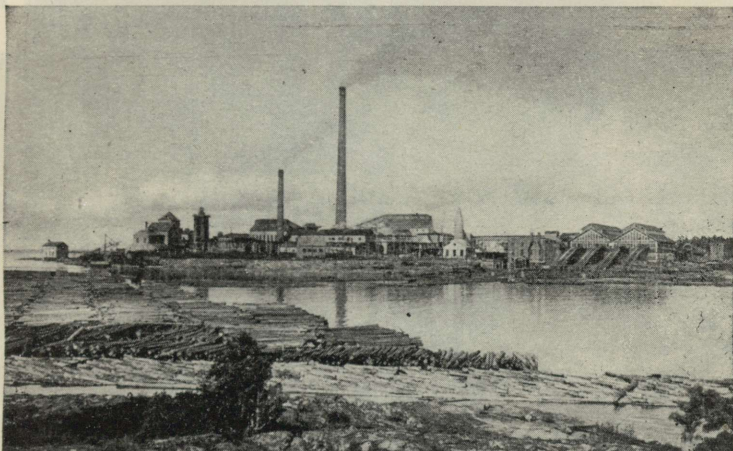
Rootsi põllumajandus areneb loomapidamise suunas. Endise teravilja ekspordi asemele on astunud loomasaaduste: või, sealih, munade ja nahkade eksport. Loomi loetakse praegu (tuhandetes): hobuseid 650, veiseid 3000, sellest umbes 2 milj. lehma, lambaid 700, sigu 1500, sulgloomi 7000, peale selle kitsi ja põhjapõtru.

Rootsi piimandus on kõrgel järjel. Piimakarjadest peetakse lõunas friise ja rootsi punasekirjut tõugu ning Põhja-Rootsi — valge- ja punasetäpulist mägestiku tõugu. Karja arendamisele ja parandamisele pannakse suurt rõhku; on olemas üle kahe tuhande pulliühisuse ja ligi 900 karjakontrollühingut. Vähemalt kord aastas kontrollitakse tõuraamatutesse — mida peetakse valitsusasutistes — kantud loomade tervislikku seisukorda, mille tõttu pea kõik Rootsi karjad on tiisikuse- ja brutselloosivabad. Piim töötatakse ümber 1600 piima-

talituses, millest 700 on ühistegelised. Toodang ulatub 42.000 t. võile, millest umbes pool eksporteeritakse, ja 23.000 t. juustule, mis tarvitatakse kodumaal.

Peekonit töötavad välja 26 ühistegelise tapamaja, kuna mune kogub ja turustab ligi 400 munauhisust.

Põllumajandusega ühenduses peab mainima ka kalandust, kuna see on rannäärsetele elanikele kõrvaltuluallikaks. Merekalandusest langeb suurem osa Rootsi läänekaldale, kus püütakse heeringaid kuni 50.000 t. aastas, umbes 7 milj. krooni väärtuses. Peale heeringate püütakse angerjaid 4 milj. krooni eest, siis veel turski, makreele ja vähemal määral räimi, kammeljaid ja lõhe.

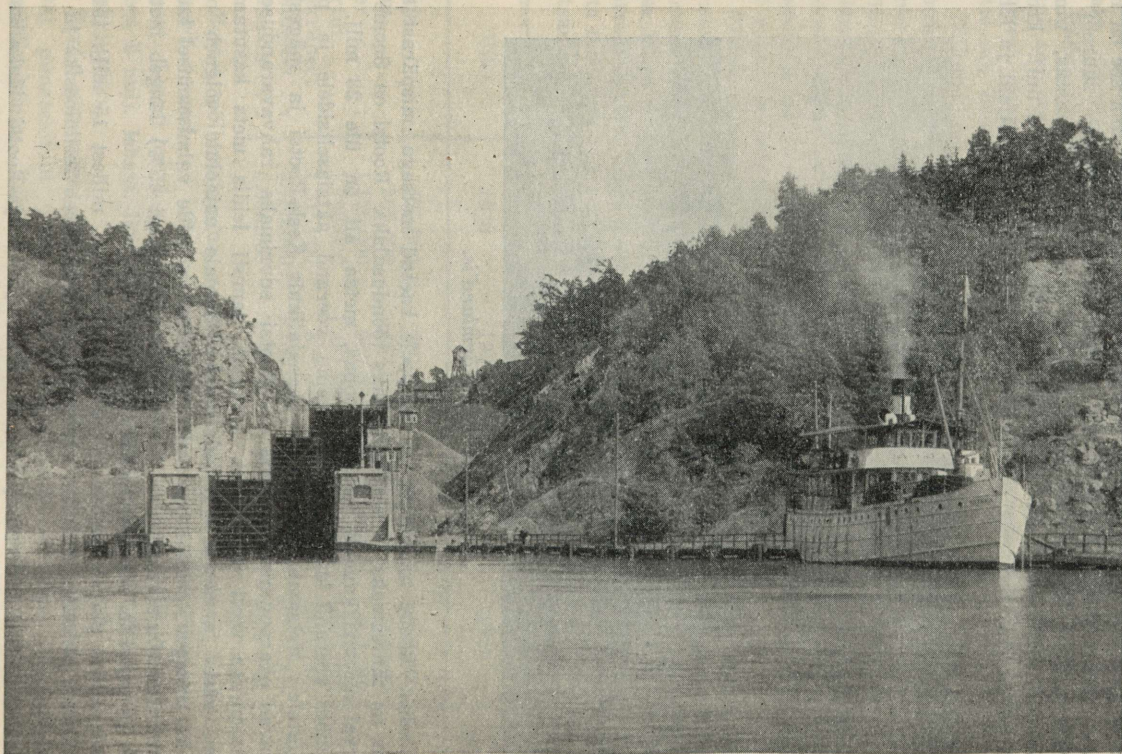

Skoghällverken Värmland'is.

Metsandus. Rootsi maa-alast on üle poole kaetud metsaga, mispärast siin metsandus on tähtsamaks ja elujõulisemaks tööndusalaks. Rootsi on Soome ja Vene kõrval metsarikkamaid maid Euroopas, metsa all on üle 23 milj. ha, millest umbes veerand kuulub riigile, teine veerand aktsiaseltsidele ja pool põllupidajatele. Metsamaa-aladeks on peaaesjalikult Kesk-Rootsi ja mägestik, kus kasvavad okaspuumetsad. Mets on Rootsi suurimaks rahvavaranduseks, mida ehituspuna veeti välja juba keskajal, samuti leidis mets kasutamist kütteenäina vase- ja rauaärtside sulatamisel. Samale asjaolule võlgneb oma kuulsuse ka praegu Rootsi kõrgekvaliteediline teras, mille valmistamisel kasutatakse puusütt. Õige tunduv osa Rootsi ekspordist (ligi 45%) langeb metsasaadustele ja paberile, mille alusaineks on puu.

Metsakasustus ulatub aastas 45 milj. kantmeetriini, millest 15 milj. tarvitatakse kütteks, 15 milj. saetakse laudadeks, 12 milj. läheb tselluloosiks ja üle 2 milj. puusööks.

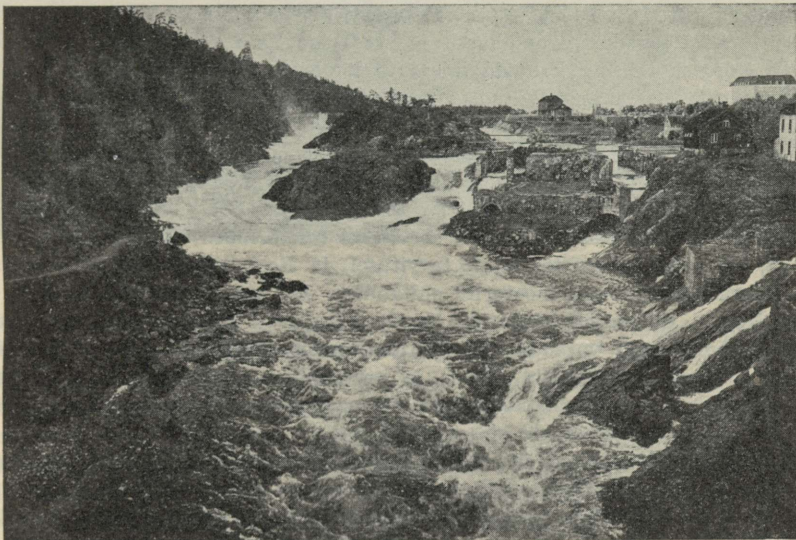
Suured saeveskid asuvad peamiselt Kesk- ja Põhja-Rootsi idakallastel, kuhu mets parvetatakse. Parvetamist võimaldab Rootsi jõgede õnnelik asend, ning selle tõttu on metsade eksploateerimine suuresti kergendatud, sest parvetamiskulud võrduvad ainult seitsmendikule transpordikuludest raudteel. Parvetuskõbulikkude jõgede ja kanalite üldpikkus on umbes 30.000 km. Rootsi puu-

Göta kanali lüüsid.

saadused evivad ka kuulsuse oma hea sorteeringu ja täpse saagimise tõttu, mispärast Rootsi oma puu eest saavutab kõrgeima hinna. Suurte saeveskitega ühenduses on sageli puumassi- ja paberivabrikuid, mis osaliselt saeveskite jää-nuseid ümber töötavad.

Tselluloosi- ja paberivabrikud evivad tähtsa koha Rootsi väljaveos. Nii veeti 1933. a. välja puumassi 312.000 t., sulfiittselluloosi 948.000 t. ja sulfaattselluloosi 659.000 t. Rootsi paberitööstus on juhtival kohal maailma-turul, eriti pakkimis- ja võjpaberi alal. Samuti on papi valmistamine tähtsaks alaks, millest peale graafilisteks ja tööstuslikeks otstarveteks valmistatava papi eriti nimetamisväärt on veel nn. vulkanfiiber, mida Rootsi esimesena hakkas tootma. Paberi ja papi väljavedu ulatus 1933. a. 517.000 tonnini.

Trollhättan.

Tööstus. Tööstuse aluseks on Rootsi looduslikud varad: rikkalikud ärtsilademed, metsa rohkus ja suured veejõu tagavarad. Rauda toodeti Rootsis juba vanal ajal, ja Kesk-Rootsis asuvad raualademed, mis on täiesti väevli- ja vosvorivabad, moodustavad veel praegugi Rootsi metallitööstuse aluse. Teised ärtsilademed avastati selle sajandi algul Põhja-Lapimaal ja nende toodang ulatub 10 milj. tonnini. See rauaärts, mis sisaldab vosvorit, eksporditakse suuremalt osalt Norra ja Põhja-Rootsi sadamate kaudu. Peale raua kaevatakse veel kivisütt umbes 400.000 t., mis aga kaugeltki ei rahulda maa tarvidust ja mistõttu terase valmistamisel kasutataksegi puusütt. Muudest ärtsidest on nimetamisväärt tsink, mangaan, hõbeda- ja tinaärts ning viimastel aastatel avastatud Boliden'i vasekaevandused, mis sisaldavad kulda.

Rootsi koskede võimsust arvestatakse 18 milj. hobusejõule, millest praegu kasutamisel on umbes üks kümnendik. Sellel odaval energial on määratu tähtsus tööstuse arengule ja ka linnade ning maa varustamisel elektrijõuga.

Rootsi moodne tööstus tekkis mineva sajandi keskpaiku. Vabrikud kerkisid vanade rauasulatamisahjude ümber väikestes maakeskustes, mispärast suurem osa Rootsi tööstusest asub maal. Tingituna Rootsi maapõuevaradest, umbes pool tööstust teotseb metallurgia alal. Metallitööstuse toodangut ei või just suureks nimetada, kuid sellegipärast tuleb seda lugeda maailmatööstuse tähtsaks osaks, mis tingitud saaduste kõrgest kvaliteedist. Juba mainitud puusööraua kõrval veetakse välja veel muid terase- ja rauatoorsaadusi, igasugusi rauasulatisi, nagu siliitsium-, mangaan- ja kroomrauda jms., kuid viimasel ajal on hakanud vähenema toorsaaduste väljavedu ja selle asemel kasvama väljatöötatud saaduste eksport.

Rootsi terasel on maailmakuulsus ja sellest valmistatakse kõrgeväärtuslikke käsitööriistu, masinaid, jõuvankreid ja roostevaba terast. Muudest teraskaupadest tuleb nimetada torusid, kuullaagriterast, kivipuurimisterast, terastraati ja -paelu, terasvalusaadusi, vankriasse ja vedrusid, saage jms. Sõjavarustuse alal on Bofors'i tehaste kahurid laialdase kuulsusega.

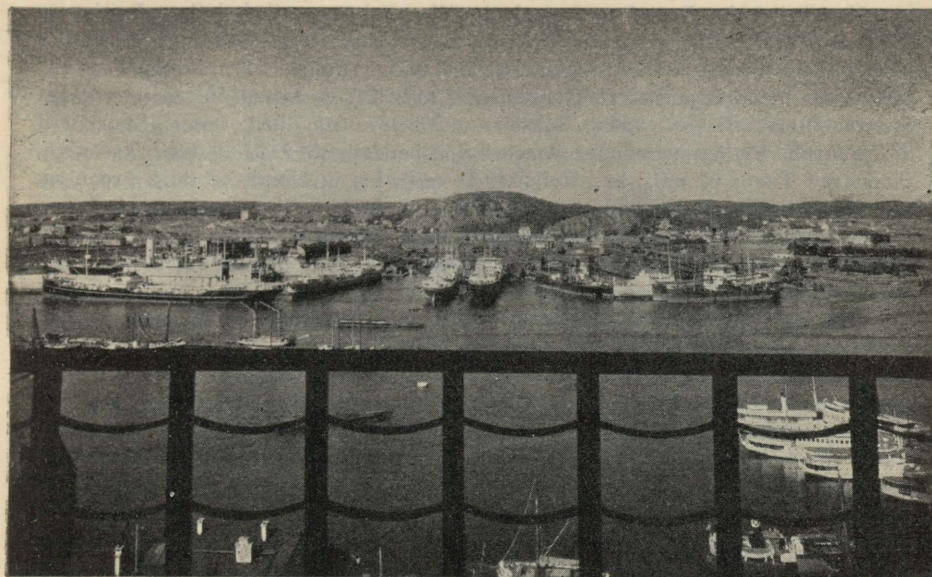
Rootsi tööstuse arengule andsid tõuke silmapaisvate rootsi leidurite arendatud uued tööstusalad, mis saavutasid Rootsile juhtiva koha maailmatööstuses. Nimetame siinkohal ainult mõningaid alu. S. Winquist'i leiutatud kuullaagrid töid pöörde masinaehituses, G. de Laval'i koorelahutajad, mis üle maailma tarvitusel, võimaldasid moodsa piimatööstuse, G. Dahlén'i valgustusaparaadid, nn. „AGA“-valgustus on tarvitusel tuletornides; Rootsis leiutati nn. priimus, mis majapidamistes laialt tarvitusel, ja Rootsis arendati ka neljataktilise sisemise põlemisega mootorite ehitamist. Ei saa jätta nimetamata ka Alfred Nobel'i, dünaamiidi leiutajat. Need teedrajavad leidused ja Rootsi metallitööstus võimaldasid võrsuda tugeval masinaehitustööstusel, mis toodab sise- ja välistõukavaid jõumasinaid, auru- ja veeturbiine, produtseerib auruhaamereid, treipinke jms., valmistab mäetööstusmasinaid, puuümbertöötamise masinaid, paberi- ja papitööstuste sisseseadeid jms.

Rootsi põllutöömehhanismid ja -riistad, nagu niidumasinaid, viljapeksumasinaid, kultivaatorid, on laialdase kuulsusega, samuti on teedeehitusmasinate, kivipurustajate ja teehöövrite tootmine tähelepanuväärne järjel. Laevaehitus, lennukite ja jõuvankrite ning jalg- ja mootorrataste tööstus on tugeval tõusul.

Majapidamistarvete ja sepatööstuse peasukohaks on Eskilstuna. Seal valmistatakse lihamasinaid, kohviveskeid, kaalusid, pliite, õmblusmasinaid, emailnõusid, jahutuskappe jms., edasi naelu, mutreid, polte, hobuseraudu, kirveid, labidaid, nuge jne.

Erilise peatüki moodustab Rootsi elektritööstus. Rootsi elektrifitseerimine areneb jõudsasti ja selletõttu on elektritööstusel täita suur ülesanne siseturu varustamise alal, kuid ka elektritarvete väljavedu on viimasel ajal tugevasti tõusnud. On arenenud generaatorite, mootorite, transformaatorite valmistamine, samuti ka igasuguste elektriaparaatide tootmine, kaablite punumine ja töstetoolide ehitamine. Edasi on nimetamisväärne akumulaatorite, eriti „Nife“ autoakude ja tolmuimejate valmistamine. Rootsi telefonitööstus, mis koondatud Ericssoni kontserni, on üle maailma tuntud.

Muist tööstusist evib tähelepanuvääriva koha, nagu juba mainitud paberi- ja telluloositööstus, mis veel hilja ajani oli määravaks teguriks maailmaturul. Samuti tähtsad on saeveskid, mis ekspordeerivad üle ühe miljoni standardi laudu, ja mööblitööstus.

Göteborg'i sadam.

Keemiatööstuse alal on arenenud lõhkeainete-tööstus, millele pani aluse Alfred Nobel, samuti on Rootsis suur kunstväetise-, eriti superfosfaadi-tööstus, olgugi et tooraineid osaliselt sisse veetakse. Kemikaalidest veetakse välja veel taimeõlisid, soolhapet, väävelhapet, liimi, tõrva ja pigi; elektrokeemia saadustest: karbiiti, kloorlupja, lubjalämmastikku jms. Kummitööstus esineb väljaveos kalossidega ja autokummidega, kuna nahatööstus eksporteerib erilisi nahasorte. Maailmakuulsusega on Rootsi tuletikutööstus, mis kontrollib veel praegugi maailmatoodangut, selle hulgas ka Eesti turgu.

Nimetamata ei saa jätta suuri graniidimurdusid, mis eksporteerivad graniiti ehitusteks ja mälestussammasteks, siis veel tsemenditööstust ja lõpuks klaasi- ja portselanitööstust.

Väliskaubandus. Rootsi väliskaubanduse tõus on suurelt osalt tööstuse kasvu väljenduseks, sest kasvav tarvidus välismaa toorainete järele ja industrialiseerimise tagajärjel tõusnud rahva jõukus ja kõrge elamisstandard tingisid omalt poolt suuremat tarbeainete ja luksusasjade sissevedu.

1896. a. hinnati Rootsi sissevedu 356 milj. kroonile ja väljavedu 340 milj. kr., enne sõda olid need arvud 1913. a. tõusnud 846 ja vastavalt 817 milj. kroonile. Suure sõja ajal ja otse pärast sõda tõusid läbikäigud määratult, kuid a. 1930, viimasel kõrgekonjunktuuri aastal, olid vastavad summad 1662 ja 1550 milj. krooni. Majanduskriis ei jätnud puudutamata ka Rootsit, ja 1933. a. oli sissevedu langenud 1096 milj. kroonile ja väljavedu 1079 milj. kroonile.

Normaalselt näitab Rootsi kaubabilanss passiivsust, milline kaetakse välismaile investeeritud summade intressidega ja laevasõiduga. Viimane võimaldas Rootsile ka rippumatuse endistest Londoni, Hamburgi ja Amsterdami vaheltkauplejatest ja lubab turustada saadusi vahetult ka kõige kaugematel turgudel.

Maadest, kuhu Rootsi oma saadusi välja veab, on esikohal Suur-Briti, mis 1933. a. võttis vastu kaupu 286.478 tuh. krooni eest; teisel kohal on Ameerika Ühendriigid 131.382 tuh. krooniga ja kolmandal Saksamaa 113.508 tuh. kr., järgnevad Taani 73 milj. kr., Prantsuse 67 milj. kr. ja Norra 56 milj. krooniga. Sisseveos on esimesel kohal Saksamaa 308.237 tuh. kr., teisel Suur-Briti 286.478 tuh. kr. ja kolmandal Ameerika Ühendriigid 112.565 tuh. krooniga, järgnevad Taani 61 milj. kr., Hollandi 48 milj. kr. ja Norra 42 milj. krooniga.

Sisseveetavatest kaupadest on (1933. a. andmed miljonites kroonides) esikohal kivisüsi 101,6, teisel mineraalölid 61,5 ja kolmandal kohvi 51,5, järgnevad teravili 45,5, vill ja villane lõng 39,0, tekstiilkaubad 37,3, puuvill 22,8, vask 26,3, väetisained 20,2 ja tubak 19,9 milj. krooniga.

Väljaveos on esikohal paberimass 231,8 milj. krooniga, teisel saetud laud 157,2 milj. krooniga, kolmandal paber ja papp 116,9 milj. kr., neljandal malm, separaud ja teraskaubad 88,3 milj. kr. ja viiendal või 30,6 milj. kr.; järgnevad sealihha 24,9, tuletikud 17,2 ja nahad 13,9 milj. krooniga.

Kaubavahetuses Eestiga veab Rootsi sisse (1933. a. andmed) kogusummas 1.206 tuh. krooni eest Eesti saadusi, mis on 2,6% Eesti üldväljaveost. Eestist veetakse sisse karjasaadusi 178 tuh. kr., kalasaadusi ja vähke 133 tuh. kr., toornahku ja sooli 102 tuh. kr. ning tekstiilsaadusi 589 tuh. krooni eest. Eesti omakorda veab sisse Rootsist üldsummas 1.983 tuh. krooni eest, mis on 5,1% Eesti üldsisseveost. Sisseveetavate kaupade hulgas esinevad metallkaubad ja -saadused 604 tuh. krooniga, väetisained 503 tuh. kr., põllutööriistad 130 tuh. kr., loomasööt 108 tuh. kr. ja šamottkivid 42 tuh. krooniga.

Eesti iseseisvuse algaastail aitas Rootsi väljavedu kergendada Rootsi valitsuse poolt avatud kaubakrediit 600.000 kr. suuruses, mida veel praegugi kasutatakse. Eesti-Rootsi vahelist kaubandust reguleerivad 1923. a. sõlmitud kaubaleping ja selle täienduseks 1935. a. sõlmitud kliiringleping, mille ülesandeks on edendada ja tasakaalustada mõlemapoolset kaubandust.

Transport ja liiklus. Rootsi tähtsamad raudteed jooksevad pealinnast lõuna ja lääne suunas. Tähtsusega on ka Rootsi sadamalinn Luleå't Norra jäävaba sadama Narvikiga ühendav raudtee, mille kaudu teostatakse Lapimaa rauaärtside väljavedu. Raudteede üldpikkus on 17.000 klm, millest 6500 klm kuulub riigile. Raudteede kõrval on suur tähtsus sisevete jõgedel ja kanalitel, mis ühendavad Rootsi sisejärvi merega ja millest tuleks nimetada Göta kanalit ning Strömholm'i, mille kaudu luuakse ühendus Värmland'i kaevanduspiirkonnaga.

Rootsi kaubalaevastiku tonnaaz ulatub 1,5 milj. tonnini, ja Rootsi liinilaevad peavad regulaarset ühendust kõigi tähtsamate maailmamaadega. Suuremateks laevaliinide pidajateks on Transatlantic, Nordstjernan ja Ida-Aasia laeväühingud.

Ka lennuasjandus teeb Rootsis suuri edusamme. A. B. Aerotranspordi poolt peetakse, valitsuse toetusel, muude hulgas Stockholm-Helsingi-Tallinna ja Malmö-Kopenhagen-Amsterdami lennuliine.

Rahandus. Rootsi riigi eelarve tõuseb 1934./35. a. eelarve ettepaneku järele 1.106.356.000 kroonile. Tulud moodustuvad otsemaksudest, nimelt tulu- ja varandusmaksust ning tempelmaksust 210 milj. kr., tollidest ja aktsiisidest 362,5 milj. kr., riigivarandustest 95 milj. kr., automaksudest 75 milj. kr., muudest tuludest ja lõivudest 79,5 milj. kr. ja 282,1 milj. kr. laenudest. Torkab silma,

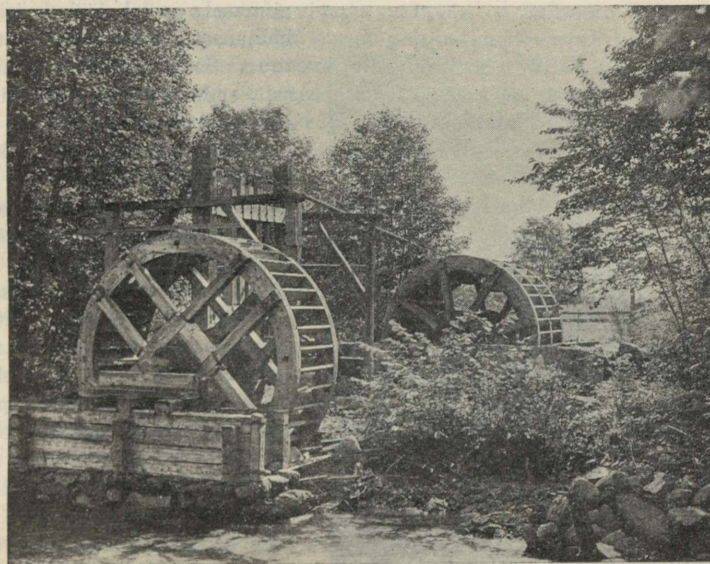
et Rootsi eelarvetes viimasel ajal alaliselt esinevad laenuvad. Aktsiisile alluvad suhkur, linnaksed ja toorpiiritus. Alkoholi maksustatakse peale selle veel suure ja väikemüügil. 1914. a. seati sisse tubakamonopol, mis on eraseltsi käes, kuid tasub riigi valve all maksu (75 milj. kr.) tema poolt valmistatud ja sisseveetud tubakasaadustelt. Tollipoliitika on viimasel ajal muutunud kaitsetolli süsteemiks, mis kaitseb nii tööstust kui põllumajandust. Tähtsamateks finantstollideks on kohvi ja alkohooliliste jookide tollid.

Rahatähtede emissiooniõigus kuulub Rootsi Riigipangale, mille omanikuks on riik ja mis on vanemaid panku maailmas (asut. 1656. a.). Pangatähtede ringvool ulatus 1933. a. 647 milj. kroonini ja kullatagavara 370 milj. kroonini. Rootsi loobus kohe peale Inglismaad kullaaluselt ja vältis sellega suuremad vapustused oma majanduses.

Erapankadest kolm suuremat: Svenska Handelsbanken, Skandinaviska Kreditaktiebolaget ja Göteborgs Banken omavad osakondi üle kogu maa ja on korrespondentsvahekorras kogu maailmaga. Erapanganduses on käesoleva sajandi jooksul toimunud suur koondamisprotsess, mis redutseeris pankade arvu ühele kolmandikule — 30 peale.

Erapankadel on suur tähtsus Rootsi majandusel ja nende läbi võis Rootsi luua omakapitali, kuna pangad tööstuslaenude väljalaskmisel võtsid endale vastutuse. Selletõttu oli Rootsi viimastel aastakümnetel võimeline eksportima kapitali ja selle tuludega katma oma kaubabilansi passiivsust.

Lõpetades sellega lühikese ülevaate Rootsi majandusest, peab tähendama, et looduslike varade abil ja rahva virkuse ning leidlikkuse tõttu on Rootsi rahvas, vaatamata oma võrdlemise väikesele arvule, saanud jõukamaks rahvaks Euroopa rahvaste hulgas.

Tööstuse vanaaegne „jõujaam“ Kesk-Rootsis.

III. Rootsi esiajalugu.

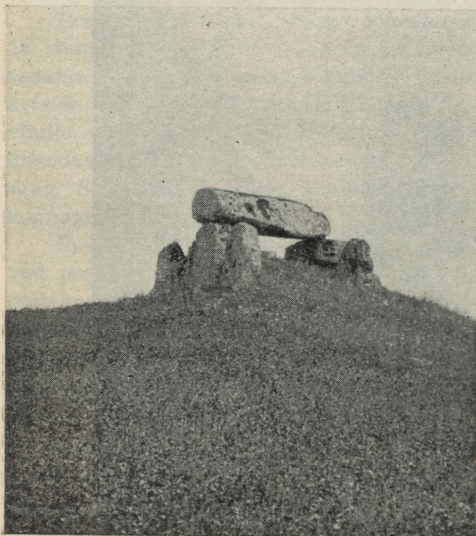
Prof. Harri Moora.

Esimesed jäljed Rootsi asustamisest on pärit umbes VII aastatuhandest e. Kr. Neist vanimaist asukaist kõnelevad luust kalastusriistad, mida on leitud maa lõuna- ja keskosadest, ja tulekiviriistadega asulakohad Rootsi läänerannikul. Esimese asustuse on Rootsi saanud ilmsesti Taani kaudu, sest tol ajal, Läänemere olles nn. Ancyclus-järve staadiumis, oli Lõuna-Rootsil maaühendus Taaniga.

Järgnevail aastatuhandeil (IV—II aastatuhande), nn. nooremal kiviajal, on Rootsis juba üsna tihe rahvastik. Selle ajajärgu kultuuris eralduvad 3 rühma. Neist mainitagu esimesena nn. asulakohtade kultuuri, mis otseselt arenenud maa vanimast kultuurist. See rühm käsitab Kesk- ja Põhja-Rootsit ja selle piirkonnas elatus rahvas veel ikka kalastusest, küttimisest ja taimetoidu korjamisest. Maa lõuna- ja edelaossa, Skåne'sse, Halland'i ja Bohuslän'i, tungis Taanist uus kultuur ja ühes sellega vist ka uus rahvas. See on nn. megaliitiline kultuur, nimetatud nõnda suurist kivist („megaliitidest“) kambritaoliste kalmete järgi. Selle kandjad olid juba põlluharijad ja elasid ka juba paiksalt. Noorema kiviaja kestel tungis megaliitiline kultuur edasi põhja ja ida poole, Götland'i, Värmland'i, Närke'sse ja saartele, Ölandi ja Ojamaale. Käesoleva ajajärgu teisel poolel tungib Euroopa mandrilt eelmiste kultuuride sekka Lõuna-Rootsi veel üks kultuurilaine, nn. üksikhaudade või venekirveskultuur, mille mõju ulatus kuni Kesk-Rootsini.

Pronksiaeg kestab umbes 1500—500 e. Kr. Esimesi metallriistu esines Lõuna-Rootsis juba kiviaja lõpupoole. Teise eelkristliku aastatuhande

viimasel poolel lööb eriti Rootsi lõunaosas õitsele rikas metallikultuur. Selle piirkond ühtub üldiselt end. megaliitkultuuri alaga ja see on teatud määrani viimase jatkuks. Pronksiaja kultuuri kandjaid Rootsis peetakse üldiselt germaanlasiks. Maa põhja-, osalt isegi keskosades oli metallikultuur siiski kehv. Kõige põhjapoolsemas Rootsis jatkus, nagu veel palju hiljemgi, küttide ja kalurite kultuur, kes tarvitasid oma riistade valmistamiseks peamiselt luud ja kivi. Alles pronksiaja lõpu poole haarab tihe metallikultuur ka Kesk-Rootsi, Mälari ümbruse. Iseloomulikemaiks muistiseiks on peale kalmete (lõunas kääpad, mujal kividest kuhjatud vared) eriti nn. kaljujoonised. Need on usundilised, maagilised

Luttra kivikalm.

Kaljujoonised Finntorp'il, Tanum'is.

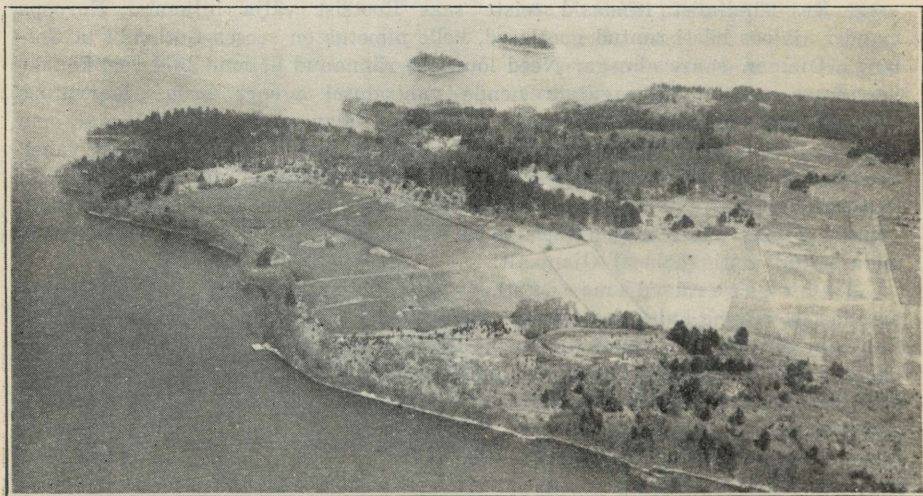
kujutused, mis raiutud rohkeisse Rootsi graniitkaljudesse, ja nende mõte oli lõunas, põllunduslikul alal, viljakuse suurendamine, põhjas jahisaagi lisandamine. Rootsi on pronksiajal tugevasti mõjutanud soome, vähemal määral ka eesti kultuuri.

Varasem raua-aeg, 500 e. Kr. kuni Kr. sündimiseni, on leidudelt võrdlemisi kehv. Selle aja tähtsaimaks nähteks on mitmete hõimude väljaränd, mida rahvatraditsiooni järgi olevat põhjustanud ülerahvastus. Mõni aeg enne Kr. sündimist rändasid teiste seas Rootsist välja hiljemini Euroopa mandri ajaloos hästi tuntud gootlased, kelle nimetus on seoses Götland'i ja Gotland'i, Ojamaa saare nimega. Need lõunasse rännanud hõimud jäid veel kauaks ühendusse oma kodumaaga ja nende vahendusel arenes meie ajaarvutuse esimesil sajandil, nn. rooma raua-ajal, elav kaubandus tol ajal oma õitsengu tipul oleva Rooma riigi ja põhjamaade, nende seas ka Rootsi vahel. See läbikäimine tõi siia palju ainelisi ja vaimseid varu, mis andsid sinsele kultuurielule palju edutõukeid. Selle läbikäimise mälestusmärgeks on peale paljude lõunast sisse toodud esemete ka tuhanded Rooma keisrite hõbemündid, mida leitud eriti rohkesti Ojamaalt.

Rahvasterändamisajal, V—VIII sajandil p. Kr., kujunes Rootsi aine- ja vaimne kultuur, endisega võrreldes, iseseisvamaks ja omapärasemaks. See aeg lõi Rootsi hilisema muinaskultuuri algmed, nagu sel ajal alguse sai ka Rootsi ühiskondlik-riiklik koondumine. Rooma riigi langemisega läksid selle aastasajal kuhjunud varad germaanlaste kätte ja voolasid m. s. Põhjamailegi, kus neid suurte aardeleidudena on päevavalgele tulnud eriti Öland'i ja Ojamaa saarel ja Götland'is. Üldse oli veel rahvasterändamisaja algpööl Rootsi tugevaim keskus Lõuna-Rootsis. 600. a. paiku hakkab aga raskuspunkt kalduma Kesk-Rootsi, svealaste maale, mis haaras oma mõju alla mitte ainult Lõuna-Rootsi, vaid ka Soome ja isegi Kesk-Norra. Selle Kesk-Rootsi tõusu

alguse silmapaistvamaiks mälestusmärgeks on kuningate suured kääpad Uppsala juures ning ümbruses ja Vendel'i laevkalmistu mõnikümmend km põhjapool Uppsala't. Rootsi mõju Eesti kultuurellu, mis meie ajaarvutuse algusel oli võrdlemisi vähene, kasvab rahvasterändamisajal järjest.

Muinasaja lõppjärk, viikingite aeg (800—1050 p. Kr.), on Rootsile, nagu teistele Skandinaavia maadelegi, hiilge- ja suureks ekspansiooniajaks. Viikingiajal jätkab rootsi kultuur eelmisel ajastul alanud omapärasest arengust. Arvurikkad maaleiud kõnelevad öitsevast käsitööst, eriti kõrgele järjele tõusnud sepsist, mis põhines maa rauarikkusel. Ehted ilmutavad omapärasest rahvakunsti. Suured hulgid idamaade, araabia ja õhtumaade, saksa ja anglosaksi münte tunnistavad kaugeleulatuvast kaubanduslikest sidemest ja jõukusest. Viikingite sõidud, millest ajastu saanud oma nime, polnud ainult röövetekedeks, nagu tihti arvatakse, vaid samal määral ka kaubaretkedeks, samuti ei puudunud neil teatud asenduslik tähtsus. Kuna teistest Põhjamaadest, Taanitist ja Norrast, üritatud viikingisõidud suundusid peamiselt lääne poole, tegid rootslased retki esijoones itta, eriti nüüdsele Venemaale ja siit kaudu Bütsantsi. Teatavasti tekkis praegusele Venemaale mitmeid viikingite asundeid, kust nad ümberkaudet rahvast maksustasid ja osalt ka viimasega kauplesid. Läänemere idarannikul oli mõnd aega rootslasil asund praeguses Lätis, Grobina linna ligikal, ja praegu Eestile kuuluvas Irboskas. Eesti rannikule tol ajal aga rootslased veel peatuma ei jäänud, sealne rootsi rahvastik on sinna asunud hiljemini. Rootslasil oli viikingiajal eestlastega, eriti saarlastega, väga sagedasi kokkupuuteid, küll sõjalisi kokkupõrkeid, küll rahulikke kaubakülas-käike. Tähtsamaiks Rootsi viikingiaja kaubanduslikeks keskusiks olid Ojamaa saar ja Rootsi mandri esimene linn Birka, nüüdsest Stokholmist veidi lääne pool. XI sajandil pöördusid rootslased ristiuskusse ja sellest peale algab neil ajalooline aeg.

Birka.

IV. Rootsi ajalugu linnulennult.

Mag. Evald Blumfeldt.

Vanemad kirjalikud teated rootslaste kohta ulatuvad tagasi rahvaste-rändamis-ajastusse (500—800 p. Kr.). Neil kaugeil sajandeil ei olnud veel Rootsi riiki ja rahvast nende mõistete tänapäevases tähenduses. Tollekordse Rootsi rahvastik jagunes mitmeks sõltumatuks, üksteisesse sageli vaenulikult suhtuvaks hõimuks, kellest tähtsamad olid svealased ja göötalased. Esimesed asustasid Mälär'i järve ümbritsevaid maid. Göötalased elasid svealastest lõuna pool. Nende algseks asumisalaks oli hilisem Götland. Hõimulisteski piirides killunes rahvas veel väikesteks riigikesteks — fülkedeks, kus valitsesid nn. fülkekuningad. Svealand'is oli tähtsaimaks riigiks too, mille keskuseks oli Uppsala linn. Siit lähtudes toimuski Rootsi rahvusriigi loomine. Rootsi riik kujunes tugevates võitlustes svealaste ja göötalaste vahel. Neid võitlusi kirjeldavad objektiivsed allikad puuduvad meil. Meie kuuleme neist skandinaavia muistsetest saagadest. Ent saagades, arvestades nende sangarilaulu iseloonu, on raske eraldada tõtt muinasjutust, realiteeti kujutelmast. Kuid pole siiski mingit kahtlust, et mõnesugusel määral saagades ometi kajastuvad ajaloolised sündmused. — Beowulfi laulud kõnelevad ägedaist võitlustest svealaste ja göötalaste vahel juba VI sajandil. Võidukad svealased laiendasid oma võimkonda Kesk- ja Lõuna-Rootsis järjest enam. Göötalaste maakondade alistamine svealaste kuningate poolt tähistabki Rootsi rahvusriigi algust. Islandlase Snorre Sturlasson'i poolt XIII sajandi algusel üleskirjutatud Ynglinga-saaga teateil olnud göötalaste lõplikuks alistajaks ja svealaste ning göötalaste esimeseks ühiseks valitsejaks Ynglinga suguvõssa kuuluv kuningas Ingjald. Arvatakse, et saagakuningas Ingjald võis elada umbes 700. a. paiku. Täielikku riiklikku ühtlust ei saavutatud aga niipea. Maakondade vahel jätkusid võitlused ka viikingiajal, mis on muinasaegse Rootsi kangelasajastu. Itta suunatud viikingisõidud töid rootslasi siis tihedaisse kokkupuuteisse ka meie esivanematega nii sõjalisel kui kultuurilisel alal. Maailma-ajalooliselt on kõige tähtsam see, et rootslaste idasuunalistest viikingisõitudest sai alguse Vene riik.

Muinasaegse Rootsi piirid ei ühtu tänapäevastega: Lõuna-Rootsi maakonnad — Skåne, Halland ja Blekinge allusid Taanile. Põhja-Rootsi oli tollal suures enamuses veel asustamata. Kõige intensiivsemalt tuikas elu Mälär'i orus. Siin asusid muistse Rootsi tähtsaimad kaubalinnad — Birka, Uppsala, Sigtuna — ja riikliku elu keskused. Viikingiaja meresõitude lähte- ja sihtkohad asusid just Mälär'i orus. Siin tehti esimesi katseid kuulutada rootslastele ristiusku. Kahel korral (a. 830 ja 852) viibis kuulus põhjamaade apostel Ansgarius Birka's. Tal õnnestus rajada siia väike kristlik kogudus, mis aga varsti hääbus. Alles poolteistsada aastat hiljem hakkasid anglo-saksi ja saksa misjonärid Rootsis energilisemalt ristiusku levitama. 1008. a. paiku laskis end ristida Olav Sülkingas. Seega oli ristiusule pandud kindel alus. Uuel õpetusel tuli siiski veel kaua võidelda muistsete usuliste veendumuste ja tavadega. See sisevõitlus nõrgendas ja kahandas rootslaste väljaspoole suunatud aktiivsust ja aitas kaasa viikingisõitude lakkamisele XI sajandi keskpaigu. Samal ajal (umbes 1060. a.) kustus svealaste

muistne kuningasugu — Ynglinga suguvõsa, mille tõttu riigis algasid segadused. Nende sündmustega tavaliselt lõpetatakse Rootsi muinasaeg ja alustatakse ajaloolise aja esimest perioodi — keskaega.

Varast keskaega ca. a. 1060—1250 iseloomustavad Rootsis esijoones sisemised võitlused kristluse ja paganluse vahel, mis avalduvad võitlustes üksikute maakondade — Svealand, Öster- ja Västergötland — vahel kuningatrooni täitmise pärast. Neis võitluses pääses maksvusele kuninga valitavuse põhimõte. Kuninga valimise õigus läks svealastele, kuid viimaste poolt valitud kuningas pidi hankima kinnituse teistelt maakondadelt. Rootsi riik säilitas nimelt kogu varase keskaja suhteliselt iseseisvate maakondade (folkland) liidu iseloomu, kus maatingidel teostati võimu vabade talupoegade poolt. Ajastu lõpuks arenes siiski ka kuninglik seadusandlus. Endine talupoeglik ühiskond hakkas mõranema. Võim koondus järjest enam riigiaristokraatia kätte, kes kujunes troonitülide soodsas õhkkonnas endistest suurtalupeogadest.

Ynglingasoo kustudes vallandusid kohe troonitülid. Kuningatroonile pääses lääne-götalaste poolt valitud Stenkil. Viimase suguvõsa kustus 1120-ais aastais. Selleks ajaks oli kristlus end Rootsis täies ulatuses maksma pannud, kuid see ei suutnud tasandada maakondade vahelisi vastolusid. Troonitülid vallandusid viimati nimetatud kuningasoo kustudes uue hooga. Mõne aja pärast leidis ühise kuningana tunnustamist ida-götalaste poolt valitud Sverker, kes pani alguse samanimelisele kuningasoo. Kuid juba 1150. a. valisid svealased, — Sverker oli selleks ajaks kas tagandatud või surmatud, — kuningaks Eeriku, keda kutsutakse pühaks. Selle valimisega oli antud algus üle saja aasta kestnud võitlusele Rootsi trooni pärast Sverker'i ja Eeriku soo vahel. Selles võitluses tugis esimene suguvõsa ida-götalastele, teine svealastele, kuna lääne-götalased pooldasid puhuti Taani vürste, kes põlvenesid naisliinis Stenkil'i soost. Puhuti läks võitlus nii teravaks, et otsiti abi väljaspooltki. Nii kutsus Sverker noorem 1208. a. enesele appi Taani kuninga Valdemar II Võitja. Kuid Lena lahingus jäi võitjaks Eeriku soost Erik Knudipoeg. Siseriigis mängisid pooled üksteise vastu välja kiriku. Ristiusk oli nüüd juba valitsev. 1164. a. asutatud Uppsala pääpiiskopkonnaga kehandati Rootsi katoliiklikku kirikuorganisatsiooni. Paavsti püüete eest võitlesid Rootsis eriti Sverker'i soost kuningad, kuna Eeriku suguvõsa püüdis rajada rahvuslikule alusele tugivat kirikut. Seepärast kuulus Rooma kuuria poolehoid tavaliselt alati Sverker'i suguvõsale, kes 1200. a. vabastas kirikule kuuluva maavalduse maksudest ja vaimlikud alluvusest ilmlikule kohule. Teiselt poolt süvendati samal ajal Rootsis kloostrite jne. kaudu õhtumaist kultuuri.

Üldiselt aga tähistavad ajaloolise aja kaks esimest sajandit nõrkuseperioodi Rootsi ajaloos. Siseriiklikkude tülide tagajärjel kaotati XII sajandi algusel Norrale Bohuslän'i, Jämtland'i ja Härjedalen'i maakonnad. Keskenatud riigivõimu ja energiliste valitsejate tõttu muutus tollal Rootsile eriti kardetavaks ta lõunapoolne naaber — Taani. Kuid ka idapoolsed rahvad, eriti eestlased, karjalased ja kurelased häirisid rootslaste rahu, võttes korduvalt ette röövretki Rootsi rannamaile. 1187. a. tungisid idapoolsed paganad, nähtavasti eestlased ja karjalased, Rootsi südamesse — Mälar'i vetele — ja hävitasid kaubanduslikult tähtsa Sigtuna linna. XIII sajandi algusel kõneleb sellistest eestlaste, eriti saarlaste retkedest Rootsi Läti Hendrik oma ajaraamatus.

Muide aga oli saarlaste ja rootslaste vahel sõlmunud tihedaid sidemeid rahulikul — kultuurilisel ja kaubanduslikul alal.

Politiliste kaotuste kõrval tabasid rootslasi tollal ka majanduslik-kaubanduslikud kaotused. Viikingiaja lõppedes jäid rootslased endiselt valitsevaks kaubitsejaks ja merdsõitvaks rahvaks Läänemerel. Kuid XII sajandi keskpaigast alates kasvas neile sakslasid ja Põhja-Saksa merelinnades tugev võistleja, kes sajandi lõpuks tõrjus rootslased täiesti tahaplaanile. Veel rohkem, linnakodanik-kaupmehena tungis sakslane ka Rootsi linnadesse, olles sageli viimaste rajajaks ja pannes aluse uue sotsiaalse kihi — linnakodanluse tekkimisele Rootsis, kelle senine kaubandus oli olnud talurahva käes.

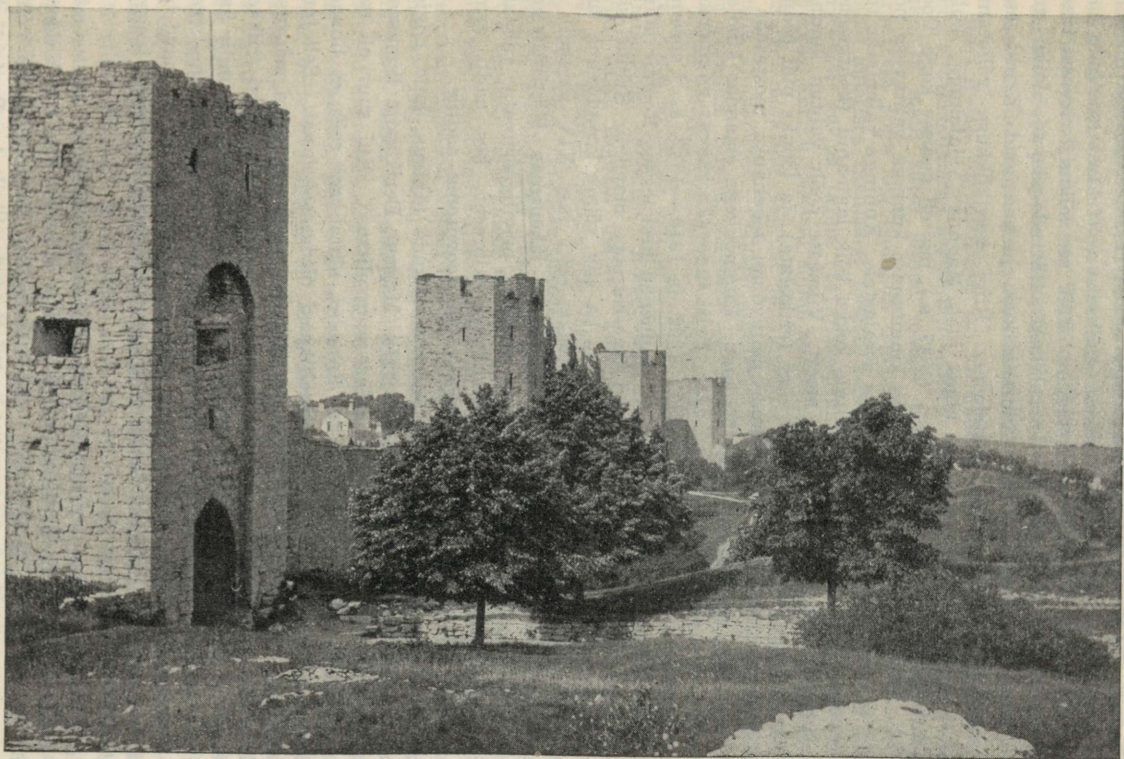
Birger Jarl.

Ajastu lõpul alustus uuesti Rootsi idasuunaline ekspansioonitug. See juhiti nüüd Soome. 1157. a. paiku võttis kuningas Eerik Püha (ca. 1150—1160) ette ristiretke Soome — Aura jõe suhu. Sellega algas soomlaste ristiusustamine ja alistamine rootslaste poolt, mis nõudis suuri jõupingutusi. Teine suurem sõjakäik Soome toimus 1249. a. Selle juhiks oli jaarl Birger. Maa lõplik alistamine toimus siiski alles järgneval perioodil. — Kui XIII sajandi algul sakslased eestlasi ristiusustasid ja kui rootslaste põlised rivaalid taanlased olid 1219. a. kinnitanud kanna Põhja-Eesti rannikul — Rääväläs, siis ei suutnud Rootsi jääda rahulikuks päältvaatajaks. 1220. a. maandus kuningas Johan Sverkeri poeg Läänemaal, vallutas Lihula linnuse ja asus läänlasi ristima. Kuid rootslaste võimul polnud siin pikka iga. Kuninga lahkumise järele hävitasid saarlased linnuse ühes selle rootsilise meeskonnaga.

Folkungite ajastu 1250—1389. Eerik Eerikupoja surmaga kustus 1250. a. Eeriku suguvõsa, kuna Sverkeri suguvõsa oli kustunud juba varem. Nüüd valiti kuningaks Folkunga suguvõsast Valdemar Birgeripoeg. Tegelikult aga juhtis riigivalitsemist kuni 1266. a. ta isa, eelpool juba mainitud jaarl Birger. Viimasel on suuri teeneid Rootsi siseriikliku elu korraldamise, seadusandluse jne. alal. Tema ajal rajati arvatavasti Stokholmi linn. — 1275. a. tõukas Valdemari troonilt ta vend Magnus (1275—1290). Viimane hakkas esimesena nimetama end „svealaste ja götalaste“ kuningaks, milline vormel sai rootsi ametlikuks kuningatiitlikuks. Hiliskeskaegne traditsioon on austanud kuningas Magnust hüüdnimega Aidalukk (Ladulås), mis peab tähistama seda, et tema korraldused olevat lukustanud talurahva aidad suurnike omavolile. Et trooni oma perekonnale kindlustada, laskis ta valida oma poja Birgeri Rootsi troonipärijaks. Kuningana oli Birgeril raskeid võitlusi oma võimuhahnete vendadega. Viimased heideti vangi, kus nad surid. See kuninga samm kihutas rahva ta vastu üles. Birger põgenes maalt. Katse taanlaste abil trooni taas võita äpardus. Kuningaks valiti Birgeri vennapoeg Magnus Eerikupoeg (1319—1365), kes 1332. a. asus iseseisvalt valitsema. Sisetülid kurnasid ka nüüd riiki. 1364.—65. a. kukutas rühm aadlikke Magnus Eerikupoja ja kutsus kuningaks ta õepoja Mecklenburgi Albrechti. Viimasega pääsesid maal võimutsema sakslased, keda kuningas soodustas eriti ametikohdade jagamisel. Sakslasist ametnikkude omavoli said tunda eriti talupojad. Kui siis Albrecht ei soostunud enam aadli kõigi soovidega, tõukas kõrgaadel ta 1389. a. troonilt.

Välispoliitilisel alal lõpetati Folkunga-ajastul Soome kehdamine Rootsi riiki. 1293. a. vallutas Torgil Knuudipoeg läänepoolse Karjala ja rajas Viiburi linnuse. Ta katsed võita Rootsile kaubanduslikult tähtsat Neva jõe rajooni andsid ainult ajutist edu. Venelasi ei suudetud siit lõplikult välja tõrjuda. 1323. a. sõlmiti Rootsi ja Vene vahel Pähkinasaare rahu, mis sajanditeks määras kindlaks Rootsi võimu idapiiri. Ajutist edu saavutati teisalgi. Päranduse teel omandas kuningas Magnus Eerikupoeg ka Norra trooni, kuid juba 1355. a. oli ta sunnitud loovutama selle oma pojale. Taani poliitilise nõrkuse ajal omandas sama kuningas ka Skåne, Halland'i ja Blekinge, kuid juba 1361. a. ühendati need maakonnad jälle Taaniga. Samal aastal kaotas Rootsi ka Ojamaa saare, mis keskaja lõpul oli tüliõunaks Läänemere võimude vahel ja sageli vahetas peremehi.

Folkunga-ajastu toimel liideti tihedamalt riigi üksikud osad. Selle teosta-

Wisby linnamüür.

misel taandus endine talurahva-demokraatia kuningavõimu soodustusel areneva seisusliku korra ees. Kirik ja aadel kiskusid järjest enam varem kogukondadele kuulunud funktsioone oma kätte. Magnus Aidaluku ajal korraldati Euroopa mandri eeskujude järgi sõjandus. Endine üldine sõjaväeteenistuse ja leedungi kohustis asendati 1280. a. maksuvabadusega seotud ratsateenistusega. See nn. ilmliku frälsi seadus oli tugevaks tõukeks aadliseisuse (frälse) arengule, mida soodustas veel kuninga muugi seadusandlus. Kõik see lõikus teravasti traditsioonilisse talupoegliku ühiskonna korraldusse. Härrade-päevad, kuhu tulid kokku aadlikud, omandasid järjest kindlama kuju ja anastasid järjest enam rahvakoosolekute ülesandeid ja funktsioone. Riigi terviklikkuse rõhutamine maakondliku omavalitsuse arvel, mis algas juba Magnus Aidalukuga, kulmineerus Magnus Eerikupoja maaseaduses (1347. a.), mis oli maksev kogu Rootsi kohta. Selle seaduse esimeses osas leidis kinnitamist kuninga valitavuse põhimõtte, kuid valimisõigus ei kuulunud enam svealastele. Kuninga valimiseks tulid nüüd Uppsala lähedal olevale Mora-väljale kokku kõik lagmanid (kohtumehed) ja igast kohtukonnast veel 12 arukat meest. Viimaste poolt valitud kuningas pidi andma kuningavande, sõitma läbi riigi (eriksgata), ja lõpuks pidi peapiiskop ta kuningaks kroonima. Aadlike mõjuvõimu tegelikuks teostajaks sai selle seaduse järgi kuninga- ehk riiginõukogu. Riiginõukogu omandas kindlama ilme juba Magnus Aidaluku valitsuse ajal. Eriti tugevaks kasvas riiginõukogu pikaajaliste eestkoste-valitsuste ajal 1290.—1302. ja 1319.—1332. a. Vaatamata neile aadlike soodustavaile seadusile, ei kujunenud keskaegses Rootsis läänindust sellel kujul, nagu see oli klassiline Lääne-Euroopa mandril. Samuti säilitas vabaduse rootsi talupoeg. Ometi muutus ka siin võimu koondumine suurrikkude kätte riigi terviklikkusele kardetavaks, eriti just XIV sajandil, mil rootsi kohalik halduskorraldus järjest enam oli lähenemas läänisüsteemile. Magnus Eerikupoja püüded murda aadli vägevust privilegerimata rahvakihitide abil maksid talle ta trooni. Mecklenburgi Albrecht, kes aadli armust pääses troonile, oli sunnitud peagu kogu võimu loovutama aadlile.

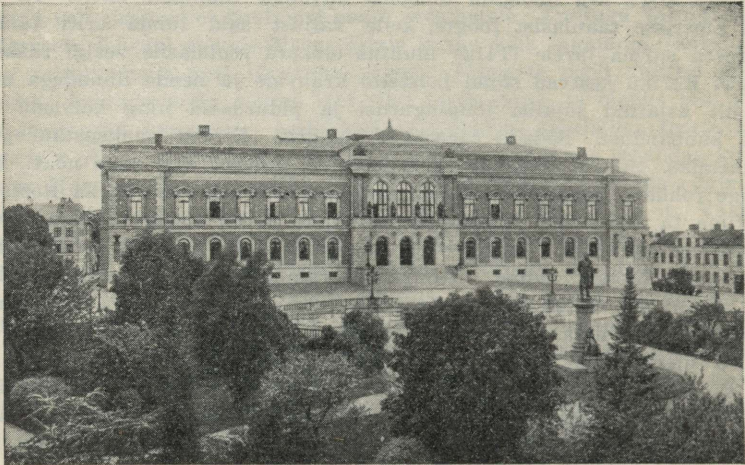
Aadli kõrval kasvas järjest ka linnakodanikkude tähtsus, kuid riigielus see seisus ei pääsenud siiski juhtivale kohale. Magnus Eerikupoja linnaseadus kindlustas Rootsi linnadele kaunis laialdase omavalitsuse. Kui suur oli saksa elemendi osatähtsus Rootsi tookordsetes linnades, näitab see seik, et linnaseaduse määruste kohaselt pidid pooled raelikmed olema sakslased. Sellejuures kehtis küll jaarl Birger'i poolt XIII sajandi keskel maksmapandud määrus, et Rootsi linnadesse asuvad saksa kaupmehed pidid astuma ka Rootsi riikkondusse. Linnade arengut soodustas kaubanduslik öitseng Läänemerel, mille kandjaks oli Hansa liit. Rootsis arenes elava kaubaliikluse tagajärjel mäe- (raua- ja vase-) tööstus. Rängaks löögiks maa arengule oli 1350. a. paiku maad laastav katk — suursurm (digerdöden), mille ohvriks arvatakse olevat langenud umbes $\frac{1}{3}$ rahvastikust.

Kalmari uniooni ajastu (1389—1521). Kuningas Albrechti vastu mässu tõstnud aadel kutsus 1389. a. Taani-Norra regendi *M a r g a r e e t a*, Valdemari tütre, Rootsi ja pakkus talle trooni. Peale selle, kui Margareeta oli võitnud Falköping'i (1389) lahingus Albrechti, valitses ta tegelikult ka Rootsis, ehkki võitlus jätkus ja Stockholm oma saksameelse kodanikkonnaga alistus talle alles 1398. a. Juba 1396. a. valiti Margareeta nooruke õetütrepöeg *P o m m e r i E e r i k*, kes juba 1389. a. oli saanud Norra troonile, ka Rootsi ja Taani kunin-

gaks. 1397. a. krooniti Eerik Kalmaris Skandinaavia kolme riigi ühiseks kuningaks. Sellega pandi alus nn. Kalmari unioonile. 20. juulil 1397. a. kirjutati Kalmaris alla unioonikirjale, mille kohaselt Skandinaavia kolm riiki pidid jääma alaliselt ühendatuks, valima ühiselt kuninga jne. Välisvõimude vastu pidid nad esinema ühise riigina, sisekorralduses aga pidi iga riik säilitama täieliku sõltumatuse. See kokkulepe ei suutnud rahuldada Margareetat, kes tahtis unioonis kindlustada Taanile juhtiva ja valitseva osa. Et kuningad ka hiljem sellistest püüetest ei loobunud, siis iseloomustab kogu uniooniaega kõige teravam võitlus taanlaste ja rootslaste vahel.

Margareeta võimulepääsu sai ka aadel kaunis valusalt tunda. Kuningavõimu suurendamiseks kahandati märksa aadli poliitilist vägevust, eriti just kiriku ja aadli kätte läinud maade tagastamise kaudu. Sellejuures püüdis Margareeta kogu aeg mängida unioonis ülivõimu taanlaste kätte. Ta seadis Rootsisis ametisse taanlasist foogte, kelle valjust said tunda eriti talupojad. Margareeta surma järele (1412) muutus olukord rootslasile veelgi raskemaks. Kuningas Eeriku kestvad sõjad holsteini krahvide ja nende linnadega nõudsid rootslasilt asjatuid sõjalisi jõupingutusi ja pidurdasid ning halvasid Rootsi linnade kaubandust. Sõdade tagajärjel muutus Eeriku maksustamispolitiika väga karmiks. Suurte maksude ja valjuse all, millega neid sisse nõuti, kannatas kõige rohkem talurahvas. Samal ajal sattus Eerik vastollu ka Rootsi kirikuga, kuna ta segas end piiskoppide valimisse ja kitsendas kirikule kuuluvat valimisõiguse vabadust. Kõige selle tagajärjel oli rahulolematu kuningas Eeriku vastu Rootsisis üldine. Talurahva rahulolematu vallandus Dalarne's 1434. a. avalikuks vastuhakkamiseks, mille juhiks oli Engelbrekt Engelbrektipoeg. Viimase juhatusel muutus see lokaalne rahutus lühikese ajaga talurahva üleriiklikuks vabadusvõitluseks taanlaste vastu. Talurahvaga liitusid või tundsid neile kaasa ka rahvastiku teised kihid, ja mõne kuu jooksul aeti riigist välja kõik võõrad võimukandjad. Arbooga üleriiklikul koosolekul 1435. a., millest esmakordselt võtsid osa ka talupojad ja mida seepärast peetakse Rootsi esimeseks riigipäevaks, valiti Engelbrekt Engelbrektipoeg riigipeameheks. Tema poolt juhitud vabadusvõitluses sündis teadlik rootsi rahvus; alles nüüd tunnetasid erimaakondade elanikud esmakordselt täie teadvusega, et nad, vaatamata kõigile lokaalsetele erinevustele, moodustavad rahvusliku ja riikliku terviku, mille olemasolule on ähvardavaks ohuks taaniliste unioonikuningate püüded. See rahvuslik eneseteadvus kandis rootslaste kõiki järgnevaid, taanlaste vastu suunatud üritusi. Pommeri Eeriku tagandamise järele 1436. a. jagas Engelbrekt valitsusvõimu Rootsisis Karl Knuudipoeg Bonde'ga, kes oli aadlipartei mees. Peale Engelbrekt Engelbrektipoja surma 1436. a., — ta langes isikliku kättemaksu ohvriks, — läks võim jälle aadli kätte, kelle juhtivamaid mehi oli eelpool nimetatud Karl Knuudipoeg Bonde, kes 1438. a. valiti riigihoidjaks. Kuid juba 1441. a. oli Bonde sunnitud loovutama võimu unioonipartei, mille juhiks oli Uppsala peapiiskop, poolt kuningaks valitud Bayeri Kristoferile (1441—48). Viimase surses teostati Rootsisis rahvuslik kuningriik. Kuningaks valiti Karl Knuudipoeg Bonde (1448—57). Karli sihiks oli asendada Kalmar'i uniooni Rootsi-Norra uniooniga, taas vallutada Lõuna-Rootsi maakonnad ja Ojamaa saar ning teostada Rootsi protektoraat Liivimaal. Sellel suurejoonelisel välispoliitikal polnud kestvaid positiivseid tulemusi. Sõjad õonestasid Karli sisepoliitilise seisundi; ta kinga-

võimu ja krooniõigusi rõhutav politika kihutas aadli ta vastu üles. 1457. a. pidi ta aadli opositsiooni tõttu Rootsist lahkuma, andes ruumi unioonikuningale Kristian I (1457—64). Peale selle, kui Kristian I aeti piiskop Kettil Karli-
poja mässuga maalt välja, pöördus Karl Knuudipoeg tagasi Rootsi. Troonile pääses ta veel kahel korral (1464—65 ja 1467—70). Karl Knuudipoja sures läks riigivalitsemine Sten Sture kätte, kes 1471. a. valiti riigihoidjaks. Samal ajal tungis kuningas Kristian suurte vägedega Rootsi. Stokholmi külje all Brunkebergi lahingus löid rootslased otsustavalt taanlasi. See võit kindlustas Rootsile 25 aastaks täieliku sõltumatus unioonikuningaist ja rahu. Võit tähistas tugevat rahvustunde tõusu ja andis siseelu arenemisele soodsaid eeldusi, mille järelduel 1477. a. avati Uppsala ülikool, mis on vanim Põhja-
maades.

Uppsala ülikool.

Riigivalitsemisel jälgis Sten Sture laialdaste rahvahulkade huve ja püüdis kirikut ja kõrgaadlit allutada riigi keskvoimule. Sellest tekkis vastolu ja konflikt aadliga, mille tagajärjel riiginõukogu Kalmar'i retsessis (1483) omavoliliselt tunnustas Taani-Norra kuninga Hansu ka Rootsi kuningaks. Sten Sture suutis küll ära hoida retsessi teostamise, kuid välispoliitiline seisund kujunes Rootsile väga raskeks. Kuningas Hans sõlmis 1493. a. Moskva suurvürstiga Rootsi vastu suunatud liidu ja 1495. a. tungisid moskvalased Soome. Sõja kestes tõstis ka aadliseisuse opositsioon jälle pead. Riiginõukogu enamus, peapiiskop Jakop Ulfipoja juhatusel, kavatses tagandada Sten Sture. 1497. a. saabus Rootsi kuningas Hans. Sten Sture väed jäid alla ja Hans krooniti samal aastal ka Rootsi kuningaks. Kuid juba 1501. a. tõstis Sten Sture mässu Hansu vastu. Viimane sunniti lahkuma, riigihoidjaks sai jälle Sten Sture ja ta surma järele (1503) Svante Sture. Taanlaste vastu olid rootslased võidukad, kuid siseriigis püsis vastolude rohkus. Kõrgaadel ja kirik ei taunud Sturede talurahva-sõbralikku, riigivõimu keskendamisele ja aadlivõimu murdmisele sihitud politikat, ja nad soovisid seepärast kogu aeg uniooni taasteosta-

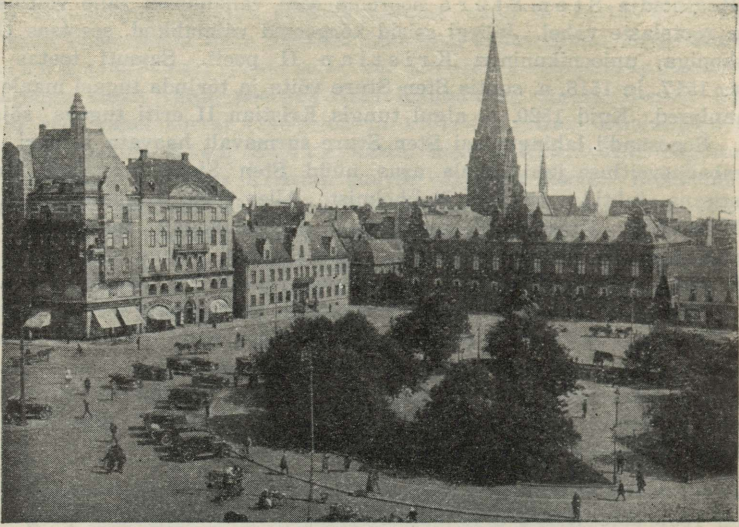
mist. Riigihoidja Sten Sture noorema ajal vallanduski jälle võitlus taanlaste ja rootslaste vahel. Jällegi seisid kõrgemad vaimulikud, eesotsas Uppsala peapiiskopiga, unioonikuninga Kristian II poolt. Samuti toetas paavst viimast. 1517. ja 1518. a. suutis Sten Sture võita ja tõrjuda tagasi maale tunginud taanlased. Kuid 1520. a. algul tungis Kristian II eriti tugeva sõjaväega Rootsi. Bogesund'i lahingus sai Sten Sture surmavalt haavata ja suri. Rootslaste vabadusvõitluse juhi kohale asus nüüd Sten Sture noor lesk Kristiina Gyllenstierna, juhtides võitlust Stokholmist. Alles 1520. a. sügisel loovutas ta linna Kristianile. Kristian II, saavutanud riiginõukogult tunnustuse päruskuningana, krooniti Rootsi valitsejaks. Ta valitsusel polnud siiski kuigi pikka iga. Ta püüdis valitseda endiste opositsiooni-juhtide ja võõraste abil. Oma võimu püüdis ta kindlustada rootsi paremate ja juhtivamate meeste tapmisega. 8. nov. 1520 laskis ta surmata 82 tähtsamat, kuninga käsul Stokholmi kogunenud rootslast; tapmine järgnevatelgi päevadel nii siin kui ka riigi teistes osades. See rõõmatu samm, mida nimetatakse „Stokholmi veresaunaks“, kihutas kogu rahva uuesti üles Kristian II Tüüranni vastu; algas võitlus, millega Rootsi saavutas täieliku sõltumatus Taanist.

Uue aja varasem periood (1521—1611). Kristian II vastu suunatud võitluses oli rootslaste juhiks noor aadlimees Gustav Eeriku poeg Vasa.

Juba noorena oli ta Sten Sture noorema ajal võidelnud taanlaste vastu. 1518. a. oli Kristian II viinud ta vägivaldselt pantvangina Taani. Sealt õnnestus tal põgeneda ja ta saabus Lüübeki kaudu tagasi Rootsi. Peale Stokholmi veresauna, kus langes ka ta isa, ruttas Gustav Vasa Dalarnes'sse, Rootsi vabaduse sünnipaika. Dalarnes talurahvas oli alati kõige mehise-malt võidelnud rootslaste vabaduse eest taanlaste vastu, meenutagem ainult Engelbrekt Engelbrektipoja aegu. Nüüdki ei keeldunud nad abist võitluseks taanlastega. 1. jaan. 1521 valisid dalarnelased Gustav Vasa endi ja riigipeameheks ja võitlus algas. Esimese suurema võidu taanlaste üle saavutas ta oma dalarnelastega 1521. a. aprillis Vesterås'i juures. — Peale Stokholmi veresauna oli tekkinud rahutusi ka riigi teistes osades. Nüüd liitusid rahulolematud kõik Gustav Vasaga, kes sai seega vabadusvõitluse üleriiklikuks juhiks. Sturede läheda sugulasena nähti temas endise rahvuspartei ideede ja traditsioonide jätkajat ja teostajat. Taanlased sunniti kõikjal taganema. 1522. a. algusel olid juba kõik linnad, peale Stokholmi, Malmö ja Älvsborg'i, rootslaste käes. Hilissuvel 1522. a. võttis Gustav Vasa Vadstena härrade-päeval enesele riigihoidja tiitli. Umbes samaks ajaks oli ta viimaks saanud ka kõrgeadli enamiku tunnustuse. — Vabadusvõitluse lõpuleviimiseks oli vaja merejõude, seepärast oli väga oluline Lüübeki sekka-

Kuningas Gustav I Vasa † 1560.

Malmö.

löömine sõtta 1522. a. suvel ja rootslaste abistamine laevade ja varustusega. Mässu vallandumisel Kristian II vastu ka Taanis, pages viimane 1523. a. hoopis Põhjamaadest. Sama aasta kesksuvel alistus Stokholm ja selle järel ka teised linnad, kus seni veel olid püsinud taanlased. Juba varem, ja nimelt 6. juunil 1523. a., valis Strängnäs'i kokkutulnud riigipäev Gustav Vasa Rootsi kuningaks.

Vabadusvõitluse lõppedes oli sisepoliitiline olukord riigis väga raske. Sõda taanlastega oli nõudnud suuri jõupingutusi ja ainelisi kulutusi. Riik võlgnes eriti palju Lüübekile. Viimane kasutas olukorda oma huvides. Et saavutada pikendust võlgade tasumisele, anti Strängnäs'i riigipäeval (1523) lüübeklastele suuri privileege kaubanduslikul alal. Rootsis lubati kaubelda ainult lüübeklasil ja nende liitlasil, mille juures nad kasutasid veel tollisoodustusi. Rootslaste aktiivset väliskaubandust kitsendati tugevalt, nad võisid oma laevadega sõita ainult Lüübeki ja Danzigi, kuid mitte välja Läänemerest. Seejuures segasid lüübeklased veel Gustav Vasa välispoliitilistesse üritustesse. Just lüübeklaste tõttu luhtus Gustavil Ojamaa taasühendamine Rootsiga. See kõik sundis kuningat otsima vahendeid, et võimalikult kiiresti vabaneda lüübeklaste eestkostmisest. — Majanduslikest raskusist vabanes kuningas kirikliku reformatsiooni teostamisega, mille puhul kõik kloostri- ja enamus kirikumaid ning varandusi tagastati riigi kasuks (Vesterås'i retsess 1527) ja kirik allutati täielikult kuningavõimule. Kirikult saadud varandustega tasus Gustav Vasa võlad Lüübekile ja tühistas 1533. a. lüübeklastele antud privileegid, mis tähistab uue epohhi algust Rootsi majanduselu arenguloos.

Gustav Vasa tsentralistlik valitsuspoliitika lõi kahtlematult tugevasti maakondade omavalitsusse ja talurahva õigustesse, mille tagajärjel siin ja seal vallandusid talurahva rahuused, mida soodustasid majanduslikud raskused ja mida õhutasid taanduma sunnitud katoliiklikud vaimulikud ja teised kuninga

vaenlased. Sajandi keskpaigaks oli Gustav Vasa summutanud kõik sellised rahutused (Dalarne's 1524—33, Västergötland'is ja Småland'is 1529, Dake mäss 1542—45). Samal ajal kindlustas Gustav Vasa oma kuningavõimu veel sellega, et 1544. a. Vesterås'i riigipäev tunnistas Rootsi trooni pärandatavaks Vasa suguvõsas. Samal riigipäeval leidis seisuste poolt esmakordselt kinnitust juba varem luterlikus vaimus teostatud kiriklik reformatsioon.

Gustav Vasa elutöö suurimaks saavutiseks on moodsa Rootsi riigi loomine, mis püsib tänaseni. Tema andis riigile selle sisemise tugevuse, mille tõttu riik suutis ületada rasked heitlused XVI sajandi teisel poolel. Gustav Vasa valitsusviis oli tugevalt patriarhaalne, ta tungis oma alamate elu kõige vähematesse avaldustesse. On sageli öeldud, et ta valitses riiki kui mõisnik oma mõisa. Eriti õnnistusrikas oli ta käsi majanduselu korraldamisel. Seetõttu kosus maa varsti vabadusvõitluse ja järgnevate rahutuste tagajärjedest. Gustav Vasa surres (1560) oli riik õitsevas seisundis.

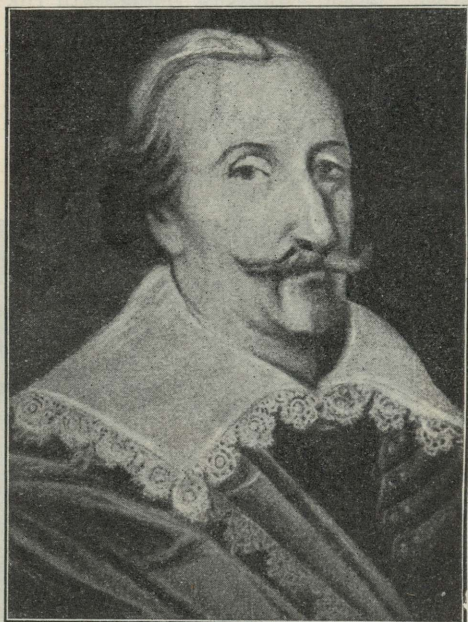
Erik XIV 1560—1568.

Johan III 1568—1592.

Sajandi viimased aastakümned tõid Rootsi riigile terve rea tõsiseid raskusi, mis ähvardasid hävitada Gustav Vasa poolt ehitatud riikkehandi. Eerik XIV (1560—68) arendas küll edasi isa poolt alustatud võimu üha suuremat koondamist kuninga kätte, kuid ta sattus seetõttu vastollu oma vendadega, kes isa testamendi kohaselt valitsesid hertsogitena riigi eri osades, olles peagu iseseisvad vürstid, ja aadliga. Sellest vastolust johtusid rasked sisemised tülid, mis lõppesid Eerik XIV tagandamisega. Pääsenud troonile aadli toetusel, andis Johan III (1568—92) aadlile rea privileege, millega pandi alus sünniaadlike

Rootsis, kuna seni oli aadliseisus olnud seotud ratsateenistuse kohustisega. Aadli eneseteadvus kasvas üha, ja peatselt sattus kuningas konflikti aadli võimupüüetega. Paistis, et aadel pääseb võidule kuningavõimu üle Johani poja Sigismundi ajal (1592—99). Sigismund oli nimelt juba 1587. a. valitud (ta ema oli Poola kuninga Sigismund Augusti õde) Poola kuningaks. Aadel lootis saavutada nüüd umbes samasuguse olukorra, nagu see oli olnud Rootsis

Karl IX 1599—1611.

maksvusel Kalmar'i uniooni ajastul. Kuid aadli kavatsused luhtusid Gustav Vasa noorima poja hertsog Karl'i tõttu. Algul kaitses Karl kuningas Sigismundi huve, kui aga viimane talitas rohkem Poola kui Rootsi valitsejana ja püüdis Rootsis uuesti katolitsismi võimule aidata, pöördus Karl Sigismundi vastu. 1595. a. peale valitses ta riiki riigihoidjana, kellenä ta astus Sigismundi vastu ja sundis viimase taganema, kui Sigismund 1598. a. tahtis sõjaväega end Rootsis maksuma panna. 1599. a. tagandas Stokholmi kokkutulnud riigipäev Sigismundi. Nüüd valitses riigis tegelikult Karl IX (1599—1611), kuningaks krooniti ta küll alles 1607. a. Karli sisepolitika oli suunatud aadlivõimu murdmisele ja Gustav Vasa aegse tugeva kuningavõimu teostamisele. Võimu kindlustamisel talitas ta väga karmilt ja hoolimatult, olles eriti vali Sigismundi pooldajate vastu.

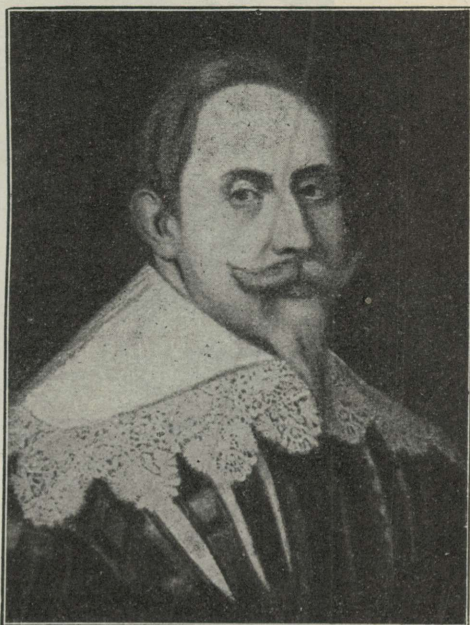
Rootsi välispoliitikas on vaadeldaval ajavahemikul võimalik jälgida kaht suunda. Juba Gustav Vasa viimastel valitsemisaastatel algas Vana-Liivimaa konföderatsiooni laostumine. Venelased, poolakad ja taanlased lootsid siit saaki. Gustav Vasa hoidus esialgul sekka löömast. Eerik XIV politika oli julgem. Vastavalt Tallinna linna ja Eestimaa rüütelkonna pakkumisele, võeti Eestimaa Rootsi kaitse alla ja ühendati 1561. a. Rootsiaga. Siit alates pidas Rootsi korduvaid sõdu Läänemere idakaldal poolakate, taanlaste ja venelastega. Eestimaa vallutamine ja venelaste, poolakate ja taanlaste väljatõrjumine siit andis laevasõidu Soome lahes täielikult Rootsi kontrolli alla. XVI sajandil jäid tagajärjetuiks rootslaste katsed vallutada Vana-Liivimaa teisi osi. Kui Karl IX XVII sajandi algusel laiendas oma välispoliitilised püüdlused kaubandusgeograafiliselt väga tähtsa Väina-liini vallutamisele, siis äpardusid ka need, vaatamata rootslaste esialgsele edule. Selle, 1600. a. alanud sõjaga algas 60 aastat kestnud pärandussõda Poolaga. Idas oli rootslastel veel ägedaid võitlusi venelastega, mis algul toimusid Eestimaa pärast ja lõppesid rootslasile õnnelikult (Plüssa

rahu 1583, Täusina rahu 1595. a.). 1609. a. segas Karl IX vene troonitülidesse, millest algas uus sõda, mis lõppes alles Karli järglase ajal.

Läänes olid rootslastel vanaks vaenlaseks taanlased. Gustav Vasa suhted taanlastega olid olnud kaunis sõbralikud; ta oli aidanud taanlasi võitluses ära-aetud Kristian II vastu, kuid juba tema valitsusaja lõpul halvenesid suhted. Eerik XIV ajal aga vallandus 1563. a. nn. „Põhjamaa 7-aastane sõda“, mida tugevalt tingisid rootslaste ja taanlaste vastolud Liivimaa küsimuses. Võideldi vahelduva õnnega. 1570. a. sõlmiti Stettinis rahu, mis ei toonud muudatusi riigi piirides. Siin loobus aga Taani kuningas kõigist nõudlusist Rootsi trooni suhtes, millega lõplikult tühistati Kalmar'i unioon. Rootsi oli küll sunnitud maksma teatud sõjamaksu ja tegema taanlasile mõningaid mööndusi Eestimaal. 1611. a. algas Rootsi ja Taani vahel jälle sõda, mille viis lõpule Gustav II Adolf.

Rootsi suuruse-ajastu 1611—1718. Karl IX järgnes Rootsi troonil ta poeg Gustav II Adolf (1611—32). Isa pärandas pojale kolm pooleliolevat sõda.

Eriti raskeks oli kujunenud rootslaste olukord sõjas taanlastega. Sõda oli kandunud Rootsi pinnale. 1613. a. sõlmitud Knäröd'i rahu loobus Taani küll oma vallutamisklaanidest, kuid Rootsile oli rahu siiski ääretult raske. Raske sõjamaksuga, nn. Älvsborg'i lunaga, mis võrdus 1 miljonile spetsies riigitaalrile, pidi Rootsi nagu ostma tagasi oma läänepoolsed sadamad. — Sõda Venemaaga viidi Rootsile väga sobivatel tingimustel, suurelt osalt Gustav Adolphi isiklikul osavõtul, lõpule. Stolbova rahulepingus loovutas Venemaa 1617. a. Ingerimaa ja Kägisalme lääni Rootsile. Sellega oli Venemaa tõrjutud täiesti välja Läänemere rannamailt ja laeva-sõit Venemaale oli allutatud Rootsi kontrollile. Gustav Adolphi arvates polnud Venemaa nüüd enam Rootsile kardetav ja ta arendas sõbralikke poliitilisi suhteid tsaariga. — Samuti õnnelikult võitles Gustav

Gustav II Adolf 1611—1632.

Adolf Poolaga. 1621. a. algas võitlus Liivimaal. 1621. a. vallutasid rootslased Riia, 1625. a. Tartu. Samuti olid rootslased võidukad poolakate üle Preisimaal. 1629. a. sõlmiti Altmark'is relvaderahu (uendati 1635. a. Strumsdorf'is), mille põhjal kogu Liivimaa läks Rootsi valdusse, ühes mõnede kaubanduslikult tähtsate Preisi sadamalinnadega.

Juba varakult oli Gustav Adolf mõtelnud sekkalöömise vajadusele selles võitluses, mida Lääne-Euroopa mandril peeti protestantismi ja katolitsismi vahel ja mis ajaloos on tuntud 30-aastase sõja nime all. Sekkalöömise vaja-

dust tingisid nii ideelised kui ka poliitilised kavatsused, sest katoliikluse ja habsburgide võit oleks ähvardanud väga tugevalt Rootsi poliitilist seisundit. Ka riigipäev andis oma nõusoleku osavõtuks 30-aastasest sõjast. 25. juunil 1630. a. maandus Gustav Adolf oma vägedega Pommeris. Kavakindlalt juba varem valmis töötatud sõjaplaani teostades, saavutas ta võidu võidu järele. Tähtsamad neist olid Breitenfeldi (1631) ja Lützeni lahing. Viimases võitluses aga langes Gustav Adolf 6. novembril 1632. a. Lühikese aja katoliiklaste jõude kõikjal taanduma sundinud kuninga surma üle oli juubeldus vaenlaste juures eriti suur. Rootslased ei katkestanud kuninga surma tõttu võitlust. Gustav Adolfi järele sai troonile ta nooruke tütar Kristiina (1632—54), kuid tegelikult valitses kuninganna alaealisuse-ajal eestkostevalitsus, mille juhiks oli kantsler Axel

Kuninganna Kristiina. Gravüür kuninganna enese poolt Narva linnale annetatud püblist anno 1648. a.

Oxenstierna, kes kantslerina oli juhtinud riigielu juba Gustav Adolfi ajal. Eestkostevalitsus jätkas sõda Saksamaal kuni Westfaali rahuni 1648. a., mis suurendas märksa Rootsi maavaldust Põhja-Saksamaal. Ühteage võitlusega Saksamaal puhkes 1643. a. sõda Taaniga. See lõppes Brömsebrö rahuga (1645) Rootsile väga õnnelikult. Taani pidi loovutama Rootsile Ojamaa, Saaremaa, Jämtland'i ja Härjedalen'i. Peale Kristiina lühiajalist iseseisvat valitsemist (alates 1644. a.), mida iseloomustab intensiivne siseriiklik kultuuritöö, pääses Kristiina troonist loobumisel kuningaks Karl IX tütrepoeg Karl X Gustav (1654—60), millega algas uus sõdade periood. 1655. a. algas kuningas riigipäeva nõusolekul sõda Poolaga. Lühikese ajaga vallutas Karl X enamuse Poola riigist. Ometi ei suutnud ta oma võitudele tagada kestvust. Poolas tekkis rootslaste vastu tugev rahvuslik opositsioon, mis vallandus üldiseks vabadusvõitluseks. Samal ajal tungisid (1656) venelased Liivimaale, vallutasid Tartu, mis jäi kuni 1661. a. nende kätte, ja laastasid maal kohutavalt. Poolas saavutas Karl X 1656. a. Varssavi juures küll veel suure võidu, kuid ta ei saanud seda ära kasutada. Brandenburgigi kuurvürst, kellele Karl X abi eest oli loovutanud täieliku sõltumatuse, toetas teda võitlustes väga loult. Karlil enesel oli aga liiga vähe vägesid, et valitseda ja rahustada sellist laialdast ala, nagu seda oli Poola. Selles raskes olukorras saabus (1657) Karlile teade, et Taani on kuulutanud sõja ja et austerlased on tulnud poolakaile appi. Karl otsustas võidelda esmajoones taanlastega. Kiirmarssides ruttas Karl läbi Saksamaa taanlaste vastu ja võitis viimaseid kõikjal. Eriti kuulus on sellest sõjast rootsi sõjavägede tungimine üle külmunud väinade Taani saartele 1658. a. jaanuaris. Juba veebruaris 1658 sõlmiti Taaniga Roeskilde rahu, milles Taani loovutas Rootsile Skåne, Halland'i, Blekinge, Bohuslän'i, Trondhjem'i lääni ja Bornholm'i saare. Nüüd kavatses Karl sõda Brandenburgiga; et seejuures aga oli karta taanlaste reetlikkust, — ühinemist Karli vaenlastega ja ründamist seljatangant, — siis otsustas Karl Taani täielikult vallutada ja alustas selleks juba 1658. a. uuesti sõda Taaniga. Sedakorda oli taanlaste vastupanu rahvusliku tunde tõusu tõttu hoopis tugevam. Taanlastele tulid appi hollandi laevad, poolakate, austerlaste ja brandenburgi sõjaväed. Selles raskes poliitilises olukorras suri Karl X Gustav 1660. a. veebruaris. Troonile sai Karl X nelja-aastane poeg Karl XI (1660—97). Eestkostevalitsus sõlmis 1660. a. mais Taaniga Kopenhaagenis rahu Roeskilde rahu

Karl XI 1660—1697.

tingimusil, ainult Trondhjem ja Bornholm loovutati tagasi Taanile. Poolaga sõlmis eestkostevalitsus rahu 1660. a. Olivas, kus Poola kuningas loobus vormiliselt igasuguseist nõudlusist Rootsi troonile ja tunnustas Liivimaa kuuluvust Rootsile. Venega sõlmis eestkostevalitsus rahu Kärdes 1661. a. *status quo ante* tingimustel. Eestkostevalitsuse välispoliitika oli kõikuv. Algul ühines Rootsi koos Inglismaa ja Hollandiga kolmikliiduks (tripelallians) Prantsusmaa vastu. Kuid õige pea liitus ta Prantsusmaaga. Liit viimasega kiskus Rootsi 1674. a. Louis XIV kihutusel sõtta Brandenburgiga. Sõda arenes Rootsile väga ebasoodsalt, mida raskendas veel asjaolu, et 1675. a. algas ka sõda Taaniga. Taanlasedki võitsid rootslasi nii maal kui merel. Raskes olukorras asus kuningas Karl XI, kes seni oli hoolinud vähe riigivalitsemisest, ise sõjaväe etteotsa. Kuninga pingutustel oli tulemusi võitluses taanlastega, keda löödi mitmes lahingus ja tõrjuti välja Rootsist. Mandril aga olid vaenlased endiselt võidukad. Vägeva liitlase Louis XIV eestkostmise tõttu kaotas Rootsi 1679. a. sõlmitud St. Germaini rahus Brandenburgile siiski vaid vähemaid alu omast maavaldusest Põhja-Saksamaal. Taaniga samal aastal Lundis sõlmitud rahus ei kaotanud Rootsi territoriaalselt mitte midagi, makstes Taanile rahas vaid tühise summa.

Gustav II Adolphi ja ta järglaste sõjad ja võidud tõstsid seni tähtsusetu Rootsi riigi Euroopa mandri suurvõimude hulka. Poliitilisel suuruse-ajastul valdas Rootsi maid kõikjal ringi ümber Läänemere, tema võimu all olid kaubanduslikult tähtsate jõgede suudmealad. Rootsimaast näis kujunevat tõeline *imperium maris Baltici*. Puhuti näikse Rootsi kuningad olevat ka jälginud seda sihti. Kuid välise suuruse juures hakkas järjest enam murenema riigi sisekord. Välispoliitilisis püüdlusis mindi sageli kaugemale, kui seda lubas riigi majanduslik ja sisepoliitiline kandejõud.

Riigi siseelus oli ajastu kestel toimunud rida põhjapanevaid muudatusi. Kantsler Axel Oxenstierna algatusel reorganiseeriti riigivalitsemine, teostati kolleegiumide süsteem. Riigipäev, mille poliitiline tähtsus oli juba varemini küllalt suur, sai nüüd kindla organisatsiooni ja kindlad funktsioonid seadusandlikul alal ja maksustamisel. Rahvahariduse huvides avati gümnaasiume nii emamaal kui provintsidel. Ülikool asutati Tartusse 1632., Turku 1640. ja Lund'i 1666. a. Ka majanduslikul alal teostati rida uuendusi. Pandi alus reale tööstusile, eriti arendati rauatööstust, kaubandust, meresõitu jne. Maale saabus ususõdade ajastul rida töökaid ja rikkaid võõramaalasi, kellel on suuri teeneid Rootsi majandusel. Ehkki majandusel märkame pidevat tõusutendentsi, ei jatkunud riigikassale siit saadavatest sissetulekutest nende kulutuste katmiseks, mida nõudsid suuruse-ajastu välispoliitilised üritused. Axel Oxenstierna ehitas maksustamissüsteemi tollidele, monopolidele jne. Ometi ei jatkunud neist allikaist laekunud summadest palga maksmiseks rohkearvulisele ametkonnale ja ohvitseridele. Tuli võtta abiks riigi loodusvaru. Palga arvel anti läänistusi ja kingitusi riiklikust maavarandusest, samuti müüdi ja renditati riigimaid. Võõrandatud maad läksid peamiselt aadlikele, mille tõttu ühes aadli poliitilise võimuga kasvas ka ta majanduslik ja sotsiaalne jõud. Eriti võimutses aadel eestkostevalitsuste ajal (1632—44 ja 1660—72). Selle all kannatas eriti talurahvas, kelle maksukoormat aadel üha paisutas. Ka vähenesid selle tagajärjel riigikassa tulud. Seepärast nõudis talurahvas võõrandatud maade tagastamist. Karl X asus riigi rahandusliku seisundi parandamise huvides

samale seisukohale. 1655. a. riigipäev otsustaski nn. neljandik-reduktsiooni, mille olulisemaid punkte oli see, et $\frac{1}{4}$ kõigist peale Gustav Adolfi surma erakättesse läinud maadest tagastati. Uuesti ja hoopis teravamal kujul võeti reduktsiooni küsimus päevakorrale Karl XI valitsuse ajal. Reduktsiooni otsustas jaatavalt 1680. a. riigipäev, ja see teostati nii päris Rootsisis kui ka provintsidest. Ühenduses reduktsiooniga ei murtud mitte ainult aadli majanduslik ülivõim, vaid ka ta poliitiline võim, kuna riiginõukogu asendati kuninganoükoguga, mis minetas poliitilised funktsioonid ja tegeles peamiselt kõrgema kohtumõistmisega. Ka riigipäev kaotas oma senise tähenduse, kuninga seadusandlikku õigust tunnustati. Eeskujulik majanduspolitiika tegi kuninga ka maksustamisküsimusis riigipäevast sõltumatuks. Teostati karoliinne absolutism. Ametkond bürokratiseerus. Reformid tõid kasu eriti just talupoegadele. Ka Eesti- ja Liivimaal murti aadli võim mõisade tagastamisega. Eriti kitsendati aadli võimu Liivimaal; kohalik aadli omavalitsus kaotati siin täielikult ja asendati riikliku halduskorraldusega. Samuti püüdis Karl XI seadusandlus parandada siinse talurahva rasket õiguslikku ja majanduslikku seisundit.

Kaarel XII.

Reduktsiooni läbi saavutatud riigi sissetulekute tõusu kasustas Karl XI ära sõjalaevastiku organiseerimiseks, samuti pühendas ta palju tähelepanu maaväe loomisele, teostades selleks riigis uue sõjaväekorralduse. Et ta siin saavutas edu, näitab rootslaste sõjaline tublidus Põhjasõja ajal, mis vallandus Karl XI poja Karl XII (1697—1718) ajal. Karl XII oli isa surres 15-aastane. Kuulutatud riigipäeva poolt täisealiseks, hakkas ta juba 1697. a. iseseisvalt valitsema. 1699. a. sõlmisid Vene, Poola kuningas August ja Taani omavahel liidu, mis oli suunatud Rootsi vastu; 1700. a. veebruaris ründasid kuningas Augusti saksilased Riiat. Samal ajal alustas sõda ka Taani. Rootslastele tuli sõda täiesti ootamatult. Kuid ka Karl XII teotses kiirelt. Ta tungis Taani ja sundis viimast Traventhali rahu (8. VIII 1700) loobuma Rootsi-vastasest liidust. Samas aga saabus teade, et ka tsaar Peeter on alustanud sõda, piirates Narvat. Karl ruttas Pärnu kaudu vägedega Narva alla ja lõi 25. nov. 1700. a. vene mitu korda suuremat väge Narva lahingus otsustavalt. 1701. a. ründas Karl XII sakslasi ja tõrjus nad Liivimaalt välja. Sõda kandus nüüd Poola piiridesse. Karl saavutas siin Augusti vägede üle võidu võidu järele. August võitles rootslastega just Saksi kuurvürstina, kuna poolakad pidasid rootslastega rahu. Karli võitude järele tagandati August Poola troonilt. August taganes Saksisse, kuhu Karl XII järgnes talle 1706. a. ja sundis saksilased tegema Altranstädtis (1706) rahu, milles August loobus

Kaarel XII lahingut juhatamas.

Poola troonist. Sellal, kui Karl XII võitles Poolas ja Saksenis, olid venelased saavutanud märkimisväärse edu Ingeris, Eesti- ja Liivimaal, sest kohapealsed rootsi väed olid nõrgad. Karl XII asub uuesti venelaste vastu alles 1707. a. sügisel. Ta ei pöördu Liivimaale, vaid suundub Moskva peale. Reas lahinguis võidab ta siin venelasi, kannatab aga ka kaotusi ja suundub seetõttu Ukrainasse. 28. VI 1709. a. kaotab Karl siin venelastele Poltava lahingu. Karl taandus osa sõjaväega Türgimaale, kust ta tagasi jõudis alles 1714. a. Vahepeal oli Rootsi kaotanud Eesti- ja Liivimaa, samuti Soome. Taani ja Saksi August olid alganud uuesti sõda Rootsiaga, ja veel teisigi vaenlasi tuli juure. Karl aga ei mõtelnudki järeleandmisele. Minister Görtzi rahanduspoliitika võimaldas Karlile 1716. a. veelkord uue väe koguda, millega ta tungis Norrasse, kuid edu ta ei saavutanud. Rootsis arendas ta kuningliku ainuvalitsuse täieliku despotismini. 1718. a. tungis Karl jälle Norrasse. Sellel sõjakäigul langes ta 30. nov. 1718. a. Fredriksteni piiramisel.

Vabadusaeg 1718—1772. Põhjasõda oli kurnanud riigi täiesti, seepärast hakati Karli surma järele otsekohe sobitama rahu. 1719.—1720. a. sõlmiti rahu Inglismaa, Hannoveri, Preisimaa ja Taaniga, kus Rootsi kaotas enamuse omast maavaldusest Põhja-Saksamaal. Taani rahuldus sõjalise kontributsiooniga ja Rootsi loobumisega Öresund'i tollivabadusest. Venemaaga viibis rahu sõlmimine. Rootsi ootas teistelt abi venelaste vastu. Seda ei tulnud ja 1721. a. sõlmitud Uusikaupungi rahu loovutas Rootsi Venemaale Eesti- ja

Liivimaa, Ingeri ja Kagu-Karjala. Tsaar maksis Rootsile 2 miljonit riigitaalrit ja töotas mitte segada Rootsi siseellu.

Rootsi lakkas Põhjasõja tagajärjel olemast suurvõim. Põhja-Saksamaal säilitas ta kitsa riba Pommerist ühes Vismariga, ja see oli kõik. Peale selle kui riigipäev absolutismi vastaste algatusel 1719. a. kuulutas trooni vabaks, muudeti riigikorda. Riigipäevale anti kõrgeim võim. Seda võimu teostati maksustamise ja seadusandlikul alal. Samuti läks riigi tegelik valitsemine järjest rohkem riigipäeva kätte, kuna riiginõukogu, mis seati jälle kuninga kõrvale, koosseis muutus järjest enam olenevaks riigipäevast. Riiginõukogu omakorda valitses kuninga üle, kes oli ainult riiginõukogu juhataja ja kellele, nagu teistelegi nõukogu liikmeile, kuulus üksainus hääl, mis oli otsustandev hääle pooleks langemisel. Kuningas muutus järjest enam riigi esinduslikuks kujukse, kellel polnud mingit kontrollimisõigust valitsuse ega administratiivorganite tegevuse üle. Riigipäev, mis tuli kokku iga kolme aasta järele, seevastu kontrollis ka halduse ja kohtute tegevust. Riigipäevale kindlustati ta võim 1719., 1720. ja 1723. a. seadustega, mis põhiseadustena olid puutumatud. Riigipäeva võimu kasvamist soodustas ka asjaolu, et Karl XII järgnevad valitsejad olid tühised isiksused (Ulrika Eleonora 1718—20, Fredrik I 1720—1751, Adolf Fredrik 1751—1771). Ehkki riigipäev pretendeeris rahvaesinduse nimele, moodustasid ta kolm kõrgemat seisust suletud ja privilegeeritud korporatsioone. Talurahvaseisuse osatähtsus oli riigipäeval väga väike. Riigipäeva iseseisvus oli seda suurem, et ta ei tarvitsenud arvestada oma valijate soove. Riigipäeva kolmes kõrgemas seisuses olid enamuses mitmesugused ametnikud. Aadli klassijaotuse kaotamise järele pääses nimelt võimule rohkearvuline alam-aadel, mille liikmed täitsid mitmesuguseid vähemaid ametikohti. Kodanikkonda esindasid riigipäeval peamiselt pürjermeistrid ja raehärrad. Et riigipäev oli liiga liikmeterikas, siis koondus selle töö mitmesugustesse komisjonidesse. Tähtsamaid küsimusi arutas nn. salajane komisjon, kus aadlil oli 50, vaimulikel 25 ja kodanikel 25 esindajat, kuna talupoegadel siin esindajaid polnud. Varsti koondus sellesse komisjoni kogu riigipäeva juhtimine. Et salajase komisjoni liikmed pidid andma vaikimisvande, siis võis komisjon otsustada tähtsamaid asju, seisisist täielikult mööda minnes. Selle uue valitsemiskorraga arvati olevat taas teostatud Rootsi põline vabadus, mistõttu kogu seda ajastut nimetatakse v a b a d u s a j a k s. Vabadusaja poliitilist elu iseloomustab järjest enam arenev parteiasjandus, mis viis aja kestes täieliku korruptsiooni maksvusele pääsemiseni. Esimesena organiseerus tugevamini 1734. a. esinev „kübarate“-partei. Oma tekkimisel jälgis partei välispoliitilisi sihte, nõudes aktiivset välispoliitikat, sõda Venemaaga ja Rootsi endise suuruse teostamist. Omi vastaseid nimetasid nad öömütsideks. Neist viimastest organiseerus ajajooksul nn. „mütside“-partei. Vaatamata oma välispoliitiliste püüdluste äpardumisele, püsisid „kübarad“ võimul kuni 1765. a. Nende püüd oli säilitada ja kaitsta olevat riigikorda ja täita merkantiilsüsteemile rajatud majandusprogrammi. Kübarate langemisel pääses 1765. a. valitsema „mütside“-partei, kes kahes vahetuses püsis võimul kuni vabadusaja lõpuni. Mütside-partei võitles mitteaadlike eest aadlike vastu, rahva õiguste eest ametnikkude vastu, talurahva õiguste eest tööstuse vastu. Nende valitsuse ajal teostati 1766. a. Rootsi esimene trükivabaduse-seadus. — Välispoliitikas kanti vabadusajal ainult kaotusi.

„Kübarate“ võimulepääsul 1741. a. Venemaaga alustatud sõjas, mis toimus Soomes, kaotasid rootslased 1743. a. sõlmitud Turu rahu osa Soomest Venele. Sõda Preisimaaga 1757.—62. a. ei andnud Rootsile mingeid tulemusi. Siseriiklikus elus märgitseb vabadusaeg mõneski suhtes edu. Majanduslikul alal rajati uusi tööstusi. Pandi alus moodsale teadusele ja kirjandusele ning ajakirjandusele. Seadusandlikult alalt väärib nimetamist 1734. a. seadustekogu.

Parteide-vahelise võitluse ja valitseva partei võimupolitika tagajärjel pääsesid poliitilises elus vabadusajal maksuvusele sellased eitatavad nähted, nagu häälte ostetavus, oma meeste ja toetajate subsideerimine, millest arenes täielik korruptsioon. Parteide-vahelisse sisevõitlusse segasid end ka välisvõimud, toetades oma huvides kord üht, kord teist rahaliste toetustega. Rootsis avaldus see eriti parteide-vaheliste võitluste kriisiperioodidel (1738—47 ja 1760—71). 1769. a., näiteks, on välisvõimud ohverdanud rootsi parteidele 5½ miljonit taalrit hõberaha. Selle korruptsioonisüsteemi vastu tõusis kuuldavale järjest rohkem häáli. Teiseks vabadusaja paheliseks nähteks oli bürokratismi õitseng. Kuulsime juba, et „mütsid“ astusid välja selle vastu, kuid väheste tulemustega. Juba varakult oli kujunenud valitsevatele parteidele ka opositsioonilisi rühmitisi. 1756. a. püüdis kuningas Adolf Fredrik ühe sellise rühma, nn. õuepartei abil teostada revolutsiooni ja murda seisuste võimutsemist. Katse äpardus. Ent 1772. a. augustis kordas katsed ta poeg Gustav III Adolf (1771—1792), ja nüüd õnnestus revolutsioon õieti kergelt.

Gustaviaanne ajastu 1772—1809. Gustav III Adolphi revolutsioon õnnestus õieti üldise rahulolematuse tõttu seisuste valitsemise vastu. Nüüd keelati parteinimed „mütsid“ ja „kübarad“ ja teostati riigipäeva heakskiitmisel uus valitsemisvorm. Esialgul ähvardas aga väline oht riiki. Oli karta kallaletungi Taani ja Vene poolt, kes ei näinud meeeldi Rootsi seesmist tugevnemist. Kuninga osav diplomaatia aga kõrvaldas selle hädaohu.

1772. a. maksmapandud uus põhiseadus püüdis esmakordselt jagada võimu kuninga ja riigipäeva vahel, ent oma ebamäärasusega jättis see kuningale vahelesegamiseks suuri võimalusi. Riiginõukogu koosseis muutus jälle olenevaks ainult kuningast ja oli vastutav vaid tema ees. Seisused jagasid seadusandlikku õigust kuningaga ja neile kuulus maksustamisõigus. Samuti oli vaja riigipäeva nõusolekut ründesõdadeks, kuid riigipäeva kokkutulemise üle otsustas kuningas; ka puudus riigipäeval riigi väljaminekute kontrollimisõigus. Revolutsioonile järgnevatel aastatel teostas kuningas rea reforme, mis korraldasid riigi rahandust, majanduselu, kohtukorraldust, haldust jne. Ainult riigi viinaköökide asutamine tekitas kuninga vastu pahameelt. Kui siis vastavalt 1772. a. antud lubadusele riigipäev 1778. a. tuli kokku, võis kuningas näidata vahepeal teostatud suurejoonelisele reformitööle. Kuninga uuendusi taotlev tegevus jätkus pisut loimalt veelgi, eriti tuleks mainida laevastiku ümberkorraldamist 1780-tes aastates. Ent samal ajal hakkas mõranema seni kestnud siserahu. Kuninga absolutistlikud püüdlused tekitasid rahulolematust. 1774. a. antud trükivabaduse-seadust hakati kitsendama. Eriti arvustavalt suhtus opositsioon riigiviinaköökidesse ja kuninga läänipoliitikasse. Opositsiooni koldeks oli aadlikest ametnikkond, kelle endisele võimuküllusele oli teinud lõpu 1772. a. revolutsioon. Venemaa uuendas nüüd oma sidemeid rootsi opositsiooni-parteiiga. Sellistes olukordades lükkas 1786. a. riigipäev mitmed kuninga ettepanekud

tagasi. Selle järele pöördus kuninga huvi järjest enam välispolitikale. Õnneliku sõja kaudu lootis ta ületada sisepoliitilisi raskusi. Kui siis 1787. a. Vene-Türgi sõda vallandus, otsustas ta kohe alustada sõda Venega. 1788. a. tungis ta üle Soome piiri Venemaale. Kuid siis puhkes ohvitserkonnas Soomes mäss (nn. Anjala liit). Ohvitserid keeldusid kuulekusest, kuna sõda oli alustatud riigipäeva nõusolekuta. Mässu tõttu, mis pea summutati, pöördus kuningas tagasi Soome. Samal ajal alustas sõda Taanimaal, kuid Inglismaa ja Preisi survele sunniti Taani rahule. 1789. a. kokkutulnud riigipäeval, kus aadel avaldas endiselt tugevat opositsiooni kuningale, viis kuningas mitteamadli seisuste abil läbi nn. ühinemis- ja kindlustusakti, mis märgatavalt laiendas kuninga võimupiire. Toetuse eest andis kuningas alamatele seisustele aadliseisuse arvel mitmeid privileege ja mõõndusi. Sõda venelastega jätkus samal ajal vahelduva õnnega. 1790. a. Väralas sõlmitud rahu ei toonud mingit territoriaalset muudatust, kuid tegi lõpu Vene intriigidelle Rootsis.

Aadli vastolu kuningaga süvenes, ja viha viimase vastu kasvas siis, kui Gustav III Adolf astus nende, Euroopas liikvel olevate kavatsuste etteotsa, mis olid suunatud Prantsuse revolutsiooni mahasurumisele ja kuningavõimu taastestamisele Prantsusmaal. Aadlikest moodustus vandeselts, kes seadis enesele sihiks kuninga tapmise. 16. III 1792. a. surmatigi Gustav III Adolf Stokholmi ooperimajas maskeraadil. Gustav IV Adolphi (1792—1809) valitsusaja esimene pool möödus intensiivses sisetöös, eriti hinnatavad on ta isa poolt füsiokraatlikus vaimus alustatud agraarreformide jätkamine ja pärisorjuse kaotamine Pommeris. Siseolude stabiliseerumisele aitas tublisti kaasa kuninga poolt teostatud rahanduslik reform. Gustav IV Adolphi välispolitiika määras vaenulikkus revolutsiooni ideede ja Napoleoni vastu. 1805. a. liitus ta koos Inglismaa ja Venemaaga koalitsioonis Napoleoni vastu. Selle sammu tingisid osalt ta legitimeeritud ideed, osalt kaubanduspoliitilised kaalutlused. Saatuslikuks muutus olukord kuningale tsaar Aleksandri üleminekul Napoleoni poolele (1807). Rootsi jäi edasi liitu Inglismaaga. Seepärast tungisid 1808. a. venelased Soome ja rootslased polnud suutelised neid tagasi tõrjuma. Samal ajal tungisid kallale ka taanlased. Inglismaalt polnud abi loota. Selles raskes poliitilises olukorras tagandati Gustav IV Adolf 1809. a. sõjaväelaste poolt troonilt.

Kõige uuem aeg. 1809. a. revolutsiooni juhtidel oli kaks sihti: murda gustaviaanne absolutism ja sõlmida rahu. 1809. a. mais kokkutulnud riigipäeva poolt valitud konstitutsioonikomisjoni poolt väljatöötatud põhiseaduse võttis riigipäev vastu 6. VI 1809. Uus põhiseadus rakendas osaliselt Montesquieu võimude jaotamise põhimõtteid, osalt jälgis kohalikke traditsioone. Seadusandlus jaotati kuninga ja seisuste vahel. Maksustamisõigus kuulus riigipäevale, mis pidi tulema kokku igal viiendal aastal. Kuningaks valiti hertsog Karl — Karl XIII (1809—18). Venemaaga sõlmiti rahu 1809. a. sept., milles loovutati Venele Soome ühes Ahvenamaaga ja suured osad Västerbotten'i läänist. Rahu sõlmiti ka Taani ja Prantsusmaaga, mille kohaselt Rootsi liitus kontinentaalsüsteemiga. Arvestades Napoleoni, valiti 1810. a. Rootsi troonipärijaks Karl Johani nime all marssal Bernadotte. Uus troonipärija loobus kohe mõttest Soomet taas vallutada, kuid ta võttis üles Norra vallutamise plaani. Kohtumisel tsaar Aleksander I Turus 1812. a. anti Rootsi välispolitikale hoopis uus suund. 1813.—1814. a. võitlesid rootsi väed

kroonprints'i juhatusel koalitsioonisõjas edukalt Napoleoni vastu. Sõjast osavõtmise tähtsamaid tagajärgi Rootsile oli see, et Kiili rahu 1814. a. Taani pidi loovutama Norra Rootsile.

Norrage uniooni teostamise järele, mis nõudis ka sõjalisi pingutusi, asuti riigi siseelu korraldama. Eriti pöörati tähelepanu majanduselu stabiliseerimisele. Kroonprints, kes Karl XIV Johanina 1818. a. tuli troonile (1818—44), huvitus eriti põllumajanduse korraldamisest. Suuri edusamme tehti kunsti, kirjanduse ja teaduse alal. Kuninga absolutistliku ja osaliselt reaktioonilise poliitika vastu tõusis varakult liberaalne opositsioon. 1841. a. oli kuningas sunnitud opositsiooni survele tegema mööndusi, vastu kuningatahtmist teostati muuseas departementaalreform, kuid katse muuta rahva-

Kuningas Karl XIV † 1844. a.

esinduse senist korda äpardus. Kui siis Oskar I (1844.—59. a.) sai kuningaks, tervitati teda vabameelsete ringide poolt suurte lootustega. Kuningas teostaski rea vähema ulatusega reforme, kuid rahvaesinduse küsimuses ei tulnud muudatusi. Majandusliku arengu seisukohalt on Oskar I valitsusaeg eriti tähtis. Nüüd pandi alus Rootsi moodsale pangandusele, parandati kaubanduslikku seadusandlust ja alustati raudteede ehitamist. 1848. a. veebruari-revolutsiooni järgi, mis Rootsis kajastus vähemates rahutustes sama aasta märtsis, muutus kuninga poliitika pisut reaktioonilisemaks. Rootsi välispoliitilistes suhetes toimus Oskar I ajal põhiline murrang. Rootsi kaugenes järjest enam Venest, maad võttis poliitilise skandinavismi idee, mis sihtis Skandinaavia kõigi riikide tihedemale poliitilisele koostööle. Krimmi sõja ajal jäi Rootsi neutraalseks, ehkki ta sümpaatiad kuulusid täies ulatuses

lääneriikidele. 1855. a. sügisel sõlmis Rootsi Inglis- ja Prantsusmaaga nn. novembritraktaadi, milles lääneriigid tagasid Skandinaavia poolsaare puutumatusena Vene võimalikult siia suunduvate ekspansioonipüüete vastu. Karl XV (1859—72) valitsusaja esimestel aastatel kisti Rootsi endisest suuremal määral üldskandinaavlikku politikasse. Karl XV sõlmis skandinavistlikust ideest juhitud Taaniga kaitseliidu. Taani-Saksa sõja puhul oli kuningas valmis abistama taanlasi. Riiginõukogul õnnestus siiski vältida sõja vallandumist Preisiga. Taanimaa võitles üksinda, ja sellega saabus lõpp poliitilisele skandinavismile.

Sisepoliitisel alal oli Karl XV valitsusaja esimese perioodi põnevamaid päevaküsimusi rahvaesinduse ümberkorraldamise probleem. Vaatamata tugevale vastuseismisele, õnnestus De Geer'i poolt juhitalval valitsusel 1866. a. teostada uus rahvaesinduslik kord, milles vana seisuslik riigipäev asendati moodsa kahekojalise rahvaesindusega. Mõlemale kojale anti seadusega peagu võrdne võim. Ent kui kodade otsused olid riigi sissetulekute, väljaminekute jne. küsimusis lahkuminevad, siis tulid mõlemad kojad kokku ühiseks koos-

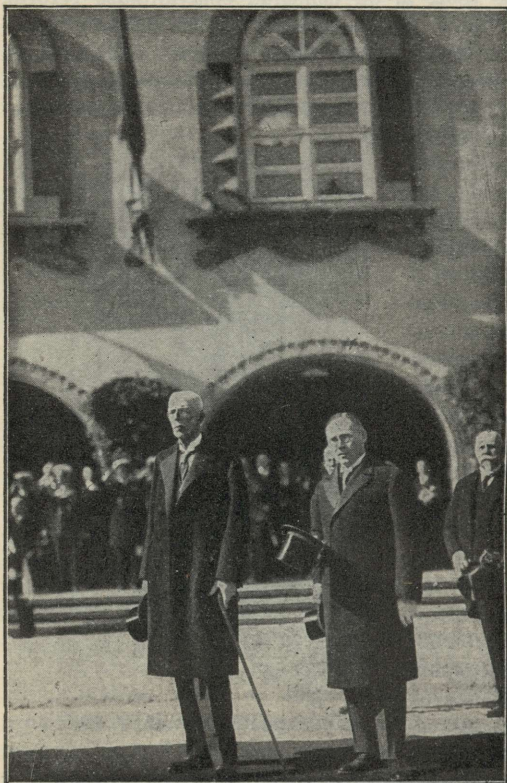
olekuks. Esimese koja liikmed valiti 9 aastaks, teise omad 3 aastaks. Esimesse kotta valitavad pidid olema vähemalt 35, teise kotta valitavad vähemalt 25 aastat vanad. Erinevus oli ka kodade liikmete valimisviisis, üldse oli teine koda oma korralduselt palju rahvalikum esimesest. Riigipäev pidi tulema kokku igal aastal. Kuningas säilitas riigipäeva laialisaatmise ja uute valimiste väljakuulutamise õiguse. 1894. a. määrati esimese koja liikmete arv kindlaks 150 ja teise koja oma — 230.

Põhiseaduse reformiga, millele 1862. a. oli eelnenud omavalitsuse reform, algab Rootsi siseelus uus ajastu, mida iseloomustavad järjest arenev demokraatia ja üha tugevnev majanduslik areng. 1860. aastais ehitati suuri riiklikke raudteid ja pandi alus moodsale suurtööstusele. Pääses maksvusele liberaalsem majanduspolitiika, samuti löid kaubanduspoliitikas läbi vaba-kaubanduslikud ideed. Sama areng jätkus ka Oskar II (1872—1907) ajal. Rahvaesindusega koos hakkasid kujunema ka poliitilised parteid. $\frac{3}{4}$ Rootsi tollekordsest rahvastikust olid talupojad. Riigipäevale saatsid nad kõige rohkem esindajaid, ja nad valisid ainult talupoegi. Juba 1867. a. riigipäeva lõpul liitusid talurahva saadikud tugevaks maameeste-partieks (lantmännapartiet). 1880. aastates lõhenes maameeste-partei kaheks, millest osa pooldas vaba-kaubandust, teine osa protektsionistlikku tollipoliitikat. 1891. a. pandigi maksma mõõdukas protektsionistlik tollitaks. Selle järele kui lakkas tolliküsimuse aktuaalsus, jagunes maameeste-partei konservatiivseks ja liberaalseks rühmaks. Viimane liitus 1900. a. asutatud liberaalse koondusparteiga (liberala samlingspartiet). 1906. a. asutati konservatiivsete elementide poolt nn. rahvuslik edupartei (nationella framstegspartiet). XIX sajandi lõpul hakkasid suured sotsiaalsed küsimused järjest enam mõjustama Rootsi poliitilist elu. 1889. a. oli sotsialistlik tööliikumine Rootsis konsolideerunud sotsiaaldemokraatlikuks töölispartieks, kes Hjalmar Branting'is sai enesele silmapaistva juhi. — Sisepoliitilistest probleemidest oli sajandi vahetusel kõige aktuaalsemalt päevakorral maakaitse ja sõjaväe reorganiseerimise küsimus, mis 1901. a. lahendus üldise väeteenistuskohustise sisseseadmisega Rootsis. 1814. a. peale oli Norra ühendatud Rootsiga uniooni kaudu. Norra poolelt oli suhtumine uniooni kestvalt eitav, kogu aeg jätkusid sisemised vastolud; eriti tihenesid konfliktid käesoleva sajandi algul. Norralased nõudsid välissuhete korraldamisel täielikku sõltumatust Rootsist, omi välissaadikuid ja konsulaate, mida rootslased polnud nõus lubama. Vastolude tagajärjel kuulutas Norra storting (ülemkoda) 7. VI 1905. uniooni Rootsiga lõpetatuks. Rootsi riigipäev nõudis küsimuse Norras rahvahääletusele viimist. Selle järele kui rahvahääletus kinnitas stortingi otsuse, loobus Oskar II 26. X 1905. Norra troonist.

Kuningas Oscar II † 1907. a.

Rahvaesinduse ja riigipäeva korraldus 1866. a. ei andnud üldist valimisõigust, vaid sidus selle teatud varandusliku tsensusega, mille tõttu rahvastiku enamuse oli lülitatud välja aktiivsest poliitilisest elust. Juba XIX sajandi lõpul tõusid järjest tugevamaks nõuded valimisõiguse reformi järele. Kuid alles 1907. a. esitas Lindmani ministerium valimisseaduse muutmise eelnõu, mis lõplikult võeti vastu 1909. a. riigipäeval, millal juba valitses kuningas Gustaf V (alates 1907). Teise koja valimisõiguse said kõik kodanikud,

*T. M. Rootsi kuningas Gustaf V
Riigikogu hoone ees.*

kes olid vähemalt 24 aastat vanad, maksvusele pääses proportsionaalne valimissüsteem. Esimese koja liikmete valimisõigus seoti ka nüüd tsensusega, mida aga märksa alandati. Samuti vähendati esimese koja liikmete mandaadi kestvusega 9 aastalt kuuele aastale. Uue valimisseaduse tagajärjel said riigipäevadel järjest tugevama esinduse sotsiaaldemokraadid, kes koos liberaalidega hakkavad seetõttu üha enam avaldama mõju poliitilisele elule Rootsis.

Välispoliitilistest kokkulepetest on tähtsamad 1908. a. sõlmitud Põhja- ja Läänemere traktaadid, millistest ühes Rootsi, Vene, Taani ning Saksa ja teises Rootsi, Taani, Saksa, Inglise, Hollandi ja Prantsusmaa tagasid vastastikku kehivate valdusvahetuste püsime nimetatud merede kaldail. — Sisepoliitilisest probleemist muutus eriti aktuaalseks riigikaitse korraldamise küsimus. Uue valimisseaduse tagajärjel võimulepääsenud liberaalsed valitsused püüdsid saavutada kulutuste kokkuhoidu riigikaitse alal, kuid sattusid seejuures kuningaga vastollu ja nähtavasti ka rahvaga. Rahvas tekkinud liikumise võimsamaks avaldiseks oli kõigist riigiosadest üle 30.000 talupoja kogunemine 1914. a. veebruaris Stokholmi, kus nad korraldasid kuningale meelevalduse riigikaitse korraldamisele suurema tähelepanu juhtimise kasuks, mida nõudis ka kuningas ise. See nõudmine teostuski, eriti veel 1914. a. suvel vallandunud maailmasõja tõttu. Maailmasõjas jäi Rootsi koos Skandinaavia teiste riikidega erapooletuks. Samuti jäi Rootsi erapooletuks Vene revolutsioonile järgnenud Läänemere idakalda rahvaste vabadusvõitlustes.

Riigi siseelus teostati Gustaf V ajal just liberaalide ja sotsiaaldemokraatide mõjustusel rida sotsiaalseid reforme ja süvendati eriti sotsiaalseadusandlust. 1918. a. detsembris teostati riigipäeva parteide vahelise kompromissina põhiseaduse reform, mis välismaise revolutsioonilise liikumise tõttu kujunes kaunis laiaulatuslikuks.

Eriti tugevalt on kestva rahu tõttu viimase saja aasta toimel arenenud Rootsi majanduselu. Rootsi suurtööstuse areng ületab rahvuslikud ja riiklikud piirid ja haarab rea ettevõtteid teistes riikides. 1920-tes aastates andis see edu majanduslikul alal tõuke Rootsi „teise suurusajastu“ mõttele. Nagu XVII sajandil poliitiliselt, pidi Rootsi nüüd tõusma Euroopa ja maailma suurvõimude hulka oma majandusliku tugevusega. Neile optimistlikele lootusile tegi lõpu 1930. a. alanud majanduslik kriis ja Kreugeri kontserni kokkuvarisemine 1932. a.

Viimaseil aastakümneil, mis Euroopas üldse, kuid ka Rootsis on olnud väga sündmuste- ja vastolude-rikkad, on Rootsi poliitilise elu silmapaistvamaks kujuks kuningas Gustaf V, Euroopa demokraatlikem monarh. Kuninga poliitiline arukus ja kindel püsimine põhiseaduse alusel on aidanud saada üle nii mõnestki siseriiklikust raskusest. Tema demokraatlikkus ja rahvasõbralikkus kindlustavad talle rahva kõigi kihtide sümpaatia ja poolehoidu.

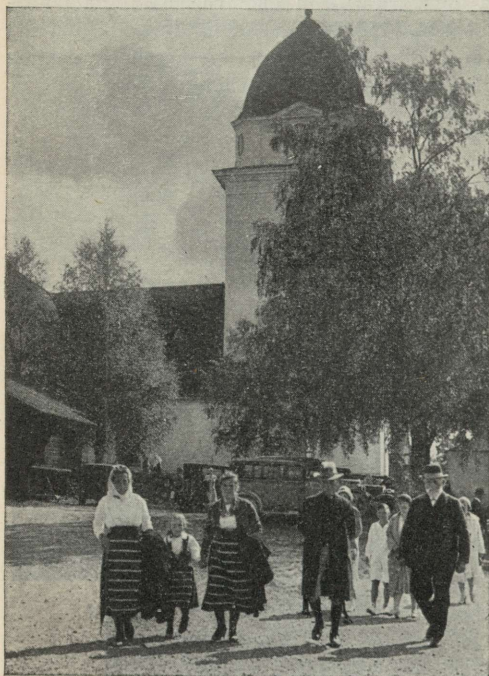

„Vana-Uppsala“. Kirik ja kalmistu.

V. Mõnda Rootsi rahvakultuurist.

Mag. John Granlund.

Rootsi (Sverige) on saanud oma nime svealastelt — antiikaja kirjanike kaudu tuntud suionidelt ehk suehanidelt, kelle peamiseks asualaks oli Mälari ümbrus, Uppland, Södermanland ja Västmanland. Rahva nimetus tähendab tõenäoliselt „omad, meie hõimu kuuluvad“. Organiseerituna külakondadesse, mis omakorda olid koondunud sadakondadesse ehk hääraditesse (kreisidesse), leidis praeguse Rootsi piires mitu iseseisvat maad ehk maakonda. Igäihel neist oli oma maapäev (maating) — või peaks seda nimetama riigipäevaks — kust ajajooksul lähtusid ka rootsi maakonnaseadused sel kujul, nagu nad on säilinud käsikirjadena XIII sajandi algult, ja mille õigusekäsitlus on tunduvalt mõjustanud ka euroopa vanu rahvaseadusi.

Leksand'i (Dalarne's) kiriku ees.

Maakonnaseadusist tuleb ilmsiks, et Rootsi oli vanasti põllumajanduslik riik. Tegelikult leidis seal ainult üks ühiskonnakiht, talupojad, ja nende ühiskond oli sotsiaalses mõttes rajatud põhi-seadusele, mille alusprintsipiiks oli vabade talupoegade vaba rahvavalitsus, mis ilmes vanades omapärastes küla- ja hääradikoosolekutes ning mida veel üsna hiljuti oli võimalik näha tegelikus elus. Siinsel tasandikualal on traditsioonidel olnud suuri eeldusi rahulikult edasi elada, ning eriti ühiskonnaelus võib märgata rohkesti vanu jooni: rikkalikult väljakujunenud rituaalid, omapärase kokkukutsumisabinõud (külasarv, käskjalakepp jne.), teatud ametivõimu märkivad atribuudid, mitmesugused pügal- ja arvepulgad ning eriliselt väljakujunenud kommetega peod, mis korraldati külakoosoleku või talgude lõpetuseks. Hääradi koosolek oma rahva poolt valitud hääradipealikuga (hiljem kujunenud kohtunikuks)

on üks vanemaid ja austusväärsemaid institutsioone Rootsis ja kogu Euroopas. Sellel koosoleku-(miitingu-) platsil, mis ürgvanade tseremooniatega kuulutati pühaks, ei lahendatud mitte ainult külakoosoleku (varemalt sugukonnakoosoleku) võimupiiridest väljaspool olevaid tüliküsimusi ega karistatud kuritegusid, vaid siin otsustati ka ühise hääradi metsa majandamisküsimused, anti uudisasaokaile luba tulla teatud külakonna piiridesse, ja siin otsustati ka teede

ning sildade korrashoiu asjad. Siin kaaluti talupoegadega nende talude maksustusi ning muid juhuslikke kohustusi sõja korral.

Pärast ristiusu võimulepääsu XI—XII sajandil hakkab vähehaaval kujunema välja ka seisuslik ühiskond, ja talupojad peavad mõnigi kord algama võitlust teiste ühiskonnakihtidega — mõjuvõimsate kirikuõpetajate, sünniaadli ja osalt linnakodanikegagi. Võitlus õpetajatega oli siiski enamasti vaikset ja rahulikku laadi.

Rootsis on talupojad need, kes on ehitanud maale kirikuid, vähemalt enamiku neist, ja samuti ka kirikuteed; sellepärast olid ka sageli paljud külad ja mõisad ühinenud ühistesse töödessa, ja nii kujunes välja uus territoriaalne jagunemine kihelkondadeks, kelle rahva valitud usaldusmees kiriklikus mõttes oli kirikuvanem (umbes eesti vöörmünder), — seega auväärne talupojaamet, pärit vähemalt juba XIII sajandist. Ka polnud muude kihelkonna talurite mõju kiriku majandusliku külje juhtimisel oma esindaja-kirikuvanema kaudu mitte just väike.

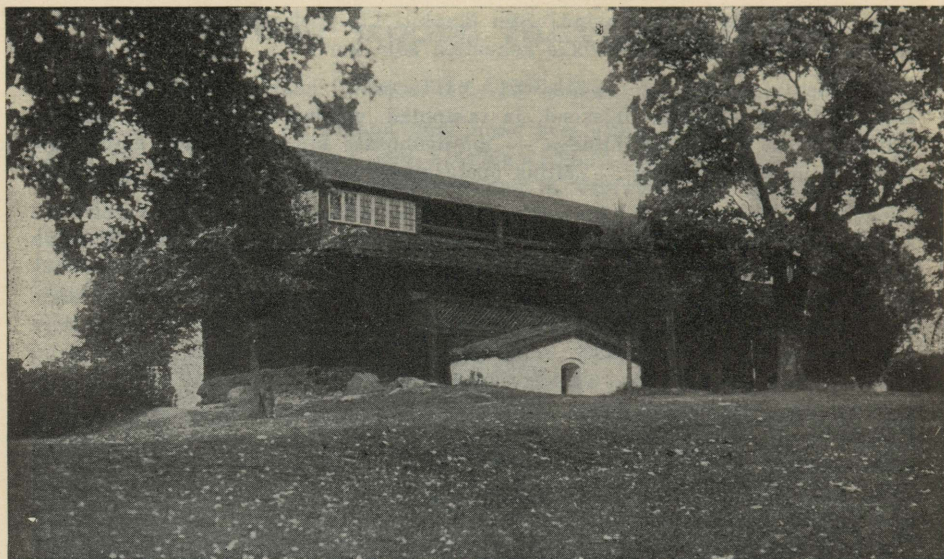
Linnade kodanikud ei moodustanud säärast talupoegade vastandit, nagu vahel on tahtud oletada. Paljud Rootsi kaubalinnad olid veel viimase ajani väikesed, „vanemal ajal väljakujunenud hooajaplatsid, nagu kalapüügikohad“ ja turuplatsidki, ning nende elamisvõimalused olenesid suurel määral kohalikust põlluharimisest ja karjakasvatusest.

Näas: Neiud rahvusriietes.

Vastolud aadliga ja need paljud poliitilised konsekventsid, mis tekkisid Rootsis eriliise suurnike-kihi esilekerkimisega, said sellevastu talureile rohkem saatuslikuks; kuid talupojad on siiski hästi osanud kaitsta oma seisukohti, olles kuni moodsa industrialismi võidulepääsuni teistest arvuliselt ülekaalus, nii et ei õnnestunud ka katsed vabu talupoegi suuremal arvul teha piiratud vabadusega rentnikeks. Olles ajuti mõne kuninga soosikuteks, õnnestus talureil mõnigi kord hoiduda kõrvale ähvardavast feodaalsest ikkest.

Üldmainitu maksab peamiselt Kesk-Rootsi kohta. Lõuna-Rootsi maakondades, mis võrdlemisi hilja alistusid rootsi kroonile, on pilt osalt teistsugune, ning Põhja-Dalarnes ja paljudes teistes Norrland'i maakondades — nagu Härjedalen'is ja Jämtland'is, on igivana talurikultuur veel kuni suurte metsade ekspluateerimiseni pidevalt jatkanud eelajaloolisest ajast päritolevaid traditsioone, nii et veel meie päevilgi on näit. võidud tegelikust elust jälgida

Talumaja Ornäs'is.

suurperesid sotsiaalsete teguritena — nähe, mida teadusemehed üldiste etnograafiliste ja arheoloogiliste tõendusmaterjalide järgi on tahtnud asetada tagasi Rootsi rauaaega, kuid mis veel praegu on olemas. Mitmesugused majanduslikud põhjused on mõjunud kaasa sellekski, et mõnes Rootsi maakonnas, eriti aga Bergslagen'is ja Hälsingland'is, esineb suurtalunike kiht, kes on etendanud tähtsat osa rahvapärase kunsti ja kultuuri arengus viimase kolme sajandi kestel.

On olemas rohkesti põhjusi, mis kujundavad ühe rahva kultuuri — sisemised omadused, ajalooline saatus ja ka välised mõjustused. Kuid meri, tasandikud, metsad ja mäed, aastaajad ja kliima üheskoos ei määra mitte ainult rahva iseloomu, vaid ka selle kultuuri suuna ja kuju. Rootsi on üks maailma metsarikkamaid riike, kuna selle pindalast kattub üle 50% metsaga. Järved ja jõed võtavad oma alla ühe kaheteistkümnendiku selle pinnast, kuna haritud põllu alla kuulub praegu umbes 9% kogu areaalist. Kui siinjuures veel arvesse võtta, et kogu Edela-Rootsi pöördub vastu merd ja Rootsi pikka idakallast uhub Läänemeri, siis on ilmne, et selles maas leidub ruumi mitmesuguseile eri kultuurprovintsele. Vanimaks asutiseks ja etnograafiliseks põhialuseks on siiski tasandiku-asutised osalt Götaland'is Vättern'i mõlemal kaldal, Västergötland'is ja Östergötland'is ning osalt Svealand'i savitasandikel Mälär'i ümber. Västergötland oma vanade külade, Lääne-Euroopale omaste kaherealiste õuetüüpide ja erilise majaehitusviisiga (Fachwerk) moodustab Rootsi kõige vanaaegsema maakonna. Östergötland ja Svealand oma ridakülade, punaste kahekordsete elamute ja varakult väljakujunenud põllutööriistadega on moodsama ja edasijõudnuma kultuuri sissetulekukohaks Rootsis. Selles ühenduses jääb täiesti kõrvale Skåne, mis oma erilise ehitustehnika

(krohveinad), ratasatrade, kolmepõllu-süsteemi ja eriliste tekstiiltoodetega kuulub enam euroopa tasandiku juure, mis suurtes jontes ulatub alla Alpideni. Mälär'i orust põhja poole, kus veoloomaks pole enam härg, vaid hobune juba enne maanteede tekkimist vedas igasuguseid koormaid üle primitiivsete pakk-teede ja soosildade, algab kultuuriliselt eriilmega Bergslagen'ist suviste karjastekülade omapärane maa-ala. Siin on lühikeste, kuid intensiivsete suvekuude peamiseks probleemiks mitte leivavilja muretsemine, nagu tasandiku-asustisis, vaid karjale toidu muretsemine. Karjandus ja piimamajandus annavad siinsele asunduskultuurile oma erilise ilme. Piim peab tasandiku-rahvale asendama niihästi leiva kui ka õlle, kuna seda suvel kõrgekonjunktuuri ajal prepareeritakse hapendamise ja muul teel, või valmistatakse sellest võid ja juustu. Ka liha ja kala konservitakse talviseks tarviduseks kuivatamise, soolamise, suitsetamise või hapendamise teel. Kuid külad on siiski põllumeestekülad oma põldudega ja viljakasvatustega, ning ühelgi talul ei puudu haritud maad. Siiski juhtub ka, et valmistades meestele moonakotte, naised määrivad võid leiva asemel juustu peale, kui peaks puuduma leib. Suvel kolitakse harilikult elama erilistesse suvielamutesse, või ka puhtaks küüritud lautadesse, kuhu on ehitatud tulease. Karjasteks on siin alati naised. Siinsele kultuurile on iseloomustavaks mõned omapärased maja- ja töö-riistad, nagu linnukujulised jooginõud, kokkupandavad võivormid, pakktoolid, linakurikad, koodid jne. Majatüübid on vanaaegsed, rikkalikult väljakujunenud ristnurgatehnikas. Norrland'i rannamaastik, mille põhjapoolses osas veel XVIII sajandil näib olevat maad haritud pea ainult labidaga, omab meie päevil juba edasijõudnuma põllukultuuri, kus kõrged viljasarrad, ümmarad või nelinurksed rehepeksuhood maastiku üldpildist moodustavad iseloomustavama osa.

Põhjapoolsemad kihelkonnad on tänu oma pinna suurusele — mõne pindala neist on niisama suur kui üks maakond Götaland'is — säilitanud ka eriti huvitavaid organiseerumis- ja asetusvorme, ühenduses kiriklike pühade veetmisega. Siin on mõeldud peamiselt Norrland'i nn. kirikulinnadele, mis on — nagu üks rootsi etnograaf ütleb — „puht talurilinnad“, koosnedes ainult tallidest ja elumajadest, sageli ka erilistest talli- ja elamutänavast. Naised oma kirikuvakkadega, milledes tuuakse kaasa pühapäevarõivad kirikusseminekuks, ja mehed oma suurte reisivakkadega, milles leidub toitu kogu perele, asuvad mõneks päevaks elama oma kirikulinna, mis muidu seisab tühjana, ning seal algab siis kirju linnaelu kauplemiste ja ostudega; noored kohtuvad, sõlmitakse lepinguid ja aetakse kirikuasju. Kuid isegi pidulikud kombad on siin karmimad ja kangemad kui lõuna pool. Kuna tähtsaim kirikupüha mihkclipäeva ajal mõnes kohas langeb ühte suvistest karjaküladest tagasitulekuga ja kirikupühad üldiselt omavad rohkesti vanu jooni, siis on kogu see nähe tõenäoliselt eelajaloolist algupära ning pärit ajast enne ristiusu võimulepääsu. Vastavaid vorme neile kirikulinnadele lihtsamal kujul — ainult kirikutallidega — leidub ka Rootsi lõunapoolses osas.

Talupoja elu keskpunktiks on ikka olnud — niikaugale kui me võime seda jälgida — tema talu selle töölikonna ja loomadega, ehitiste ja maaga, metsade ja niitudega, järvede ja jahi-, kalastus- ning metsakasutamise-õigusega, — vaatamata sellele, kas talu on olnud suur või väike, asunud külas või üksikult. Tema töö talus omab sääraustes tingimustes keske tähenduse, kas siis

raskuspunkt lasub põlluharimisel, nagu Rootsi igivanades tasandikuaustisis, või karjandusel — nagu Rootsi põhjapoolsemas osas. Metsandus, kalastus ja müügiks valmistatud kudumistööd omavad niisiis — nagu üks noorem rootsi etnograaf on väitnud — „kõrvaltaluallikate“ iseloomu, olgugi et need igas kohas omalaadselt on andnud talunditele erilise ilme.

Eelajaloolisest ajast pärit vana ühepõllu-süsteem kadus mõnest kohast alles kaunis hilja, kuna selle soodustajaks olid nn. lapimaad, kusjuures omanikel olid väikesed põllulapid laiali mitmes kohas. Hiljem on ühepõllu-süsteemi tarvitamine piirdunud erilistel maaliikidel mõne kindla viljasordi — peamiselt kaera kasvatamisega. Kaer on XVIII sajandi teisest poolest alates vallutanud ikka enam maad, kuna varemini seda kasvatati peamiselt ainult Lääne-Rootsis. Kaerapõlde ei väetatud kunagi, või siis õige harukordselt. Muidu on kahe-

Dala-Floda.

põllu-süsteem olnud tavalisem Kesk-Rootsis, vähemalt juba keskajast saadik. Kolmepõllu-süsteem on samuti keskaegne, kuid piirdunud ainult Lõuna-Rootsiga. Põldheina kasvatamine seevastu oma mitmekesisema külvikorruga on saanud alles XVIII sajandi keskpaigu Kesk-Rootsis üldisemaks. Väetusviis, mis meenutab kütisetegemist, polegi Kesk-Rootsis nii haruldane, iseäranis heinamaade kultiveerimisel, ja seda soovitavad vanemad rootsi majanduslike teoste autorid eriti innukalt. Alepõletamise otsustest räägitakse juba küll maakonnaseadustes, kuid üldisemalt näib see olevat tarvitusel alles XVI ja XVIII sajandil laialdasema rukkikasvatuse ja niidu- ning karjamaade suurenenud vajaduse tõttu. Tõenäoliselt pole selle tähtsus aga põllumaa jatkuval suurendamisel olnud eriti suur, välja arvatud need kohad, mis mainitud sajanditel koloniseeriti sinnakutsutud soomlastega. Tuleb nimelt võtta arvesse, et põlluharimine juba kiviajast alates on olnud õige intensiivset laadi. Kõige enam kasvatatud viljaliigid on oder, rukis, nisu, kaer, millistest oder on kaua seisnud esikohal. XVI sajandi keskel moodustas odrasaak kogu viljasaagist 63—68%,

rakis samal ajal $\frac{1}{2}$, nisu aga sellevastu mitte tait 1%, kuna tänapäeval kaer ja nisu on tähtsaimad viljaliigid.

Maaharimisriistad olid veel XVII sajandi algul suurtes joontes keskajast pärit. Ader, kas siis vannasadrana või taldadrana, on mitmel erikujul Rootsile juba kaua olnud omane. Iseloomustav on siiski, et adra nimetus (årder) Västerbotten'is ja põhja pool on seotud mingi äkketaolise riistaga, ja on ka tuntud, et labidas seal kaua on olnud tähtsaim põllutööriist. Saha (hölmadra) nimetus ja tuletised sellest olid ka juba keskajal tuntud Kesk-Rootsis ja Västergötland'is; tõenäoliselt tähendas see nimetus seal mõnd põllutööriista ühepoolse pöördhõlmaga. XVI sajandi mõisainventarides loetakse sahk ja äke rauast tööriistade hulka, kuna ader mitme eri nimetusega ja selle tarvitusviiside loetlusega kesal ja seemne muldamisel arvatakse puust tööriistade hulka. Teatavasti on kaua tarvitatud ka puust piidega äket mättastel ja kivistel põldudel. Samuti on keskajast pärit põllurull, mida esitab ms. Olaus Magnus'e Skandinaaviat käsitavas teoses üks joonis. Rakendusabinõudest, mis näiltselt kuuluvad ka edasijõudnumasse aegjärku ja peaaesjalikult on pärit Kesk-Rootsist, nimetatagu nn. kahe erilise pöörlauaga aisu, millest käib läbi adervars.

Külvivakk oli Kesk-Rootsis ümmargune ja valmistatud painduvast kisklaastust; seda kanti rihmaga üle öla ja külvamine sündis parema käega. Suurematel põldudel tehti külv rinnete kaupa, mis erilise puukonksu abil põllupinnale ära märgiti. Kaugemal põhja pool valmistati külvivakad samuti kisklaastust, kuid vormilt olid need kolmnurksed ning neid kanti õlalt rippuva pika puukoogu otsas. Vilja on lõigatud sirpidega, kuid heina niidetakse vikatitega. Lühikesevarreliste vikatite ala piirdub praegu põhjapoolse Norrbotten'iga. Rehepeksmine sündis vanasti kootidega rehealuses, kus kummaski seinas oli uks. Västergötland'is ja Småland'is tarvitati rukkirehe rabamiseks erilit pinki. Esialgne viljapuhastus sooritati sarjaga, mis, samuti kui külvivakad, on valmistatud puulaastust. Peenem puhastus sündis viskekühvli abil, millega viljaterad rehealuse ühest otsast heideti teise, kusjuures ukсед tõmbuseks lahti hoiti.

Ojamaal ja Kesk-Rootsis tarvitati sarja ülesriputatult; harilikult aga toetas seda rasket tuulamisriista rehelakke kinnitatud õrs või sarjakonks. Vilja jahvatatakse keskajast alates vesiveskites, kuid ka vertikaalse teljega turbiinveskid on väiksemate jõgede ääres kaua püsinud tarvitusel. Ainult Öland'il, Halland'is ning Västergötland'i ja Skåne ümbruses on tuuleveskid suurel määral andnud maastikupildile erilise ilme. Rohkesti on säilinud ka veel lihtsaid käsikive, mida tarvitati õllelinnaste jahvatamiseks, sest õlu oli tasan-dikutalurite tähtsaim pühadejook. „Kõik talupidaja töö läheb õnnelikult, kui tal on hea õlle- ja leivatagavara; kõike muud, mis veel vaja läheb, saab juba kergema vaevaga“, ütleb üks kirjanik XVII sajandilt. Rootsi on ka tuntud oma paljudelt leivasortidelt. Igal maakonnal ja peaaegu igal kihelkonnal on oma erilised leivavalmistamise viisid, ja naised on visalt pidanud kinni sellest kombest, lugedes seda suureks häbiks, kui ei osata küpsetada head leiba.

Mis puutub karjakasvatusse, siis on see kaua olnud rohkem primitiivset, rahvusvahelist laadi. Iseloomustav on ka, et midu nii kained majanduskirjanikud XVII ja XVIII sajandil oma pikkades kirjutistes karjanduse kohta on eriti huvitatud igasuguseist maagilisist arstimeist ja arstimisviisidest nende haiguste ja õnnetuste vastu, mis sageli tabasid talvel alatoitluses ja viletsates lautades halvasti hoitud loomi. Kiskjad loomad on olnud ka veel kuni XIX

sajandi keskpaigani kogu maale suureks nuhtluseks, mis omakorda on aidanud säilitada mõningaid maagilisi kombeid ühenduses karja väljalaskmisega jne. Röövloomadega peeti alalist võitlust mitte ainult igivanade passiivsete püügi- viisidega — nagu aukudega, aidistega, karulavadega jne., vaid ka organiseeritud ajajahtidega (hundiajamine). Sageli valiti jahiajaks see aastaaeg, mil loomanahad on kõige paremad. Igatsetud ajaks oli kolmelüpsi-päevade saabumine, mis mõnel pool on määratud kindlaks isegi kalendaarselt. Huvitat on jälgida ka karjakülade osatähtsust külade kujunemisel ning tegeliku karjanduse astmekaupa põhja poole taganemist — asjaolu, mis säärasena tähendab karjapidamise vähenemist. Erilisi suviseid lautasid on leidunud veel meie päevini ka karjakülade piirist lõuna pool. Laudad püsisid kaua äärmiselt lihtsatena ning loomad olid neis seotud kas ühe või mõlema pikiseina külge. Nüüd kinnitatakse loomad enamasti erilistesse latritesse, peadega lauda kesketelje poole, kuhu on asetatud söimed.

Heinakogumine niitudel, luhtadel, soodel ning võsastikes omab, samuti kui viljakoguminegi, hulga huvitavaid jooni. Lehestekogumine on kuulunud harilikult järjekindlalt loomatoidu muretsemise juure, samuti kui pilliroo ja osjade niitminegi, kus selleks aga on eeldusi. Karjanduse primitiivsust tunnistavad veel kuni XIX sajandini mitmel pool tarvitatud igivanad riistad, nagu loogused, põhukorvid, jöhvöörist ohjad ja mitmet liiki kammitsad.

Siin pole võimalik täiuslikult kirjeldada seda mitmekesisist tööd, mis kuulus talu kui majandusliku üksuse juure. „Raiu nüüd puid enesele tagavaraks; vaata läbi oma kalastusabinõud ja paadid, lase teha uusi võrke, nootasid, mõrdu ja rüasid; lase parandada küüni- ja aidakatused, enne kui vili sisse viiakse; lase teha saapaid kogu aasta jaoks valmis, niikaua kui veel päev on pikk ja valge; osta smålandi linast, silke, niint, vikateid ja tohikut.“ See väike juhuslik väljavõte vanast talupoja-kalendrist laseb meil heita pilku suurtalude tegelikkusse ellu. Talud olid iseseisvad majapidamised nii laias ulatuses, millist praegu enam ei tunta. Teatud spetsialiseerumised tekkisid aga juba õige varakult — külakingsepp valmistas jalanõusid, külarätsepp õmbles pühapäevarõivaid ja külasepalgi ei puudunud töö, kuigi tema sageli õige peent kunsti harrastasid ka mõned osavamad talupojad. Põllutööriistadeks sobiva materjali valimise oskus ja enne kiire põllu- ja heinatöö algust uute tööriistade valmistamine ning vanade parandamine tegi taluri ja tema pere juba lapsepõlves sepikojaga ja kangaspuudega tuttavaks. Ühine töö ja vastastikune üksteise aitamine, näiteks ehitus- ja muude tööde juures, oli küldes harilik nähe. Sel taustal tuleb vaadelda ka suurt osa rootsi rahvakunsti tooteid.

Jälgides lõpuks mitte ainult talu ja küla, vaid kogu maa võimeid enese elatamiseks, võib seda suurtes joontes pidada rahuldavaks, kuigi vanemal ajal importeeriti Rootsi rohkesti vilja, eriti ida poolt. Varasemad sagedased ikaldus- ja nälja-aastad olid enamikus kohalikkude laadi ning nende peamisiks põhjusiks oli teede ja korrapärase ühenduse pidamise võimaluste puudumine. See probleem on jäänud hilisemate aegade lahendamata, ning juba ilma talupoegade suurema kaasabitada. Rootsi talu on kauakestnud rahuaastate jooksul innuka arengutahtega osutanud kultuuri kõigil aladel tähelepanuväärset sitkust ja kohanemisvõimet kõigi eelduste kasutamiseks mitte ainult põllumajandustehnilisteks edusammudeks, vaid ka ajajooksul toimuvaks ühtesulamiseks kodanliku kultuuriga.

Göteborg. Kristine kirik ja sadamakanal.

VI. Rootsi politika.

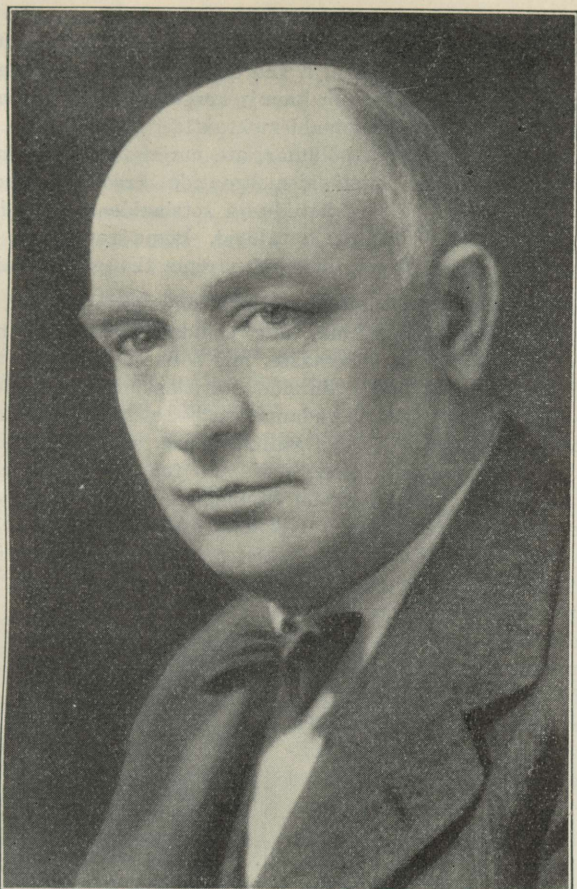
P. W.

Meie päevil peetakse Rootsit demokraatia tugevamaks säilinud kantsiks Euroopas. Võib-olla tuleb see sellest, et isevalitsuse printsiip on nii sügavasti juurdunud rootsi traditsioonidesse. Lähem tutvumine rootsi keskaegsete seadustega, milliseid oli igal maakonnal eraldi ja mis osalt põhjenevad paganusaja kombeõigusel, tõendab talupoegade-ühiskonna kaugelearenenud iseseisvust kuningavõimu kõrval. Seda kasutas ka islandi nimekas ajaloolane Snorre, kui ta Norra kuninga ainuvõimu taotlustele vastukaalusi oma suurepäraseis kirjeldus ülistas rootsi talupoegade-demokraatiat. Kui hiljem pääsesid võimule aadlisisused, muutus talupoegade suhtumine kuningavõimu, sest nüüd kaitses tugev kuningavõim veelgi soodsamalt nende vabadusi ning hoidis aadlit vaos. Nõndanimetatud vabadusaja kestel, XVIII sajandil, oli võim siiski teistes — ja nimelt riigipäeva kättes, ja kuigi aadel oli ka seal võimsaim seisus, siis tekkis nüüd juba erakondi, mis andsid politikas erakondlikule kuuluvusele suurema tähtsuse kui ühiskondlikule astmele. Sellega oligi siis pandud hea alus XIX sajandi riigipäevale.

Rootsis praegu maksev põhiseadus võeti vastu 1809. a. ja selle eesmärgiks oli luua ühtlast võimujatust kuninga ja rahva vahel. 1860-ndatest aastatest alates, kui valitses Karl XV, olid kuninga nõuandjad tegeliku võimu ikka enam ja enam üle võtnud ja muutusid kordkorralt tundlikumaks riigipäeva arvamise suhtes nende valitsemise kohta. Riigipäeva võimu suurendati oluliselt 1866. a. teostatud esindusreformiga, mis kaotas parlamendist eri seisuste (aadli, kirikuõpetajate, linnakodanike ja talupoegade) esindused ja lõi kahekoja-süsteemi. Selle läbi saavutasid ka talupojad võimu, millist neil polnud enam varasemast keskajast saadik. Kuid suure tööliserakonna tekkimisega on nende mõju vähenenud, ning 1918. a. reform, millega kaotati varandustingimused hääle- ja valitavusõiguses, on veelgi aidanud kindlustada tööliste positsiooni.

Enne 1918. a. olid erakonnatülid Rootsis väga teravad, kuid pärast seda „demokraatia võidulepääsu aastat“ on vahe parema ja vasaku tiiva vahel vähenenud ja muutunud vähem teravaks. Varemalt oli selge piir ühelt poolt konservatiivsete ja teiselt poolt vabameelsete ning sotsialistide vahel, nüüd võivad vabameelsed sama hästi hoiduda parema tiiva poole, kui mõni talupoegade erakond olla liidus sotsialistidega. Peamisi vastolusid tuleb nüüd otsida majanduslikult alalt ning erinevatest arvamistest rahanduspolitiika kohta, kuid need ei suuda tekitada nii suuri vastolusid, nagu olid endisaja suured printsiibitülid. Lõppeks on praegusele olukorrale iseloomustavad veel need lagunemistendentsid, mis erakondades võimust võtavad, tekitades uusi kildkondi ja vastasrühmitisi.

Andes ülevaadet Rootsi praegustest riigipäeva-erakondadest, nimetagem esmalt parlamendi äärmist parempoolset, nn. rahvuslikku rühma, millel on viis esindajat. See suund on lõonud lahku suuremast parempoolsest erakonnast ning on võrreldav siinsete nn. „vapsidega“. Nii siis on seegi erakond fašistliku orientatsiooniga ja võitleb parlamentarismi vastu, olles isegi saanud mõjustusi hitlerismi sotsiaalsetest ideedest, aga ei taha siiski, et teda nimetataks rahvussotsialistlikuks. Selle rühmitise ajakirjanduslikuks hääle-

P. A. Hansson, Rootsi peaminister.

kandjaks on nädalaleht „Nationell Tidning“ („Rahvuslik ajaleht“). Ka parempoolsete Stokholmi õhtuleht „Nya Dagligt Allehanda“ seisab sellele liikumisele lähedal. Muidu aga arvab see rühm enesel rohkem ühist olevat noorte vabameelsetega kui tõeliku parempoolse erakonnaga.

Palju suurem mõju on vanal parempoolsel erakonnal, kes nimetab ennast Üldiseks Valijateliiduks („Allmänna Valmansförbundet“), omab riigipäeval 101 kohta ja kaitseb rootsi konservatismi vaba demokraatia alusel. See erakond võitleb kommunismi ja rahvussotsialismi ning töötab sotsiaaldemokraatide rahanduspoliitika vastu, pooldab tugevamat riigikaitset ja kaitseb vaba ettevõtlikkuse ning kapitalismi huvisid sotsialiseerimispuüete ja eravarandustele hädaohtliku maksustamispoliitika eest. Selle erakonna ajakirjandusliku tüüpilise häälekandjana võiks nimetada „Svenska Dagbladet“ ja samuti „Sydsvenska Dagbladet“, mis ilmub Malmö's. Erakonda juhtis õige mitu aastakümnet admiral A. Lindman, aga juunist 1935 prof. G. Bagge.

Kuigi talupoegi leidub rohkesti teisteski erakondades, on 1910. a-st alates olemas eriline erakond maameeste erihuvide kaitseks, mida kutsutakse Taluriteliiduks („Bondeförbundet“) ja kes omab riigipäeval 55 esindajakohta. Kuigi see erakond oma meelsuselt on kaunis konservatiivne, on ta juba mõnda aega valimisliidus ja koostöös sotsiaaldemokraatidega; selle eest, et sotsiaaldemokraadid kohustuvad toetama põlluharijate majanduslikke nõudmisi, hääletavad taluriteliidu esindajad sotsiaaldemokraatide krediidi nõudmiste poolt. Niikaua kui kestab kokkulepe taluriteliidu ja sotsiaaldemokraatide vahel, võib öelda, et Rootsis valitsevad töölisel ja talurid, kusjuures siiski tuleb tähele panna, et paljud talurid eelistavad liitumist parema tiivaga või vabameelsetega.

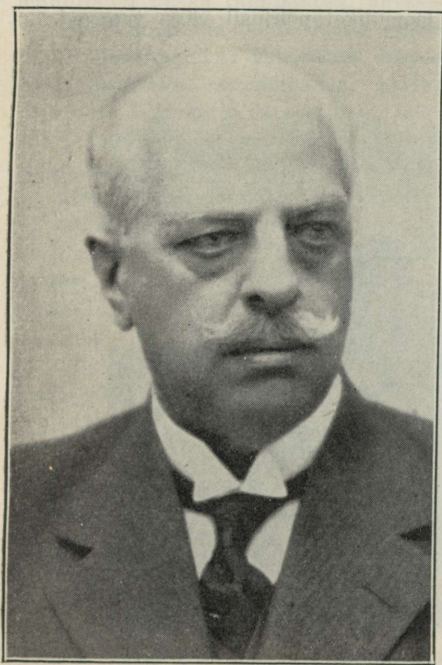
Mis puutub vabameelsetesse, siis on need püsinud kaua kahte harunenuna: ühte suuremasse rühma, mis esindas karskusliikumise ja usuvabaduse vaateviisi, ning teise vähemasse, mis sõna tõelises mõttes oli vabameelne ja millel leidub pooldajaid linnade haritlaskonnas. Möödunud aastal toimus nende — mõnes punktis ühendamatute — elementide konsolideerumine ja asuti samasugusele koostööle, mis valitses enne sõda ja sõja-aastatel, kui erakond veel seisis oma võimu tipul. Kui võib teha järeldusi selle erakonna suurest edust tänavustel linnavalimistel Stokholmis, siis näib kahe lahkuläinud haru liitumine olevat väga kasulik erakonna juurekasvule ja elujõule. Erakonna nimeks on rahvaerakond („Folkpartiet“) ja esindajakohti on tal parlamendis 45. Rahvaerakonna püüdeks on olla riigierakond, ega mitte klassierakond. Teatud määral näib ta siiski kaitsevat kodanliku lihtrahva huve. Vähemuserakonnana toetab ta seda suuremat erakonda, kes näib vähem kõrvale kalduvat riigi huvide ja liberaalse ühiskonnavaate ning demokraatia põhimõtteist. Sellevastu pole aga nimetatud erakond, ja eriti see noorsooliikumine, mida juhivad majandusteadlane B. Ohlin, enam miski eriline traditsioonilise parlametarismi austaja. Ohlin'i pooldab ka „Nationell Tidning“. Vabameelsed uskusid kaua, et sotsiaaldemokraatia väärnis nende tuge; nüüd aga töötavad nad meelsamini parempoolsetega koos. Ajakirjanduses on rahvaerakonnal toetajaid mitmetes, eriti suurtes ja kultuuriliselt tähtsates ajalehtedes, nagu „Dagens Nyheter“, „Stockholmstidningen“ ja „Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning“. Erakonna usuvabaduse-rinde häälekandjaks on „Svenska Morgonbladet“.

Nüüd tuleme Rootsi suurima erakonna koondise — sotsiaaldemokraatia tööliserakonna (Sveriges socialdemokratiska arbetarpar-

Richard Sandler, Rootsi välisminister.

tiet) juure. Väikesest algatusest saavutas see erakond Hj. Branting'i juhatusel võimsa positsiooni ja omab riigipäeval praegu 164 mandaati. See erakond on tihti olnud valitsevaks erakonnaks, olles seda ka praegusel hetkel. Branting'i surma järgi võttis erakonna juhtimise oma kätte P. A. Hansson. Ajakirjanduses on selle erakonna peahäälekandjaks „Socialdemokraten“ Stokholmis, „Ny Tid“ („Uus aeg“) Göteborg'is ja „Arbetet“ („Töö“) Malmö's. Probleemideks, millistega sotsiaaldemokraadid tegelevad nüüd, mil vormiline demokraatia juba ammugi on täielikult teostatud ja tööliste õigused kindlustatud, on üldühiskondlikku laadi: sotsiaaldemokraadid taotleavad niisuguste tähtsate sotsiaalsete küsimuste suurejoonelist lahendamist, nagu on seda tööpuuduse, elamute, nativi-teedi ja vanusehooldamise probleemid. Kapitali tugev kärpimine teravasti progressiivse maksustamisega ja selle riigikontrolliga, mida nõutakse nende programmi teostamisel, on tekitanud arvustust kodanlikes erakondades, kuid tänu taluriteliidule, on sotsiaaldemokraatide kavade järgi töötute abistamine siiski võidud teostada, ning Stokholmis — kus sellel erakonnal on juba pikemat aega olnud enamus ka kogukonnavalitsuses — on võidud arendada suurejoonelist ehitustegevust ilma kardetavamate makskõrgendusteta. Oma riigipolitika tõttu on sotsiaaldemokraatlikul valitsusel olnud alati raskelt koormatud eelarved, mis on tekitanud hooletumist kodanlikul poolel. Kui konjunktuur jätkuvalt soodsalt areneb, siis on need kartused küll asjatud. Maha arvatud vastolud rahanduspolitiika alal ja vastuseis monopoliseerimis- ning sotsialiseerimistendentsidele, on praegu parempoolsete ja vabameelsete liidu kujundamise suurimaks põhjuseks kartus, et võim antakse ametiühingutele, kes moodustavadki sotsiaaldemokraatide kindla seisukoha aluse. Ka riigikaitse küsimus on ikka veel arvamuste erinevuse üheks põhjuseks; see küsimus pole siiski nii väga kinni erakondades, kuna ka osa sotsiaaldemokraate suhtub veendumusega jaatavalt riigikaitsele, üks osa vabausulisi liberaliste aga sellevastu on antimilitaristid. See küsimus on praegu erilises komisjonis põhjalikumaal kaalumisel ja kujuneb eriti põnevaks alles siis, kui komisjoni töötulemused esitatakse parlamendile seisukoha võtmiseks. Oma suhtumises sotsiaaldemokraatlikesse põhiõpetustesse on rootsi vastaval erakonnal kaunis vaba seisukoht, ja see erakond näib suurtes joontes olevat kodanliku parlamentarismi ning demokraatia vaudete eelkäijaks. Selle liikumise traditsioonide ja erakonna pahema tiiva suhtes tuleb siiski vahel ilmsiks tea-

Anders Koskull, täisvoliline minister ja Rootsi saadiku kohusetäitja Eestis.

tud võnkumisi, ja kui võib otsustada Stokholmi viimaste valimiste järgi, siis on see erakonna sisemine kindlusetus lasknud valijatel langeda ära nii paremale kui vasakule.

Radikaalsema sotsialistliku programmi eestträäkijaks on asunud nn. sotsialistlik erakond (Socialistiska partiet), mis seisab küll kommunistlike väga lähedal, kuid ei allu siiski Moskva käskudele. Erakonna juhiks on Karl Kilbom; peamiseks häälekandjaks on „Folkets Dagblad Politiken“ ja esindajakohti riigipäeval on erakonnal 10.

Lõpuks tuleb nimetada veel Rootsi kommunistlikku erakonda, Kominterni sektsiooni, keda nende juhi Sillén'i järele nimetatakse ka silleenlasteks. Riigipäeval on sellel erakonnal ainult 2 esindajat, kuid sellega pole veel öeldud, et see oleks kõige väiksem erakond Rootsis, sest leidub teisi veelgi väiksemaid, kes üldse ei pääse parlamenti, nagu näit. rahvussotsialistlikud rühmad. Säärased väikesed erakonnad jätame siinsest ülevaatest välja.

Rahanduspolitiika ja sotsiaalpolitiika on — nagu nägime — need küsimused, mis praegu domineerivad Rootsi sisepolitikas. Välispoliitiliselt püüab Rootsi kõigiti toetada Rahvasteliitu ja mõjuda kaasa rahu säilitamiseks. Meie maad, Rootsit, köidab teiste põhja riikidega tugev ühtekuuluvusetunne, mis tegelikult ilmneb ka Rootsi politikas, valitsemises, majanduselus ja kultuuris. Huvi Balti riikide vastu kasvab Rootsis pidevalt, ja seal soovitakse tõsiselt, et need riigid võiksid püsivalt säilitada oma vabaduse ja rippumatuse. Eriti aga Eesti vastu on Rootsi sümpaatiad loomulikel põhjusil väga tugevad.

Uppsala loss põhja poolt.

VII. Koolikorraldus Rootsis.

Haridusnõunik Dr. Bror Jonzon.

I. Algkool. Esimene algkooliseadus kuulutati Rootsis välja 1842. a. Selles määrati kindlaks, et igas vallas peab olema vähemalt üks kool ametlikult eksamineeritud õpetajaga. Kuid juba enne nimetatud aastat leidis Rootsis kaunis suur arv alg- ja eelkoole, aga need olid asutatud vabatahtlikul algatusel ja nende ülalpidajaks olid tihti üksikisikud.

Praeguse algkooliseaduse järgi, mis pandi maksma 1921. a., on algkool kuue- või seitsmeklassiline ja seda võib, kui kohalik omavalitsus selleks annab toetust, täiendada veel ühe kõrgema astmega. Suuremas jaos kihelkondades on kohustuslik algkool praegu seitsmeklassiline ja üksikjuhtudel on juure asutatud veel kaheksaski klass. Hõredamini asustatud maanurkades esineb veel teatud tingimusil seadusega lubatud algkoolivorm — nn. väiksem algkool, millel on lühem töökava kui normaalses koolis. Enamikus koolidest antakse lastele õpetust igapäev; ainult mõningates maakoolides, kuhu õpilasi tuleb kaugelt kokku, teostub õppetöö ülepäeviti. Õppeaasta peab kestma vähemalt 8 kuud, kuid kestab paljudel juhtudel 9 kuud ja enamgi.

Koolikohustuslikku iga arvatakse normaalsel juhudel sellest kalendriaastast, mil laps saab 7-aastaseks, kuni selle aastani, mille jooksul laps saab 14-aastaseks. Neile õpilastele, kes ettekirjutatud õpekava on läbi võtnud ja lõpuproovil heaks tunnistanud, antakse lõputunnistus.

Riigi kõigi algkoolide kohta maksev õpetuskava kinnitati 1919. a. Sunduslikud õppeained on: usuõpetus, emakeel, matemaatika ja geomeetria, kodulugu, tööharjutustega, maadeteadus, looduslugu, ajalugu, joonistamine, laulmine, võimlemine mängude ja spordiga. Sellele lisaks tulevad harilikul juhul veel aianus, käsitöö ja majapidamine (tütarlastele). 1933. a. oli õpilaste arv Rootsi algkoolides 662.698 ja õpetajakohtade arv 28.351.

Koolikorralduse kulud kannavad osalt kogukonnad, osalt riik. Kogukond on vastutav kooliruumide, inventari ja materjali eest. Lisaks peab kogukond hoolitsema kooliõpetaja korteri ja kütte eest ning tasuma osa õpetaja rahapalgast. Riik tasub suurema osa palgast ning koolikulud. Eelarveaastal 1935—1936 tõuseb riigi algkoolidele kuluv summa ümmarguselt 69 miljonile kroonile.

Algkooliõpetajaid valmib riiklikes õppeasutis: osalt eelkooli-seminarides, kahe- või mõnel juhul kolmeaastase õpekursusega, ja osalt algkooli-seminarides nelja-aastase õppetööga (üheaastane neile, kes on lõpetanud gümnaasiumi).

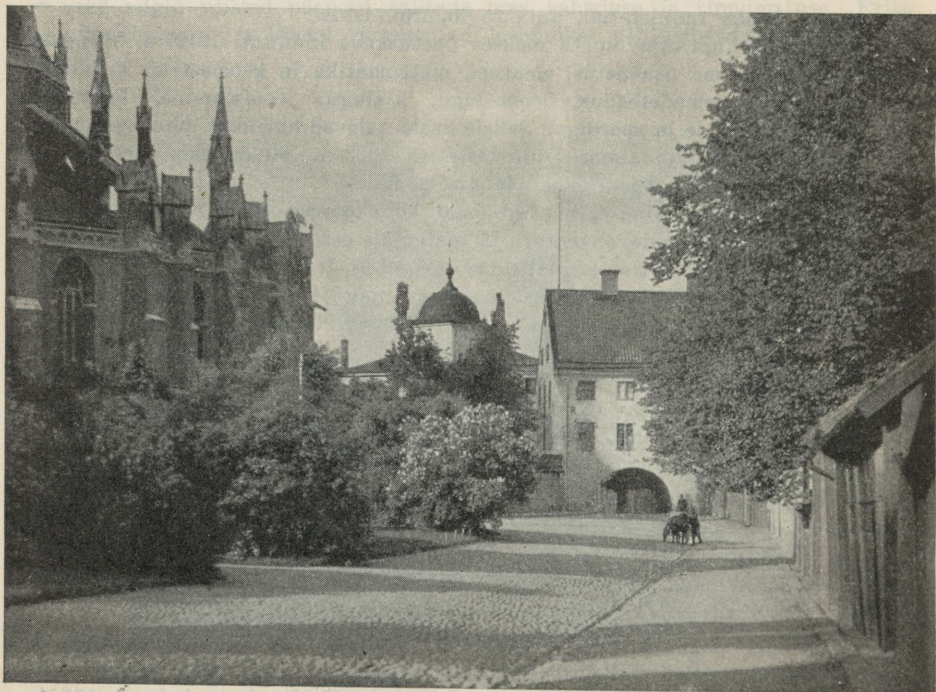
Algkooli kõrgemad astmed. Riigipäeva 1918. a. otsusega sai sunduslikuks koolitüübiks nn. järelkool (fortsättningsskola), mille mõned omavalitsused varemalt olid vabatahtlikult asutanud. Iga õpilane, kes lõpetab algkooli ja ei kavatse õppimist jätkata mõnes algkooli seitsmendast klassist kõrgemal seisvas koolis, on kohustatud võtma osa järelkooli tööst. Järelkooli-kohustus lõpeb kursuse läbivõtmisega või 18 aasta vanusesse jõudmisel.

Õppetööaeg peab järelkoolis sisaldama vähemalt 360 õpetustundi, mis on jagatud kaheks, erandjuhul kolmeks aastakursuseks. Tööd tuleb piirata nii viisi, et õpilased ühtlasi võivad olla ametiskäijad. Järelkoole on kaht peatüüpi: üldhariduslik järelkool, kus õpetus on üld-praktilist laadi, ja kutse-

alaline kool, kus õpetus käsitleb teatud tööd või töөрühma, vastavalt kohalikele tööstus- ja elatisaladele. Järelkooli kolm peamist õppeainet on: töösus, kodanikuteadus ja emakeel.

Teise algkooli kõrgema astme moodustab kõrgem algkool. See on järelkooli paralleelvorm ja määratud nendele, kes pärast algkooli lõpetamist veel mõneks aastaks võivad ja tahavad pühenduda igapäevasele õppetööle. Samuti kui järelkool, võib ka kõrgem algkool olla kas üldhariduslik või kutsealaline. Kool võib olla neljaklassiline ja saab riiklikku toetust, vastavalt paralleelklasside arvule. Kõrgema algkooli ülesandeks on anda täielikumal määral üldist ühiskondlikku ja praktilist haridust, mis suundub, niipalju kui võimalik, tegelikule tööle. Kõrgemate algkoolide seas, milliseid leidub õige mitmetüübilisi, on neljaklassiline üldine kõrgem algkool suurtes joontes organiseeritud samal viisil kui keskastme koolide hulka kuuluvad koolitüübid, omavalitsuse keskkool ja neljaklassiline reaalkool (vaata allpool!). Praegu on Rootsis 55 kõrgemat algkooli, neist 30 üldhariduslikku ja 21 kutsealalist tüüpi ning 4 kutsealalist ja ühtlasi üldhariduslikku tüüpi.

Erilise asendi algkoolist kõrgema astme koolide hulgas omab rahvaülikool (folkhögskola). Esimesed rahvaülikoolid asutati Rootsis 1868. a. Taani eeskujul. Juba varakult hakkasid need koolid saama riigilt toetust, kuid kindla asendi koolisüsteemis said nad alles 1919. a., mil kinnitati esimene rahvaülikoolide seadus. Rahvaülikooli sihiks on anda täiskasvanud noortele — sisse-

Uppsala toomkirik ja Skytteanum.

astumisvanus on 18 aastat — üldist ühiskondlikku haridust, kusjuures erilist rõhku pannakse äratavale, isiklikku mõtteelu ja kombelist kindlust kasvata- vate õpetusele. Eriti on tähelepanu suunatud sellele, et õpilased õpiksid tundma oma ümbrust ja isamaad, selle ajalugu ning ühiskondlikku elu ja selle vaim- seid ning ainelisi tuluallikaid. Õppekavade ja õpetusviiside suhtes omavad need koolid suure vabaduse, ka pole neis kooles mingeid eksameid. Koole asutavad kas maapäevad või eriti selleks otstarbeks kujundatud seltsid. Rahvaulikoolid on suurel määral vaba rahvaharidustöö keskusteks. Praegu on Rootsis 57 rah- vaulikooli, neist peaaegu kõik maal.

II. Tööstuskoolid. Järelkooli ja kõrgema algkooli uuestiorganiseerimi- sega koos võttis riigipäev 1918. a. vastu kaugeulatusliku ettepaneku ametiõpe- tuse korralduses. Võttes aluseks algkooli, asutati tööstusõpilaste koolid (lär- lingsskolor) käsitöö, suurtööstuse, kaubanduse ja koduste tööde jaoks. Teataval määral võib seda kooli teha sunduslikuks töökäivatele noortele 15—18 aasta vanuses. Tööstusõpilaste koolides võib korraldada vabamaid kursusi neile, kes on ületanud 18. eluaasta. Õpetus tööstusõpilaste koolis tuleb korraldada kahele õppeaastale; seda peab nädalas olema 6—12 tundi ja korraldatud sääraselt, et õpilasi nii vähe kui võimalik takistatakse nende teenistuses. Nendele koolidele on rajatud vabatahtlikud tööstuskoolid (yrkesskolor), mis käsitavad ameti väljaõppimise kõrgemaid ainekursusi. Tööstusõpilaste koolide ja tööstus- koolide kõrval leidub ka vabamaid koolitüüpe, mis üldjoontes taotleavad samu eesmärke: töötaakoolid (verkstadsskolor), üheaastased kaubanduskoolid, ühe- aastased majapidamiskoolid ja perenaistekoolid.

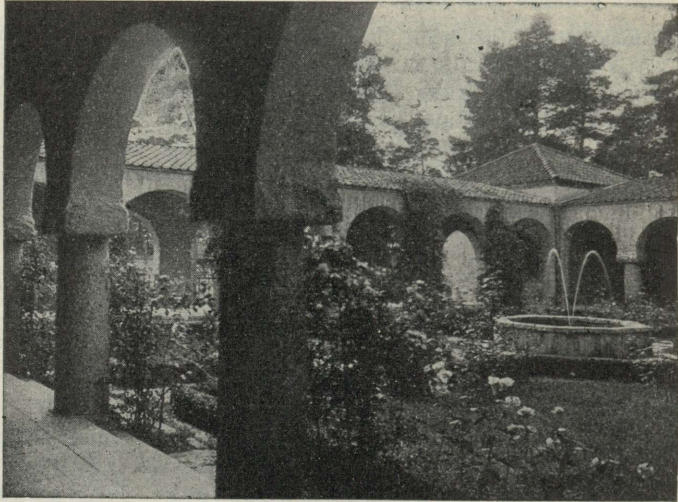
Tööstuses ja kaubanduses tarviliikkude kõrgema teoreetilise ja praktilise haridusega isikute ettevalmistamiseks leidub tehnilisi algkooles, teh- nilisi kutsekoole, tehnikagümnaasiume ja kaubandus- gümnaasiume. Neisse sisseastumisel nõutakse üldjoontes reaaleksami teadmiste-määra (vaata allpool!). Tehniline algkool on kolmeaastane ja selle sihiks on anda tehnilistes oskustes algsemaid teadmisi neile poistele, kes soovi- vad tööstuste jaoks ette valmistuda. Tehnilised kutsekoolid on kahe-õppeaasta- lised ja nende ülesandeks on anda tulevastele tööjuhatajatele täielikumat tehni- list koolitust mõningatel tööstusaladel. Rohkem üldtehnilist laadi on tehnika- gümnaasiumid, mis põhjanevate tehnilise hariduse kõrval õpetavad ka kauban- dust ja keeli. Õppetöö kestvus on kolm aastat. Kaubandusgümnaasiumeil on tavaliselt kaubanduslike õppeainetega kaheaastased kursused.

III. Koolid keskastme hariduse saamiseks. Üldõppeasutised. Pärast pikemaid arutlusi otsustas riigipäev 1927. a. keskastme haridust andvad õppe- asutised ümber korraldada. Uus korraldus, mis nüüd üldjoontes on juba teos- tatud, sisaldab riiklike õppeasutiste suhtes järgmist.

Riigi üldised õppeasutised peavad olema kolme liiki, nimelt osalt reaalkoolid (Eesti praegune keskkool), osalt kõrgemad üldised õppe- asutised (keskkool + gümnaasium), osalt kuueklassilised lütseumid. Lütseumitüübi, mis tegelikult on etendanud väga tähtsusetut osa, jätame selles ülevaates kõrvale. Reaalkool on, vastavalt igale koolile määratud kava järgi, kas nelja- või viieklassiline ja on jatkuks eelmisel juhul algkooli kuendale klassile, teisel juhul aga neljandale klassile. Kõrgem üldõppeasutis koosneb reaalkoolist ja gümnaasiumist. Gümnaasium on jagatud kahte õppeharru —

ladina-gümnaasium ja realgümnaasium, ja sisaldab, nii kuidas igale koolile eriti on määratud, kas kolm või neli klassi („ringi“). *)

Neljaklassiline gümnaasium on mõeldud jatkuks reaalkooli eelviimasele klassile, kuna kolmeklassiline gümnaasium jätkub reaalkooli viimasest klassist. Teed läbi algkooli, reaalkooli ja gümnaasiumi võib niisiis käia neljal järgmisel viisil (numbrid tähendavad aastate arvu igas koolitüübis): 4 + 4 + 4, või 4 + 5 + 3, või 6 + 3 + 4, või 6 + 4 + 3.

Luteriusuliste haridusmaja Sigtuna's.

Neljaklassilise või viieklassilise reaalkooli esimesse klassi sisseastujad, kes on lõpetanud algkooli kuuenda või vastavalt neljanda klassi, peavad tavaliselt tegema sisseastumiseksami ainult emakeeles ja arvutamises. Teised sisseastujad, s. o. kas erakoolidest tulijad või kodus õppijad, peavad läbi tegema laialdasemad eksamid.

Reaalkool lõpeb reaaleksamiga, mis osalt võimaldab saada kohta mõningates riigiametites ning teisalt avab tee gümnaasiumi ja muudesse kõrgema astme koolidesse, nende hulgas ka tehnika-õppeasutistesse ja kaubandusgümnaasiumidesse. Mis puutub keeleõpetusesse, siis peab tähendama, et reaalkoolis ja gümnaasiumi algklassides õpitakse saksa, inglise ja prantsuse keeli võrdlemisi suure tundidearvuga (kolme aasta jooksul kõike kolme keelt), viimaksnimetatut on reaalkoolis neile siiski vabatahtlik, kes ei kavatse astuda gümnaasiumi.

Gümnaasiumi kahes viimasel klassis on õppetöö teatud määral kontsentreeritud ja spetsialiseeritud. Viis õppeainet, nende hulgas prantsuse keel ladina harul ja inglise keel reaalharul, on kummalegi gümnaasiumiharule sunduslikud, kuid nendele lisaks võivad õpilased valida mõne kooliseaduses ettenähtud õppeainete rühma kolme õppeainega; gümnaasium lõpeb nn. „üliõpilaseksa-

*) Riigipäev on nüüd otsustanud mõne õppeasutise juures korraldada ladina keele õpetust kuue aasta jooksul.

miga“, mis avab pääsu ülikooli ja muudesse kõrgematesse õppeasutistesse, võimaldades üliõpilas-üldmütsi kandmise kogu eluajaks.

Üldõppeasutiste suuremasse ossa võetakse vastu nii poiss- kui ka tütarlapsi. Ainult mõnes suuremas linnas leidub õppeasutisi, mis on määratud kas ainult poistele või tütarlastele.

Üldõppeasutiste arv on praegu 137, millistest 52 on kõrgemad üldõppeasutised. Nelja reaalkooli juure on kohalikud omavalitsused asutanud gümnaasiumi.

Omavalitsuste keskkoolid ja tütarlastekoolid. Omavalitsuste keskkoolid, milliseid asutati 1909. a. riigipäeva otsuse järgi, on kõiges olulisemas korraldatud samal viisil kui neljaklassiline reaalkool ja lõpevad samuti reaal-eksamiga. Peamine erinevus seisab selles, et omavalitsuse keskkool pole mitte riiklik, vaid, nagu nimi juba näitab, omavalitsuslik õppeasutus, mis siiski saab riigilt toetust. Omavalitsuste keskkoolide arv on Rootsis praegu 46.

Enne 1927. a. koolireformi hoolitsesid tütarlastele kõrgema hariduse andmise eest — omavalitsuste keskkoolid; praegu ainult erakoolid. Enamik neist olid kaheksaklassilised tütarlastekoolid, rajatud nendele teadmiste, mis saadi algkooli kolmes madalamas klassis. Et veel pärast seda, kui reaalkoolid ja gümnaasiumid avanesid ka tütarlastele, hoida alal tütarlaste õpetamiseks hästi sobivat koolitüüpi, nagu selleks osutus 8-klassiline tütarlastekool, võttis riigipäev 1928. a. vastu ettepaneku omavalitsuste tütarlastekoolide asutamise kohta, mis riikliku toetuse ja majanduslikkude küsimuste suhtes asetati võrdsel tasemel omavalitsuste keskkoolidega. Neid koole ei asutatud aga enam 8-klassilistena, vaid korraldati kahe õppeharuga, — üks neist 7-klassiline, jätkudes algkooli neljandast klassist, ja teine 6-klassiline, jätkudes algkooli 6. klassist. Õppetöö on tütarlastekoolis rahulikum ja vähem kokku surutud kui reaalkoolis. Kooli lõpetamisel ei sooritata mingeid eksameid. Praegu on Rootsis omavalitsuste tütarlastekoole 19.

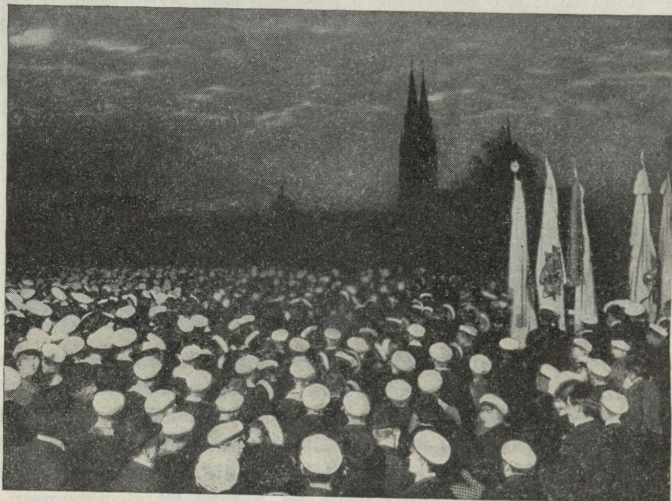
Erakoolid. Peale ülnimetatud riiklike ja omavalitsuste õppeasutiste leidub Rootsis keskhariduse saamiseks veel umbes 90 eraõppeasutist, millistest enamik saab riiklikku toetust. Suurem osa neist tütarlastekoolidest on peajontes sama tüüpi kui omavalitsuse tütarlastekoolid, kuna mõnedele on asutatud juure gümnaasium; osa neist on poisslaste- või ühiskoolid, mis võimaldavad ka ülikooli astumise, ning mõned üksikud neist on keskkoolid — lähemalt võrreldavad riigi reaalkoolidega.

Kooliõpetajate ettevalmistamine. Enamus kõrgemate üldõppeasutiste õpetajaist saab oma teoreetilise koolituse ülikoolis ja muudes vastavates õppeasutistes. Mõnede õppeasutiste juures korraldatakse tulevaste õpetajate pedagoogiliseks täiendamiseks prooviaasta-kursusi. Kõrgemate tütarlastekoolide ja mõningate teiste koolide jaoks valmistatakse õpetajaid ette riiklikus naisõpetajate seminaris, mille juure on harjutuskooleks asutatud kuueklassiline algkool, seitsmeklassiline kõrgem tütarlastekool ja neljaklassiline reaalkool (keskkool) tütarlastele.

Koolikorralduse keskjuhatuse. Koolikorralduse kõrgeim juhtimine on haridusministeeriumi käes. Ülevaadete ja teadete andjaks koolide kohta on koolide ülemvalitsus, mille tegevusse kuulub muuseas ka täide saata või Kuninglikule Majesteedile ette panna neid korraldusi, mis selleks on vajalikud, et õppeasutised vastaksid oma otstarbele. Koolide ülemvalitsuse moodustavad peadirektor ja 14 liiget-koolinõunikku. Ülemvalitsuse juure kuulub ka

statistika osakond. Ülemvalitsuse juures töötab lisaks veel teatud arv inspektoreid, konsulente ja kantseleiametnikke.

IV. Kõrgema astme koolid. Rootsisis on kaks täielikku riigi ülikooli, üks neist Uppsala's, asutatud peapiiskop Jacob Ulfsson'i poolt 1477. a., ja teine Lund'is, asutatud Karl XI regentide valitsuse poolt 1668. a. Nendes ülikoolides on neli teaduskonda: usuteaduse, õigusteaduse, arstiteaduse ja filosoofia; viimane on jagatud humanitaar- ja loodusteaduslikku sektiiooni. Peale nende on riik asutanud veel arstiteaduse fakulteedi Stokholmi, nn. Karoliini instituudi (Karolinska Institutet) 1810. a. Nendele vanadele teaduskondadele on tekkinud juure ka uusi, mis asuvad ülikoolidest lahus ja moodustavad iseseisvaid kõrgema astme õppeasutisi (högskolor); niisugused on Tehnikaülikool Stokholmis ja Chalmer'i tehniline instituut Göteborg'is, kaubandusülikoolid Stokholmis ja Göteborg'is, Metsandusülikool, Veterinaar-ülikool ja Hambaarsti instituut Stokholmis, Põllumajanduse ülikool Ultuna's (Uppsala

Walpurgis pidustused 30. aprillil Uppsala's.

lähedal) ja Põllumajanduse instituut Alnarp'is (Lund'i lähedal). Eraannetuste ja toetuste abil on Stokholmis ja Göteborg'is asutatud kaks ülikooli; esimene neist koosneb õigusteaduse, loodusteaduse ja osalisest humanistlikust fakulteedist, viimases on peaaegu ainult humanistlikud professorid.

Ülikoolide eksamikorraldus (mille on võtnud omaks ka kaks viimatimainitud kõrgekooli) on jagatud kahte peaharru — kandidaadi-eksam ja litsentsiaadi-eksam. Filosoofia teaduskonnas esineb selle kõrval veel paralleelleksamina kandidaadi-eksamile pisut raskem — nn. k u t s e e k s a m, mille sooritamine annab teoreetilise õpetamisõiguse reaalkoolides ja magistri tiitli. Usu- ja õigusteaduse fakulteedides jääb enamik õppijaid kandidaadi-eksami juure peatuma, kuna kirikuõpetajailt, kohtunikelt ja advokaatidelt litsentsiaadi-eksamit ei nõuta. Arstiteaduse fakulteedis peavad aga kõik, kes tahavad hakata tegelikuks arstiks, õiendama litsentsiaadi-eksami. Filosoofia teaduskonnas aga ei

aita ainult litsentsiaadi-eksamist, vaid peab ka kaitsema doktori-väitekirja, kui tahetakse saada lektoriks gümnaasiumisse; juhul, kui tahetakse hakata adjunktiks, millisel kohal palk on pisut väiksem ja õpetada tuleb reaalkoolis, siis jatkub ka magistri tiitlist. Paljud adjunktid õiendavad siiski ka litsentsiaadi-eksami suure konkurentsi pärast, sest kohasaamisel pole nii tähtis teenitud aastate arv ja pedagoogilised tunnistused, kui enamasti akadeemilised tunnistused ja teaduslikud tööd. Kandidaadi-eksam tuleb filosoofia teaduskonnas õiendada vähemalt kolmes aines ja vähemalt 6 punktiga, kusjuures *cum laude*'t loetakse kaheks ja *laudatur*'i kolmeks punktiks. Magistri-eksam on seotud teatud kooliainete kombinatsiooniga ja sisaldab ka peadagoogika, ning ühtlasi nõuab rahuldavaks sooritamiseks vähemalt 7 punkti. Tavaliselt kulub neli aastat selle eksamini jõudmiseks. Litsentsiaadi-eksamiga tuleb spetsialiseeruda mõnele neist aladest, mis sooritati kandidaadi- või magistri-eksamil, ning kirjutada teaduslik töö mingi küsimuse kohta sel alal. Ka selleks kulub normaalselt 4 aastat. Kui hiljem tahetakse kaitsta doktori-väitekirja, siis pole enam vaja õiendada mingit erilist eksamit, selle asemel tuleb aga avaldada laialdasem teaduslik uurimustöö samalt alalt, milles sooritati varasemad erieksamid.

Üliõpilaselu vanadest traditsioonidest rikkastes väikeses ülikoolilinnades on vilgas ning on Uppsala's ja Lund'is arenenud erilaadi. Korporatsiooni-süsteem on seal täiesti tundmatu, samuti ka inglise kolledživaim. Selleasemel pakub Rootsi ülikoolielu head pinda individualismiks. Uppsala's on siiski nn. n a t s i o o n i d (maakondlikud koondised) ühendavaks sidemeks üliõpilasile. Lund'is etendab tähtsat osa nn. A k a d e e m i l i n e ü h i n g, mis annab peavarju kõigile üliõpilaste institutsioonidele ja muule tegevusele.

Grand Hôtel ja Rahvusmuuseum Stokholmis.

VIII. Rootsi keel.

Prof. Per Wieselgren.

Indo-euroopa suures keelteperes kuulub rootsi keel germaani keelte rühma. See germaani rühm jaguneb kolme alaossa: lääne-, ida- ja põhjagermaani keeleks; viimasesse kuuluvad rootsi keele kõrval ka veel taani, norra, islandi ja Färö saarte keeled. Need viis skandinaavia keelt põlvnevad kõik ühisest ühispõhja keelest, mis on meie päevini kaunis hästi säilinud, tänu hulgalistele keeelistele mälestusmärkidele — nn. ruunidele ja Islandis rikkalikult säilinud luuletistele. Ühispõhja keele varasemat järku kutsutakse ürgskandinaavia keeleks; ka seda keelt tuntakse veel hästi paljude ruunikirjutiste kaudu. See keel on seisnud germaani ürgkeelele õige lähedal.

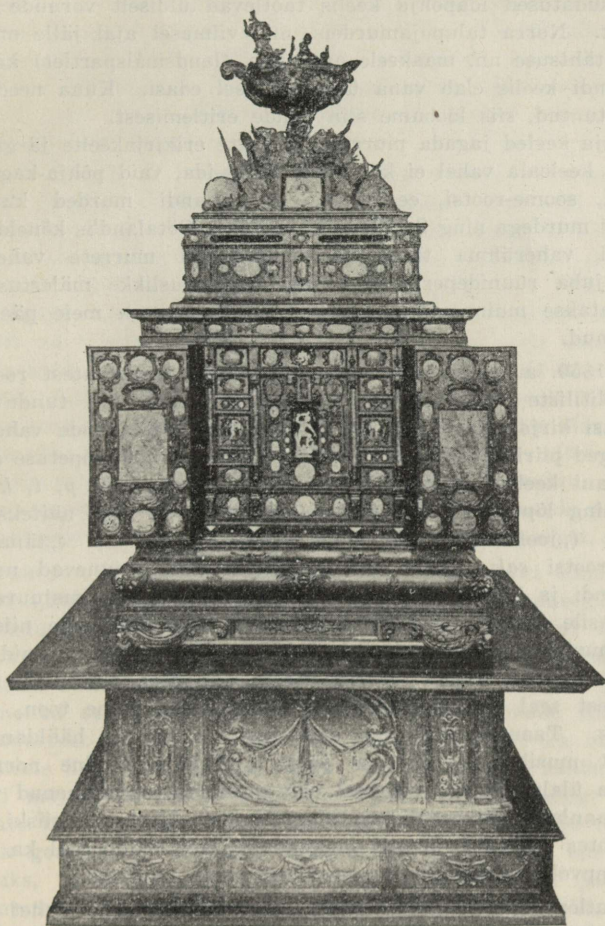
Läänegermaani keeltest (s. o. osalt ülemsaksa, osalt alamsaksa, friisi ja muinasinglise) hakkasid põhja- ja idagermaani keeled olulistes punktides varakult erinema: *uw* ja *jj* muutusid *ggw* ja *ggj*-ks. Sellest tuleb moodsates keeltes vahe näit. saksa *treu* ja inglise *true* vahel ühelt poolt ning *trygg* teiselt poolt. Või paari muud näidet tuues: saksa keeles *Ei*, kuid rootsi keeles *äg*; saksa *hauen*, kuid rootsi keeles *hugga*. Kuna aga see hilisem rühm, kuhu kõigepealt kuulus gooti keel, on välja surnud, siis pole vajadust seda siin lähemalt vaadelda.

Ürgskandinaavia keeles on sõnad palju pikemad kui ühispõhja keeles. Aastast 500—800 kestnud arenguajal langes keelest hulk nõrgalt rõhutatud vokaale välja, nii et sõnad muutusid lühemaks; ja kui siis tekkis konsonantide kuhjumisi, põhjustasid need sääraustes kohtades peagi kaashäälikute väljalangemisi. Nii näiteks kujunes ürgskandinaavia eesnimest *Harabananar* ühispõhja *Hrafn*, praegu *Ravn*; verbist *waritu* („kirjutasin“, vrd. inglise *write*) kujunes *rit*; *Hathuwolafar* (mehe eesnimi) — *Hálfr* jne. Kõige vanemad ürgskandinaavia ruunid on pärit II sajandi lõpust p. Kr.; ühtekokku on neid teada umbes 150, kuid enamik ruunisid on väga lühikesed. Ka vana soome keel oma ürgsete laensõnadega pakub mõnel juhul selgust ürgskandinaavia sõnavarast. Mälestusmärgid on kirjutatud nn. ühisgermaani ehk vanemate ruuni-märkidega, milliseid leidub 24, ja neid on kasutanud kõik germaani rahvad, kuid väljaspool Põhjamaad pole neid ruunikirjutisi leitud kividelt, vaid ainult muudelt asjadelt.

Ühispõhja keelt kutsusid põhjamaalased ise taani keeleks, ning see hoidus alal kuni XI sajandini. Eriti suured polnud ka just hilisemad erinevused; tekib nimelt jagunemine rohkem eri murdeisse kui keeltesse, ja veel meie päevilgi võib teatud õigusega pidada rootsi ja taani kirjakeeli endise ühise peakeele variantideks. Tollest ühispõhja perioodist leidub nii pikki kui ka huvitavaid ruunitekste, mida on kirja pandud vanema ruunkirjaga ning ka noorema põhjatähestikuga, mis sisaldab ainult 16 märki. Peale selle on islandlased mõni sada aastat hiljem üles märkinud õige kindla värsimõõduga laule IX, X ja XI sajandi luuletajailt, ning veel vanu kangelas- ja jumalalugulaule, nn. *Eddalaule*, mis heidavad veelgi rohkem valgust ühispõhja keele omapärale.

Ülalkirjeldatud hääliksüsteemi lühendamis- ja lihtsustamistendentsi kõrvale tekkisid ürgskandinaavia ja ühispõhja keelis veel mitmed omapärased häälikute-

arengud, mis suurendasid selle erinevust teistest germaani keeltest. Nii langes *w* välja *o* ja *u* ees (vrd. saksa *Wolf*, ingl. *woolf* ja põhja *ulv*, või saksa *Wort*, ingl. *word* ja põhja *ord*); ka *j* langes välja alghäälikuna (vrd. saksa *jung*, ingl. *young* ja põhja *ung*, või saksa *Jahr*, inglise *year* ja põhja *år*). *N* lõpphäälikuna langeb välja (vrd. saksa ja inglise *in* ning põhja *i*); teatud

Uppsala ülikooli raamatukogust „Augsburgi kabinett“.

juhtudel tekib *ja* või *jo* sinna, kus enne oli *e*: näit. saksa *Herz*, põhja *hjarta* (praegu rootsi keeles *hjärta* — „süda“), või saksa *Erde*, põhja *jord*. Vormiõpetus muutub lihtsamaks, kuid sellejuures kujuneb ka imelikke uussünnitisi, mis veel tänaseni on jätnud oma märgi põhja keeltesse: nimelt määratud lõpuartikkel *-en*, *-n*, *-et*, *-t*, *-ne*, *-na*, millele vastavad saksa *der*, *die*, *das*: näit. *der Mann* — *mannen*, kuid ainult *Mann* — *man*, või *die Pferde* — *hüstarna*,

aga ainult *Pferde* — *hästar*; siis veel passivi lõpp *-s* seal, kus sakslased ja inglased tarvitavad abiverbi: näit. *lieben* — *älska*, *geliebt werden* — *älskas*.

Kui ristiusu tuleku järele põhja rahvatüvede keel hakkab vähehaaval hargnema, siis ei teki mitte mitu eri keelt, vaid kirjanduses esineb algul kaks peakeelt — läänepõhja (västnordiska) ja idapõhja (östnordiska). Eelmise juure kuuluvad islandi ja muinasnorra keeled, viimase juure muinastaani ja -rootsi. Muudatused idapõhja keelis taotlevad üldiselt vormide ja häälikute lihtsustamist. Norra talupojamurdeis, mis viimasel ajal jälle on omandanud kultuurilise tähtsuse nn. maakeele erakonna (landsmålspartiet) kaudu Norras, färö ja islandi keelisel elab vana ühiskeel veel edasi. Kuna need keeled pole nii üldiselt tuntud, siis loobume siin nende eritlemisest.

Kui põhja keeled jagada murrete ja mitte erikirjakeelte järgi, siis selgub, et piir kahe keeleala vahel ei käi mitte lääne-ida, vaid põhja-kagu suunas, ja et norrlandi, soome-rootsi, eesti-rootsi ja gotlandi murded kuuluvad ühte norra-islandi murdega ning Svealand'is ja Põhja-Götaland'is kõneldavad murded moodustavad vaheühma taani ja lõuna-rootsi murrete vahel. Gotland'i murdes on juba ruunideperioodil loodud kirjanduslikke mälestusmärke; seda keelt nimetatakse muinasgutni keeleks ning sellest on meie päevini rohkesti näiteid säilinud.

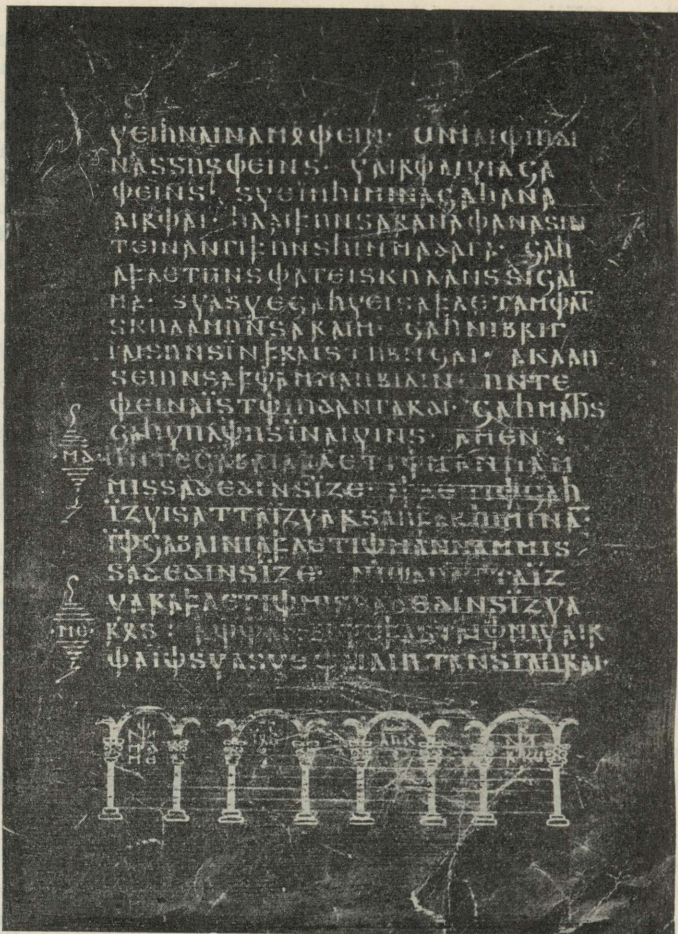
Umbes 1350. a. alates võime hakata rääkima erinevatest rootsi ja taani keeltest. Poliitiliste olude tõttu mõjustab siiski taani keel tunduvalt lõppeva keskaja rootsi kirjakeelt, mispärast alles uuemal ajal nende vahel kujunevad kindlaks selged piirid. Kõige olulisemad erinevused häälikõpetuse alal seisavad selles, et taani keeles vokaali järele helitud konsonandid *p*, *t*, *k* nõrgenevad *b*, *d*, *g*-ks ning lõpuvokaalid *a* ja *o* muutuvad *e*-ks. Nii näiteks saab rootsi verbist *löpa* („jooksma“) taani *löbe*, rootsi *gator(na)* („tänavad“) taani *gader(ne)*, rootsi *sak* („asi“) taani *sag*. Lisaks kujunevad need mõlemad keeled aktsendi ja hääldamise suhtes koguni eri suunas, kusjuures taani keel omab rootslasile raske katkehääliku ja rootsi keel taanlasile niisama raskelt hääldatava muusikalise aktsendi, mis esineb ka norra keeles, kuid mis puudub soome- ja eesti-rootsi keeles. Norra keeles võib seda aktsenti märgata kõige selgemini, sest seal on kõigil sõnadel tõusev musikaalne toon, mis ei esine rootsi keeles. Taani keeles võib aga üksikute sõnade hääldamises vaevalt leida mingit musikaalse rõhutuse jälge. Ehkküll moodne norra keel, kui kõrvale jätta ülalnimetatud maakeel ehk usnorra, on arenenud taani keelest (olenedes taanlaste pikaajalisest ülemvõimust Norras), siiski erineb see rõhutuse suhtes eelmisest järsult ja vokaali järel leidub seal ka veel *p*, *t*, *k*. Täielikke lõppvokaale esineb praegu ainult veel murretes.

Kui vaatleme muinasrootsi keelt, arvestamata selle suhet muinastaani keelega, siis leiame selles kolm peaperioodi. Esimene, mis on tuntud rohkete ruuni-mälestusmärkide kaudu, ulatub umbes 1050.—1225. a. Teine, klassiline muinasrootsi aeg 1225.—1375. a. on rikas juriidiliselt literatuurilt. See seisab veel nii hääliku- ja vormiõpetuselt kui ka sõnavaralt kaunis vanaaegsel tasemel, ning selle lauseõpetus on vaba ladina keele ja loogilise kirjakeele mõjust, nii et kõnekeelt on seadusekuulutusel ja kohtunikumäärusist otseku muutumatuks edasi antud. Paar tähtsat häälikumuutust, mis lähendavad tolleaegset keelt praegusele, tekkisid juba siis: *e* muutub tavaliselt *ä*-ks ning *ja* muutub *jä*-ks. Sõnalõpuline *r* saab oma ette *e* hääldamise tugemiseks, mille läbi vahel tõuseb

sõnade silbiarv. Kolmandal perioodil (1375—1525) ilmneb nii tugev moderniseerumine, et praegust rootsi keelt hästi osates, võib tolaeaegset teksti üldiselt mõista, kui ainult harjutakse selle segase õigekirjaga. Eri maakondade murded hakkavad nüüd kirjakeeles kokku sulama ühtlaseks riigikeeleks, mille kujundamises idagööti murdel on tähtis osa; hulk vanu skandinaavia sõnu kaob tarvitusest ning asendatakse laenatud alamsaksa sõnadega (taani keeles sündis see veelgi suuremal määral), ja häälik- ning vormiõpetuses sünnib tähtsaid muudatusi, mis praegugi veel on keeles alles. Niiviisi pikk *a* muutub *ā*-ks (mida enne reformatsiooni kirjutati *aa*), *jo* muutub *jō*-ks; *th*-häälik, mis inglise keeles veel praegugi on alles ning omab suure tähtsuse, muutub *t*-ks (hiljemini mõnel juhul *d*-ks). Sellest perioodist on säilinud rohkesti käsikirju eri stiililiikidest ja ainealadelt.

Nagu saksa keeles, nii tähendab ka rootsi keelele reformatsioon uut aegjärku tema arengus. 1526. a-st alates arvatakse uusrootsi keele aega, mis kestab veel praegugi, kuid mille vanem ajastu lõppes XVIII sajandil. Tol aastal ilmus nimelt Uus Testament rootsi keeles, ja niihästi selles kui ka 1541. a. ilmunud täielikus piiblis tõrjuvad põhjapoolsed (västmanlandi) mõjustused idagööti kirjakeele kõrvale. Stockholm ja Uppland mõjustavad nüüd tunduvalt ka riigikeele ilmet. Taani keele mõju lõpeb koos muutunud poliitiliste ja usuliste oludega, ning alamsaksat asendab nüüd ülemsaksa keel, mis areneb eriti jõudsalt 30-aastase sõja ajal ning Rootsi poolt XVII sajandil võidetud Saksa maa-alade kaudu. Kuid ka vanu põhja keelte sõnu katsutakse uuesti äratada ellu, ja mõnel neist on isegi edu, ent ometi mitte sel määral, kui see ajaloolis-rahvuslikust seisukohast oleks olnud soovitav. Häälik- ja vormiõpetus moderniseeruvad pidevalt; kirjakeel on siis mitmeski punktis isegi moodsam kui praegune, mis erineb liig palju elavast kõnekeelest.

Noorema uusrootsi keele sissemurdmine arvatakse olevat sündinud Olof von Dalin'i „Thän Svänka Argus“-nimelise teose ilmumisega (1732—4) ja 1734. a. seadustega. Sellest ajast alates kuni XX sajandini on toimunud ainult tähtsusetuid häälikumuutusi. Sellevastu võib loomulikult märgata teatud muudatusi keele väljendusvahendite suhtes. Stiil, süntaks ja sõnavara on välja arenenud senini puudulikult uuritud viisil. Sõnade järjekorda ja perioodide-moodustust on normeeritud ikka valjemalt, kuigi ka on avaldatud protesti kirjakeele lisanduva kanguse vastu. XVIII sajandil hakkas prantsuse keel tugevasti mõjustama rootsi sõnavara, mistõttu juba ennegi suur laensõnade tagavara kasvas veelgi; nüüd võib sageli valida prantsuse (ehk ladina) ja rootsi (ehk germaani) väljendise vahel sama asja kohta, mis on keelele muidugi kasuks, kuna see võimaldab stiilis nüansseerimist ja vaheldust. Võitlust tarbetute saksa vormide vastu rootsi keeles — nagu näit. esiliide *be* — pidas kirjanik V. Rydberg, kellel õnnestuski hankida eluõigusi paljudele vanadele väljasurnud muinasskandinaavia sõnadele. Vähem edu oli aga temal ja ta mõtteosalistel siis, kui nad püüdsid ellu viia vananenud grammatilisi elemente, nagu näit. riigikeeles väljasurnud erinevusi mees- ja naissoost asisõnade vahel. Moodsale rootsi keelele on iseloomustavaks see, et ta omab kaks neutraalset mõistet, — vana *genus neutrum* (asjasugu) ja uus *genus utrum* (mees- ja naissoo), mis sisaldavad endise mees- ja naissoo. Hilisemaid grammatilisi sugusid kasutati harva muu kui elavate olevuste või personifikatsioonide kohta.

Uppsala ülikooli raamatukogu aarde Codex Argenteus'e lehekülg.

Tänapäeva rootsi keele peaprobleeme on õigekirja küsimus. Rootsi õigekiri hoiab sageli alal häälikuid, mida pärast keskaja lõppu pole enam hääldataud, kuigi juba mitu korda on tehtud uuendusi õigekirjas. Nii näit. tähendavad *sk* esivokaalide (*e, i, y, ä, ö*) ees š-häälikut, mida võib kirjutada ka *sj, stj, j*. m. *K* ühe säärase vokaali ees on seesama, mis *tj, g* on sama, mis *j, l* sõnaalgulise kaashääliku ees üldse ei kuulu kõnes, vaheldus *e* ja *ä* ning *o* ja *å* vahel sünnib kirjas juhuslikult jne. Mõningail õige tavalisil häälikuil puudub rahvusvaheline tähistis, ja kui tahetakse rootsi keelde sisse viia uusi tähistisi, siis oleks see mitmes suhtes ebapraktiline. Sellele asjaolule tuleb veel lisaks, et eri maaosades on häälamis erinevused õige suured, eriti mis puutub *e* ja *ä* häälikutesse. Just maanimi Sverige (Rootsi) on vananenud õigekeelsuse näide, sest seda hääldatakse „Svärje“.

Häälendamise peareegel on: täishäälik pluss enam kui üks umbhäälik on lühike, muidu aga pikk, näiteks *stark* nagu „tark“, aga *sal* nagu „saal“, *bra* nagu „maa“. Mõned märkmed üksikute häälikute kohta: *o* harilikult sarnleb mõningal määral eesti *u(u)*'le või inglise *oo* 'wood'is, aga see häälik võib tähistada ka eesti *o(o)*'d. Pikk *u* märgib hääliku, mis on ainulaadne rootsi ja norra keeles ning millist ei leidu Soome ega Eesti rootslaste murretes; see asub *üü* ja *uu* vahel. Lühikesena tuletab see meelde inglise *u'd* *under*'is. *Ä* hääldatakse nagu eesti *o(o)*. *Ä* ja *ö* on *r* ees väga lahtised.

Rootsi keelepiirkonnas leidub mitu omapärast keelemurret, mida mõnel juhul pole sugugi kerge mõista; lääne-põhja keelega ühenduses olevad murded kuuluvad just kõige raskemate hulka. Eri murdeid uuritakse agaralt Rootsi ülikoolide juures. Ka suurlinnadel (Stokholmil, Göteborgil) on oma isesugune kõnekeel, mis koosneb slangist, allilma keelest, mustlassõnadest ja koolipoiste väljendusist, mis võõrale on samuti raskestimõistetavad.

Rootsi keelt emakeelena räägivad peaaegu kõik Rootsi riigi alamad, välja arvatud maa-alad kaugeimas Põhja-Rootsis, kus elab soomlasi ja laplasi, ning Soome üks kümnendik rahvast (Soome lõuna- ja läänerannikul ning Ahvenamaa saartel) ja umbes 7500 Eesti rootslast. Peale selle leidub suuri rootsi kõnekeelega koloniisid ühendriikides. Ühtekokku on rootsi emakeelega isikute arv pisut üle 9 miljoni; peale selle mõistetakse rootsi keelt kõikjal Norras, ning kõneleb seda enamik haritud soomlasi. Ka Taanis võib ennast rootsi keeles hõlpsasti arusaadavaks teha, eriti kui on teada mõned kõige tavalisemad erinevused kahe nimetatud keele vahel. Kooliõppeainena esineb rootsi keel väljaspool Rootsit kõigepealt Soomes ja ameerika kolledžis, kuid peale selle veel Taanis ja Põhja-Saksamaal, kus kohati on õpilasil lubatud valida rootsi ja prantsuse keele vahel. Viimasel ajal on seal katsetatud ka rootsi algkooli õpetusviisi. Eestis õpitakse rootsi keelt ainult rannarootslaste koolides; kuid ajuti on kõneldud ka selle viimisest eesti õppeasutistesse, mis — juhul, kui see teostuks — viiks Eestit ka põhjasoome kultuurpiirkonnale lähemale, kuhu ju õieti see maa kuulubki. Ülikooli juures leidub rootsi lektoraate või professuure paljudes maades.

Kuigi eesti keel erineb tunduvalt rootsi keelest, näib eestlasil üldiselt olevat õige kerge omandada selles praktilisi teadmisi. Riigirootsi hääldamisviisi pole kerge ära õppida, ja hoolimata rootsi keele lihtsast grammatikast, võrreldes eesti või saksa keelega, pole siiski väga hõlbus omandada rootsi kirjakeelt. Rootsi keelt lugeda pole sellevastu kuigi raske kunst, kuna see on peaaegu kergem inglise ja saksa keelest, ja jääb ainult loota, et keeltest huvitatud noored Eestis või üliõpilased endisest enam pööraksid rootsi keelele tähelepanu. Eriti tuleks üliõpilasil ja teadusemeestel silmas pidada seda väärtusliku teadusliku kirjanduse hulka, mis mitmelt eri alalt on kättesaadav just rootsi keeles. Ka head taani ja norra kirjandust võib vähese vaevaga lugeda igauks, kellel on teadmisi rootsi keeles.

IX. Rootsi kirjandus.

Prof. Per Wieselgren.

Sellest kangelasluulest, mis rahvasterändamise ajal oli ühine Skandinaaviale ja teatud juhtudel kogu Germaaniale, on säilinud ainult hilisemaid teisendeid; neid omakorda tuleb lugeda islandi kirjandusse kuuluvaiks, või leidub neid ka taani munga Saxo ladinakeelseis parafraseeringuis. Samuti leidub viikingi-ajast ainult väheseid katkendeid rootsi poeetilisest kirjandusest. Salmik ühest põhja kangelaslaulust on jäädvustatud suurimal säilinud ruunikivil; sellest kivileiust (mida Rootsis nimetatakse leiukoha järgi Rökstenen) tuleb lugeda rootsi kirjandusloo algust. Rökstenil leidub üle 800 ruunimärki ja need on pärit umbes aastast 900. Osa teksti näib olevat kokkuvõte mõnest kangelassaagast; teisi osi on raske tõlgitseda, kuna seal on tarvitatud salaruunimärke, mis- pärast ka nende kivikirjade mõte pole selge.

Järgmise etapina võivad tulla küsimusse maakondade seaduse- raamatud, mis on küll seaduste ürikud, kuid omavad tähtsa kirjandusliku väärtuse. Neis on säilinud rohkesti suulise esituskunsti omapärast jõulisust, ja kuigi vanimad käsikirjad põlvnevad alles XIII sajandist, peitub neis rohkesti jäänuseid paganlikest seadustraditsioonest. Vanim kirjapandud ja tähtsaim neist on Västgötaseaduseraamat. Kirjanduslikust vaatekohast väärib esiletõstmist ka Guta-seaduseraamat, milles kirjeldatakse ojamaalaste minevikku.

Järgnev keskaja kirjandus allub täitsa katolitsismi mõjuvõimule. Rootsi kujundab tol ajal terava kontrasti Islandile, kus ristiusk rahulikult vastuvõetuna ei leidnud põhjust alustada esiisade kujutlusmaailma hävitamist. Rootsi oli paganuse kindlaim kants, ja kui ta kibedate võitluste järele viimati alistus, siis ei antud kõigele endisele mingit armu. Nii siis olenes kirjanduski siin tunduvalt keskaja kontinendi maitsest. Kroonikad, vaimulik ning pedagoogiline kirjandus olid need alad, kus rootsi kirjanikud löid midagi iseseisvat.

Kroonikatest tuleks nimetada *Erikskrönikan* 1320. a. ümbert ja *Karlskrönikan* XV sajandi teiselt poolelt. Need kirjeldised elavas stiilis, mis Erikskrönikas omavad lüürilistki nooti, jutustavad maa ajalugu Folkungite ja uniooniregentide valitsusajast. Kroonikad on kirjutatud riimitud värsis, nn. knittel. Vaimulikust kirjandusest on tähtsaimaks mälestusmärgiks püha Birgitta fantaasiarikkad ilmutised (XIV sajandilt). Sugenes ka ladinakeelset kirjandust, nagu Petrus de Dacia biograafia oma noorpõlve armastusest, pühast Stumbele Kristinast ja kirjad temale (XIII sajandil), või mitme luuletaja hümnid. Tuntuim neist hümniluuletajaist on pühimuseks kuulutatud Nicolaus Hermanni*). Parim pedagoogiline teos on „Kuningate ja pealikute valitsusest“ (XIV sajandilt, autor tundmatu). See teos seisab Lääne-Euroopast tulevate ilmlikkude kultuurimõjude piiril. Rüütliuule liiki kuuluvaist tõlketooteist rootsi knittelvärsis on huvitavamaid nn. Eufeemia-laulud (XIV sajandilt).

Reformatsioonisajand vahendas ühes erilises suhtes ühtekuuluvust keskajaga, ja nimelt hakates rahvalaule kirja panema. Rahvaluule riigis moodustab Skandinaavia ühise omapärase provintsi. Rikkalikult esindatud on heroili-

*) Esimene nimekas lüüririk, kes kirjutas rootsi keeles, on piiskop Thomas († 1443), kelle laul vabadusele on veel tänapäevalgi tuntud ja armastatud.

sed võitluslaulud, loitsud, lauldud loodumüüdid, rüütliromantilised ja ajaloolised ballaadid kui ka burlesksed pilkelaulud. Härrasklassist talupoegsusse laskunud laulud muutusid rahvalauluks ja rootsi talupoeg jätkas seda elavat suulist värsipärimust kuni XIX sajandini.

Tähtsamaid mehi rootsi kultuurloos on reformaator Olaus Petri (1493—1552), kelle piiblitõlkimisest koos ta vennaga on kõneldud kirjutises rootsi keelest. Kuid Olaus ehk meister Olof, nagu teda rootsi keeles kutsutakse, oli ka ajalookirjutajana tolle aja kohta võrratult kriitilise ja intelligentse äivega tõearmastaja. Seda osutas ta oma Rootsi kroonikas („Svensk krönika“), kus suurel määral oli kõrvale jäetud senine Rootsi muinasaja fantastiline käsitusviis, mis tollal ja kogu XVII sajandi jooksul oli tooniandvaks ja mida harrastas ka tema kaasaeglane Johannes Magnus. Viimatimainitu oli samuti kui tema vend Olaus Magnus pagulane-katoliiklane. Olaus Magnus on kirjutanud — veel meie päevilgi suure väärtusega — etnograafilise ja kultuurloolise teose ladina keeles: *Historia de gentibus septentrionalibus* (Põhjamaade rahvaste ajalugu). Teistest tähtsamatest kirjanikest ajaloo alal oleks nimetada Peder Svart, oma huvitava jutustisega kuningas Gustav Vasa noorusest, ja Johannes Messenius, kelle *Scandia illustrata* on veelgi väärtuslikuks materjaliks ajaloolastele. Messenius (1579—1636) kirjutas ka mitu draamat üliõpilastele näitlemiseks Uppsala's.

Puhtilukirjandusliku loomingu alal on XVI sajand äärmiselt vaene ja selle teisel poolel algas üldine kultuuri langusaeg. Gustav Vasa jättis haridusolud täielikult hooletusse ja tagajärgi oli hiljem raske kõrvaldada. Karl IX ajal hakkas olukord paranema, ning tõuseng jätkus veel Gustav Adolphi ajalgi. Hariduslikel aladel algas jälle vilgas algatuste-aeg, kuigi rahapuudus ja sõjad vahel takistasid heade kavatsuste õiget teostamist. Luule, mille seiklusrikkaks, kuid ometi andekaks esindajaks oli Lars Wivallius, saavutab Göran Stiernhielm'iga (1598—1672) säärase vaimse küpsuse ja vormitäiuslikkuse, mis enne teda olid tundmatud. Sellepärast on talle ka täiesti põhjendatult antud „rootsi luulekunsti isa“ aunimi. Stiernhielm koostas oma tähtsaima laulu *Hercules* suurelt osalt Eestis, viibides 1647. a. Tallinnas kindralkuberner Erik Oxenstierna pool. Kuid ka tegelikus elus ühendasid Stiernhielm'i Eestiga tugevad sidemed; nimelt elas ta mitu aastat oma Vasula mõisas Tartu lähedal, mis veel kuni eesti maareduktsioonini oli tema järehtulijate omandus. Laiendatud kujul trükiti *Hercules* 1658. a. See teos on kirjutatud heksameetris ja kombeõpetusliku tendentsiga, mis

Göran Stiernhielm.

suhtub eluprobleemidesse stoiliselt, kuid pole sellejuures kuidagi mõni kahvatu allegooria, vaid täis mahlakaid kirjeldisi ning elavalt maaliva keelega.

Stiernhielm'ile ei leidunud kogu XVII sajandil ühtki täiesti temaväärilist järglast, kuigi luuletajaid tekkis rohkesti. Nimetatagu siin poeete, nagu sügavalt traagilise loomuga Lasse Lucidor'i († 1674) ja muhelevat, naljatlevat Johan Runius't († 1713), kes ka elas mõne aasta Tallinnas. Kirikulaulude loojate hulgast on tähtsamad Samuel Columbus, Hakvin Spegel ja Jesper Svedberg. Euroopas tollal nii tooniandva salongiluule („lamburistiili“ ja mariniismi) esindajaid olid nimimärk Skogekär Bärqbo, mille taga arvati peituvat Tartu õuekohtu presidenti Rosenbane't, siis veel Urban Hiärne (sünd. Ingeris a. 1641), kel XVII sajandi 60-ndatel aastatel oli Tallinnas armulugu, mille ta avaldas romaanivormis, ning Gunno Dahlstierna. Proosat harrastati vähe, kuid tihti hea eduga, kui seda kirjutasid nii andekad kirjanikud, nagu näit. Columbus. Tollal oli proosa keel ühiskeelele õige lähedane; ametlik keel aga seevastu otse kubises laensõnadest ja jälgis kantselseistili.

Teaduslikus tegevuses ilmneb sel ajal nii kainelt kriitiline kui ka fantastiliselt isamaaline vool. Eelmise voolu suurepäraseks esindajaks on Johan Stiernhöök (1596—1675), rootsi õigusteaduse isa. Teise voolu tähtsamaid nimesid on Olof Rudbeck (1630—1702), kes saavutas kuulsuse oma hiigelteosega *Atlantida*, milles Rootsit kujutatakse inimsuse algkoduna, allavajunud Atlantist, ja rootsi keelt kõigist keelist vanimana. Loodus- ja arstiteaduse alal oli Rudbeck siiski nimekas uurija ja etteküündiv ka paljudel praktilistel aladel.

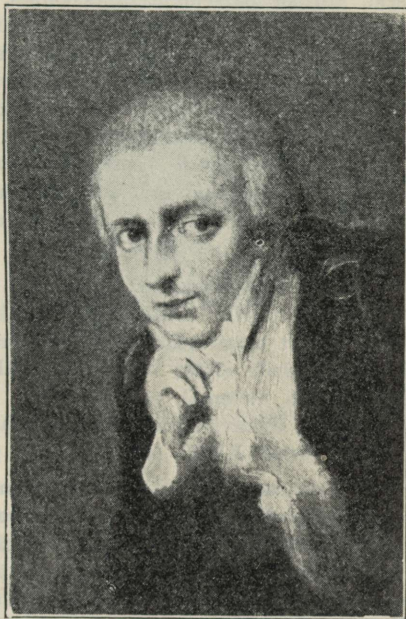
Rootsi suurvõimu minetusele järgnev aeg XVIII sajandil oma vaiksema ja rahulikuma arenguga näis olevat luulele ja teadusele ainult kasuks. Põhjasõja lõpul 1721. a. esitas soomemaalane Frese haaravas luuletises rahva igatsust vaikuse ja rahu järele. Kuid esimene, kes esines uues toonis ja algatas uue ajajärgu, oli Olof von Dalin (1708—1763). Rootsi keele ülevaates on juba viidatud sellele tähtsusele, mille omas tema nädalaleht „*Argus*“ keele arendamises. Lüürikuna on Dalin peamiselt rahvastiiliga laulik. Seda satüürilist ja moraalitsevat tooni, mida ta harrastas oma inglise eeskujude järgi toimetatud ajalehes, tarvitas ta ka oma allegoorias Rootsi ajaloo kohta, „*Sagan om hästen*“ („Saaga hobusest“) ja muis teis. Veel on ta avaldanud põhjaliku ülevaate Rootsi ajaloo kohta, kirjutatud valgustusajajärgu tooni laadis. Dalin'i kogu toodangus on rahvuslikult ja rahvalikult rootsipärane õnnestunult ühte sulatatud inglise ja prantsuse mõjustustega.

Pärast püha Birgittat polnud tolle ajani ükski naine esinenud kirjanikuna, kuid nüüd ilmnis Hedvig Charlotta Nordenflycht'iga (1718—1763) tõeline luuletaja. Too naine oli väga tundelise hingelaadiga, ja elulõpul läbistatud raske armukriisi mõjul lõi ta oma parimad luuletised, mis on tugeva isikliku värvinguga kirjanduslikud pihitused. H. C. Nordenflycht oli ka esimesi naisõiguslasi ja avaldas Rousseau vastu sihitud kirjutise „*Fruntimbrets försvar*“ („Naise kaitseks“). Temaga algas rootsi tähtsamate naisõiguslaste ajajärk.

Soomemaalane Gustav Filip Creutz (1731—1875) kirjutas täiusliku pastoraali „*Atis ja Camilla*“ aleksandriinides, mis sellel prantsuse karjase-luule maitse sajandil oli rohkesti tarvitatud luulevorm. Selle luuletise keelelist kõlavust pole rootsi luules hiljemgi suudetud ületada. Tõsise moralistina ja kõnemehena esines Gustav Fredrik Gyllenberg (1731—1808). Teine Gyllen-

borg kirjutas õnnestunud naljamängu „Svenska sprätthöken“ („Rootsi keigar“). Tõsisem draamakirjandus püsis kogu tolle sajandi praegu juba täiesti vananenud epigoonstiilis. Loodusteadusele saabus vabadusajal rikkalik õitseng. Selle ala suurmehed olid botaanik Linné, füüsik Celsius, mehaanik Polhem, keemikud Bergman ja Scheele ning usulahu asutajana tuntud Svedenborg, Svedbergi poeg. Kuid ka humanistlikud teaduseharud omasid sellal niisuguseid suurvaime kui Benzelius, Lagerbring ja Ihre.

Vabadusaja lõpul esinesid lõbusatujuline, kuid teravasilmaline proosakirjanik Wallenberg ja kuulus viisidelooja Carl Michael Bellman (1740—1795), kelle peateos „Fredmans epistlar“ on rootsi poeesia suurima haaravusega aardeid. Selles lauludekogus viisidega kohtame tolleaja Stokholmi liht-pürjereid ja boheemlasmaailma ning tutvume nende eluga nii linnas kui ka selle idüllilises ümbruses. Too elu on täis ülevoolavat rõõmu ja Bachuse ning Veenuse suurt austust. Kõike seda kirjeldavad laulud säärase poeetilise realismiga, mis on prantsuslik-klassilise maitse abstraktsest sümboolikast sama kaugel kui naturalistlikust jälgitlemisest; nende kohal hõljub rokokooõhngu. Sõnatagavara suur küllus ja rütmiline osavus, mis kohandab teksti vahelduvalt elavatele ja võluvatele viisidele, peen loodusmeel ja sügav huumor, mis vahel laseb müriseva elurõõmu muutuda süngeks kurbuseks, on teinud sellest lauludekogust ainulaadse meistriteose.

Carl Michael Bellman.

Kui Bellman'i lauludekogu ilmus (1700), valitses Rootsis Gustav III, kelle valitsusaeg oli üldse luule kuldne aeg. Siis teotses õilis Johan Henrik Kellgren (1751—1795), kes noorena-rõõmsalt piitsutas kõike mõttetut ja maitsetut, ja veel hiljemgi, kui silmad avanesid romantilise luule ilule, jatkas ta vahvalt võitlust mõistlikkuse ja vabaduse eest. Samal ajal luuletasid ka terane ja mõnus, kuigi ehk liig maailmatark Karl Gustav af Leopold (1756—1829) ja tõsine loodusesõber Johan Gabriel Oxenstierna (1750—1818). Siis esines ka vaimukas tuisupea Tomas Thorild (1759—1808), kelle sädelev stiil elustas rootsi proosakeelt ja kelle esteetilised ning filosoofilised ideed on mõjustanud tunduvalt ka järgnevaid põlvi. Tol ajal kirjutas Bengt Lidner (1757—1793) oma kannatuste lüürilised meeleolupildid, mis kandusid isegi üle Põhjamaa piiride, ja tollal avaldas K. A. Ehrenswärd „Vabade kunstide filosoofias“ oma tabavaid mõtteid ja tiivustatud ideid. Tol ajal astus esimest korda kokku (1786) Rootsi Akadeemia, millel sellest saadik on olnud ülesandeks eriti hoolitseda kirjandusliku pärandi eest Gustav III ajast.

Gustav III surma järele algas rootsi kirjanduses langus. Valitsusvõimu poolt koheldi nüüd kirjanduslikke püüdeid külma vaenulikkusega ja mitmeid suuri kirjanikke Gustav III ajalt tabas lühikese aja jooksul surm. Anna Maria Lenngren (1755—1817) ja Frans Michael Franzén (1772—1847) esitasid siiski tähelepanuväärset luuletajaapnet. Esimese laulud on silmapaistvad nii oma vormilt kui ka sisult, mida kannab terve realism, ja Lenngren on omaaja luuletajaist ainus, keda ka täiesti harimatu praegusaja rootslane võib lugeda eriliste seletusteta. Idüll ja satüür olid tema eriala. Temal puudus meelsus nii armastuseks kui ka naisemantsipatsiooniaks, ning ta kujutab sellega kontrasti proua Nordenflycht'ile, kelle sentimentalismist ta seisab kaugel, saades hakkama sellega, et luua laule just kainenest kodanlikest ideaalidest. Geniaalsem anne oli soomemaalane Franzén, kuid kahjuks polnud ta selleks küllalt iseseisev, et pika-peale vabalt väljendada oma andekust. Lihtsuselt ja ilult võistleb ta vorm Creutz'i omaga, kelle mälestusele ta on pühendanud ühe oma kaunimaist luuletisist. Lasteidüllide ja seltskonnaviiside alal lõi ta püsiva väärtusega laule ja jätkas Kellgreni viimase ajajärgu ideaalset luulet. Vanaduspäevil sai Franzén'ist suurepärase kirikulaulude luuletaja, kuna ta tolle aja ilmalik luule on täiesti ebaõnnestunud.

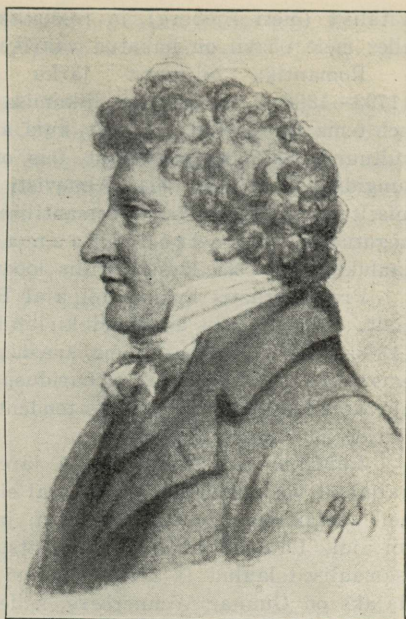
Romantika maksvuselepääsuga algab rootsi luules uus tõuseng. Kuigi tolle aja suurist luuletajaist ainult üks allub saksa ideede mõjustusele, on neil üldiselt ometi vaidluse kaudu prantsuse maitse esindajatega viljakas mõju kirjanduslikule elule; selle mõtetevahetuse tulemuseks on kõige väärtuslikuma kasutamine mõlemal poolel. Peale selle pääseb nüüd luulekunstis juhtivaks rahvuslus, ärkavad ellu jälle muinasskandinaavia ehk „gööti“ meeleolud, mis olid soikunud XVIII sajandi teisel poolel. Ka see on rahvusvaheline nähtus.

Saksa romantika tõeline lipukandja rootsi luules oli Uppsala ülikooli professor Per Daniel Amadeus Atterbom (1790—1855). On veel üldiselt iseloomustav, et tolle perioodil kultuurelu keskus siirdus pealinnast mõlemasse ülikoolilinna — Uppsala'sse ja Lund'i. Atterbom'i suur lüüriline anne ilmnis muuseas ka näidendis „Öndsuse saar“. Seda erilist romantikat kutsutakse Rootsis fosforismiks ehk uusromantikaks.

Rahvuslikul koolil oli kaks suurt eelkäijat, kes siiski tunduvalt teineteisest erinesid. Stokholmis oli moodustatud „Gööti liit“ ja selle kirjandusliku juhina teotses Erik Gustav Geijer (1783—1847), kes hiljem sai professoriks Uppsala'sse. Geijer oli sügav mõtlejaloomus ja pikemat aega konservatiivse aja-lookäsituse esimesi juhte Rootsis. Vanas põlves kaldus ta oma arengus liberaalide poole, sest juba noorena oli ta saanud tugevat mõjustust inglise vaadetest, vastukaaluks saksa keskaja ülistustele. Geijer oli ka tubli lüürik, südamlilik ja vormilihtne. Ajakirjas „Iduna“, mis sai rahvusliku kooli häälekandjaks, avaldas ta mitu poemi, mis selgitavad tolle liikumise programmi vaatekohti.

Kaugelt elavam ja sädelevam intellekt ainulaadse selgusega ja vormimeelega, kuid alluv mitmesugustele meelemuutustele ning pinnalisem kui Geijer, oli Esaias Tegnér (1782—1846), kes kuulus Lund'i ülikooli juure. Tema avaldas veel suuremat mõju rahvuslikule luulele kui Geijer, kellest teda eraldas ka tema vaimukas teravmeelsus ning vaenulik suhtumine saksa romantikasse. Tema ei allunud ka inglise mõjustustele. Kreekamaa, Prantsusmaa, Gustav III

Rootsimaa ja Schiller omasid tema ideemaailmas suurima kultuurimõju. Muinasskandinaaviasse ei süvenenud ta põhjalikumalt kunagi; see oli tema jaoks rohkem välise väärtusega, ja muistseid kujusid nägi ta oma kaasaja silmadega. Selle läbi oli aga tema põhja luule ka palju kergemini mõistetav; tema luulel oli määratu edu kodumaal ja see sai imetluse osaliseks kogu Euroopas. Eriti on see maksev tema sellelaadse tähtsaima teose „Fritiofsaga“ kohta, milles ta suurepärase vormikunstiga erivärsimöödulistes tsüklitesse on ümber kujundanud vana islandi romaani. Et ta on põiminud sesse teosesse oma filosoofilis-religiöösset idealismi, see on ainult tõstnud kunstiteose väärtust ning ei tundu sugugi eht põhja stiili moonutamisena, kuid tema sentimentaalne erootika, mis allub oma kaasaja maitsele, on selle vastu ebaehtis, võrreldes nii muinaskui ka praegusajaga.

Esaias Tegnér.

Täiesti nauditav on aga Tegnér'i patriootiline ja filosoofiline lüürika sellisena, kui see esineb tema luuletiskogus „Smärredikter“. Patriotismi juhina avaldas ta juba 1811. a. suure poemi „Svea“, mis ülistab nii klassitsismi kui ka romantikat. Samale probleemile omistati hiljem hulk hiilgavaid luuletisi, käsitledes nende probleemide suhet mitte ainult literäärses mõttes, vaid üldkultuurilise ja poliitilise nähtena. Kõnemehe ja kirjajakirjutajana on Tegnér parimaid rootsi kirjanduses. Selle ilusaima lüürika hulka, mille ta on loonud, kuuluvad peale filosoofiliste luuletiste ka mõningad isiklikud pihimused, millistes ta kitsais ja sageli õnnetuis olukorris elav hing väljendas vabalt oma meelekibedust, rõõmu või armastust.

Omaval ajal peaaegu tundmatu üksiklane, Erik Johan Stagnelius (1793—1823) oli romantikale kaunis lähedal oma luuletoodangu ühes osas. Stagnelius oli ka rootsi suurimaid lüürilisi andeid, ning keegi pole suutnud romantika kuumust ja meeleolutsemist nii täiuslikult edasi anda kui tema. Sama autor on kirjutanud ka kõige peenemad lugemisdraamad rootsi kirjanduses. Kirjanduslikest võitlusist seisis eemal ka Johan Olof Wallin (1779—1837), rootsi tähtsaim usklik luuletaja. Tema oli, samuti kui Stagnelius'ki, traagiline iseloom, kuid tema juures ei peitunud see traagilisus tundmatuses ja ligipääsematuses, vaid välise aktiviteedi ja kohusetruuduse üleliigsuses, mis takistas teda kontsentreerumast sellele ainsale — luule — alale, kus ta oli asendamatu; see on saatus, mis suuremal või vähemal määral on tabanud paljusid luuletajaid.

Paljud teised luuletajad, kes esinesid tollel perioodil, olid vähema tähtsusega. Neist võiks nimetada kirikulaulude loojat Hedborni, stoilist satüürikut

Vitalist' (õieti Sjöberg) ja realistlikku romaanikirjanikku Cederborgh'i, keda alles meie päevil on hakatud väärikalt hindama.

Romantika hilisemat järku kehastab Carl Jonas Love Almqvist (1793—1866). Romantilise liikumise individualistlik ja ekstsentriline joon esineb tema juures eriti teravalt, kuid avaldades selle kõrval liberaalse realismi ja kultuur-radikalismi värvingut, mis on ühenduses liberalismi tugevate pealetungidega poliitilises elus. Almqvisti toodang on äärmiselt rikkalik ja ka äärmiselt ebahütlane. Tema romantilised jutustised, draamad ja luuletised on kogutud nn. „O k a s r o o s i r a a m a t u s s e“. Samuti kuuluvad tema toodangu kaalukamasse ossa kaines stiilis loodud rahvaelukirjeldised.

Proosajutustus hakkas tol ajal Rootsisis etendama tähtsamat osa kui varemalt. Esines palju andekaid kirjanikke, kellest tähtsaim oli Fredrika Bremer (1801—1865). Vaimsel oma kaasaeglasist kõrgemal seistes, etendas ta naiste emantsipatsioonivõitluses ja hariduspüüdeis üle maailma tähtsat osa. Vaimukat ajaviitekirjandust tootsid, kas tendentsilist või tendentsitut, ms. Emilie Flygare-Carlén ja August Blanche.

Lüürikas said siis Tegnér'i järelkõlad populaarseks, mis sageli mõjusid naljakalt või viletsana. Samal ajal elasid üliõpilaselu ja poliitiline skandinavism neil aastakümneil oma hiilgepäevi, ja hulk veelgi väga armastatud viise loodi tol ajal. Laulusõnad on sageli tähtsusetud, kuid kõlavad viisid on teinud need isamaalised laulud ja üliõpilaslaulud surematuiks. Selle suuna parimaks esindajaks on Gunnar Wennerberg, kelle uppsalalikud üliõpilaskirjeldised XIX sajandi muretult aastakümneilt sõnas ja viisis („gluntid“) on ikka veel säilitanud oma võlu.

Skandinavistide seast väärivad meeletuletamist veel kaks luuletajat: üks neist on Talis Qualis (õieti C. V. A. Strandberg), kes tegi läbi arengukäigu tulisest poliitilisest meelsusest kõige suurema tagasihoidlikkuseni, kuid oli ikka mees, kes seisis täie tõsidusega oma sõnade taga; teine oli Orvar Odd (õieti O. P. Sturzen-Becker), kes ka oma eraelus püüdis teostada skandinavismi ideid ning lõi rootsi proosas ajakirjandusliku vestestiili ja tõi lüürikasse vabama rütmi. Skandinavistlikust liikumisest eemal seisis üksik ja raskemeelne Bernhard Elis Malmström.

Rootsi luulekunsti raskuspunkt asetses tollal siiski väljaspool riigi piire. Soomes oli tõusnud Johan Ludvig Runeberg'is (1804—1877) luuletaja, kes kaugelt ületas kaasaegsed riigirootslased. Kuna Runeberg oli sünnilt rootslane ja rootsi emakeelega, siis võib teda õigusega lugeda rootsi kirjanduslukkku kuuluvaks. See luuletaja hakkas vastu tegnerismile ja jatkas lihtsat, otsekohest lüüriilist joont, mida Geijer oli algatanud. Värsijutustistes kirjeldas ta homerliku eeskuju järgi soome rahvaelu ning laulutsüklis „Lipnik Stooli lood“ jäädvustas ta soome sõjasangarid. Kõiki neid soome kirjeldisi iseloomustavad realism vormis ja idealiteet sisus, mis saidki suure mõjuvõimu rootsi hariduselule. Tippsaavutist Runeberg'i loomingus kujutab laulutsükkel „Kuningas Fjalara“, mille vormitäiuslikkus ja suurepärase kõrgus on sellised, et meeldi jäetakse tähele panemata ebaõnnestunud eetiline kontseptsioon, mis peab kõigele moodustama tausta.

Seda õrna ja vaga luulet, mida harrastasid pea kõik Soomest põlvnevad luuletajad (Frese, Creutz, Franzén), ei esine säärasel kujul mehise ja võimsa Runeberg'i, küll aga järgmise kuulsa soome-rootsi kirjaniku Zacharias Tope-

lius'e (1818—1898) juures. Nii kui Runeberg'il, on Topelius'elgi oma kodumaa — Soome — armastus kõige võimsam innustaja tema loomingus. Noorsookirjanikuna omab Topelius suurima tähtsuse.

Viktor Rydberg'iga (1828—1895) saab Rootsi jälle suurejoonelise vaimse juhi. Rydberg'il on palju sarnasust Geijer'iga, kuna temagi oli aeglaselt mõtisklev tüüp, ilma vaimukuseta, ja samuti ka harrastas muinasskandinaavia uurimist, suunas oma teaduslikud huvid mitmele poole ning ühendas humanistliku ja religioosse kultuuripärandi austamise kõige uue vastuvõtlikkusega. Rydberg'i mõttelüürikat iseloomustavad ilu ja sügavus. Romaanidest on „Viimane ateenlane“ tema maailmavaatele tüüpiline tendentsiromaan. Kreeka haridusideaal asetatakse siin kristliku kitsarinnalisuse ja sekretismi vastandiks. Juba oma raamatuga „Piibli õpetus Kristusest“ oli Rydberg katkestanud suhted ortodoksismiga, toetudes välismaise piiblikriitika tulemustele. Kuid selle vastu asetus ta teravale seisukohale hilisema naturalistliku kooli suhtes, mis võitles liig pieteeditult kristlike väärtuste vastu. Samasse hariduspõlve kui Rydberg kuulus ka peen lüürik Carl Snoilsky (1841—1903), kelle lõunamaised sonetid „Rootsi pildid“ ja samuti ka sotsiaalsed luuletised on leidnud imetlejaid.

Nagu juba tähendatud, olid paljud ülalmainitud XIX sajandi kirjanikest ühtlasi ka nimekad teadusemehed filosoofia, ajaloo ja kirjanduse uurimise alal. Filosoofina oli kirjanduslikest ringidest eemalseisval Christofer Jakob Boström'il äärmiselt suur mõju akadeemikute mõtteilmale, ületades isegi Geijer'i oma. Atterbom'il ja Malmström'il on kirjanduse uurimise alal suuri teeneid. Tõelikul arhiivmaterjalil põhjenevale ajalookäsitusele (mis Geijer'ile näis olevat vähema tähtsusega) panid aluse F. F. Carlson ja C. G. Malmström, ning populaarkirjanikuna omas A. Fryxell suure tähtsuse. Loodusteaduse alal teotseks tollal mitu nimekat teadusemeest; suurim nende hulgast oli keemik Berzelius.

Positivistlik filosoofia, moodne loodusteadus ja materialistlik ajalookäsitus saavutasid omal alal revolutsioneeriva mõju mõteteviisis ning tekitasid vastolu idealistliku filosoofia kaitsjatega. Usk, politika, moraal ja ühiskonnaõpetus tõmmati vaidlustesse kaasa. Rootsis oli August Strindberg (1849—1912) see, kes hoogsalt kaitses uusi ideid; kuid ta pole siiski mitte ainult tendentslik kirjanik, vaid ka suur kunstnik. Ta veendumused võivad sageli järsult muutuda ning ta rahutus elukäigus leidub vaevalt mõnda politilist või sotsiaalset vaadet, mida ta mõnel perioodil vaimustusega poleks käsitlenud,

August Strindberg.
Ülesvõte tehtud Schweitsis 1885. a.

aga millise õpetuse eest ta ka välja on astunud, on tal alati õnnestunud anda sellele huvitavat, tihti koguni meisterlikku ilmet. Tema parimad saavutised kuuluvad näitekirjanduse hulka. Temas sai Rootsi enesele suure näitekirjaniku, kes omab revolutsioonilise tähtsuse kogu euroopa draamakirjanduse tehnikale oma naturalistliku näidendiga „Preili Julie“ ning hiljemalt oma müstilis-grotesksete kammernäidenditega. Alates ta noorpõlve-teosest „Meister Olof“, mis oleks võinud kujundada ajastu rootsi kirjanduses, kui teatrid oleksid õigel ajal taibanud selle väärtust, — kuni Strindberg'i vanapõlve „intiimsete“ näidenditeni, on ta andnud lavakunstile rea meisterlikke draamasid. Meeleldi käsitas ta aineid Rootsi ajaloost, sellejuures täiesti kõrvale jättes senini valitsenud Schillerit jäljendava maneeeri ja ajaloolistest faktidest kinnipidamise dramaatilise intensiteedi kasuks. „Folkungite saaga“ ja „Gustav Vasa“ on ühtlasest suurest valangust. Tema teised ajaloodraamad on tavaliselt hea ja kurja segud. Abielu ja naine moodustavad teema, mille juure Strindberg'i teoseis ikka jälle tagasi tulakse, ja neile on pühendatud hulk ta dramaatilisi töidki. Draamades „Isa“ ja „Surmatants“ kujutatakse erilise jõulisusega armastusviha eri sugupoolte vahel, kuna sellevastu suures lepitusdraamas „Damasusesse“ on selle probleemi lahendusele leitud mahedam toon ja näidendis „Lihavõtted“ ilmneb peaaegu ekstaatiline südamlikkus.

„Meister Olofi“ tagasilükkamise tagajärjel lõi Strindberg romaani-kirjanikuna läbi oma leidlike satüüridega ühiskonna elust „Punane tuba“ ja „Uus riik“. Tema sähvatastüüli, briljantne tähelepanemisvõime ja suur sõnatagavara võimaldasid tal ka sel alal luua meisterlikke asju. Sama hästi ilmnis tema andekus ka novelli alal („Rootsi saatused ja sündmused“, „Abiellume“ I). Naturalistlik taluelukirjeldus tema „Hemso elanikes“ sai omal alal põhjanevaks. Ka lüürikuna oli Strindberg suure tähtsusega uuendaja.

Strindberg'i kultuuriradikalism kulmineerus XIX sajandi 80-ndail aastail, mille järele seda asendasid teised maailmavaated. Ka teises suhtes olid 1880-ndad aastad kultuuriradikalismi aastaiks Rootsis. Peale Strindberg'i oli sellel ajal rohkem poliitiline ja teaduslik, kui kirjanduslik tähtsus. Geijerstam ei suuda rahuldada meie huve, ega jõudnud ka Anne-Charlotte Leffler anda oma parimat enne oma varajast surma. A. U. Bååth'i lüürika on Strindberg'i kõrval lame, ja ainult Ernst Ahlgren (õieti Victoria Benedictsson, 1850—1888) näis oma romaanide ja novellidega olevat püsiva väärtusega kirjanik. Soomes kirjutas Karl August Tavaststierna (1860—1898) naturalistliku romaani, mis oli täielik vastand Runeberg'i ja Topelius'e külaelukujutluste ideelistele kirjeldistele.

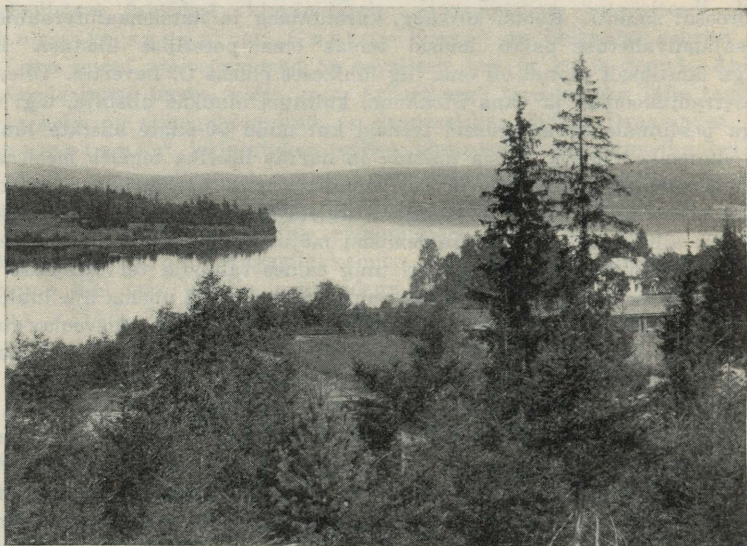
90-ndail aastail pöörab luule selja äripäeva naturalismile ja mõttele muu märg nii vormikunstis kui ka sisus areneb rikkalikult. Siin võib eraldada kaht voolu: üks on toonitatud rahvusvaheliselt, võttes mõjustusi kontinendi moeprohveteilt (Nietzsche, „Rembrandt-sakslane“, Maeterlinck, Peladan), ja teine rahvuslik, mis ühelt poolt põhineb rootsi provintskultuuril. Nende kahe suuna vahel leidub muidugi ka ühendavaid jooni. Esimesse kuuluvad Strindberg oma nii nietzsche-likus kui ka müstilis-kristlikus ajajärgus ja Ola Hansson (1860—1925), subtiilne lüürik. Siiski need mõlemad, eriti Hansson, on ühenduses ka patriootiliste kirjanikega, ja Strindberg peale selle veel mõne aja rahvuslike voo-

ludega. Teise voolusuunda kuulusid Gustav Fröding (1860—1911), Verner von Heidenstam (sünd. 1859), Selma Lagerlöf (sünd. 1858), Erik Axel Karlfeldt (1864—1931) ja Pelle Molin (1864—1896) ning vähema või koguni täiesti puuduva sidemega provintsikultuuri Oscar Levertin (1862—1906), Per Hallström (sünd. 1866) ja Ernst Josephson (1851—1906).

Gustav Fröding on puht poeedina suurim nende hulgas, olles imetlusväärne rütmik ja keelemeister ning revolutsioneeriv lüürik. Peale selle oli ta Bellmani kõrval rootsi kirjanduse sügavaim humorist. Heidenstami varasem luuletoodang oli osalt väga maaliline, kuid on ikka enam ja enam arenenud sügavaks ning ilusaks mõttelüürikaks. Kõigepealt on Heidenstam uendanud ka isamaalist luulet, mis skandinavistide „punšipoeesiaga“ oli omandanud halva kuulsuse, ning proosat samuti. Rootsi keskaeg, karoliiniaeg ja natsionaalliteraalne liikumine sajandivahetuse paiku leidsid temas oma poeetilise ülistuse. Heidenstamiiga lähedaselt seotud oli oma liig lühikeses elueas O. Levertin. Olles rootsi kultuuritraditsioonide ja vana Stockholmi kultuuri innukas ülistaja, tegi ta oma töödega pealinnale samasuguseid teeneid kui nüüd 90-ndate aastate luuletajad oma kodumaakondadele. Tema unistav ja harras lüürika tegeleb meelsasti kirjanuslike ainetega, kuid seda ei või, hoolimata tema paenduvast rütmist, siiski kõrvutada Frödingi omaga. Josephsoni luuletajate oli äärmiselt katkendlik ja tema luule allub tunduvalt impressionismi mõjustusele. Karlfeldt kaitses oma luuletisis võimsaid ja jõulisi voorusi ning esines talupoja terviklikkuse kehasisena poeetilises ülistuses. Keelelises suhtes on ta rootsi uuema aja luuletajaist raskemini ligipääsetav. Selma Lagerlöf kirjeldas noorena ülevoolav-romantilistelt oma kodukoha rikkalikke traditsioone („Gösta Berlingi saaga“), tihendas küpsemas eas oma kindlalt eepilist stiili monumentaalses teoses „Jerusalem“, sai oma „Nils Holgersoniga“ suurepäraseks lastekirjanikuks ja oli ainus rootslane, kes küllaldase jõuga reageeris maailmasõjale, luues ühtlasi väärika sõjavastase eepose („Bannlyst“) kaua enne seda, kui välismaal oli sellega algust tehtud. Oma vanaduspäevil esindab ta Löwensköldi sugukonnast jutustavas romaanitsüklis tagatud talendiga arukat inimarmastust ja usundlikku optimismi.

Nooremal kirjanduslikul põlvel, mis hiljem esile kerkis, pole olnud esitada sama suuri geeniusi, kui olid 90-ndate aastate suurimad, vähemalt niipalju, kui praegu ilma pikema ajavahemikuta võib otsustada; kuid mitme õige rikkalikult varustatud kirjanikuandega võib ta siiski kiidelda. See lüüriline anne, mis juba aastasadu on rootsi luule tunnuseks, elab veelgi, suurel määral ka Soomes, kuid iseloomustavaks jooneks XX sajandi kirjanikele on siiski nende kalduvus proosajutustise alale. Alles nüüd luuakse Rootsis suuremas ulatuses realistlikult objektiivne ühiskonnakirjeldis, — sedalaadi romaan, millest näiteks inglise kirjandus on juba nii kaua olnud rikas. Selles tulebki otsida noorema põlve tähtsust. Eriti rohkesti on harrastatud romaanivormis kirjeldisi talurite, proletariaadi ja väikelinna pürjerite elust. Mõned miljööd — kõigepealt puht akadeemiline — ootavad veelgi kunstipärast kirjeldajat. See maastikuluule, mida elustas 90-ndate aastate huvi provintsikultuuri vastu, elab edasi. Draama alal valitseb teatud elavus, kuigi seda ei või võrrelda Strindberg'iga. Levertini ja Hallströmi meisterlikult arendatud esseekunst lööb uuesti õitsele. Teaduste alal esineb Rootsis, nagu XVIII sajandilgi, terve rida loodusteadlasi ja leiutajaid, kuid teaduste spetsialiseerumine teeb, et sellelaadilisi kultuuriloojaid enam ei

või käsitleda ega isegi nimetada kirjandusajaloolis ülevaateis. Ka humanistlikel teadusil ülikoolide juures algab uus õitseaeg ja hulk õpetlasi esineb suurepärase stilistidena, kes oma teostega löövad kaasa ka üldises kultuurelus. Eriti on need kirjandusteadlased, ajaloolased, muinasteadlased, rahvamajandusteadlased, teoloogid, filosoofid ja sotsioloogid, kelle poole on pöördunud kirjanduslike huvidega üldsuse tähelepanu. Ka politikute ridadest on lähtunud suuri kirjanduslikke andeid. Kuid siin peame piirduma lühikese ülevaatega tege-likust ilukirjandusest. Eri generatsioonide vahel ei tee meie siin muud vahet, kui et pisut kokkuhoidlikumalt loetleme vanema põlve kirjanike nimesid, sest nende hulgast on juba selgunud niisugused, kes kaovad unarusse.

Maakoht Bergslagen'is.

Algame rahvaelu kirjeldajatega. Üleval Norrland'is, mille Molin leiutas kirjandusele, esineb Olof Högberg'iga sama omapärane kui huvitav maakonna saatuse kirjeldaja. „Suur viha“ pole ajalooline, vaid rahvaluuleaineline romaan, täis isesuguseid inimesi ja elamusi ning kirjutatud nii jõulises ja ürgrootsi keeles, et sellele ei leidu ainustki võrdset proosateost. Kui Molin ja Högberg olid suured vastandid, siis pole kolmas tähtis Norrland'i kirjeldaja — Ludvig Nordström — neist sugugi halvem, viies meid reas elavates novellides norrlandi pürjerite ja kalurite ellu, et hiljem üle minna maa linnastumise ja kogu maailma haarava majanduslik-tööstusliku elu „totalismi“ jutlustamisele.

Ka Småland võib tunda rõõmu oma heade kirjeldajate üle. Joonistaja Albert Engström, kelle pliiats ja sulg ka on ülistanud Roslagen'i kalurtaate ja Stokholmi sadamapätte, on naturalistliku südamlikkusega, mida on hakatud pidama fantaasia-mängule kahtlaselt lähedaseks, leiutanud Småland'i talurite omapärase töu. Naisõiguslane Elin Wägner, kes on tuntud ka oma humoristlike kirjeldistega ise ennast elatavate suurlinna tütarlaste elust, saavutas suurima

edu Småland'i talunaiste hingeelu südamlük-intelligentse kujutamisega, ning Vilhelm Moberg on loonud laiajooneliselt ja hoogsalt rohkem kui ühe Småland'i taluri- või sõdurieepose.

Bergslagen'i veider saeveski-härra ja väikelinna omapärased tüübid leidsid oma jäädvustaja Hjalmar Bergman'is, kelle ebatavaline fantaasiaanne ulatus siiski ka muudele miljöödele. Eriti aga Birger Sjöberg näis eelistavat väikelinnatüüpe, kuigi mitte nii veidrat sorti kui Bergman'i omad, vaid puht iga-päevaseid, peaaegu agulitüüpe, nagu nad esinevad tema suurepärares „Frida la uludes“ ja ühes laialdases romaanis. Samalt, sügavasti algupäraselt autorilt ilmus ka „Kriisid ja pärjad“, milles ilmneb tugevat reaktsiooni raskelt mõistetavas ja eriskummalises, kuid osalt ka shakespearelike kõrgusteni küündivas poeesias.

Teatavasti leidub ju ka pealinnas väikekodanikke, ja need on saanud enesele hiljuti teeneka kirjeldaja Valdemar Hammenhög'is, kes on elavalt andnud edasi allilmagi tüüpe.

Proletariaadikirjanduses oli Martin Koch kandvaks nimeks. Sesse rühma kuulub lähedaselt ka paeluv lüürik Dan Andersson, kes seisab eksootilisele romantikale eriti ligidal. Raskepärane, kuid tihe Gustav Hedenvind-Eriksson väärrib ka siinkohal nimetamist. Meremeesproletariaadil, kelle elutingimused mitmetigi meenutavad eesti talupoegade elu parunite ajal, töölisnaisil ja organiseeritud tööstustöölislil — kõigil neil on omad kirjeldajad.

Kaks kirjanikku, kes oma intelligentsega seisavad täiesti eritasemel ja tunduvalt erinevad muist senikirjeldatuist, on Gustav Hellström ja Sigfrid Siwertz. Fantaasiaannet, asjatundlikku miljöökirjeldust, kohati isegi geniaalsust võib esineda ülalesitatud kirjanike juures, kuid tüüpiliselt intelligentseks ei või neist eriti kedagi nimetada. Hellström ja Siwertz võivad mõlemad küll mõjuda pisut kainena ja fantaasiavaesena, kuid nende teravmeelus loob nende paremais teis nii selgeid ja elavalt tõetruid inimkujusid, et just nende kaks suurimat romaani on vallutanud keske asendi rootsi moodsas kirjanduses. Hellström'i peateos „Nööritegija Lekholmile tuleb idee“ liigub peamiselt väikekodanikkuse sfääris, kuid annab ühtlasi ka valgustava läbilõike, õigemini pikilõike rootsi ühiskonnaelust viimase saja aasta jooksul. Siwertz algas suurlinna spliini ja blaseerunud noorsoo kirjeldajana ja sattus niiviisi alale, mida enne teda oli harrastanud suurepärane novellist ja Stokholmi tundja Hjalmar Söderberg. Aga juba bergsonism viis tema teistele radadele, mis ilmneb tema lõbusast poisteraamatust „Mälari piraadid“, ning hiljem on ta harrastanud aktivistlikku elukäsitust, milles avaldub selgesti vastumeelus ühiskonna asotsiaalsete ja elukõlbmatute elementide vastu. Just tema peateos „Selambid“ selgitab külma asjalikkusega saatuslikku kujunemist tõkestamatult egotsentrilises õesteperes. Nii selles kui ka teistes töodes esineb Siwertz suurepärase lapsepsühholoogina. Tema on ainuke, kes vähemalt on puudutanudki akadeemilist miljööd, ja ta on Stokholmi praegusaja elu hea tundja.

Siwertz'iga oleme tulnud üle kirjandusmiljöösse, mis tegeleb eeskätt kõrgema keskklassi eluga. Peale Siwertz'i, Söderberg'i ja vahest ka Hellström'i ning Hjalmar Bergman'i võiks siin nimetada Gustaf Ullman'i, kelle eiralaks on kirikuõpetajate ja vana-konservatiivsete kirjeldamine, ning Sven Lindman'i, kellest nüüd on saanud usulise ekstaasi prohvet, kuid kes varemalt *con amore* eelistas kõrvu-

tada sääraseid vastandeid kui rootsi maa-aadel ja eri sorti juute või mõne vana peene suguvõsa vaesunud liikmeid; Marika Stiernstedt'i — tublit ja osavat, ja Agnes von Krusenstierna't, kes meisterlikult annab edasi närvilikke ja pärvise veaga ülemkihi naiste hingeelu.

Ühe ühiskonnamiljöö külge vähem seotud on kirjanikud nagu Runar Schildt, Jarl Hemmer, Paul Michael Ingel (alias Ragnar Holmström), Olle Hedberg, Eyvind Johnson ja Gösta Gustaf-Janson. Soome-rootslane Schildt leidis oma novellikunstile head ainet Soome vabadussõja ja kodusõja meeleoludest ja arendas ms. edasi Tavaststierna algatatud kriitikat soome maaproletaarlase loomuse kohta; Jarl Hemmer otsis sõja olukordadest tausta ühele iseloomu arenemisloole. Holmström-Ingel algas proletariaadikirjanikuna, kuid lõi tõsiselt läbi alles oma romaaniidega vene emigrantide elust. Eyvind Johnson tuleb ka töölis kirjanike ridadest, kuid eritleb sama hästi suurärimeeste hinge kui proletariaadi südant, kahjuks sageli liig maneerikalt. Olle Hedberg on kõige eksaktsem tõelikkuse kirjeldaja, keda võib leida; tema tööd on kui stseenide pildistused ja kõneluste fonogrammide. Ometi ei tundu see kunagi tüütuna. Hedberg on haruldaselt selgenägelik ja otsekohene tsüünik. G. Gustaf-Janson lõpuks on praeguse noorpõlve tubli tundja.

Gustaf Ericsson'i palavikuline sulg viib meid rahvusvahelisse maailmalinna miljöösse. Selle omalaadse kirjaniku paletil on õige kanged ja vahest ka kunstlikud värvid. Tema katsed sisendada oma töödesse müstilise varjundiga filosoofilist tarkust on ebaõnnestunud, kuid jutustajana ületab ta paljusid teisi.

Pikaresksel romaanil on kaks eriti andekat esindajat. Frank Heller (õieti Gunnar Särner) sõidab kogu Euroopa läbi oma vaimukate ja rüütellikude seiklejatega, kes võitlevad vähem mõnusate kolleegidega. Fritiof Nilsson, Pirat, on Mark Twaini meenutava mahlaka huumoriga esitlenud meile eksotiilist Skåne't.

Uue kirjandusliku žanri on tõstnud esile Fredrik Böök oma meisterlikult kirjutatud matkakirjeldisis, ning esseistina väärib ta rootsi Sainte-Beuve'i nime. Puht stilistlikust vaatekohast on need — enamikus pärit Lund'i ülikoolist — pea juba villandlikult eelistatud esseede-kirjutamise esindajad romaani-kirjanikke sageli ületavad. Böök'i järele võiks eriti heade nimedena sel alal esitada Olle Holmberg'i ja Ivar Harrie'd. Ilukirjanduslikult toonitatud, kuid sisuliselt õieti teadusliku kirjandusharu harrastajaile on saanud riskantseks puuduliku vastutustunde tõttu kalduda tujukale vaimutsemisele, mis oma pretensioonidega autoriteetsusele saab publikule eksitavaks. Mõningate noorte kirjanikkude hulgas on see eriti halvaks harjumuseks.

Pärast Strindberg'i on näitekirjandust varustanud kõige paremini Tor Hedberg (ka juba Strindberg'i elades), Hj. Bergman, Siwertz, Ragnar Josephson ja Pär Lagerkvist, kellest allpool rohkem.

Lõpuks tuleme lüürika juure. Skåne, soome-rootslased ja Stockholm on sel alal käinud arengu eesrinna. Rootsi lõunapoolseim maakond andis antiikstiili harrastava Vilhelm Ekelund'i (riimita värss) ja rütmilt väga andeka Anders Österling'iga kaks luuletajat, kellest eelmine on ülistanud ilu ideed õige hõredas õhus, teisel aga pole puudunud meelt selle lopsakalt materiaalsele ilmnemisvormidele. Kolmas Skåne luuletaja Karl-Gustav Ossiannilsson mõjub selleks liiga tühjana, et teda võiks nimetada võrdseks nende kahega, kuid tema rütmiline hoogsus ja kahanematu sõnatagavara võib ehk osa tema töid päästa

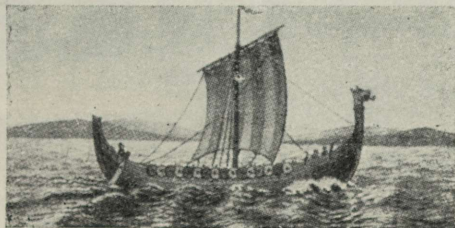
ununemisest. Stokholmi luuletajate rea XX sajandil algatab B. Bergman, peen meeolulüürrik ja silmapaistev pessimist. Ka Siwertz on katsetanud selles žanris, kuid kõigepealt tuleks nooremaist nimetada Erik Lindorm'i — „argipäevase luuletajat“, keda ka oleks võidud liigitada proletariaadiluuletajate hulka. Arvestades ta praegust õige kodanlikuks muutunud elu, näib valitud tee olevatki õigeim.

Soomes on ähvardav naaber Venemaa ning pinevus Soome ja Rootsi kultuuripüüdluste vahel andnud rootslasist luuletajaile inspiratsiooni, samuti ka vabadussõda 1917.—1918. a. on luulele ainet loonud. Bertel Gripenberg, kes algas ekstaatilise ilukummardajana, on poliitilis-isamaaliselt õige tugevasti häälestatud, ja õilis lüürrik Arvid Mörne (silmapaistev ka prosaistina) asus rootsi lihtrahva etteotsa. Kuna Gripenberg on täiuslik härrasmehe tüüp, oli Mörne demokraatlikke juhte ja esindab inimlikult täiuslikumat soome-rootsi kirjanikutüüpi.

Rohkem omalaadne ja tumedam anne, kui keegi praegunimetatute hulgast (erandina vast väikelinna kirjeldajate hulgast käsitletud Sjöberg), on Pär Lagerkvist. Maailmasõda on jätnud ta hinge sügavaid jälgi. Hirmu- ja mahajäetusetunde on ta teoste teljeks. Vormilisest küljest on ta saanud tugevalt mõjustusi primitiivse maalikunsti vahendeilt. Kurjuse probleemi arutlemisega tegelevad alatihti Lagerkvist'i mõtted ja kujundamisjõud, sama peaprobleem leidub ka ta muinasjutuvärvinguga novellistikas ja draamadest. Tema draamatoodet on viljakalt täiendanud neid suundjooni, millele Strindberg oma müstilise perioodi ajal pani alguse.

Kuigi Lagerkvist'i kirjanduslik toodang pole kaugeltki veel lõppenud ega selgunud ka oma mõõtkavalt, on ta siiski juba suutnud noort luuletajapõlve tugevasti mõjustada. Kõige lähemal seisab temale Erik Blomberg, kuid mõningaid kokkupuutepunkte on tal ka noorematega, nagu Hjalmar Gullberg. Lagerkvist'ist rippumatuna leidis omapärane Harriet Löwenhielm oma eluhirmule ja eluastusele paeluvaid väljendusviise.

Primitiivsemat laadi ekspressionism ja lihtsam vorm (rütmiline proosa) iseloomustavad kõige noorema põlve üht luuletajarühma, kelle lipukandjaks öeldakse olevat soome-rootslane Edit Södergran. Tema kõrval mõjuvad teised soome-rootslased võrdlemisi andevaeseina; erandiks võib pidada neist veel Elmer Diktonius't. Riigirootslane Harry Martinson omab maalivat sõnafantasiat ja kompositsioonivärskust, tema luule liigub kogu maailmas meresoolase värskusega. Nii suleb Röksteni aja viikingitest kuni nüüdisajani osa etendanud meremees rootsi kirjandusloo sõõri.

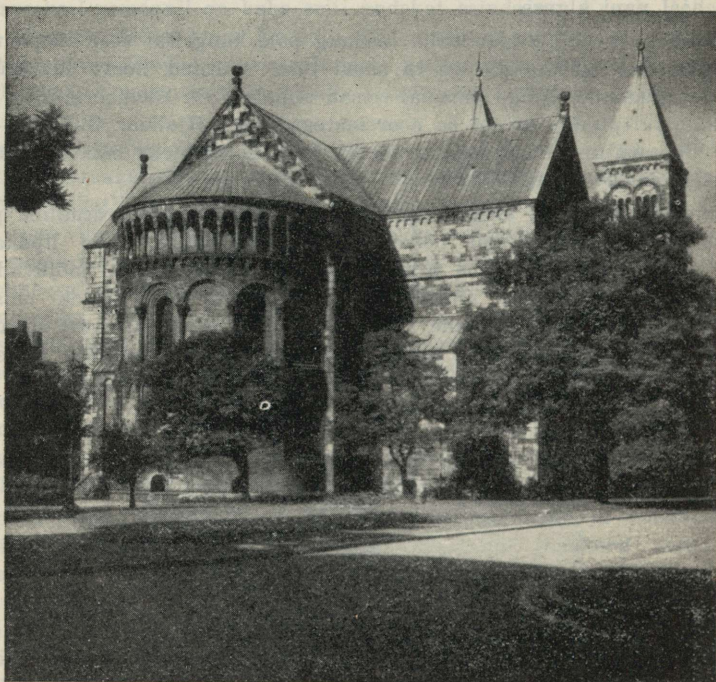
Viikingite laev.

X. Kunst Rootsis.

Prof. Sten Karling.

Kui ristiusu võiduga XI sajandil kiriklik kunst hakkab jõudma ka Rootsi, siis ühineb see algul kohapealsete traditsioonidega. Vanimaid, kirikuaedadest leitud hauamonumente ehivad, samuti kui ruunikivegi, ruunidega varustatud lohepõiming-mustrid; ainult ristist võib märgata, et uus aeg on sisse tunginud. Esimesed kirikuehitised Rootsis jälgisid veel oma maa ehitustraditsioone nii materjali, tööviisi kui ka kaunistuste suhtes. Põhimõtteliselt ei võinud tollal vahe paganate ja esimeste kristlaste templite vahel olla just suur: mõlemate kirikud olid ehitatud püstloodi asetatud palkidest, ukse ümbert ja mujalt kaunistatud loomaornamentika kirjude põimingutega ning irvitava lohepeaga katuseharjal. Paljud norra püstpalk-kirikud (*stavkyrkor*), näit. *Urnesis*, võimaldavad veel tänapäeval saada kujutlust säärase puukirikute laadist. Rootsis on *Ojamaa saarel Hemselä* lähedalt leitud tähelepanuväärseid osi ühest XI sajandi puukirikust; täielikuna on säilinud ainult *Hedaredi* kabel Västergötland'is; *Råda* kirik Värmland'is on ka puust, kuid ehitatud nurgatud ristpalktehnikas ja põlvneb XIV sajandi algult.

Varsti hakkas siiski ristiusu kunst omale eeskujusid tooma neist maadest, kust lähtus misjonitegevuski — Saksast ja Inglismaalt. Esimesed kivist kirikud

Lund'i toomkirik (XI sajandist).

ehitati Rootsis XI sajandi lõpul; kuna Skåne oli elavas kultuurilises ja kiriklikus ühenduses Saksamaaga, siis püstitati seal juba 1060. a. paiku kirikud *Dalby*'sse ja *Lund*'i. Viimane ehitati ümber järgmise sajandi algul toomkirikuks, suuremalt osalt meister *Donatus*'e, Lombardias koolitatud itaallase juhatusel, kes istutaski kaasaegse Lõuna- ja Kesk-Euroopa rikkaliku kirikuehituskunsti Rootsi pinnale. XII sajandi lõpul varustati see algupäraselt tornita liivakivi-basiilika kahe läänetorniga, mis lähedaseelt meenutavad normandia eeskujusid. See kirik, mis sai eeskujuks paljudele ümbruskonna kirikutele, seisab tänagi veel Skåne's imponeeriva mälestusmärgina ristiusu algajast.

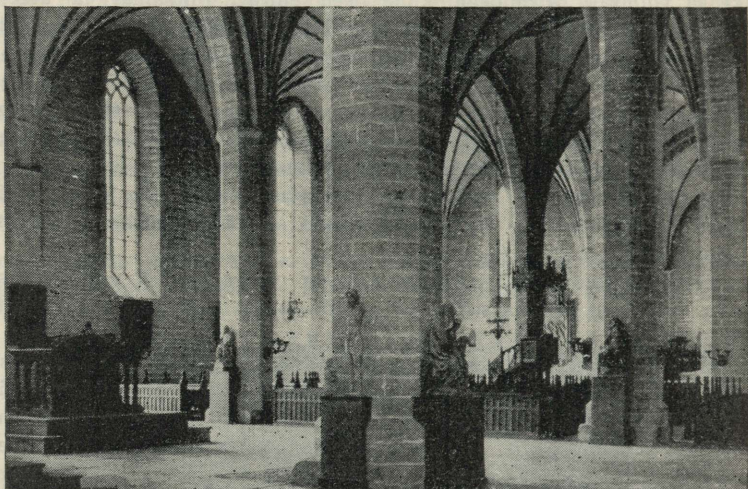
Kesk-Rootsi vanemaid kivist kirikuid pole võimalik võrrelda Skåne toomi rikkalike ja võimsate vormidega, kuna need ehitati lihtsamal ja algelisemal viisil; ka materjal oli teistsugune ning vähem paendlik — hall graniit. Kui Lõuna-Rootsis juhti misjonitööd Hamburgist-Bremenist, siis töötasid Kesk-Rootsis peamiselt inglise misjonärid. *S. Peri* ja *S. Olovi* kirikute varemil *Sigtuna*'s ja *Vana Uppsala* kirikul on raske, kindlusegaoline, igasugu ilustusteta välimus. Eriti tüübilised on neile suured, rasked kesktornid, mis on ehitatud inglise eeskujude järele, kus kirikuarhitektuur oli rohkem maha jäänud ega polnud sel ajal veel saanud mõjustusi kontinendi romaani-kirikute rikkalikust vormikõnnest. *Sigtuna* kirikute püstitamisega võib arvata XI sajandi lõppu.

Ka Västergötland'i vanim kiviarchitektuur olenes suurelt osalt inglise kultuuri mõjustusist; et aga ka saksa mõjud siin maksvusele pääsesid, seda tõestavad muuseas *Husaby*, *Våmb* ja *Forsby* — kõik huvitavad ning hästi säilinud paekivist kirikud romaani ajast. Uut elementi tõi kirikuehituskunsti XII sajandil tsistertslaste ordu; sisserännanud prantsuse mungad kasutasid oma ehitistes neid meetodeid ja vorme, mis olid välja kujunenud nende kodumaal. *Alvåstra* Östergötland'is, *Nydala Småland*'is ja *Roma* Ojamaal esindavad vanemaid, raskemaid vorme ja võlviprobleemi lahendusi; *Varnhem* Västergötland'is esindab sellevastu hilisemat ja rikkalikumat faasi, mis on lähedane gootikasse ülemineku ajastu vormidele.

Gootika tähtsaim mälestis Rootsis on *Uppsala* toomkirik, mida hakati ehitama Pariisi *Notre Dame* kiriku eeskujul. Ehitusmaterjaliks oli siin aga telliskivi, ja pikapeale kujuneski selle kiriku lõpule ehitamisel määravaks stiiliks põhja-saksa telliskivi-gootika stiil. Tööd juhatama oli kutsutud 1287. a. prantsuse ehitusmeister ja kujur *Etienne de Bonneuil*. Teine tähtsaim gootika monument on *Linköping*'i toomkirik, mille vaheldusrikkas ehitusloos on märgata inglise, ojamaa ja saksa elementi. Siin võib jälgida gootika arenguajalugu Rootsis — alates ülemineku stiilis teostatud ristlööviga ja lõpetades hilisgootika stiilis kooriga. Kirik tervikuna on siiski haruldaselt ilus arhitektuurteos. Prantsuse gootika stiilipuhtaid jälgi on märgata *Skara* toomkiriku juures.

Telliskivi hakati Rootsis ehitusmaterjalina tarvitama XIII sajandil ja suur hulk tähtsaid kirikuid püstitati sellest materjalist. Telliskivist stiili esindajait võiks nimetada veel toomkirikuid *Strängnäs*'is ja *Västerås*'is, *Suurkirikut* (*Storkyrkan*) ja *Riddarholm*'i kirikut *Stokholmis*, samuti ka *Maarja* kirikut *Sigtuna*'s. Enamiku nende kirikute juures on meil võimalik jälgida kirikuehituskunsti arengut XIII sajandi keskelt kuni XV sajandi lõpuni. Suur hulk rootsi kirikuid varustati XV sajandi kestel kõrgete

tornidega lääneküljel. Vastandina suurtele toomkirikutele, oli enamik maa-kirikuid lihtsad ja tagasihoidlikud ehitised. Algul ehitati neist suurem osa võlvideta; alles XV sajandil ehitati endiste puuvõlvide ja -katuste asemele kivivõlvid. Oma kinniseilmeliste, massiivsete vormide, tagasihoidliku, kuid hästi jaotatud ilustiste ja lõunapoolse fassaadi esiletõstmise tõttu omavad rootsi kirikud erilise joone, mis neid eraldab teiste maade kirikuehitisist. Hoolimata rohkeist võõraist mõjustusist, omab rootsi kirikuehituskunst üldiselt ühtlase, rahva hingelaadist, kliimast ja maastikuoludest tingitud stiili. Eriti kaunilt ilmneb see V a d s t e n a kloostrikirikus — rootsi Birgitta ordu

Vadstena kloostrikirik.

tähtsaimas kirikuehitis. Püha Birgitta ise oli andnud juhatusi selle ehitamiseks, ja kirik saigi niisugune, nagu seda Birgitta oli soovinud: „Lihtsa tegumoeaga, mahe, kuid tugev“. Vadstena kloostrikiriku ehitusel laenati rohkesti vorme Ojamaalt, kus keskajal kuni XIV sajandi keskpaigani oli arenenud ainulaadselt rikkalik kirikuehituskunst. Seda arengut võib seletada jõukusega ja kultuurilise elevusega, mida tõi õitsev kaubandus nii Visby elanikkonnale kui ka saarerahvale. Ojamaa kirikuil on koguni teine ilme kui Rootsi mandri omadel. Võlve kannavad neis kõrged, saledad piilarid, mis annavad kiriku sisemusele piduliku ja peaaegu ilmaliku ilme. Rikkalikud skulptuurid ehivad portaale ja kapiteele. Mitte ainult suur, algupäraselt, linna saksasoost kaupmeeste poolt ehitatud toomkirik, vaid ka hulk muude kirikute varemeid tõestavad Visby endist suurust. Need varemed ja hästi säilinud linnamüür tõestavad Visby huvitavamaks keskaja linnaks.

Skulptuur seisib keskajal täielikult kiriku teenistuses. Suured toomkirikud nii Lund'is ja Uppsala's kui ka Linköping'is omavad rohkesti dekoratiivseid kiviskulptuure. Kõige huvitavamaid vorme selle kunsti alal leidub siiski Ojamaal, kus portaale ja ristimisnõusid on valmistatud saare tarvidusest

suuremalgi arvul ja isegi välja veetud Skåne'sse ning Saksamaale. Ojamaa kiviraiujaid palgati kirikuehitustele Läänemere ümbruse maade paljudesse kohtadesse. Mõnikord on nad ka omi töid nimega varustanud, ja nii tunnemeist meister *Hegvald'i* (umbes a. 1100) ja meister *Sigrafi* (XII sajandi lõpul). Mõnele anonüümsele meistrile on antud kirjeldav nimi — nagu meister *Byzantios* ja meister *Majestatis*. Rootsi mandril töötas keskaja lõpul nimekas kiviraiuja-kunstnik *Adam van Düren*, kelle võimsad ja ilmekad skulptuurid muuseas ehivad *Linköpingi* ja *Lundi* toomkirikuid.

Rikkalik on Rootsis ka keskajegne puuskulptuur. Algul nikerdasid seal madonna- ja pühakutekujusid välismaa kunstnikud, kelle meisterlikust kunstist on säilinud tänapäevani suurepäraseid näiteid. Kuulus on näiteks madonna *Viklau* kirikust, Ojamaalt (praegu Riiklikus ajaloolises muuseumis, Stokholmis), millel on samasugused pikaksvenitatud, paendumatud vormid, nagu kujudel *Chartres'i* katedraali lääneportaalil. See joonelaad oli kaua eeskujuks rootsi puuskulptuuri meistritele. Prantsuse plastika stiiliarengu hilisemat astet esindab istuv madonna, mille valmistas *Uppsala* toomkiriku juures töötanud *Etienne de Bonneuil*. Osal *Mälar'i* orus ja *Lõuna-Norrland'i*s tekkinud rootsi puuskulptuuridest on lähemaks eeskujuks olnud inglise meist-

Maria Magdalena.
Puuskulptuur umbes 1500. a-st. *Vika* kirikus.

*Paavst.
Bernt Notke puuskulptuur Vika kirikus.*

Keskaja maalikunst Rootsis on väljendunud peamiselt sein- ja laemaalings. Neid leidub romaani ajast juba Skånes; varagootika ajast on pärit medaljonidega ilustatud puulagi D ä d e s j ö kirikus Småland'is. Rikkalikke figuurimaale 1323. a-st on säilinud Södra Råda kirikus Värmland'is. Kohalik võlvmaalikunst elas läbi oma õitseaja XV sajandil, kui kirikute uusi võlve hakati ilustama sündmuste ja isikutega pühadest lugudest. Siin leiame, peamiselt Södermanland'i ja Uppland'i kirikuis, näiteid realistlikust ning jõulise isikutekujutusest, mis on usuliselt huvitavad ning ühtlasi ka kõrge kunstilise väärtusega. Johannes Rosenrod, Johannes Iwan, meistrid Peter ja Albert on tolle ala nimekamaid kunstnikke. Rahvapärase laadiga võlvimaaling jätkus ka pärast reformatsiooni, ning sulatades endasse renessansi ja baroki motiive, elas veel edasi uuema aja rohkem provintslikult toonitatud rahvakunsti.

Reformatsiooni tulekuga katkes Rootsis kirikliku kunsti areng ning selle asemele pääses juhtivaks ilmalik kunst. Juba keskajal oli ehitatud maale suur hulk linnuseid, — kui aga nüüd Gustav Vasa laseb riigi kaitseks

rite tööd; kuid kõige rohkem sai rootsi plastika siiski tõuget Saksamaalt. See on maksev kõigepealt Ojamaa kohta, mis selgi alal seisab Rootsis esireas: seal kujunesid XII ja XIII sajandil iseseisvad kohalikud skulptuurikoolkonnad, kus valmistati suure väärtusega kunstiteoseid. Hiljem, kui Ojamaa kaotas juhtiva koha kunstielus, jäi rootsi puuplastika alal XV sajandil eriti Põhja-Saksamaa ning peamiselt Lüübeki tugeva mõjustuse aluseks. Suur hulk kõrgeväärtuslikke Lüübeki kunstiteoseid leidis Rootsis ostjaid. Vadstena klooster pole mitte ainult mõjustuste vastuvõtja, vaid ka võimas inspiratsiooni andja; ja see on uuestiarganud rootsi rahvustunne, mis annab Põhja-Euroopale tema tähtsaima monumentaalskulpuuri teose: nimelt lüübeklase Bernt Notke „Püha Georg ja lohe“ Stokholmi Suurkirikus, valmistatud Sten Sture van. initsiatiivil rootslaste võidu mälestuseks taanlaste üle Brunkeberg'i lahingus 1471. a.

maal mitmes kohas losse ehitada või kindlustada, siis tehakse seda juba suurejoonelisemalt ja reeglipärasema plaani järele kui enne. Kõige tähtsamas ehitismälestises tolle kuninga päevilt — tornirikkas Gripsholm'i lossi-ehitises domineerivad siiski veel fortifikatoorsed huvid. Alles Gustav Vasa poegade Erik XIV ja Johan III valitsusaegadel pääseb renessansi kunstikäsituse Rootsis täielikult mõjule. Erik XIV, kes ise omas kunstilisi andeid, tundis kõige enam huvi uue aja suurepärase sisustuskunsti vastu, millest ilusaks näiteks on temanimeline tuba Kalmari lossis, kus seinad on kaunistatud intarsias teostatud paneelidega ning aknaniššid madalmaa kartušstiilis stukaatuuridega. Määrava tähtsuse lõunamaa renessansskunsti lõpliku kodundamisega Rootsi omab alles Johan III ajal, kes oli suurimaid kunstiharrastajaid ja ehitamishimulisi vürste Rootsi troonil. Välismaa kunstnikele, keda tema eelkäija oli Rootsi kutsunud, toodi lisaks veel hulk uusi jõude, — nii ehitusmeistreid kui ka kujureid, maalikunstnikke, kunstnikerdajaid jne. Kõikjal üle maa algas elav ehitustegevus. Stokholmis keskaegne linnus muudeti toredaks, rikkalikult ehitatud renessansslossiks, Kalmari lossi laiendati ja ilustati, samuti ka Uppsala ja Vadstena losse. Hiljem hävinenud Svartsjö lossis laskis kuningas teostada renessansiteoreetikute ideaalossi, mille juure kuulusid kaardkäikudega ilustatud ümmargune lossiõu ja kupliga kroonitud peahoone. Nende kunstnike hulgast, kes teotesid tol ajal Rootsis, nimetatagu siin kõigepealt arhitektiperekonda Pahr — Johan Baptista, Franciskus, Dominicus ja Kristoffer; rahvuselt itaallased, olid nad tulnud Rootsi üle Sileesia ning Mecklenburgi. Fassaadikäsituses armastavad nad tugevat kunstlikku rustikat, peensustes leiame aga siiski peent klassitsismi; Kalmari lossi portaalid on muuseas üheks näiteks nende vormikäsitusest. Ka Roland Mackle ehitatud ilus lossikaev lähtub arvatavasti samast vormitunnetusest.

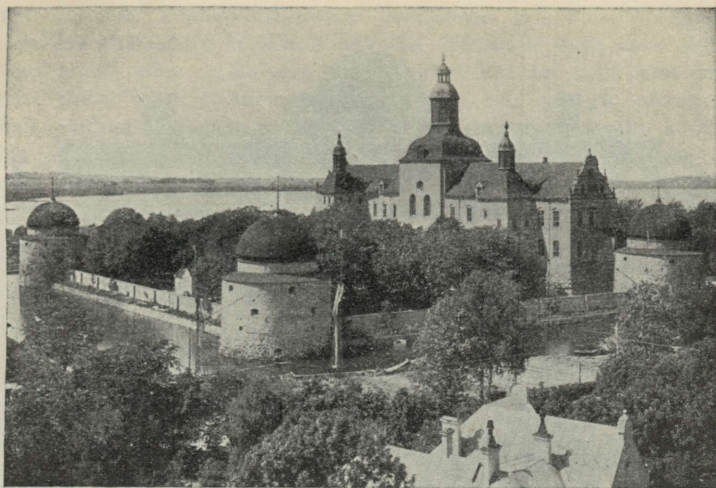
*Püha Birgitta.
Maal XV sajandist.*

Teine silmapaistev kunstnik oli Willem Boy, kes töötas peamiselt Stokholmis ja Svartsjö's mitte ainult arhitektina, vaid võib-olla esmajoones

*Rüütel Bengt Jönsson.
Tensta kiriku võlvimaaling.*

skulptorina. Tema esindab tehniliselt täiuslikku, klassitsistliku põhitooniga madalmaade renessansstiili, mis kõige lähemalt meenutab Cornelis Floris'e laadi. Boy loomingu parim näide on Gustav Vasa hauamonument Uppsala toomkirikus (ehit. 1562—1572). Nimetatud kunstnik polnud aga mitte ainuke madalmaade renessansi esindaja Rootsis; rida madalmaade kunstnikke olid siis ja hiljemgi veel Rootsis tegevad, ning just sealt sai Rootsi tol ajal kõige enam kunstilisi mõjustusi. Nii etendas XVI sajandi lõpul ja XVII sajandi algul skulptorina ning arhitektina juhtivat osa Hans Fleming Namurist († 1623), kelle kaasmaalased olid ka arhitektid de Besche'd. 1620. a. kutsuti Rootsi uus suur jõuk kunstnikke Madalmaadest, arhitekt Caspar Panten'iga eesotsas. Sellel sammul oli suur tähtsus: nende jõudude abiga organiseeris nüüd Gustav II Adolf kunstilist tegevust palju sihikindla-

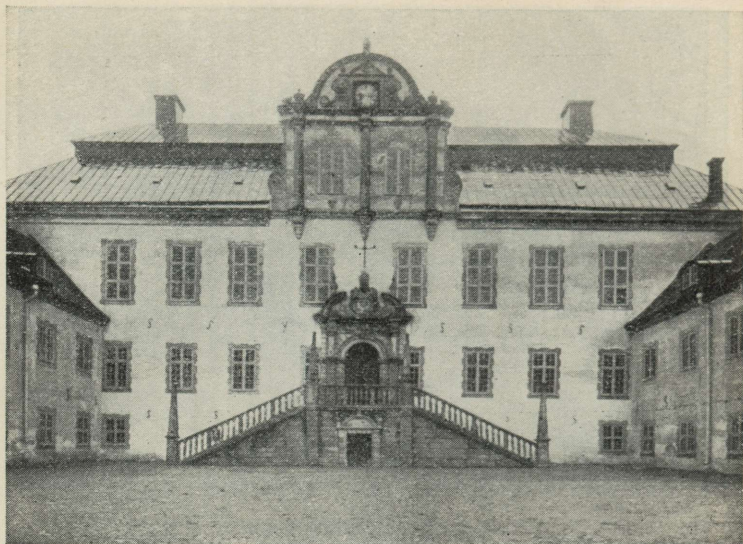

Vadstena loss Östergötlandis.

malt kui enne, ning pandi ka alus kunsti soodsale arengule Rootsis. Esimest korda uuemal ajal ilmneb nüüd katseid luua rahvuslikku kunsti, samal ajal kui Rootsi riik 30-aastases sõjas tõuseb suurriigi seisukohale. Rootsi pääseb nüüd täielikku ühendusse Euroopa kunstieluga. Seda arengutõusu jätkab kuningliku arhitekti kohal Panten'i järeltulijana töötanud prantslane Simon De la Vallée, kes teetses Rootsis 1637.—1642. a-ni ja andis rootsi ehituskunstile täiesti ajakahase ilme. De la Vallée prantsuse renessansi vormikõnes koostatud projektid jäid suuremalt osalt ainult paberile, kuid sellest hoolimata olid need eriti suure tähtsusega järgneva arhitektipõlve — tema poja Jean

Uppsala toomkirik.

Tidö loss.

De la Vallée ja Nikodemus Tessin vanema — kunstilise ilme kujunemisele, mis pärast kuulubki temale tähtis koht rootsi kunstiajaloo. Tänu temale, katkestas nimelt rootsi kunst XVII sajandi keskel suhted hollandi-saksa maitsega ja võttis omaks prantsuse-itaalia ideaalid. Arhitektuuris kujundavad Tessin vanem (1615—1681) ja Jean De la Vallée (1620—1696) siit lähtudes rahvusliku stiili, mille tunnuseiks on range karmus vormides ja isesugune, kahekordse langusega katus — nn. mõisakatus.

Rootsis valitses tollal haruldaselt elav ehitustegevus; rikastunud aadel ehitas maale losse ja mõisu, paleesid Stokholmi. Ka kuningliku perekonna liikmed olid haaratud ehitamisinnust. Nii laskis leskkuninganna Hedvig Eleonora ehitada Tessin'il Stokholmi lähedale Drottningholm'i lossi, mis pidi olema rootsi Versailles, ning Strömsholm'i pisut kaugemal asuva jahilossina — mõlemad suurte iluaedadega Le Notre'i prantsuse stiilis. Aadel laskis ka ehitada Rüütelkonnahoone Stokholmis; kavandi oli algupäraselt koostanud Simon De la Vallée, ning seda täiendas hiljemini hollandlane Jost Vingboons. Ehituse viis lõpule Jean De la Vallée, kes sellega rootsi ehituskunsti rikastas ühe suurima aardega. Ka kirikuid hakati nüüd ehitama baroki vaimu pärast seda, kui gootika oli kauemat aega olnud ainuvalitsejaks kiriklikus arhitektuuris. Jean De la Vallée poolt 1656. a. ehitatud Katarina kirik Stokholmis ja Nikodemus Tessin vanema poolt 1660. a. ehitatud Kalmar'i toomkirik tähistavad oma kuplitega ja pilastritega kaunistatud fassaadidega uue stiili maksvusele-pääsmist kirikuarhitektuuris.

Rootsi suurvõimu aja kunstilised püüded kulmineeruvad Stokholmi kuninga-lossi-hoones. Juba kuninganna Kristina oli astunud samme vana lossi radikaalseks ümberehitamiseks, kuid alles Karl XI ajal koostas Nikodemus Tessin noorem (1654—1728) selleks otstarbeks suure projekti itaalia

ehituskunsti vaimus. Ümberehitusplaani teostamine polnud veel alanud, kui 1697. a. see loss tulekahjus täielikult hävines. Tessin'ile tehti kohe ülesandeks ehitada loss uuesti üles. Lühikese ajaga valmisidki tal selle plaanid, mille järele kohe alati lossi ehitamisega; nii nagu see praegu uhkelt kerkib Norrström'i suudmel Saltsjö's, on see rootsi ehituskunsti võimsaim avaldis, kus lõunamaine pidulikkus on õnnestunult sulanud ühte põhjamaise mehise tõsidusega. Tessin noorem on veel reas muudeski ehitises andnud näiteid oma peenest proportsioonimeelest, looduslike eelduste õnnestunud kasutamisest ja valitud maitses kõige formaalse suhtes. Kõik see annab õiguse lugeda teda rootsi tähtsaimaks arhitektiks. Ka välismaal äratas tema andekus tähelepanu, mida tõendavad gigantsed projektid Pariisi, Versailles'i ja Kopenhaageni

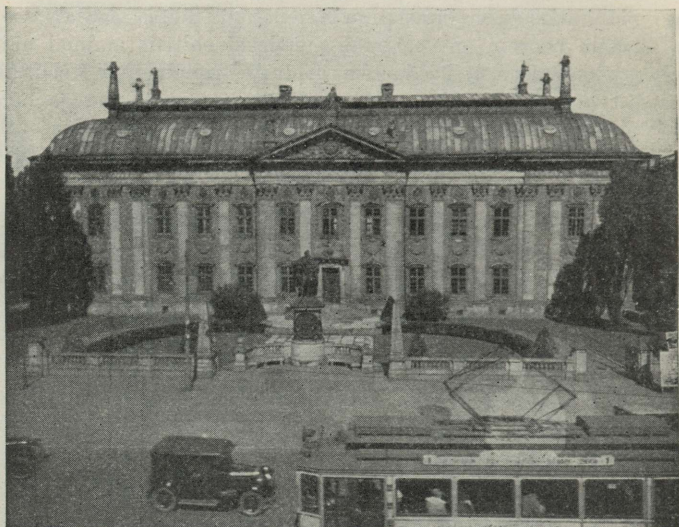

Drottningholm'i loss (XVII sajandist).

jaoks. Rootsis püstitatud Tessin'i ehitiste hulgast tuleks mainida tema oma paleed Stokholmis, mis praegu on ülemhalduri elukoht, Steninge ja Stureholm'i maalosse ning kirikuehitisi, nagu Fredriku kirik Karlskrona's, Kungsör'i kirik, Västerås'i toomkiriku torn jne.

Skulptuuri alal teotsesid Rootsis XVII sajandil peamiselt välismaalased ja toleaja skulptuur kannab tihti dekoratiivset laadi, andes oma parima rohkete hauamonumentide näol. Tessin noorema rikkaid barokivorme teostas Burchard Precht suurepärares kirikukantslites ja muudes mööblites. Maalikunstis tulevad arvesse pea eranditult ainult portreed, mida valmistasid nii välis- kui ka omamaa meistrid. Maalikunsti kõrgema taseme rajas Rootsis hamburglane David Klöcker von Ehrenstrahl (1629—1698), — „rootsi maalikunsti isa“, — kes oli barokiajastu suur portreemaalija; tema loodud portreegaleriis kohtame lõpmatu hulga vürsti- ja aadlisoost isikute kujutusi auväärsetes poosides. Ta on andnud ka allegoorilise sisuga suurejoonelisi dekoratiivseid maale, nii näit. Rüütelkonnahoones,

Stokholmi Suurkirikus ja Drottningholm'i lossis. Ehrenstrahl'i traditsioone jätkas David von Krafft (1655—1724), silmapaistev Karl XII ja tema kaasaeglaste kujutaja. Selle kunstniku tõis on barokk-kunsti liialdus juba taganenud sõjaaja tõsiduse ees.

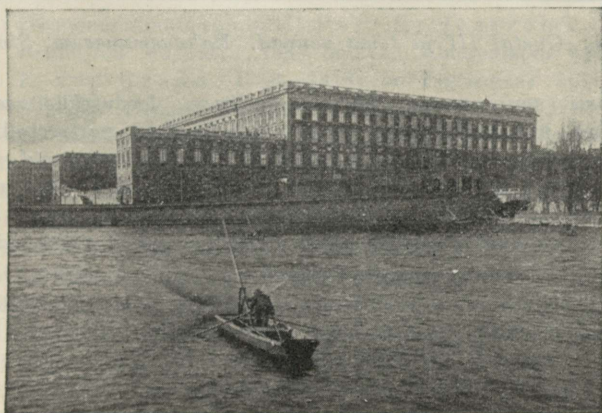
Rüütelkonnahoone Stokholmis.

See suund, mis kujunes välja rootsi kunstis XVII sajandi teisel poolel, peamiselt tänu Tessin noorema tegevusele, areneb edasi ka XVIII sajandil. Kunstiline maitse Rootsis rikastub ja peeneneb prantsuse kunsti viljakal mõjustusel, kaotamata siiski täielikku omapära. XVIII sajand on sellepärast mitmeski suhtes kuldseks ajajärguks rootsi kunstiajaloo; siis pannakse alus kunstilisele traditsioonile, mis on olnud suurima tähtsusega rootsi kunstile ja kunstikäsitöele. Rootsi kunst esineb nüüd omapärase, ajajooksul ikka karakterlikumaks muutuva ilmega. Tessin'i alustatud lossiehitustööde lõpuleviimine loob silla suurriigi ajastu ja nn. vabadusaja kunstiloomingute vahele. Tessin noorema kunstiarmastaja ning põhjaliku hariduse saanud poeg Karl Gustav juhatas ehitustöid, kuigi ta ise polnud kunstnik, ja oma isiklike suhete abil kõvendas ta veelgi Rootsi sidemeid Prantsusmaaga. Tessin noorema järeltulija lossiarhitekti ametis Carl Hårleman (1700—1753) esindab oma rikkalikus toodangus samuti stiili, mis seisab kaasaegsele prantsuse stiilile õige lähedal. Tema toodangu moodustab rida väiksemaid, idüllilisi rootsi maalosse, samuti ka rida meisterlikke ja elegantseid siseruume. Ka dekoratiivsele kunstile ja käsitöele on sama kunstnik andnud eeskujusid. Hårleman'i mitmekülgset tegevust jätkas J. E. Rehn (1717—1793), kes nagu eelminegi on ehitanud rea mõisahooned. Rootsi tähtsaim arhitekt pärast Tessin'i oli aga Carl Fredrik Adelcrantz (1716—1796), Tessin'i õpilase Göran Adelcrantz'i poeg, kes töötas rootsi kunstikultuurile nii tähtsal ülemintendandi kohal kunstharrastava „võlurkuninga“ Gustav III valitsuse

ajal. Temalt on pärit hulk ehitiste kavandeid; valminud ehitistest võiks mainida tüübiliselt rokokoolist China lossi Drottningholm'i lähedal, Adolf Fredriki kuppelkirikut ja vana Ooperit Stokholmis.

Gustav III valitsuse ajal hakkas Rootsis kodunema ka uusantiikstiil; Itaalia-reis 1783. a. mõjustas kuninga maitset selles uues suunas. Itaaliast leidis kuningas ka selle uue suuna silmapaistva esindaja, mitmekülgse prantsuse kunstniku Louis Jean Desprez (1743—1804). Arhitektuuri alal pidi tema parimaks tööks kujunema suur, antiikses stiilis kavatsetud Haga loss Stokholmi lähedal, kuid kuninga ootamatu surmaga 1792. a. jäi see kavatsus teostamata. Uue stiili lakoonilist, kuid imposantset vormikõnet võime veel tänapäeval jälgida Desprez' laadile täiesti iseloomulikul kujul ainult Uppsala Botaanika instituudi Paestumi sammastes. Rootsi arhitektidest oli Erik Palmstedt (1741—1803) see, kes uue stiilisuuuna omaks võttis. Ühe vanema arhitekti C. J. Cronstedt'i (1709—1779) algatatud ja Palmstedt'i lõpule viidud Stokholmi Börsihoones seisab ta veel vanema maitse alusel, kuid teistes töodes, nagu näit. hiljem hävinenud Bondepalees, on ta andnud usklassitsismist kaineid näiteid. Troonipärija palee ehitises Gustav Adolphi platsil kaldus Palmstedt Adelcrantz'i Ooperimaja stiili poole ja andis selle ehitisega ilusale monumentaälväljakule Stokholmi keskuses lõpuliku kuju. On säilinud ka rida suurejoonelisi projekte, millistes ilmnevad tema kavatsused uute monumentaalsete ehitistega uusantiikse stiili vaimus pealinna täiesti ümber kujundada. Tolle aja tähtsaimad sisekaunistuse kunstnikke olid L. A. ja J. B. Masreliez (1747—1810 ja 1745—1801). Arhitekt F. M. Piper (1746—1824) tõi Rootsi, pärast Inglismaal õppimist, uue romantilise aiakunsti-stiili; tema rajatud park Forsmark'i tehaste juures Uppland'is on praegugi veel hästi säilinud ja annab parima käsituse kunstniku peenemaitseisist kavatsusist. Göteborg'i linna üldpildi kujundas ümber tol ajal usklassitsistlikus vaimus peamiselt C. W. Carlberg (1745—1814).

Skulptuuri alal töötas sel ajal Rootsis väga silmapaistev kunstnik Johan Tobias Sergel (1740—1814), kelle nimi väärrib kõrvutamist

Kuningaloss Stokholmis.

Canova ja Thorwaldseni nimedega. Tema eelkäijaks olid Rootsi töötama kutsutud prantslased, nagu mahe, šarmikas J. Ph. Bouchardon (1711—1753) ja pisut kuivemas laadis töötav Pierre L'Archevêque (1721—1778). Viimatimainitu, kes tuli Rootsi 1775. a., valmistas rootsi esimesed monumentaalsed mälestussambad, Gustav Vasa mälestussamba (1774) Rüütelkonnahoone ees ja Gustav II Adolphi oma temanimelisel väljakul (see viimane valmis kaua pärast kunstniku surma, 1795. a.). Sergel sai oma esimese koolituse L'Archevêque'i juures, kuid arenes suureks kunstnikuks alles Roomas, tänu antiikse kunsti mõjutusele. Lamav „Faun“, mis valmis seal 1770. a., on rootsi plastika parimaid teoseid, kuna selles

A. Roslin: *Gustaf III ja tema vennad*. Rahvusmuuseum, Stockholmis.

antiikse kunsti suursugusus ühineb intiimse loodusekäsitusega. Rootsi tagasi jõudnud, killustasid tema tööjõudu hulgalised portreetellimised, kuid siiski valmis sellekõrval tema ateljees ka monumentaalseid töid, nagu meisterlik Gustav III mälestussammas Stockholmis. Marssi ja Veenust ning Amorit ja Psychet kujutavates gruppides pääseb antiikvaimus teostatud figuuride kaudu edukalt mõjule rokokoo pinnal võrsunud sensualism.

Suure tähtsuse rootsi maalikunsti arengus omab 1753. a. asutatud Kuninglik joonistajate akadeemia, hiljem Kuninglik vabade kunstide akadeemia, mille asutajaks oli Carl Gustaf Tessin ja esimeseks juhatajaks lossi ehituse juures tegev prantsuse maalikunstnik G. T. R. Taraval (1701—1750). Õpingute jätkamiseks sõitsid rootsi kunstnikud nüüd Pariisi, ja mõnele andekamale neist saigi Prantsusmaa teiseks kodumaaks. Gustaf Lundberg'ist (1695—1786) sai virtuoos pastellportreede alal ja Aleksander

Roslin'ist (1718—1793) rahvusvahelise kuulsusega otsitud maalija, kelles psühholoogilise sügavusega ühines hiilgav anne kujutada lõuendil tolleaja sädelevat ja suurepärast rõivastist. Omapärasem ja veel laialdasem anne oli Carl Gustaf Pilo (1711—1793), kes algul töötas Taanis, luues seal pidulikult suurejoonelisi portreid, ning hiljem maalis Rootsis sügavalt hingetatud ja koloristlikult ekspressiivseid töid. Tema tähtsaim töö on Gustav III kroonimist kujutav suur maal Natsionaalmuuseumis. Läbi ja läbi prantsuspärase Niklas Lafrensen'i (1737—1807) guašše võib vaateleja mõnuga nautida kui sageli kergemeelseid, aga alati elegantseid tolleaja seltskonnaelu kujutisi. Adolf Ulrik Wertmüller'iga (1751—1811, suri Ameerikas) pääseb usklassitsism valitsema ka rootsi maalikunstis; selle stiili sile jahedus hoovab meile vastu tema maalist „Danae ja kuldvihm“. Stiilikammitasist vabamana paelub ta meid ka rohkem oma ilusas, soojas, kuid ühtlasi representatiivses laadis teostatud maaliga „Marie Antoinette

K. Wahlbom'i maal: Gustaf Adolfi surm lahingus Lützeni all 1632. a.

lastega“ (Natsionaalmuuseumis). Per Hilleström'i (1733—1816), tolleaja elu realistliku kujutaja tööd omavad silmapaistva kultuurajaloolise tähtsuse; C. F. von Breda (1759—1818) on Inglismaal õppinud esimese järgu portreemaalija. Samuti Inglismaal õppinud Elias Martin (1739—1818) tutvustas rootsi publikut esmakordselt romantilise maastikukäsitusega. Tol ajal valitsenud vooludest puutumatusena töötas Per Hörberg (1746—1816) maaelu üksinduses ning maalis altarpilte ja lihtsamaid perekonnaelu kujutusi naiivses ja südamlikus laadis.

XIX sajandi algul tõmbub rootsi kunstimaailma horisont koomale, kunst koduneb Rootsis enam kui enne, kuid puuduvad pikemat aega suured kunstnikud kui ka suured kunstiteosed. Arhitektuuris valitsevad algul klassitsistlikud ideaalid, mille esindajaiks on muude hulgas C. C. Gjörwell (1766—1837) — Garnisoni haigla ehitaja Stokholmis, F. Blom (1781—1853) — Skeppsholm'i kiriku ehitaja Stokholmis, ja C. F. Sundvall (1754—1831) — Ülikooli raamatukogu ehitaja Uppsala's. Tolle ajastu arhitektuuri karmis asjalikkuses elavad veel Tessin'i traditsioonid edasi. Peagi muutub

aga ehituskunst ikka enam eklektiliseks ja elab alles sajandi lõpu poole läbi uuestisünni Põhjamaade vaimus, mille imponantseim näide on I. G. Clason'i Nordiska muuseum Stokholmis.

Skulptuuris valitses algul täielikult uusantiikse stiili ideaal, nagu näitavad Sergel'i tehniliselt virtuoosliku õpilase J. N. Bystrom'i (1783—1848) tööd. Koguni teise inspiratsiooniallika oli enesele valinud B. C. Fogelberg (1786—1854), kes, kasutades muinasskandinaavia jumalasaagasid, lõi Odeni ning Tori monumentaalsed marmorkujud. Neis väljendusid toleaja uusgootiliikumise ideaalid, mille innukaks propageerijaks oli rootsi võimlemise isa P. H. Ling. Siin leiame juba selle literaarse stiili, mis oli võõras XVIII sajandile; veel kaugemale on see stiil arenenud J. P. Molin'i juures (1814—1873), kelle tuntud teosed „Vöövöitlejad“ ja „Karl XII“ omavad suurepärase dekoratiivse mõju. Sel ajal, kui valmis „Vöövöitlejad“, õppis Molin Pariisis ja sellest linnast sai rootsi skulptuur ka edaspidi impulsse. Alles Per Hasselberg'iga (1850—1894) hülgab rootsi skulptuur välise toreduse ja loob teoseid, kus vorm tundub valguses elavana. Õrnad naisekujutised, nagu „Lumekelluke“ ja „Veeroos“, sümboliseerivad kõige paremini seda pehmet ja nõtket joont, mis on iseloomustav tema hingestatud kunstile. Christian Erikson'ist (sünd. 1858. a.) sai Hasselberg'i kunsti jätkaja; ta on reas monumentaalseis teis näidanud oma ande mitmekesidust ning mõistab sama kongeniaalselt tõlgitseda Karl IX ja Engelbrekti kui ka noore tütarlapse võlu („Tantsvarbail“).

XIX sajandi maalikunstis valitsevad algul klassitsistlik ja romantiline vool; eriti viimane neist on väga elujuline. Nii on Marcus Larson (1825—1864) maalinud sügavalt hingestatud maastikupilte — koske, tormise

J. F. Höckert'i maal: Laplane hütis.

mere vaateid jne., millistes ta, tänu oma rahutule, kaasakiskuvale ja isikupärasele stiilile, tõusis märksa kõrgemale oma aja keskmisest tasemest. Romantik on ka Johan Fredrik Höckert (1826—1866) nii oma väliselt, Delacroix' inspireeritud mahlakalt koloriidilt, kui ka motiividelt, mis on laenatud kas ajaloost või Põhja-Rootsi elust. Tema „Lossi põlemine“ Natsionaalmuuseumis on rootsi XIX sajandi maalikunsti silmapaistvaim teos. Düsseldorfil koolkonnal oli Rootsis mitu, osalt väga andekat esindajat; neist nimetagem siin Bengt Nordenberg'i, C. L. d'Uncker'i ja August Jernberg'i.

Ajaloomaali harrastust jätkavad 70-dail ja 80-ndail aastail kultuuriloolise oskuse ja efektse kujutusviisiga, kuid erineva temperamendiga, mitmed nimekad maalikunstnikud: Belgias õppinud Georg von Rosen (1843—1923), C. G. Hellqvist (1851—1890) ja Gustaf Cederström (1845—1934).

Gustaf Cederström'i maal: Karl XII matuserong.

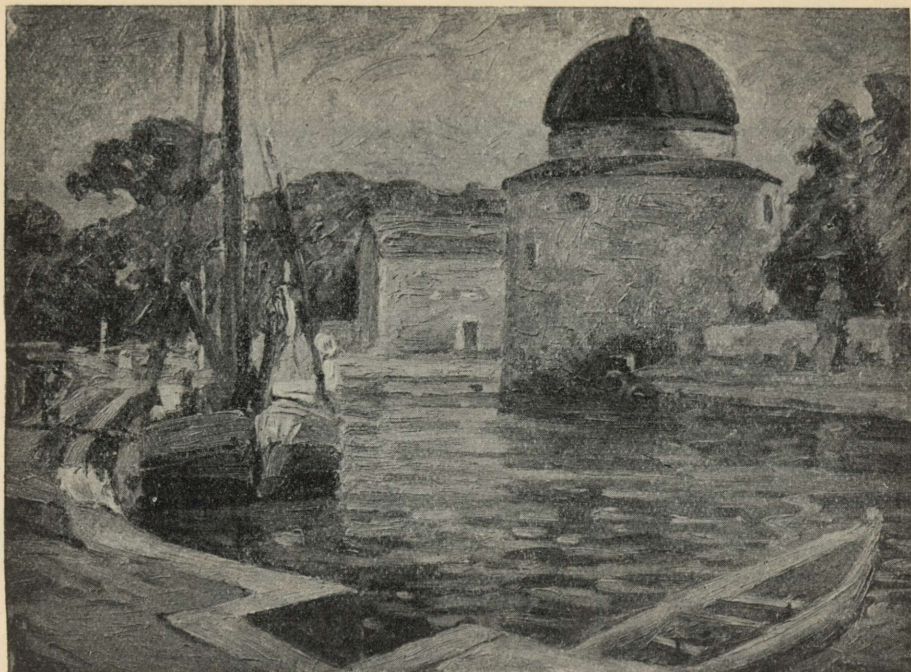
Viimase maalist „Karl XII matuserong“ on täie õigusega saanud rootsi kunsti populaarseim teos. Nimetatud kunstnike kõrval tuleks veel mainida lõunamaiselt eksootiliste ainetikkude võlutud Julius Kronberg'i (1850—1921), keda on nimetatud rootsi Makart'iks ja kes on ühtlasi ka andekas dekoratiivse maali meister (Draamateatri laemaal Stokholmis).

Tol ajal hakkasid rootsi kunstnikud ikka enam ja enam rändama Pariisi — „uue kunsti allikale“. Uus intiimsem loodusekäsitlus koos vabaõhumaaliga, värskem koloriit ja peenem valööriimeel on nüüd tähtsava kunsti tunnuseiks. Äsjanimetatud Cederström'i kõrval leiame vanemate Pariisi rootslaste hulgast ka Nils Forsberg'i (1842—1934), kes omandas laiialdase kuulsuse oma suure maaliga „Kangelase surm“ (Natsionaalmuuseumis); Alfred Wahlberg'i (1834—1906) suursugune maastikukunst kujunes välja tänu Fontainebleau koolkonna mõjustustele. Hugo Salmson (1843—1894) ja

August Hagborg (1852—1921) kujutasid meeleldi talureid ja kalastajaid uduse, halli taeva all. Pariisi rootslaste noorem põlv oli julgem ning asetuse teravasse opositsiooni rootsi vanema maalikunstiga. Nende noorte, sageli väga andekate kunstnike hulgast tuleks kõigepealt nimetada leegitseva temperamendiga Ernst Josephson'i (1851—1906); viimane on andnud rea koloriidilt suurepäraseid töid, mis kuuluvad rootsi kunsti paremate saavutiste hulka: hulk meisterlikke portreid, millistes psühholoogiline sügavus on ühendatud meisterliku teostusega, ning mõned kompositsioonid, kus kunstniku

Carl Larsson'i maal: Lisbeth.

Prints Eugen'i maal: Vadstena loss.

raskemcelne luulelend leidis sümbolse väljenduse, nagu „Ketravnaine“ (Göteborgi muuseumis) või „Strömkarlen“ („Näkk“) (Natsionaalmuuseumis, Göteborgi kunstimuuseumis). Neis töis on põhjamaist müstikat ja lüürilis-pateetilist tooni, millel on vähe ühist prantsuse eeskujudega. Josephson pole mitte ainus selle generatsiooni kunstnik, kes pärast Prantsusmaalt lahkumist otsib inspiratsiooni kodumaistest motiividest; see on maksev enamiku kohta neist. Nad pöörduvad 90-ndail aastail tagasi kodumaale, olles 1884. a. kujundanud koondise Kunstnike liit, asuvad elama Stokholmi ja maale ning katsuvad luua rahvuslikku kunsti. Suurejoonelist lääneranniku maastikku Varberg'is ja Tjörn'i juures, Kesk-Rootsi metsi ja suurlinna aguleid kujutatakse nüüd uues, lüürilis-romantilises laadis sinetaval suveööl või sädeleva talvise taeva all. Karl Nordström (1855—1923), kes rootsi kunstnike koloonias Grez'is maalis rõõmsaid, heledaid, ipmressionistlikke motiive, andis koju tulles suurepäraseid ja sügavaid Rootsi loodust kujutavaid maastikupilte, nagu neid keegi enne teda pole andnud; Ernst Krüger (1858) ja Per Ekström (1844—1935) ammutasid motiive kõigepealt Ölandist, Richard Bergh (1858—1919) oli kongeniaalne Kesk-Rootsi õrna, rohelusrikka maastiku kujutaja ja ühtlasi ka, samuti kui Oscar Björck (1860—1930), hiilgav portretist. Mõningaid täiuslikumaid rootsi maastikumaali näiteid on andnud ka prints Eugen (sünd. 1865); neis on ühendatud suurepärase monumentaliteet meloodilise ja lüürilise põhitooniga. Algupärane

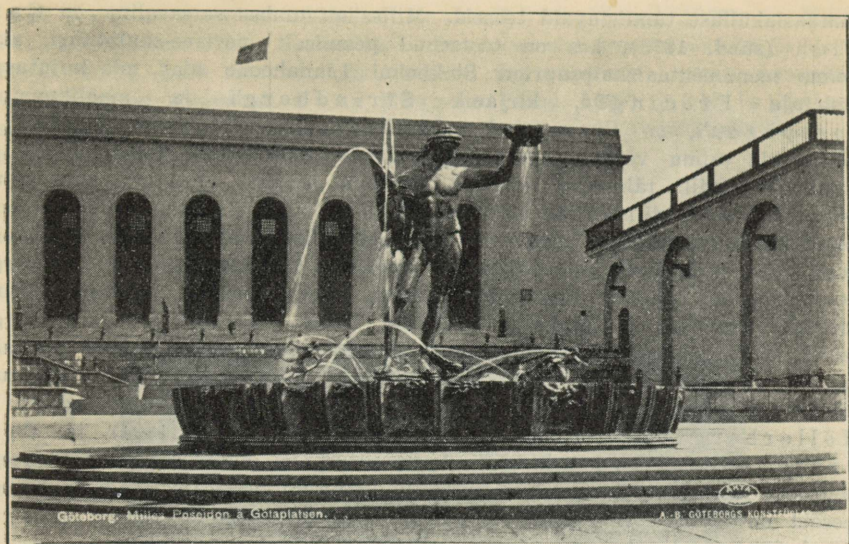
anne oli Carl Larsson (1850—1919), kes lõi Grez'is rea meeleolurikkaid akvarelle ja kodumaale tagasi tulles kujundas välja äärmiselt isikupärase akvarellmaali- ja illustratsioonistiili, mille näitena võiks mainida muuseas ka osa tema avaldatud väljaandeid, nagu „Üks kodu“ jt. Püsiva väärtusega on ka tema freskomaalid Göteborg'i tütarlastekoolis ja Natsionaalmuuseumis. Ka Rootsi lääneranniku kongeniaalse kujutaja Carl Wilhelmson'i (1866—1928) töis ilmneb tendents dekoratiivse monumentaalsuse poole. Oma värskes ja elulises kunstis läheneb ta pärastõjaaegsetele vooludele, kaotamata oma aktuaalsust. Anders Zorn (1860—1920) kulges ise omi teid hiilgava tehnilise virutoosina õlimaali, akvarelli ja söövitustrüki alal. Ruttu saavutas ta suure edu portreemaalijana Euroopas ja Ameerikas ning omandas teenitud kuulsuse, tänu oma julgele ja leidlikule stiilile ning mudelite haaravale ja elavale tõlgitsemisele. Värsket ja rõõmsat sensuaalsust esineb ka tema arvurikastes aktipiltides, mis on maalitud *con brio* ning millistes on sädlevat elurõõmu, õhku ja valgust. Söövituskunsti alal on ta kõigi aegade parimaid meistreid.

Praegune moodne kunst Rootsis on väga suurel määral sõltuv neist vooludest ja tendentsidest, mis iseloomustavad rahvusvahelist kunstielu sõjaajal ja pärast sõda. Ehituskunsti rahvuslik uuestisünd, mille hüüdsõnaks oli vormide ja materjali ehtsus, ilmneb reas, üle kogu maa püstitatud monumentaalseis hoonesis. Peamiseks eeskujuks neile oli vaasa-ajastu karm ja lihtne linnusestiil. Carl Westman'i (sünd. 1866) loodud Raekoda Stokholmis on selle suuna haaravaim näide. Uue suuna tähtsaim esindaja Ragnar Östberg (sünd. 1866) andis oma Stokholmi Linnahoone

Stockholm. Stadshuset.

Stokholmi Linnahoone.

Carl Milles: „Poseidon“ Göteborg'i Kunstmuuseumi ees.

näol selle ajastu ilusaima ja rikkaima, stiililt eklektilise, kuid igas details väärtusliku hoone. Romantilisele ajastule järgnes klassitsistlik epohh, mis, taotelles ikka suuremat rangust ja asjalikkust, jäi domineerima 1920-ndate aastateni. Ivar Tengbom'i (sünd. 1878) Kontserthoone Stokholmis, Gunnar Asplund'i Linnaraamatukogu ning A. Bjerke ja S. Ericson'i (sünd. 1879) Göteborg'i Kunstmuuseum on selle ehituskunsti mõningaid tähtsamaid näiteid. Stokholmi näitusega 1930. a. lõi Rootsisis end ka uus funktsionalistlik suund tõelikult läbi, ja juba nüüd on see stiil andnud tähelepanuväärseid näiteid nii elumajade, tehaste kui ka monumentaalsete hoonete näol. (Kontserthooned Hälsingborgis — arh. S. Markeilius, ja Göteborg'is — arh. N. E. Erikson). Kuigi uus funktsionalistlik suund kaldus algul saksa ja prantsuse eeskujude kriitikatult jälgimise poole, hakkab see nüüd ikka enam kohanema neile eeldusile, mille loovad rootsi kliima, kultuur ja traditsioonid.

Domineerivaks kunstnikuks plastika alal on juba käesoleva sajandi algusest saadik Carl Milles (sünd. 1875), kes üha isikupärasemaks kujuneva stiiliga on mitmes Rootsi linnas loonud hulga skulptuurteoseid. Ülekeev fantaasia, elav, kuid meisterlikult valitsetud, vahel ka stiliseeritud vorm iseloomustab tema arvurikkaid monumentaalseid mälestussambaid ja kaeve. Sten Sture mälestussammas Uppsalas, Scheele mälestussammas Köping'is, „Päikeselaulja“ Stokholmis, Rudbeckius'e kuju Västerås'is, Folke Filbyteri-kaev Linköping'is, Euroopa-kaev Halmstad'is, „Poseidon“ Göteborg'is ja hilisemaist töist „Orfeus“ Kontserthoone ees Stokholmis on mõned tema parimaid monumentaalseid töid. Ameerikas, kus ta viimati mitu aastat töötas, on ta samuti loonud rea

fantaasiaküllust tunnistavaid teoseid. Milles'iga umbes samaealine on Carl Eldh (sünd. 1873), kes on teotsenud peamiselt portree-skulptuuri alal. Kolme monumentaalskulptuuriga Stokholmi Linnahoone aias, mis kujutavad luuletaja Fröding'it, kirjanik Strindberg'i ja maalikunstnik Josephson'i, on ta suutnud vabaneda portree kitsastest piiridest ja väljendada vaimu võitlust mateeriaga. Ivar Johnson (sünd. 1885) on uusantikkse stiili tähtsaim esindaja kujurite hulgas, viies läbi oma kujud valjudes, peenelt stiliseeritud vormides, millistes siiski ei puudu lüüriline joon. Tema stiilile on tüüpiline „David“ Hälsingborg'is; sama kunstniku viimaseist töist olgu nimetatud merelahinguis langenute mälestussammas Göteborg'i meremuuseumi juures, kus näeme sama väljendusrikkast pinevat võitlust vormide piiratuse ja hingelise liikuvuse vahel. Tore Strindberg'i (sünd. 1882) rohkem konventsionaalsete vormide tunnuseks on pehme graatsia, kuna John Lundquist (sünd. 1882) oma ilmekate, stiliseeritud, liigutusküllaste kujudega on tema vastand. Nooremaist olgu nimetatud Nils Möllerberg (sünd. 1892), Nils Sjögren (sünd. 1894) ja Eric Grate (sünd. 1896), kellele stiili kujunemisel on olnud suure tähtsusega Bourdelle ja Maillol. Vähem kunstivormilisi, kuid intensiivse väljendusrikkusega teoseid on andnud Stig Blomberg'i (sünd. 1901) ja Bror Hjort'i (sünd. 1894) ateljeed.

Mis puutub maalikunsti, siis selgus peatselt, et Kunstnike liidu poolt omaks võetud lüüriline naturalism vajab uuendamist, ja seda kuulutasid rõhukalt üheksa nooremat, Pariisis edasiõppinud maalikunstnikku oma 1909. a. ühisel näitusel Stokholmis. Nad olid saanud tõuget Cézanne'ilt, kuid peamiselt Matisse'ilt, ja nende värvikirevad, dekoratiivsed maalid tekitasid Rootsisis oma uudusega sensatsiooni. Isaac Grünewald (sünd. 1889), kõige sõjakam „üheksast noorest“, esines juba algul rafineeritud koloristina, kelle töid iseloomustab haarav kergus. Tema dekoratiivne and leidis hiljem korduvat rakendust teatridekoratsiooni-maalil alal. Sigrid Hjertén-Grünewald (sünd. 1889) omab valitud koloristliku maitse, mis on ühtlasi mahe ja jõuline. Einar Jolin (sünd. 1890) maalib linnavaateid kahvatus toones, kattes lõuendit õhukeste, kergete värvidega, või jälle pisut elujõulisemas laadis akte. Leander Engström (1886—1927), kes Cézanne'ilt kõige enam on õppinud, on Lapimaa leiutaja rootsi kunstis; tema teoseil on kindel kontuur ja mehisele kõlav toon. Gösta Sandels (1887—1919), temagi surnud liigvara, on täisvereline romantik ning otsib sidet norra kunstiga. Tema maastikupildid kui ka visionäärsed maalid figuuridega neitsilikult ja suurejoonelise looduse ees muutuvad leegitsevais pintsli tõmbes teostatuna sümbolistlikuks lüürikaks. Birger Simonsson'il (sünd. 1889), kes nagu Sandels'ki töötas pikemat aega Rootsi läänerannikul, on ka kokkupuutepunkte norra kunstiga, kuid tema on oma koloriidid magusam ja faktuurilt segasem. Natuke vägivaldsema ekspressioonismi esindajad on Evald Dahlskog (sünd. 1894), Mollie Faustman (sünd. 1883) ja E. Bertel-Nordström (sünd. 1884), kuna Hilding Linnqvist (sünd. 1891) „naivistina“ kaua otsis hoopis uusi teid kunstiliste väljendusvormide uuendamiseks. Tema ringkonda kuulus mõnda aega Eric Hallström (sünd. 1893), kes pärast naturalistlikku perioodi kujundas välja koloristliku käsitusviisi, täis jõudu ja soojust. Sesse koloristlikku suunda kuuluvad tänapäeva huvitavaimad maalikunstnikud:

XI. Rootsi kunstitööndus.

Prof. Sten Karling.

Kunstitööndus, kunstkäsitöö ja kodukäsitöö etendavad moodsas Rootsi kultuur- ja majanduselus tähtsat osa. Viimaseil aastakümneil on see toodanguala teinud läbi kiire arengu, mis pole vajutanud oma pitseri mitte ainult rootsi maitsele ja tuhandeile rootsi kodudele, vaid on saanud soodsa tähelepanu osaliseks ka välismail. Juba varakult hakati Rootsis, koostöös tootjate ja kunstnike vahel, müügle saatma kunstiliselt kõrgeväärtuslikku kaupa, ja seda mitte ainult üksikute käsitöövormide, vaid ka luksusasjade suhtes, vaid ka siis, kui olid küsimuses esemed, mida kas täielikult või osalt tehniliselt paljundati. Suhteliselt tagasihoidlikust algusest, kus ainult mõni üksik kunstnik töötas sel alal, on rootsi kunstitööndus viimasel ajal tunduvalt laiendanud oma tegevusala. Selle teenistuses on kõigil erialadel hulk kunstilisi jõude. Toodang, mille väärtust sel teel on kunstipäraselt tõstetud, sisaldab nüüd igaliiki esemeid, ka kõige lihtsamaid ja odavamaid. Moodne rootsi kunstitööndus ületab luksustarvete rahuldamise. Pearõhk langeb sellele, et ilukaunid ja tarbekohased vormid, hea kvaliteet — vajutaksid oma pitseri laialdaste rahvahulkade kodudesse. Rootsi kunstitööndus on niiviisi saanud suure tähtsusega sotsiaalseks teguriks. Käsi-kaes elamute moodsa ehituskunstiga, tahab ta edendada kodukultuuri mitmesuguseil hinnatasemeil, pakkuda mõnusaid tapeteid ja mööbleid, vaipu ja kardinaid, portselani ja keedunõusid, iluasju ja majapidamisriistu, püüdes kõigile neile vajutada hea maitse ja kunstipärase valiku õilismärki. Ükski ese ei tarvitse olla inetu, kui ta on odav. Sel põhimõttel on rootsi kunstitööndus oma maal loonud uut ja hoogsat kodukaunistamise harrastust. Et sellekohaseid rootsi saadusi on hakatud hindama ka välismail, seda tõendavad parimini suured rahvusvahelised näitused, milliseid on korraldatud rohkesti. Hiljuti puutus Rootsi väljapanekuid ka Eestisse. Pidades silmas seda edu, mis rootsi kunstitööndusnäitusele kõikjal osaks saanud, tohiks need tendentsid, mis juhivad moodsat rootsi kunstitööndust, Eestiski olla tähelepanud.

Moodne rootsi kunstitööndus on kerkinud esile reaktsioonina selle moondumise vastu, mille tõi enesega kaasa industrialism XIX sajandi lõpul. Tollal tehti masinatega imekergesti järgi ajaloolisi stiilivorme, tahtes kaupa ihaldusväärsemaks muuta kirju ja stiilitu dekoratsiooniga. Juba alates 1914. a-st on Rootsis otsitud pääseteed sellest langusest, luues kunstnike kaasabiga uusi ja puhtamaid vorme. Mida enam kunstnikud õppisid tundma oma töömaterjali, seda paremini õnnestus töö, ja 1923. a. oli uuel rootsi kunstitööndusel Göteborgi näitusel suur menu. Suuremalt jaolt äratasid siin tähelepanu klaasist iluasjad, keraamika ja tekstiiltooted, valmistatud klassitsistlikult rafineeritud stiilis, mis jälgis XVIII sajandi rootsi traditsioone. See kvaliteetoodang iseloomustab ka 1925. a. näitust Pariisis ja 1927. a. oma New Yorkis. Alles suurel näitusel Stokholmis 1930. a. anti rohkem ruumi ka odavamale asjule, tarbekauba suurele massile. Sellest ajast alates on rootsi kunstitööndus lähedases koostöös juhtiva rootsi organisatsiooni ja propagandakeskuse Svenska Slöjdförening'iga (Rootsi Kodukäsitöö ühing) suunanud suure osa oma jõust sellele laialdasele tegevusalale, millise ülesande lahendamiseks olid vajalikud standardiseerimispuüded. Hästi läbitöötatud algupärandmudeleid valmsitati ratsio-

naalselt parimal võimalikul viisil. Selle meetodiga käis kaasas odav hind, kuid samal ajal ka toodangu tehniline ja kunstiline täiuslikkus, mis laseb seda kõrvutada käsitsi väljatöötatud luksusesemetega. Areng Rootsis on ka näidanud, et see suund kunstitööstuses oli õnnelikult valitud. Viimased aastad ongi läbi teinud renessansi kodukultuuri alal. Kunstitööstus on sellega oma toodangu kõigil aladel võitnud enesele kindla jalgealuse ja saavutanud endisest suuremal määral kunstilist täiust.

Selles lühikeses ülevaates pole võimalik anda ajaloolist ülevaadet kunstitööstuse eri harude arengukäigust; siin viidatakse ainult tendentsidele ja mainitakse mõne isiku nime, kes just praegu annavad ilme rootsi kunstitööstusele. Rootsi mööblitööstus 1920-ndail a.a. oli suuremalt osalt luksust taotlev, kuid andis siiski ka palju huvitavat. Tähtis kunstnik sel alal Carl Malmsten hoidis vormides XVIII sajandi stiili poole ja tarvitas välises ilustuses rikkalikult intarsia-kaunistusi. Sama kunstnik on joonistanud ka seeria lihtsamat argipäevamööblit, mille tunnuseiks on suur mõnususe ja head vormid. Neil mõlemal aladel ongi Malmsten loonud oma kooli. Viimaseil aastail on aga ka kallima mööbli kõrvale — mis alal arhitektid E. Asplund, C. G. Bergsten, Uno Åhrén j. t. on olnud tegevad — tekkinud uus tüüp — nn. seeriamööbel. Neid seeriamööbleid võidakse valmistada tehaseis suurel arvul ja need on seepärast ka odavamad. Aga neid on võimalik rühmitada ja asetada mitmet moodi ning on seetõttu palju mitmekülgsemalt kasutatavad kui endised nn. garnituurid. Seda laadi toodangut iseloomustavad lihtsad, puhtad vormid ja ilus pinnakäsitlus, ja selle valmistajaks on juhtivad rootsi mööblitehased, nagu näit. Nordiska Kompaniet, Svenska möbelfabriken Bodafors, Üürnike hoiukassa- ja ehitusühing, Gemla j. t. Rida sisustusärisid on loonud huvitavat mööblit nii kallimais kui ka enam standardiseeritud vormides — nimetatagu siin David Blomberg'i, „Rootsi Tina“ ja „Domus“t“ Stokholmis, „Elamu“t“ (Boet) ja F. Lundqvist'i Göteborg'is j.t. Boet'i juhatajal arh. O. Schulz'il on suuri teeneid köögisisustuse alal ning ta on andnud ka ühes rikkalikult illustreeritud ajakirjas ülevaate rootsi moodsast kunstitööstusest.

Mööblikunstile lähedast kunstiliiki — intarsiat on Rootsis Malmsten'i eeskujul peamiselt harrastanud mitmekülgne Evald Dahlskog, kes selles tehnikas on sooritanud suuremaid monumentaalseid töid, nagu näit. endises Tuletikupalees, Stokholmis.

Uute, otstarbekohaste ja moodsast stiilitundest hingestatud kodukultuuri nõuetega ühenduses on tõusnud päevakorraks ka valgustamisküsimus. Pikemat aega katsuti selleks kohandada barokk- ja rokokoolühtreid, kus küünlaid pidid asendama hõõglambid, kuid nüüd domineerivad uuemad lahendusviisid. Suurepäraseid moodsaid armatuure komponeeris arhitekt Ivar Tengbom tema ehitatud Kontserthoonele Stokholmis, ja sest ajast alates on uusi suuremaid ehitisi varustatud olukorraks ja nõuetele vastava funktsionaalse ja esteetilise armatuuriga, mille juures klaas omab õige suure tähtsuse. Laualampidel tarvitaakse meelsamini pergamentist, õlitatud paberist või plekist varjusid. Erik Tistrand, E. Hald, B. Trägårdh, E. Eriksson j. t. kunstnikud on olnud sel alal tegevad; „Asea“, Nordiska kompaniet, Böhlmarks, Orrefors, „Rootsi Tina“, „Corona“ j. t. ärid on tootnud kauneid modelle.

Metallidest tuleks nimetada Nävekvärni tehaseist kunstipärast valurauda, millest peamiselt valmistatakse aiailustusi. Roostevabaterast

on hakatud tarvitama ikka laialdasemalt, ning mitte ainult kööginõudeks, vaid ka ehituskunstis dekoratiivseks otstarbeks. Vaske ja pronksi on tarvitatud peamiselt valatud või taotud esemeteks, kuid viimasel ajal on Guldsmedsaktiebolaget, Stokholmis, kasutanud pronksi ka vaasideks, kannudeks ja teisteks iluasjadeks, kusjuures on teadlikult kasutatud arheoloogiliste leidude stiiljoont. Sel alal on nii siis pronks hakanud konkureerima tina ja, mis etendab väga suurt osa rootsi moodsa kunstitöenduse ja kunstikäsitöö tõusus 1920-ndail a.a. Juhtivaks firmaks sel alal oli „Svensk tenn“ („Rootsi tina“), mille juhataja Estrid Eriksson töötas koos kunstnikega nagu: Björn Trägårdh, Nils Fougstedt, Anna Petrus ja Uno Åhrén. Üllas, läiketa pind ja kinnised vormid iseloomustavad selle firma töid, kusjuures materjali omapära alati suurepäraselt pääseb maksvusele. Kuid teisigi töökodasid on teetsenud eduga samal alal: nimetatagu siin Astrid M. Aagesen'i, kes koos kujur Ivar Johnson'iga ja maalikunstnik Gösta Adrian Nilsson'iga on loonud eriti ilusaid asju. Ka teised firmad, nagu Herman Bergman'i kunsti-valukoda ja A/s. C. G. Hallberg Stokholmis, Guldsmedsaktiebolaget (Kullaseppade a./s.), Ystad'i metallitöendus j. t., on töötanud menukalt sellel alal.

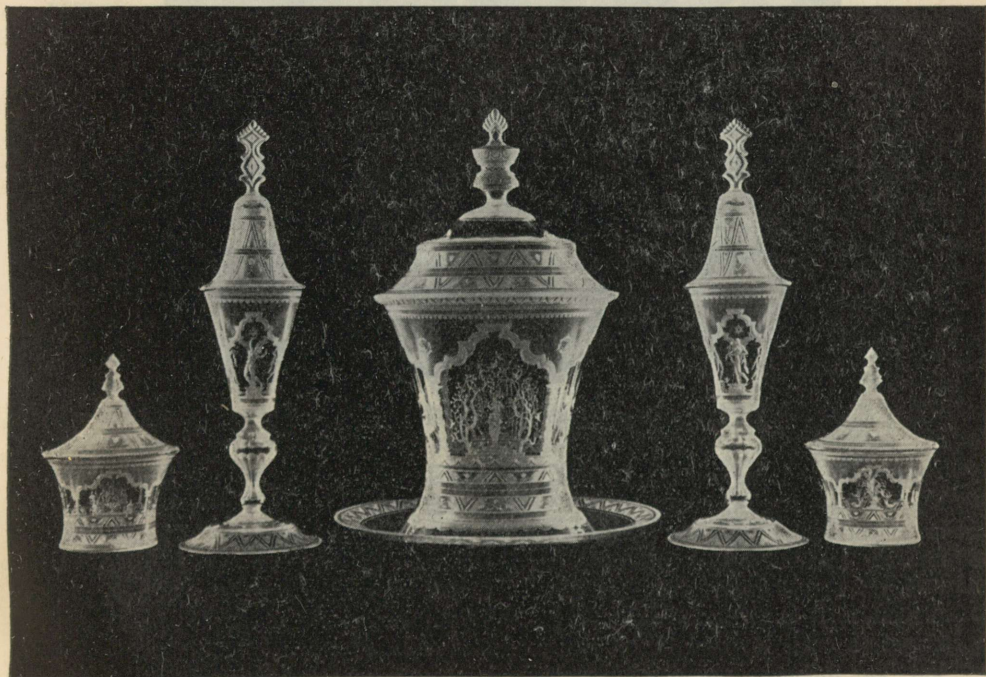

Guldsmedsaktiebolaget'i (Stokholmis) hõbe.

Rootsi kullaseppakunst, mis XVIII sajandil elas läbi hiilgeperioodi, kannatas XIX sajandi lõpul tugevasti sissetungiva masinakultuuri tõttu. Taani mõjustusel katsuti algul saavutada käsitsi tehtud töö stiili taotud pindadega. Viimasel ajal on aga rootsi hõbetööd leidnud oma stiili, mille tunnuseks on sirged vormid ja vähene ilustus. See uuendus on sündinud peamiselt kahe andeka hõbesepa — Jacob Ängman'i ja Erik Fleming'i algatusel. Esimene töötab Kullaseppade a./s. juures Stokholmis ja teine oma töökojas — Atelier Borgila's. Need kunstnikud on valmistanud hõberisti kirikuile, iluasju ja isegi serviise, ning nende töid iseloomustab kindel maitse ja suurepärase materjali käsitus. Ängman on rohkem fantaasia-ilmeline, armastab liikuvust ja rikkalikke vorme, kuna Fleming seevastu eelistab väheseid, kuid üllaid jooni, mis mõnikord kujunevad klassitsistlike ideaalide elegantseks variatsiooniks. Juhtivate hõbesepade hulgas tuleks mainida ka Wiwen Nilsson'i, kes on oma töis harrastanud kandilist, prismaalset vormi. Suuräri C. G. Hallberg on usaldanud oma tööd

rea kunstnike kätte, nagu: Hakon Ahlberg, Elis Bergh, Sylvia Stave j. t., kes teotsevad mustri- ja mudelijoonistajaina ning on saavutanud rohkesti kauneid tulemusi. Ka metalliga katmise töid on suuremad ärid C. G. Hallberg ja Kullaseppade a./s. viimasel ajal hakanud kunstipärasemalt tegema. Sylvia Stavet ja Just Andresen'i võiks pidada selle žanri kunstilise külje esindajaks. Sama joont on jälginud ka a./s. „Kronsilver“ koostöös arhitekt Rolf Engströmer'iga. Moodsa kompositsiooniga ehted on saanud peamiselt Hallberg'i erialaks.

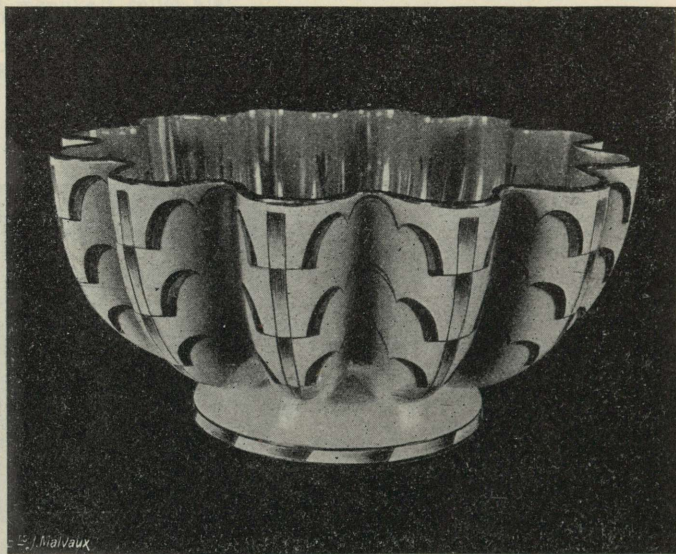
Rootsi kunstitöenduse toode, mis on äratanud vist küll suurimat huvi nii kodu- kui ka välismaal, on klaas. Sel alal on selgunud kiiremini ja selgemini kui mingil teisel, milliseid arenguvõimalusi ja väärtusi on võidud saavutada kunstipäraste uuendustega. Alles siis, kui kunstnikke pandi tööle klaasitehase juures, hakati saama häid resultaate. Selle arengu eesotsas on käinud Orrefors'i klaasitehas. Juba 1916. a. palgati sinna maalikunstnikud Simon Gate ja Edward Hald, kes õige lühikese ajaga õppisid tundma materjali omadusi ja erilist tehnikat ning peagi saatsid graveeritud klaasi alal turule maailma-kuulsuse saavutanud töid. Ikka suurema virtuooslikkusega dekoreerivad mõlemad kunstnikud esemeid graveeritud rikkalike ja elurõõmsate kogudega, mis meenutavad barokki ja renessansi. Nende luksusemetete kõrval, kus Gate omab rikkamad, lopsakamad vormid, Hald aga graatsilisemad ja õhemad, on mõlemad kunstnikud lähedases koostöös valmistanud ka lihtsamaid esemeid

Orrefors'i klaas (umbes 1925. a.).

nii värvitud kui ka värvimata klaasist. Ka nn. Graal-klaasist esemeid, kus värvitud klaasi on sulatatud üldmassi, on samad kunstnikud tootnud edukalt. 1930. a. alates on nad koos kolmanda kunstniku Viktor Lindstrand'iga loonud paksude, raskete vormidega töid, kus klaasi sädelev iseloom suurepäraselt pääseb maksvusele. Sageli on need esemed dekoreerimata, kuid vahel ka varustatud rafineeritult graveeritud motiividega, mis mõjukalt elustavad klaasmassi ja vormide mängu.

Vanim Rootsi klaasitehas, asutatud a. 1741, on Kosta. Koos Orreforsiga on see 1917. a-st alates tegelenud klaasikunsti uuendamisega. Siin on olnud tegevuses palju kunstnikke ja sellepärast puudub toodangul mõnel määral pidev ühtlus. Kõike, mis viimaste aastate jooksul on saavutatud, tuleb siiski tähelepanuväärseks pidada. Neist kunstnikest, kes on töötanud siin, nimetagu kõige esmalt Elis Bergh'i. Oma kunstklaasis armastab ta selgeid, siledaid vorme ja arhitektooniliselt kindlat kompositsiooni. Ka tema serviisi-klaaside — üks Kosta erialasid — tunnuseks on needsamad terved, tugevad

Gustavsberg'i keraamika.

vormid. Hiljuti palkas see ettevõtte uue kunstniku — Sven Erik Skawonius'e, kes töötab koguni uues žanris, kasutades abstraktset või vegetatiivset ornamentikat, mis saavutab oma suurima mõjukuse mitmesuguste vahelduvate, mattide varjunditega. Kolmas tööstus, kellel ka on suur tähtsus kunstklaasi alal, on Strömbergshyttan, kus dir. E. Strömberg'i juhatusel ja proua Gerda Strömberg'i kunstilisel kaastööl osalt valmistatakse valatud, dekoreerimata klaasi ja osalt lihvitud klaasi suurtes, siledates fassetides. Niihasti tööstuskui ka iluklaasi valmistatakse seal enamasti kollaka- või hallitoonilisest materjalist.

Ühel ajal klaasitöõndusega suundus ka keraamiline toodang kunstipäraste esemete valmistamisele. See koostöö kunstnike vahel, mis sellal algatati, on jatkunud veelgi ja laienenud ikka rohkem. Nüüd sisaldab see kunstiliselt kontrollitud toodang nii hästi kui kõik, mida keraamika alal Rootsis valmistatakse. Juhtivateks tehasteks sel alal on Gustavsberg ja Rörstrand; esimeses on kunstnik Wilhelm Kåge töötanud õige edukalt mitte ainult ehteasjade, vaid ka serviisitoodete alal. Sel alal on Kåge loonud rea ilusaid ja odavaid seeriaid, kus vormi ja ilustuste vastastikust mõju omas laadis tuleb pidada eriti õnnestunuks. Tema ilusajadest tuleks nimetada hõbedaga dekoreeritud, rohelisteks vaabatud materjali „Argenta“ ja „Farsta“ — esemeid, mille lihtsad, kinnised vormid saavad oma esteetilise mõju ainult vahelduvaist, sügavtoonilist vaapadest. Rörstrand'i tehas, mis on asutatud 1725. a. ning on ühtlasi Rootsi vanim tehas omal alal, läks 1932. a. sama juhatuse alla, kuhu kuulub 1910. a. asutatud Lidköping'i portselanitehaski. 1931. a-st alates on arhitekt Gunnar Nylund nende tehaste juures kunstiliseks kaastööliseks, ja ta on loonud Rörstrand'i juures rea fajansist ning tulekindlaid serviise ja Lidköping'i juures omapäraseid, peenemaitseliste vormidega ja kunstipäraste vaapadega kivinõusid. Sama kunstnik on teinud ka dekoratsioonita esemeid musta, valge ja krakelüüritud vaabaga ning komponeerinud huvitavaid skulptuure vaabatud kivist, mis, vaatamata väikesele formaadile, jätavad siiski monumentaalse mulje. Muudest kunstnikest on Rörstrand'is ja Lidköping'is teetsenud ka Eva Björck, Louise Adelborg, Tyra Lundgren ja

Nävekvärn'i urn.

Gustavsberg'i keraamika.

Edgar Bökman. Gävle portselanitehas omab hea nime oma Arthur C:son Percy poolt komponeeritud esemetega, Boberg'i fajansitehasel on osavaks kaastööliseks Evald Dahlskog, kes suuris, kuid väljendusrikkais vormes esitab moodsat stiili. Steninge savitööstus, St. Erik'u savitööstused ja A./s. Uppsala-Ekeby valmistavad fajanssesemeid — vaase, kausse jne., mille tunnuseiks on lihtsad vormid ning mahlakad ja lopsaka-värvilised vaabad. Nittsjö tehas, kus eriti tubli kaastöölisena tegeleb Jerk Werkmäster, eelistab tagasihoidlikke ja rahulikke toone.

Tekstiilkunst on rootsi kunstitöenduse ja kunstkäsitöö neid harusid, mis on kõige lähedasemalt püsinud kontaktis oma maa traditsioonidega — kodukäsitööga. Rootsi kudumistööndus teotseb praegugi edukalt sellel alal, nii kunstilise kui ka tehnilise kvaliteedi suhtes. Siin ei piirduta mitte ainult etnograafilise mustritagavaraga, vaid selle kõrval on vorme uuendatud ka moodsate motiividega. Rootsi Kudumistöönduste Üleriiklik Liit on

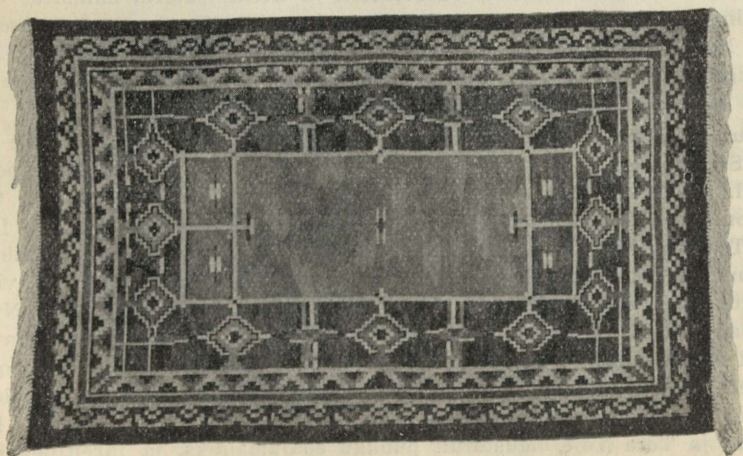

„Rootsi Kodukäsitöö ühingu“ (Stokholmis) vaip.

juhtivaks organisatsiooniks, omades alaosakondi maa kõigis osis. Igal Rootsi maakonnal on nimelt tekstiilse kodukäsitöö alal omapäraseid jooni ja traditsioone, mida võib kasutada. Selle tegevusega on maitselangusest ja XIX sajandi industrialiseerumisest päästetud väga palju väärtuslikku. Rootsi kodused kudumistööndused ei valmistata mitte ainult vaipu, tekke ja muud sellesarnast, vaid ka kõrge kvaliteediga kandmisriideid, peent linast riiet jne. Nende kõrval toodetakse ka moodsaid tekstiile, millise tegevuse alalt tuleks nimetada Elsa Gullberg'i töökoda. Oma ja teiste kunstnike — näit. Carl Malmsten ja Alf Munthe — kaasabiga on valmistatud suure esteetilise ja praktilise väärtusega tekstiiltöid. Märta Afzelius on samas äris komponeerinud mõjuvalt stiliseeritud mustritega vaipu, samuti ka damasti, kattede ja tikandeid. Koostöös rootsi pesuriidetehastega — näit. Almedahl Dalsjöfors'is — on Elsa Gullberg mõjustanud ka tehaste tekstiiltoodangut. „Käsitöö sõbrad“ ja

Johanna Brunsson'i kudumiskool on osalt õpetuskeskused, kuid ka töökojad, kust on välja läinud hulk tekstiiltooteid, milles vanad traditsioonid meeldivalt on ühendatud moodsate vormidega. Axevalla-Varnhem'i Kudumistöökoda omab samuti suure tähtsuse, peamiselt tehnilises suhtes. Tehniiste abinõude paranemise tagajärjel on kunstitekstiili hinnad muutunud tublisti odavamaks, ilma et toodete kunstiline omapära oleks midagi kaotanud. Agda Österberg, Karna Asker ja Edna Johansson on saavutanud sel alal mõndagi tähelepanuväärset. „Konstfliten“ Göteborg'is on saanud üldtuntuks oma meeldivate narmasvaipadega. Sancta Birgitta kool Stokholmis on spetsialiseerunud gobeläänide alale. Kunstiliseks kaastööliseks seal on maalikunstnik Ossian Elgström. Iseseisvana ja eraldi neist ateljeedest töötab Märta Måås-Fjetterström, isikliku stiiliga ja omapärane kunstnik tekstiili alal, kes peab kinni küll ka traditsioonidest, kuid kelle kunstivormid on pärit tema enese maailmast.

Kirikliku tekstiilkunsti alal on tekstiiltöökoda „Licium“ sooritanud suundirajava töö alles Agnes Branting'i ja hiljem Sofia Widén'i juhatuse ajal. Raamatukunstis on ka viimased aastakümned toonud edasiviivaid uuendusi nii tüpograafilise taseme kui ka köite seisukohalt. Selgi alal on kunstnikud saavutanud häid tulemusi. Põhjapaneva töö tegid firma Vennad Lagerström Stokholmis ja W. Zachrisson Göteborg'is. P. A. Norstedt ja pojad, kelle juures töötab kunstnik Akke Kumlien, omab sel alal juhtiva seisukoha. „Nordisk Rotogravyr“, kus kunstiliseks jõuks on Anders Billow, Almkvist'i ja Wiksell'i trükikoda Uppsala's ning Malmö valgusetrukikoda seisavad oma hoolikalt töölt ja tehniliste võimete poolest kõrgel tasemel. Raamatuköite alal säilitab Gustav Hedberg Stokholmis vanu traditsioone. Hea töökoda on ka P. A. Norstedt'il, kus Akke Kumlien ja Viktor Åström annavad peenemaitselise stiili nii lihtsamaile kirjastusköitele kui ka kallimaile köitetöile. Göteborg'is töötab Nils Linde käsitöö traditsioonide kindlamaitselise esindajana.

„Rootsi Kodukäsitöö ühingu“ (Stokholmis) vaip.

XII. Rootsi teater ja muusika.

P. W.

Rootsi näidend on saanud alguse, nagu üldiselt mujalgi, usulisest draamast ja koolidraamast. Juba Karl XI ajal mängisid üliõpilased rootsi näidendeid. Uppsala's ja Lund'is valitsevale traditsioonile, et üliõpilaskond kannab ette ana-kroonilisi komöödiaid lauludega, milles kõik osalised on mehed, võime vaadata kui endise koolidraama jätkamisele, mis on kohandatud tänapäevaseile oludele. Neid ettekandeid nimetatakse *spectakel* (Spectakel) ja mõned neist on oma tabava teravmeelsuse tõttu väga armastatud, nagu näiteks Lund'i draama „U r d a“.

Kuninganna Kristina ajal sai kombeks Rootsi kutsuda ka välismaisi näite-truppe. See komme püsis Gustav III troonileastumiseni. Seda monarhi võib nimetada rootsi kutselise teatri isaks. 1788. a. alustas Kuninglik Draamateater oma tegevust, kuna 1773. a-st alates oli töötanud Stenborg'i perekonna juhatusel Rootsi erateater. Kahjuks keelas Gustav IV Adolf 1799. a. erateatrite tegevuse ja nii monopoliseeriti teatrielu pealinnas mitmeks aastakümneks, milline samm oli eriti saatuslik just kodumaisele loomingule. Monopoliseisukord ei toonud ka rahaliselt mingit edu, ja nii anti jälle võistlus vabaks. Järgmise 40 aasta kestes oldi nii kaugel, et Kuninglikud teatrid (ooper ja draama) muudeti eraettevõtteks. XX sajandil annab riik kui ka pealinn teatritele jälle suuremaid toetussummasid.

Kuigi teatrid võisid vaid harva röömustuda heade juhtide üle, siiski oli neil ka halvemal aegadel silmapaistvaid näitlejaid. Nimed nagu: N. V. Almlöf, Edvard Swartz, Gustaf Fredrikson, August Lindberg ja Emil Hillberg ning naistest: Emilie Höggqvist, Elise Hwasser ja t. on saavutanud suurimat menu ka viletsais näidendeis.

Uue sajandi esimene aastakümme liikus teatridirektori Albert Ranft'i tähe all, kes koondas oma juhatuse alla peagu kõik Stokholmi erateatrid. Neist olgu nimetatud: Svenska Teatern, Vasateatern ja Oscarsteatern, millistest viimane oli eriline opereteater. Dramatiska Teatern sai 1907. a. oma praeguse suure hoone Nybroplani äärde ja August Strindberg asutas koos näitleja August Falck'iga Intima Teatern'i, milline Strindberg'i uue ekspressionistliku lavakunsti katselavana mõneks aastaks omandas suure tähtsuse.

Kui vaadelda praegust olukorda, siis on tähelepanuväärt, kui vähe hinnatakse Strindberg'i ja kui edukas on rootsi noorema põlve dramaatika pealinnalavadel. Juhtival kohal seisab Dramatiska Teatern, millisel riikliku toetuse tõttu on võimalus pühendada suuremat tähelepanu kunstilisele küljele; Dramatiska Teatern'i kõrval on eriti nimetamisväärt Vasateatern, mida juhib tõeliselt suur näitleja Gösta Ekman. Üldiselt on Stokholmi teatreist ka viimaste aastakümnete jooksul võrsunud rida silmapaistvaid lavakunstnikke. Nimekad näitlejad on: Nils Personne, Thore Svennberg ja Oscar Baeckström, ning suured näitlejannad: Julia Håkansson, Hilda Borgström, Gerda Lundeqvist ja Harriet Bosse (Strindberg'i kolmas naine) astuvad küll veel harva üles, ent Ekmani kõrval on veel tänapäeval Anders de Wahl, Ivan Hedqvist, Pauline Brunius ja Tora Teje õigustatult publiku ebajumalaiks, ja järeלטlev põlv on ka paljutootav.

Göteborg'ki omab tähelepanuväärse teatrielu, mille algus ulatub samuti tagasi Gustav III ajastusse. Viimasel ajal äratub seal üldist tähelepanu Lorensbergsteatern oma ideerikka juhi Per Lindberg'iga. Kõrgel kunstitasemel seisab ka Hälsingborg'i Linnateater, milline teenib ka teisi Skåne linnu. Tavaliselt hoolitsevad provintsi teatrielu eest pealinna teatrite võõrusetendused või ka erilised rändtrupid.

Kuna provints nuriseb, et tal on vähe kasu mõlemast Kuninglikust teatrist, mille kulusid kannab kogu Rootsi, siis loodi mõni aeg tagasi katseks Riigiteater, kus teotsevad parimad jõud nii ooperi kui ka sõnalava alalt. On veel vara öelda, kuidas see katse õnnestub. Küll võib aga märkida suurt edu nn. Ringhäälinguteatri juures. Selles teotsevad Stokholmi parimad lavajõud, mängides väga palju neidki teoseid, mis teatrite lavadel ette ei kanta. Ringhäälinguteater ei tarvitse panna rõhku kassatükkidele ja võib pakkuda palju vaheldust ning püsida kõrgel tasemel. 1935. a. sügisel tuleb seal ettekandele ka A. H. Tammsaare draama „Juudit“.

* * *

Vahelülks teatri ja muusika vahel on ooper. Stokholmi ooper kuulub patriootilise liialduseta parimate hulka ja võib vaadata tagasi suurepärasele traditsioonidele. Nagu teisedki teatrid, võlgneb ka Ooperiteater tänu oma olemasolu eest Gustav III, kes avas selle 1773. a., viies Ooperi 1782. a. ilusasse uude majja, kuhu see jäi 1891. a-ni, mil asus praegusesse hoonesse, mida mõnikord naljatades nimetatakse ka sigarikastiks. Paljud silmapaistvad lauljannad, kes on võrsunud Rootsist, on hoolimata asjaolust, et paljud neist on lasknud end meelitada välismaale, suuresti kaasa aidanud rootsi ooperi arengule. Maailmakuulsad olid möödunud sajandil: Jenny Lind ja Christina Nilsson, kuna Caroline Östberg lahkus harva Stokholmist. Hiljem löikasis Julia Claussen, Sigrid Arnoldson, Carin Branzell ja Nanny Larsén-Todsen loorbereid vaheldumisi nii kodu- kui ka välismaal. Ka silmapaistvaid meeslauljaid on võrsunud Stokholmi ooperilavalt. Möödunud sajandi kuulsamaist meeslauljaist olgu nimetatud: Fritz Alberg, Oscar Arnoldson, Anders Willman, C. F. Lundqvist ja A. Ödman. Hiljem hiilgas praegune tubli ooperijuht John Forsell. Juba Gustav III omas Saksamaalt kutsutud J. G. Naumann'is silmapaistva muusikajuhi, kelle teos „Gustav Vasa“ Kellgren'i tekstiga oli rootsi esimeseks rahvuslikuks ooperiks. Teistest välismaalasist, kel on erilisi teeneid rootsi rahvusliku muusikalava arendamise alal, olgu nimetatud J. M. Kraus, J. C. F. Haeffner ja Karl XIV Johan'i valitsemisajast Johann E. du Puy. Oscar I ajal hiilgas kapellmeistrina J. Foroni. Neile järgnesid noil tähtsail kohtadel L. Norman'i ja C. Nordqvist'iga omamaised tublid jõud. Käesoleva sajandi meistreist olgu nimetatud R. Henneberg ja soomlane A. Järnefelt, kes teotsesid kaua ja tulemuslikult kapellmeistrina. Erilist tähelepanu pühendab Stokholmi Ooper paljudel juhtudel dekoratsiooniküsimustele. Dekoratiivne külg etendab ka rootsi sõnalavadel mõnikord suuremat osa, kui seda tavaliselt mujal kohtame. Pealinna teise lüürilise lavana oleme juba nimetanud Oscarteatern'it. Viimaseil aastail on ka Göteborg saanud omale suure ooperilava, milline töötab sealsel Stora Teatern'i uues, toredas hoones.

Palju enam kui sõnalava, on muusikalava sunnitud otsima oma repertuaari välismaalt. Rootsi kunstimuusikal on harva õnnestunud ooperiloomingu alal.

Möödunud sajandil oli küll mitmel rootsi ooperiteosel publiku juures suur menu, kuid tänapäeval on need teosed aegunud. Ja moodsaist teoseist pole suurem osa ei küllalt rahvapärased ega ka küllalt geniaalsed, et täielikult läbi lüüa. Silmapaistev puhtrahvusliku põhitooniga muusikadramaatik, ent Wagneri veidi raskepärase värvinguga, on Vilhelm Peterson-Berger, sünd. 1867. a. Kuid Peterson-Berger'i terav kriitika peaaegu kõigi teiste muusikateoste suhtes ei ole lasknud teda tõusta rootsi ooperijuhtide lemmikuks. Hiljuti saavutas noor Kurt Atterberg vähemalt Saksamaal oma „Fanal'iga“ suuremat edu.

* * *

Rootsi muusikute lemmikalaks on juba vanast ajast laul. Juba kirjandusajaloost tunneme sõnade ja helide ühtesulatamist, mis õnnestus esiteks Bellman'il, hiljem aga ka Wennerberg'il ja hiljuti Sjöberg'il. Ka suur Geijer oli innukas laulude-komponist. XIX sajandi kolme- ja neljakümnendad aastad olid rootsi romantilise laulu õitseajaks. A. F. Lindblad ja J. A. Josephson olid selle silmapaistvamad esindajad. Ka neljahääleline meestelaul omandas, eriti ülikoolilinnades, J. Chr. Haeffner'i, O. Lindblad'i ja Wennerberg'i juhatusel suure poolehoidu ja õitsengu. Instrumentaalmuusika arenemisele mõjus see aga ebasoodsalt. Kui rootsi vast ehk suurim muusika-geenius Franz Berwald (1796—1868) püüdis end läbi lüüa oma isikupäraste sümfooniapalade, ooperite, programmimuusikaliste teoste ja kammerkompositsioonidega, milles leidis vaid vaimusugulust Schumann'i ja Berlioz'iga, kohtas ta igalpool tagasitõrjumist ja mittemõistmist. Ta stiil leiti olevat liiga komplitseeritud, nõudlik, ebameloodiline ja ähmane. Komponist oli sunnitud tegelema töösturina, ja alles hilisem sugupõlv, kes oli õppinud hindama uusi muusikavoole, kinkis talle täieliku tunnustuse, kuid siis oli juba hilja.

Selle põlve ehtrootsipärane anne oli August Söderman (1832—1876). Tal on niipalju sarnasust Wagner'iga, kuivõrd temalegi on omane retsitatiivne stiil. Ballaadide alal võib ta julgesti võistelda parimategi komponistidega väljaspool Põhjamaid. „T a n n h ä u s e r“, „V e s k i v a r e m e d“, „M u s t r a t s a n i k“ on tema parimad orkestrisaatelised soolopalad. Tal on kõige enam eeldusi rahvusliku ja muusikaliselt kunstiväärtusliku ooperi loomiseks, kuid ta eelistas luua saatemuusikat juba olamasolevatele lavateoseile. Sellistest teostest on eriti hinnatav „U l v å s a p u l m“. Tema kirikumuusikast, mis on komponeeritud väga ebaortodokslikus stiilis, võib nimetada C-moll messi ja paljudest tema eelmängudest „Orlean'i neitsi“ oma.

Järgmise põlve silmapaistvamate heliloojate hulk on juba arvukam. Wagner-Liszt'i mõjualusena oma paljudes ooperites olgu nimetatud Andreas Hallén, keda aga hiljem juba eelpool nimetatud Peterson-Berger varju jättis. Ka tema on tähtsamaid laulukomponiste, kuid vaevalt suudab ta võistelda Emil Sjögren'iga (1853—1918), rootsi parima lüüriliste laulude loojaga. Südamlikkus, resignatsioon ja hardus on põhihelid, millele ta leiab erilise meisterliku muusikalise väljenduse. Silmapaistvad on ka ta klaveripalad ja viiulisonaadid. Väljaspool hinnatakse teda rohkem läänepoolseil mail kui Saksamaal, mis on ehk tingitud ta vaimusugulusest prantsuse impressionismiga.

Suure tähtsuse muusikaelu arendamisel omavad Tor Aulin ja Vilhelm Stenhammar (1871—1927). Viimane muutis Göteborg'i paljude aastate kestes kontsertelu keskuseks, olles ise Rootsi silmapaistvamaid klaverikunstnikke.

Komponistina ilmutas ta suurt mitmekülgust ja suursugust stiili, mis aastate jooksul omandas ikka enam ja enam sissepoole pöörduva, veidi arhailise värvingu. Klaveri-, laulu ja instrumentaalmuusika alal on ta loonud palju püsiva väärtusega teoseid. Sümfoonikuna on olnud edukas Uppsala *director musices* Hugo Alfvén.

Tänapäeva sugupõlves on äratanud elavat tähelepanu Natanael Berg'i, Kurt Atterberg'i ja Ture Rangström'i sümfoonilised luuletised. Atterberg ja Rangström on loonud endile nime ka muusikadramaatikuna. Laulukompositsiooni alal on Rangström oma romanssidega kahtlemata meister, ent ka Josef Eriksson pälvis lauludeloojana temale osaks saanud täielikku tunnustust.

Muusikaelu evib Stokholmi ja Göteborg'i suurte muusikaühingute näol väärtuslikke toetuspunkte. Teistel, paljudel muusikaühingutel ei saa meie siin peatuda. Muusika teoreetiline õping toimub Muusika Akadeemias Stokholmis. Selle vastu aga ei ole ülikoolides kindlaid muusikateaduse õppetoole ja võib öelda, et kujutatavate kunstide käsi on Rootsis käinud palju paremini kui rootsi muusika oma. Rootsi rahvusmuusikat peetakse õigusega eriti kauniks ja sisukaks, ning tõenäoliselt on puuduliku arusaamise ja tunnustuse tõttu paljud silmapaistvad muusikalised anded Rootsile läinud kaotsi. Tuntud on Rossini ütetus, kui ta kuulis rootsi rahvaviisi „N ä c k e n s p o l s k a“ (Näki tants): „Ohverdaksin kõik oma operid, kui ma oleksin nende helide loojaks“. Seoses rahvalaulude korjamise ja väljaandmisega märgiti möödunud sajandil üles ka nende viisid. Enamus molli-viise näib olevat pärit XVII sajandist, olles arvatavasti tekkinud poola tantsude mõjul, milliseid tol ajal väga armastati ja mis kõlasid samuti mollis. Arvidson, Afzelius-Geijer, Dybeck ja hiljem suure ajakirja *Archives des traditions populaires suédoises* (*Svenska landsmål och svenskt folkliv*) kaastöölised on osutanud suuri teeneid rahvaviiside säilitamisel. Tänapäeval töötab eriline organisatsioon, Rootsi Rahvamuusika Liit, rootsi rahvamuusika varade korraliku inventari koostamise alal. Selle liidu töö on koondatud Nils Andersson'i kätte, kes üksi on kogunud suure hulga rahvamuusika palasid ja on osalt need ka juba trükis avaldanud. Seda teost, nimega *Svenska låtar* (Rootsi viisid), jätkatakse praegu hoolega. Seni on ilmunud täielikult Dalarne rahvainstrumentaalmuusika kogu. Nn. mängumeeste konverentsidega, kuhu kogunevad talupoegadest viulimängijad riigi eri maakondadest, püüab liit säilitada rahva ja talupoegade keskel huvi selle kunstiala vastu ja võita sellele poolehoidu laiemaski publikus.

Bjälbo kirik Östergötland'is.

XIII. Eesti-rootslased.

Mag. P. Ariste.

Ida pool Läänemerd ning lõuna pool Soome lahte asuvaid rootsi hõime kutsuvad riigirootslased „estlands-svenskar“ ja „baltiska-svenskar“, s. o. eesti-rootslased ja balti-rootslased. Eesti keeles on üldiselt kodunenud samuti kaks nimetust: „eesti-rootslased“ ja „ranna-rootslased“. Luulelise nimetusena esineb rootsipoolses kirjanduses veel ka „aibofolk“, s. o. saarerahvas, milline nimetus on saadud C. Russwurm'i tuntud ranna-rootslasi käsitava teose pealkirjast „Eibofolke“. Algupäraselt on viimane nimetus tähistanud üksnes Pakri saarte elanikke.

Millal rootslased on asunud meie rannikuile, ei saa öelda täpselt. Arheoloogilised andmed näitavad, et Skandinaavia poolt on olnud siia koloniseerumisi juba õige varakult. Soome-rootsi õpetlase E. T. Karsten'i arvates on meie rootslased kas nende ürgvanade kolonistide või isegi maa germaani tõugu algelanikkude järgi. Seda liiga hüpoteetilist arvamust ei pooldata üldisemalt vastavas teaduslikus maailmas. On tõenäoline, et muinasaegsed skandinaavia kolonistid on kadunud maa enamusrahva hulka ning praegused rannarootslased on hilisemaid, kõige vanemalt viikingiaegseid siirdlasi. Ollakse siis enam-vähem ühtlaselt vaatel, et siirdumine on sündinud X ja XIV sajandi ajavahemikus. Murdevahed ning mõningad muud asjaolud näitavad, et see siirdumine on sündinud eri asulatesse eri aegadel, ning arvatavasti on lähtunud ka Rootsi

Ruhmolased Tallinnas T. M. Rootsi kuningat Gustaf V tervitamas.

eri osadest. Eesti-rootsi murrete uurija G. Danell väidab, et vähemalt osa eesti-rootslasi on lahkunud kodumaalt juba enne Rootsi kristaniseerumist, sest Noarootsis ja Vormsis leidub kohanimedid, mis on seotud paganusaja jumalustega, nagu Harja (eesti keeles Hara) küla Noarootsis, Odenholm (e. k. Osmussaar) j. t. Vastuvaidlematult kindel on see, et sakslaste meie maale tulles oli rootslasi siin juba olemas. 1294. a. antakse muide Haapsalus eriline saarte- ja ranna-rootslaste õigus.

Rootslaste asulad olid vanemal ajal palju laialdasemad kui meie päevil. Siinkohal mainitagu ainult peajoonis neid alu, kus rootslasi on praegugi ja kus neid oli viimastel möödunud sajanditel. Anseküla kirikuraamatuis leiduvaist märkmeist selgub, et veel Vene ajal, XVIII sajandi esimesel poolel, oli rootsi elementi olemas Sõrves, kuigi ehk vaid mõnede üksikute isikute näol. Umbes samal ajal leidis rootslasi ka Lääne-Nigulas vastu Noarootsit, Nõva vallas Risti kihelkonnas, Leetsis Harju-Madises ja Kirsalu Keilas. Hiiumaal Reigis oli 1781. aastani õige valdavaid rootsi küli. Mainitud aastal siirdus suurem osa reiklasi Lõuna-Venemaale Berislavi lähedale, kus asutati Gammalsvenskbynimeline rootsi asundus. Reiki jäi maha ainult üks küla, mida praegu kutsutakse Rootsikülaks. Kärkla rootslaste hävitajaks sai möödunud sajandil rootslaste küla asemele ehitatud kalevivabrik. Viimane Kärkla rootsi murret kõnelev isik suri 1934. a.

Idast alates kuuluvad praegu rootsi alade hulka Naissaar, Pakri saared ja nende vastasoleval Risti kihelkonna rannikul Kloostri valla Kurksi küla ning osa Vihterpalu valda, kogu Noarootsi kihelkond Osmussaarega, Vormsi saar, Hiiumaal Reigi Rootsiküla ja Liivi lahes Ruhnu saar. Mainitud aladest on rootslaste absoluutse enamusega üksnes Ruhnu, Vormsi ning Pakri saared ja Noarootsi Riguldí vald ning Osmussaar. Noarootsi Paslepa vallas on rootslaste ja eestlaste arv enam-vähem võrdne, kuna mujal on eestlastel ülekaal. Kõige eestistunud on Reigi, kus ei leidu enam kümmetki rootsi keelt kõnelda oskavat isikut. Ka Risti rannikul on rootsi elemendi elujõud murtud, peale Kurksi küla.

Eesti-rootslaste keel moodustab omaette murderühma, mis seisab kõige lähemal Soome Uusmaa rootsi murretele. Rootsi kirjakeelest on siinsed murded nii häälikuliselt kui sõnavaraliselt sedavõrt lahkuminevad, et ei ole vahest eksitud, kui pidada vahet umbes sama suureks, nagu see on eesti ühiskeele ja setu murde vahel. Leksikaalselt on setu murre siiski vähem venepärane eesti kirjakeele suhtes, kui eesti-rootsi eestipärane, sest eesti keele igakülgne mõju on viimasesse silmatorkavalt suur.

Õige konservatiivse rahvastikuna on eesti-rootslased säilitanud palju vana skandinaavia kultuuri omapärasusi. Praegugi kannavad Pakri, Vormsi ja Ruhnu saarlased kas täiesti või osaliselt rahvarõivaid. Vähemail saaril on säilinud vanaaegne patriarhaalne kord suurperede ning külakondade näol. Kahjuks on aga palju vaimset vana pärimust pidanud kaduma usuliste liikumiste mõjul, sest eesti-rootslased on eriti alluvad ligsesse usuhardusesse.

Viimase rahvaloenduse andmeil oli eesti-rootslaste arv 7.641 hinge. On usutav, et tõeline arv võib paarisaja isiku võrra olla suurem, sest eriti neil alul, kus rootslaste suhtelisus on väike, esinetakse sageli eestlasena, liiatigi siis, kui on tegemist segaabielluga.

Vanem eesti-rootsi haritlaskond kas eestistus või vähemal määral ka saksastus. Möödunud sajandi lõpul, peamiselt Hans Pöhl'i poolt, ellu kutsutud rahvuslik ärkamine on loonud väikese eesti-rootsi rahvusliku haritlaskihi. Pöhl'i algatusel on moodustatud ka eesti-rootsi tähtsaim kultuurühing Svenska Odlingens Vänner — Rootsi Hariduse Söbrad, kes on suutnud korda saata palju haridus- ja kultuurtööd.

Ruhmulased Saaxa vana kiriku ees.

Välja arvatud Reigi, on igal pool rootslastel omakeelseid algkoole ning mõnd aastat töötab Haapsalus ka rootsikeelne gümnaasium.

Rahvuslikuks häälekandjaks on eesti-rootslastel oma ajaleht „Kustbon“ („Randlane“), mis ilmub Tallinnas.

Eesti eestlaste ja rootslaste saatus on aastasadu olnud sedavõrd lähedane, nõnda et kumbki rahvus on tihedasti liitunud teisega. Vist ka mitte ükski hõimurahvas ei ole nõnda omane meile sisemiselt, kui see väike skandinaavia hõim.

XIV. Rootsi ilukirjandust eestikeelseis tõlkeis.

Bernhard Linde.

Bibliograafiline pilguheit.*)

Nagu võisime seda juba tähele panna taani ilukirjanduslike eestikeelsete tõlgete vaatlusel**), nii peame sama konstateerima ka rootsi kirjandusest päritolevate tõlgete kohta: Skandinaavia rahvaste kirjandusest eesti keele tõlgitud teoste hulgas puudub täiesti alaväärtuslik turukaup.

Rootsi kirjandus avaneb meile eestikeelsetes tõlgetes küll võrdlemisi hilja, märksa hiljem näiteks, kui meile avanes kaugemate rahvaste, taanlaste ja tšehhide, kirjandus, sest alles 1891. a. ilmub „Postimehe“ 54.—56. nrites rootsi autori nimeta tõlge J. Lievoh'ilt „Unesrändaja“, millele siis 1894. a. järgneb rootsi kirjanduse teise tõlkena Sigurd'i (A. af Hedenstjerna) „Meie Mihkel“ („Postimehe“ lõbulisa 1894. a. lhk. 3—8), mille eestistajaks on P. Grünfeldt, kes avaldas sama novelli samal aastal ka eriraamatuna pealkirja all: „Meie Mihkel ja teised õpetlikud ja lõbusasisulised lugemised. Rootsi kirjaniku Sigurdi jutuke. Jurjev, 1894.“

A. af Hedenstjerna (Sigurd) on seega nimeliselt tuntud rootsi kirjanikuna esimene, kelle teos tõlkes ulatub Eestisse, ja tõlgitud teoste nimetuste arvult kuulub sellele nimekale rootsi kirjanikule rootsi kirjanduse eestikeelseis tõlkeis esikoht ka veel olevikus: kokku on ilmunud A. af Hedenstjerna'lt tervelt 46 teost, — arvestamata ühe ja sama teose korduvaid tõlkeid, — kuigi talt eriraamatutena ilmunud teoste arv piirdub vaid neljaga; peale eelpool juba nimetatut veel: 1) „Uue aja vaim ehk amori vangid“. Eestistanud M. Kampmann. Pärnu, 1896, 2) „Üks külapoiss.“ Vanematele lastele. Tartu, 1908 ja 3) „Tasandatud teel.“ Tartu, 1908, milline viimane ilmus 1910. a. ka „Eesti Kodu“ 15. nr. A. Libliku tõlkes. Osalt võiks eriraamatuna ilmunute hulka arvata A. af Hedenstjerna töist veel järgmisi: Eesti üliõpilaste Seltsi album II, lhk. 94—97 K. Koppeli tõlkes: „Kui isa koju tuli“ ja E. Ü. S-si III albumis 1895. a., lhk. 99—105: „Ilus Juulia“. Eriraamatuna ilmununa tuleb arvestada ka A. af Hedenstjerna uudisjuttu „Elutöö“, mis P. Grünfeldti toimetusel ilmunud koguteoses „Valitud uudisjutud“, 1900. a., lhk. 79—87 on avaldatud koguteose toimetaja tõlkes. Sama teose on P. Grünfeldt avaldanud teist korda ajakirjas „Romaan“ 1926. a. 9. nr. pealkirja all „Tema elutöö“.

Eesti perioodikas ilmunud A. af Hedenstjerna (Sigurd'i) teostest kuuluksid loetlusele: 1) „Postimehe“ lõbulisa 1894. a. lhk. 67—75 P. Grünfeldti tõlkes „Õhtupäike“; 2) „Linda“ 1897. a. 26. nr. „Mis on armastus?“; 3) „Sirvialuad“ 1897. a. lhk. 75—82 V. Tiedemanni tõlkes „Rahva ülikoolis“; 4) „Postimehe“ eralisa 1898. a. V. T. (iedemanni?) tõlkes „Vanad“; 5) „Linda“ 1898. a. 22.—23. nr. E. Auni tõlkes „Jönssoni isanda elulugu“; 6) „Postimehe“ eralisa 1899. a. lhk. 82—84 J. tõlkes „Berga suur pull“; 7) „Postimehe“ eralisa 1899. a. lhk. 142—144 J. Karu tõlkes „Vana Ajaks“; 8) „Postimehe“ eralisa 1899. a. lhk. 175—176 soome keelest J. Ploompuu tõlkes „Eeskujulik

*) Ilmub ruumipuudusel vaid bibliograafilise andmestikuna.

**) Vaata koguteos „Taani“ lhk. 93—101.

laps“; 9) „Rahva Lõbu-leht“ 1899. a. 12 nris saksa keelest Urbanus'e tõlkes „Majori-herra uus hobune“; 10) „Linda“ 1899. a. 33. nris „Laternasüütaja“; 11) „Linda“ 1899. a. 44. nris „Öösel“; 12) „Rahva Lõbu-leht“ 1899. a. 12. nris „Jõulu-kingitus iseviisil. Vana moodi armastuse jutuke“; 13) K. E. Sööti „Piltidega Naljakaalender“ 1899. a. „Peene ja viisakas mees“; 14) „Peterburi Eesti Tähtraamat“ 1899. a. lhk. 33—39, M. Juuriku tõlkes „Abiõpetaja sala puudus“; sama novell teist korda ilmunud „Isamaa Kalendris“ 1906. a. lhk. 6—11 Melatari tõlkes pealkirja all „Abiõpetaja kuritegu“; sama novell kolmat korda „Õiguse“ hinnata kaasandes „Kirjandus ja teadus“ 1908. a. 30. nris M. M. tõlkes pealkirja all „Õpetaja teadmata kuritegu“ ja sama novell neljandat korda „Maaliidu“ 1918. a. 76—77. nris Mats Bekkeri tõlkes „Abiõpetaja-herra salajane pahe“; 15) K. E. Sööti „Piltidega Naljakaalendris“ 1900. a. „Palmi proua pojakene“, mis ilmus teist korda 1901. a. „Sädemetes“ lhk. 3—12; 16) „Postimehe“ lisaleht 1901. a. lhk. 38—40 J. Karu tõlkes „Armastus“; 17) „Eesti Postimehe“ „Õhtused kõned“ 1901. a. 47.—51. nrites P. Grünfeldti tõlkes „Sajalise elukäik“; 18) „Eesti Postimehe“ „Õhtused kõned“ 1901. a. 51. nris P. Grünfeldti tõlkes „Armastuse võitlused“; 19) „Kalevipoja kalendris“ 1902. a. „Mida maailmas möödupuuks peetakse“; 20) „Eesti Postimehe“ „Õhtused kõned“ 1902. a. 3. nris P. Grünfeldti tõlkes „Voorimehe poiss“; 21) „Eesti Postimehe“ „Õhtused kõned“ 1902. a. 8. nris

*Rootsi film: „Õnne kalossid“.
Kolingen kaaslasega Monte Carlos.*

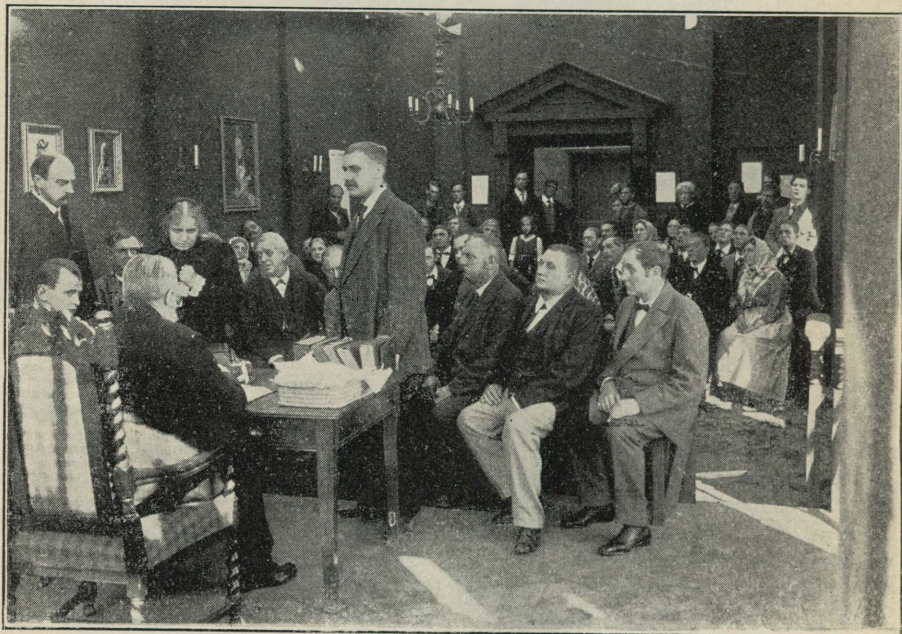
*Rootsi film: „Terje Vigen“.
Näitejuhina ja peaosas Viktor Sjöström.*

P. Grünfeldti tõlkes „Eeskujulik äriees“; 22) „Eesti Postimehe“ „Õhtused kõned“ 1902. a. 46. nr. P. Grünfeldti tõlkes „Niisugune on elu“; 23) „Linda“ 1902. a. 4. nr. M. Haava tõlkes „Virk Leena ja tema poeg“; 24) „Postimees“ 1902. a. 113. nr. J. Karu tõlkes „Päikesekiir“; 25) „Teataja“ piltidega naljakalendis 1903. a. lhk. 40—44 E. Tätte tõlkes „Oh need telefonid“; 26) „Teataja“ kalendis 1904. a. lhk. 104—108 „Kantselei ametniku Mülleri Anni“; 27) „Eestlaste Aadress Kalendis“ 1905. a. lhk. 99—104 „Nõiutud hobune“; 28) „Päevaleht“ 1906. a. 115. nr. J. Tuule tõlkes „Ennast ärasalgav“; 29) „Isamaa“ kaasandes 1907. a. 7.—8. nr. „Proua Lundquist II ehk turnimine naisliikumise teenistuses“; 30) „Elu“ kirjandus ja teadus 1907. a. 8.—16. nrites A. Haava tõlkes „Pildid Rootsi rahvaelust“; 31) „Elu“ kirjandus ja teadus 1907. a. 19.—20. nr. E. Hackeri tõlkes „Südamepiin“; 32) „Koidu“ kirjanduslikus lisas 1907. a. 59.—60. nr. A. Fiskari tõlkes „Lapsepõlve mälestused“; 33) „Eesti Kodu“ 1907. a. 11. nr. „Elsa sõbrannad“; 34) „Virulase“ hinnata kaasandes „Kirjandus ja teadus“ 1910. a. 5. nr. „Kõige parem sõber“; 35) „Postimees“ 1912. a. 139. nr. „Onu Peterzoni nõuanded“; 36) „Maaliit“ 1918. a. 70.—71. nr. „Peeter Strömbomi kosimine“; 37) „Kodu“ 1924. a. 8. nr. „Tõkkearmastus“; 38) „Romaan“ 1925. a. 24. nr. „Jõuluõhtu nõmme-saunas“ ja 39) „Romaan“ 1926. a. 17. nr. „Vari“.

Kui A. af Hedenstjerna seisab oma lühemate jutustiste, novellide ja humoreskide arvult meie tõlkekirjanduses ajastul 1894.—1912. a. esikohal, siis

ületavad teda kaugelt oma suuremate teoste ulatusega tema kaks kirjanduslikku kaasmaalast, kes oma loomingus esitavad vastandiliseltsel seda parimat, mis rootsi kirjandus pakkuda suudab. Need kaks on: Selma Lagerlöf ja August Strindberg, kellest esimene on meie tõlkekirjanduses esindatud 42, teine aga 41 teosega, esimene 10 ja teine 11 eriraamatuga, kuna nende teised teosed on ilmunud meie perioodikas, jättes nii arviliselt kui ka oma suurte klassikaliste teostega kõik teised rootsi kirjanikud meie tõlketoodangus kaugele taha.

Selma Lagerlöf'il on eestikeelses tõlkes eriraamatutena ilmunud järgmised teosed: 1) „Legendad Kristusest.“ G. Paju ümberpanek. Tallinn,

*Rootsi film: „Tüdruk Stormyrörpet'ist“
Gösta Almroth'i ja Lars Hansoniga. Näitejuht: V. Sjöström.*

1905. a.; sama teos teist korda: „Vagajutud Kristusest.“ Tõlkinud Hugo Raudsepp. Tallinnas, 1923. a.; neis kahes eriraamatus leiduvad legendid on ilmunud varem üksikult ka eesti perioodikas, nagu allpool toodud loetlusest näha; 2) „Nils Holgersoni imelik teekond läbi Rootsi.“ Rootsi keelest Artur Paulmeister. Tartu, 1911. a., milline tõlge moodustab äratrüki „Postimehe“ 1911. a. 99.—232. nr-ist; sama teos ilmus veel teistki korda kahes andes: 1932. a. Tartus Adelaide Lembergi tõlkes; 3) „Karri ja Hallkasuka elulugu.“ Eesti keelde toimetanud M. Nurm. Tallinn, 1911; 4) „Sootaguse tüdruk.“ Eestistanud Marta Bekker. Tartu, 1913, millise teose teistkordselt rootsi keelest on tõlkinud August Karuste, kelle tõlge on ilmunud eriraamatuna Tartus 1928. a. peal-

*Rootsi film: „Karin Ingmarsdotter“
Viktor Sjöström'i ja Tora Teje'ga. Näitejuht: V. Sjöström.*

kirja all: „Soosauniku tütar“, 5) „Kivi Rootna järves.“ Tartu, 1924. a., mis varem oli ilmunud „Odamehe“ 1923. a. 10 nris; 6) „Härä Arne varandus.“ Rootsi keelest A. H. Tammsaare (Anton Hansen), Tallinn, 1926. a.; 7) „Kindrali sörmus.“ Tartu, 1927; 8) „Hüljatu.“ Rootsi keelest tõlkinud Adelaide Lemberg. Tartu, 1931; 9) P. Grünfeldt, „Valitud uudisjutud“, 1900. a., lhk. 88—99 „Vagajutt linnupesast“; 10) „Helga.“ Viljandi, aastaarvuta ja tõlkija nimeta.

Eesti perioodilistes väljaannetes on Selma Lagerlöf'i teoseid ilmunud: 1) „Linda“ Jõululeht 1898. a. lhk. 842—845: „Keisri nägemine. Jõulu-öö kujutus“; 2) „Lasteleht“ 1902. a. 3. nris Johanna Kitzberg'i tõlkes „Väikekele Elsi kuningas“; 3) „Postimees“ 1902. a. 210.—211. nris A. Kitzberg'i tõlkes „Meie Issand ja püha Peetrus“, mis A. P(rantsu) tõlkes on ilmunud teist korda „Linda“ 1905. a. 19.—20. nris pealkirja all „Õnnistegija ja Püha Peetrus“; 4) „Postimees“ 1902. a. 217. nris A. Kitzberg'i tõlkes „Pögenemine Egiptusemaale“, mis teistkordselt on ilmunud J. Mällo tõlkes „Lasteleht“ 1904. a. 8. nris pealkirja all: „Egiptusemaale pögenemine“ ja kolmat korda A. Matvey joonistustega „Kodu“ 1924. a. 24. nris pealkirja all „Pögenemine Egiptusse“; 5) „Linda“ 1903. a. 1.—29. nrites A. Kitzberg'i tõlkes „Jerusalem“; 6) „Linda“ 1904. a. 1.—26. nrites „Gösta Berling“; 7) „Linda“ 1905. a. 9. ja 10. nris A. P(rantsu) tõlkes „Naatsaretis“; 8) „Linda“ 1905. a. 11.—12. nris A. P(rantsu) tõlkes „Templis“; 9) „Linda“ 1905. a. 13.—14. nris A. P(rantsu) tõlkes „Punarähn“, mis teist korda on ilmunud

Rootsi film: „Küüdimees“

Viktor Sjöström'i ja Tore Svenberg'iga. Näitejuht: V. Sjöström.

„Kodu“ 1923. a. 8. nris pealkirja all: „Punakael“; 10) „Isamaa“ kaasande 1906. a. 43.—44. nris „Legenda Kristuse roosist“; 11) „Eesti Kodu“ 1908. a. 3. nris „Kohtu ees“; 12) „Lasteleht“ 1909. a. 9.—10. nris Mats'i tõlkes „Vana talunaine“; 13) „Pühade-Album“ jõuluks 1910. a., lhk. 2—5 Jaan Kärneri tõlkes „Õnnis mure“; 14) „Romaan“ 1922. a. 7. nris „Püha pilt Luccas“; 15) „Agu“ 1923. a. 11. nris J. N.-V. tõlkes „Püha Katariina Sienast“; 16) „Agu“ 1923. a. 18. nris J. M(ändmetsa?) tõlkes „Kuidas abiõpetaja praosti tütre sai“; 17) „Agu“ 1923. a. 48. nris J. N.-V. tõlkes „Vana Agnes“; 18) „Agu“ 1923. a. 51. nris J. N.-V. tõlkes „Jumalarahu“, mis teist korda on ilmunud „Romaan“ 1926. a. 1. nris; 19) „Romaan“ 1923. a. 11. nris „Suurtükimees“; 20) „Kodu“ 1923. a. 23.—24. nris „Püha öö“; 21) „Päevalehe“ lisa 1923. a. 47. nris J. N.-V. tõlkes „Seitse surmapattu“; 22) „Romaan“ 1924. a. 5. nris „L'Univers'i hukkumine“; 23) „Agu“ 1924. a. 41. nris -op'i tõlkes „Babyloni kuningatar“; 24) „Romaan“ 1925. a. 21. nris „Mängumees“; 25) „Romaan“ 1929. a. 21. nris „Tiik“; 26) „Romaan“ 1930. a. 4. nris „Must koer“; 27) „Romaan“ 1933. a. 1.—4. nrites „Küünlatuli“ ja 28) „Romaan“ 1933. a. 15. nris „Kangelane“.

Seega on Selma Lagerlöf'i loomingust eesti lugejaskonnale tõlkes kättesaadav kogu ta toodangu parim osa: „Gösta Berling“, „Jerusalem“, „Legendid Kristusest“ ja „Nils Holgersoni imelik teekond läbi Rootsi“, kuigi kaks esimest on kahjuks maetud raskelt kättesaadava ajakirja „Linda“ veergudele.

Kolmas kõige enam tõlgitud rootsi kirjanik on August Strindberg, kellelt eriraamatutena on ilmunud 11 teost ja eesti perioodikas 26 teost.

Eriraamatutest olgu loetletud: 1) naturalistlik kurbmäng „Preili Julie“,

Liina Grossschmidti tõlkes, Tartus ilmunud aastaarvuta; 2) dramaatiline luuletis eelmängus ja viieteistkümnes pildis „Unenäomäng“, Tartus ilmunud aastaarvuta ja tõlkija nimeta; 3) jutt „Südametunnistuse piinad“ A. R. tõlkes, Narva, 1908. a., mis esmakordselt ilmus juba 1902. a. „Oleviku“ 15. nr. J. Kotsari tõlkes, pealkirja all „Südametunnistuse piin“; 4) kurbmäng kolmes vaatuses „Isa“, Anna Markuse tõlkes mimeografeeritult ilmunud Tartus 1911. a.; 5) kujutused kunstnikkude ja kirjanikkude elust „Punane tuba“, autori loal tõlkinud Leeni Ploompuu, Tallinn, 1912. a.; 6) näidend „Surmatants“ I ja II jagu A. Rebase tõlkes, ilmunud mimeografeeritult Tartus, 1914. a.; 7) novell „Abielu“ Ernst Raudsepa tõlkes, Tartu, 1928. a.; 8) novell „Mere rüpes“ Ernst Raudsepa tõlkes, Tartu, 1929. a.; 9) novell „Üksi“ Adele Lembergi tõlkes, Tartu, 1929. a.; 10) romaan „Hemsö rahvas“, Tallinn, 1929. a. ja 11) P. Grünfeldti toimetatud „Valitud uudisjuttudes“, ilm. 1900. a., lhk. 5—20 uudisjutt „Kurjategija“.

Eesti perioodikasse jõuavad August Strindberg'i teoste tõlked alles käesoleval sajandil. Eesti ajakirjanduse veergudel on ilmunud August Strindberg'i järgmiste teoste tõlked: 1) „Teataja“ 1905. a. 223. nr. lisaleht „Kirjandus-Teadus“ lhk. 178—179 jutustis „Leib ja armastus“ B. R. tõlkes, mis ilmus teist korda „Agu“ 1923. a. 22. nr. J. K. tõlkes pealkirja all „Armastus ja leib“; 2) „Eesti Kodu“ 1908. a. 19. nr. jutt „Merehädatootus“ A. Libliku tõlkes; 3) „Eesti Kodu“ 1908. a. 24. nr. „Leontopolis“, sama teos teist korda „Postimees“ 1910. a. 289. nr. A. P. tõlkes ja kolmat korda „Sädemed“ 1911. a. 3. nr. Marta Bekkeri tõlkes; 4) „Õiguse“ kaasanne „Kirjandus ja teadus“ 1908. a. 39.—40. nr. M. M. tõlkes „Jumalasalgaja“, mis ilmus teist korda „Romaan“ 1923. a. 22. nr. pealkirja all „Apostata“; 5) „Eesti Kodu“ 1909. a.

Rootsi film: „Küüdimees“.
Jooming surnuaial. Näitejuht: V. Sjöström.

3. nris E. G. tõlkes „Sinisest raamatust“; 6) „Eesti Kodu“ 1909. a. 3. nris —dt (P. Grünfeldti) tõlkes „Auahnuse orjad“, 7) „Eesti Kodu“ 1909. a. 9. nris A. V. tõlkes „Abielu ja aineiline järg“; 8) „Eesti Kodu“ 1909. a. 13. nris A. V(öölmanni) tõlkes „Üle pilvede“, mis ilmus teist korda 1910. a. Ad. Vöölmanni toimetatud „Novellid Põhjamaa kirjandusest“ lhk. 12—24; 9) „Eesti Kodu“ 1909. a. 19. nris A. V(öölmanni) tõlkes „Rätsepa tantsupidu“, mis ilmus teist korda 1910. a. Ad. Vöölmanni toimetatud „Novellid Põhjamaa kirjandusest“ lhk. 98—113; 10) „Eesti Kodu“ 1909. a. 22. nris A. V(öölmanni) tõlkes „Võitlus iseseisvuse eest“, mis ilmus teist korda 1910. a. Ad. Vöölmanni toimetatud „Novellid Põhjamaa kirjandusest“ lhk. 56—67; 11) „Postimees“

Rootsi film: „Laul tulipunasest lillest“

Lars Hanson'i ja Edith Erastoff-Sjöström'iga. Näitejuht: Mauritz Stiller.

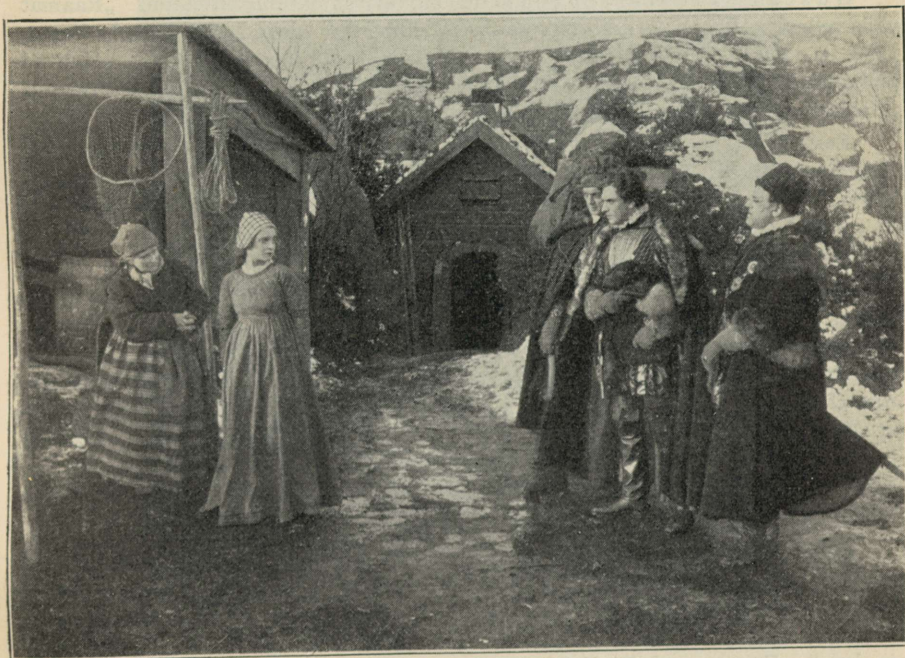
1909. a. 163. nris XX tõlkes „Uuenduskatse“; 12) „Postimees“ 1909. a. 230.—238. nrites M. Bekkeri tõlkes saksakeelse „Schwedische Miniaturen“ järel „Viikingi-elu“; 13) „Eesti Kodu“ 1910. a. 4. nris A. H. T(ammsaare) tõlkes „Mustad lipud“; 14) „Isamaa Kalendris“ 1910. a. lhk. 162—172 „Egiptuse orjapõli“, mis teist korda ilmus „Hommiku Postimehe“ 1917. a. 3.—4. nris Bernhard Krugi tõlkes pealkirja all „Egiptuse orjus“; 15) „Sädemed“ 1911. a. 4. nris Heik'i tõlkes „Tall“, mis ilmus teist korda „Kodu“ 1922. a. 6. nris pealkirja all „Ohvritall“ ja kolmat korda Alfred Tamme tõlkes „Odamehe“ 1925. a. 4.—5. nris pealkirja all „Voon“; 16) „Sädemed“ 1912. a. 10.—12. nris L.—d tõlkes „Atilla“; 17) „Postimees“ 1913. a. 63. nris E. J. tõlkes

„Püha Apis ehk vale võidurõõm“; 18) „Postimees“ 1913. a. 138.—140. nrites Leeni Ploompuu tõlkes „Suur“; 19) „Romaan“ 1923. a. 16. nr. „Tema teenija ehk deebet ja krediid“; 20) „Romaan“ 1923. a. 23.—24. nr. „Häbitunne ja külm“; 21) „Romaan“ 1924. a. 6. nr. „Muinasjutt Sankt-Gotthardilt“; 22) „Agu“ 1924. a. 33. nr. H. H. tõlkes „Laulatamata ja laulatatud“; 23) „Agu“ 1925. a. 1. nr. -opi tõlkes „Phönix-lind“; 24) „Agu“ 1925. a. 12. nr. ajalooline jutt F. P. tõlkes „Tööriist“; 25) „Kodu“ 1930. a. 17. nr. „Katkendeid“ ja 26) „Romaan“ 1931. a. 10. nr. „Isamaasõbrad“.

Eesti keele tõlgitud teoste arvult jäävad kõik teised rootsi kirjanikud kolmest eelnimetatust kaugele taha.

Tõlgete arvult kuulub neljas koht humorist Hasse Zetterström'ile, kellelt on eesti perioodikas ilmunud 9 lühijuttu ja peale nende veel eriraamatu Tallinnas 1926. a. „Dünamiitkoer“.

Hasse Zetterström'i lühijuttude tõlkimine eesti perioodikas algab alles 1924. aastal: 1) „Romaan“ 1924. a. 9. nr. „Elise“; 2) „Romaan“ 1924. a. 13. nr. „Aerud“; 3) „Romaan“ 1925. a. 9. nr. „Kummalised juhtumised“; 4) „Romaan“ 1926. a. 19. nr. „Leplikkus“; 5) „Kodu“ 1926. a. 24. nr. „Viisakus“; 6) „Romaan“ 1930. a. 14. nr. „Nõuanded svitajatele“; 7) „Romaan“ 1930. a. 21. nr. „Piinlik seisukord“; 8) „Romaan“ 1931. a. 3. nr. „Plural“ ja 9) „Kodu“ 1931. a. 16. nr. „Anna-Clara esimene pall“.

Rootsi film: „Härre Arne varandus“
Richard Lund'i ja Mary Johnsson'iga. Näitejuht: Mauritz Stiller.

*Rootsi film: „Karl XII“
Gösta Ekman'iga nimiosas. Näitejuht: John W. Brunius.*

Gustaf af Geijerstam'ilt on eriraamatuna ilmunud „Raamat väikevellest“. Rootsi keelest tõlkinud A. Leinberg (Adelaide Lemberg), Tartu, 1930. a., kuna P. Grünfeldti toimetusel ja tõlkes ilmunud kogus: „Valitud uudisjutud“, 1900. a., lhk. 55—61 leiame G. af Geijerstam'ilt kaks loomalugu: „Noored kotkad“ ja „Täisverd“.

Eesti ajakirjanduse veergudel on Gustaf af Geijerstam'i loomingust ilmunud järgmised tõlked: 1) „Eesti Kodu“ 1909. a. 6.—9. nr. A. F-r (A. Fiskari) tõlkes „Sammel“; 2) „Kodu“ 1924. a. 21. nr. E-ka tõlkes „Metsa saladus“; 3) „Romaan“ 1925. a. 18. nr. „Vana piibel“ ja 4) „Romaan“ 1926. a. 1.—3. nr. „Ema Leena poisu“.

Maailmakuulsusega rootsi matkakirjanik-maadeuuriija Sven Hedin'i teostest on eesti keele tõlgitud ja eriraamatutena ilmunud tervelt 5 ja nimelt; 1) „Himalaja takka“. Tallinn, 1910. a.; 2) „Maad kaudu Indiasse“. I ja II raamat. Tõlkinud A. Liblik. Tallinn, 1911. a.; 3) „Poolusest pooluseni“. Autori loal tõlkinud H. Valma. I osa. Tallinn, 1923. a., II osa Tallinn, aastarvuta; 4) „Uue maailma avastuslugu“ Hugo Valma tõlkes. Tallinn, 1929. a. ja 5) „Seiklused Tiibetis“. Saksa keelest tõlkinud Jakob Aunver. Tartu, 1932. a. — Eesti ajakirjanduse veergudel on Sven Hedin'i tõlgitud vaid üks kord: „Agu“ 1923. a. 8. nr. A. K. tõlkes „Huntide röövkäik“.

Samuti on Ellen Key'lt Eestis rohkem ilmunud eriraamatutena kui perioodikas. Sellelt rootsi naisõiguslaselt-kirjanikult on eesti tõlkekirjanduses eriraamatutena ilmunud: 1) „Abielu ja armastus“. Eestistanud Anonymus. Viljandi, 1905. a., millise teose teine trükk ilmus Tallinnas 1920. a.; 2) „Ema ja laps“. Eestistanud P. Kolts. Tallinn, 1908. a. Ainus tõlge Ellen Key'lt eesti perioodikas oli juba märksa varem ilmunud ja nimelt: „Peterburi Eesti Tähtraamatus“ 1901. a. jaoks lhk.: 15—18 G. Paju tõlkes „Igapäevane elu.“

Tor Hedberg'ilt ilmus P. Grünfeldti tõlkes juba 1900. a. kolm jutustist tõlkija poolt toimetatud „Valitud uudisjuttudes“ lhk. 40—54; 1) „Konnakarp“, 2) „Kokkupuutumine“ ja 3) „Valge maja“, millistest teine jutustis ilmus teist korda „Romaan“ 1926. a. 9. nr. is pealkirja all „Kokkusaamine“ ja kolmas: „Romaan“ 1926. a. 16. nr. is. Sama kirjaniku neljas jutuke „Jõuluõhtu mälestus“ ilmus „Eesti Kodu“ 1908. a. 24. nr. is.

Per Hallström on Eesti tõlkekirjanduses ühe eriraamatuga esindatud: „Okasroosike“, rootsi kellest tõlkinud A(dele) Lemberg. Tartu, 1930. a. — P. Grünfeldti toimetusel 1900. a. ilmunud „Valitud uudisjuttudes“ lhk. 62—78 leiame toimetaja tõlkes uudisjutu „Pimedusest“. — Eesti ajakirjanduse veergudel leidub samalt kirjanikult kaks lühijuttu: 1) „Pühade-Album“ jõuluks

Rootsi film: „Üks öö“

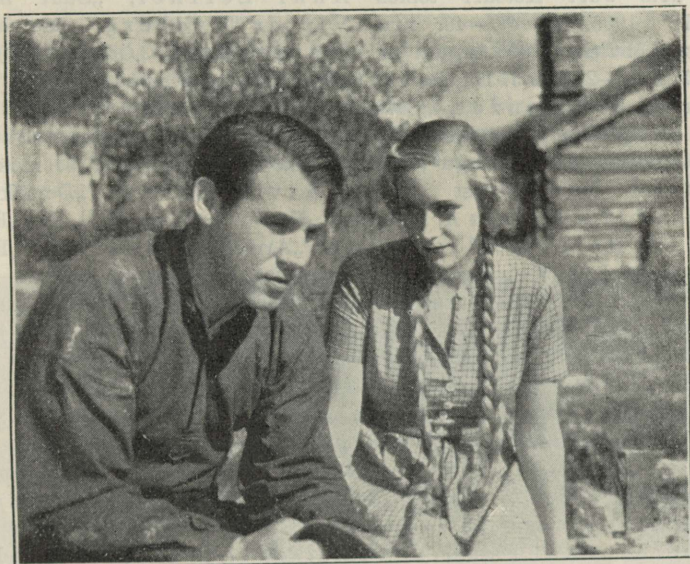
Ingert Bjuggren'i ja Björn Berglund'iga. Näitejuht: Gustav Molander.

Palle Rosenkrantz on samuti kahe tõlkega esindatud: 1) „Romaan“ 1929. a. 18. nr. „Peremees majas“ ja 2) „Romaan“ 1930. a. 11. nr. „Maasikad koorega“.

Noobeli auhinna saanud rootsi luuletaja Erik Axel Karlfeldt on ka kõigest kahe teosega meie tõlkekirjanduses esindatud: 1) „Romaan“ 1931. a. 22. nr. „Suvetants“ ja 2) „Olion“ 1932. a. 7/8 nr. P. K. tõlkes „Sub luna“.

Ka Verner af Heidenstam'ilt leiame eesti tõlkekirjanduses kõigest kaks teost: 1) „Sirvilauad“ 1900. a. jaoks lk. 66—72 J(uhan) Köpp'u tõlkes „Rootsi Raudpää sõjaväes“ ja 2) P. Grünfeldti toimetatud ja 1900. a. ilmunud „Valitud uudisjuttudes“ lk. 32—39 „Hans Alienus“.

S. A. Duse't on kahel puhul tõlgitud eesti keele: 1) „Romaan“ 1925. a. 6. nr. „Sõrmejalg“ ja 2) „Romaan“ 1925. a. 12. nr. „Detektiivi meister“.

*Rootsi film: „Synnöve Solbakken“ (Irefilm)
Fritiof Billqvist'i ja Karin Eklund'iga. Näitejuht: T. Ibsen.*

K. G. Ossiannilson'ilt on ilmunud eesti keeles ka kaks tõlget: „Romaan“ 1925. a. 15. nr. „On saabund päev“ ja „Rünnak“ 1932. a. „Noorte marss“ Ormi Arpi (N. Andreseni) tõlkes.

Rida üksikuid rootsi kirjanikke on meie tõlkekirjanduses esindatud ühe eirraamatuga ja nimelt järgmised: 1) Antonius Jungst, „Vaesemehe poeg“. Eesti keele K. P., Paide, 1895. a.; 2) „Asgard“. Skandinaavlaste muinaslood eesti keele Aleksander Kann. Tallinn, 1919. a.; 3) H. F. Apellbom, „Papa andis luba!“ Nali ühes vaatuses, rootsi keelest eesti keele L(iina) Grossschmidt. Tartu, 1923. a.; 4) Parus Alter, „Dalajäärak“. Näidend kahes vaatuses. Rootsi keelest L(iina) Grossschmidt. Tallinn, 1923. a.; 5) Sigrid Backman, „Ahvena neitsi“. Autori looga rootsi keelest

tõlkinud Meta Grünfeldt. Tallinn, 1924. a.; 6) Ludvig Nordström, „Toomas Lack“. Autori loal tõlkinud M(ärt) Raud. Tartu, 1932. a. ja 7) Esaiias Tegnér, „Frithjof“. Noorsoole jutustanud P. Grünfeldt. Tallinn, 1922. a., milline teos samal aastal Tallinnas on ilmunud teistki korda V. Tamme tõlkes.

Järgneks rida kirjanikke, kes on eesti perioodikas esindatud ühe tõlkega: 1) „Postimees“ 1891. a. 13.—16. nrites P. E. af Areg'i ajalooline jutustus M. Juuriku tõlkes „Seltslane“; 2) „Postimees“ 1895. a. 129.—130. nris Ahrenberg'i kujutus Kr. Sööti tõlkes „Ladoga järve jää pääl“; 3) „Postimehe“ eralisa 1899. a. lhk. 46—48 J. Ploompuu tõlkes Rosenkrants(?) Johnsen, „Kosilane“; 4) „Isamaa Kalender“ 1901. a. lhk. 198—209 H. Schulzenbergi tõlkes T. Holmberg, „Kaks eluteed“; 5) „Linda“ 1901. a. 22.—23. nris Jüri Kotsari tõlkes Anni Leffner, „Suur inimene“; 6) „Linda“ 1905. a. 47.—48. nris Victor Rydberg, „Metshaldjad“; 7) „Rahva Lõbuleht“ 1905. a. 14. nris Daniel Sten, „Öökülm“; 8) „Sõnumed“ 1907. a. 1.—2. nris J. Ungevitte, „Avaldused“; 9) „Sõnumed“ 1907. a. 9.—12. nrites Scholander, „Saladusrikas maja“; 10) „Virulase“ hinnata kaasanne „Kirjandus ja teadus“ 1910. a. 25. nris Rootsi kuningas Oskar II, „Meri. Skandinaavia laululugu“; 11) „Vaba Sõna“ 1914. a. 3. nris Gustav Suits'u tõlkes luuletiskogust „Nytid“ Arvid Mörne, „Demokraadid“; 12) „Külaline“ 1915. a. 3. nris A. Slotte, „Martin Lutheri pilt“; 13) „Romaan“ 1922. a. 1. nris Helga Hellroth'i novell „Armastuse pärast“; 14) „Romaan“ 1923. a. 3. nris J. J. Vecksell, „Linnuke“; 15) „Romaan“ 1923. a. 16. nris Pelle Molin, „Võitlus karuga“; 16) „Romaan“ 1924. a. 18. nris Ole Svendsen, „Akermüri järv“; 17) „Kodu“ 1924. a. 24. nris Hjalmar Bloemquist, „Hingeke kirjutusmasina taga“; 18) „Romaan“ 1926. a. 7. nris Sigurd Agrell, „Kiigu, liigu!“; 19) „Romaan“ 1926. a. 11. nris Jakob Tegergren, „Leib“; 20) „Romaan“ 1927. a. 2. nris Karl Fr. Nimrod, „Kaebealune“; 21) „Romaan“ 1927. a. 4. nris Jarl Hemmer, „Minevik ja tulevik“; 22) „Romaan“ 1927. a. 22. nris Hjalmar Bergman, „Oh Libanoni seedrid“; 23) „Kodu“ 1928. a. 12. nris Sven Zetteström, „Kitsikus“; 24) „Romaan“ 1929. a. 1. nris Erik Lorensen, „Kuninganna ootab“; 25) „Romaan“ 1929. a. 9. nris Carl Mothander, „Sädelevad kivid“; 26) „Rünnak“ 1930. a. Arnold Ljungdali luuletis „Uuele ajale“ N. A(ndresen'i) tõlkes; 27) „Romaan“ 1930. a. 3. nris A. Myzberg, „Õige armastus“; 28) „Romaan“ 1931. a. 3. nris Jeanne Oterdahl, „Kukeseen“; 29) „Romaan“ 1931. a. 8. nris Sven Sjölund, „Vihmavari“; 30) „Romaan“ 1931. a. 18. nris Jöran Forslund, „Kalasöber“; 31) „Romaan“ 1932. a. 2. nris Bernhard Bengtson, „Võidujooks surmaga“; 32) „Romaan“ 1932. a. 5. nris Francis Hagfors, „Kodusaatja“; 33) „Romaan“ 1932. a. 10. nris Age Stjördal-Jerfalla, „Mees, kes Garbot ei tahtnud“; 34) „Romaan“ 1932. a. 17. nris Ake Söderbom, „Kelmid“; 35) „Romaan“ 1932. a. 17. nris Erik Zetterström, „Raha“; 36) „Romaan“ 1932. a. 20.—21. nris Frank Heller, „Eluohus“; 37) „Rünnak“ 1933. a. Joel Ljungquisti luuletis „Võidule“ N. A(ndresen'i) tõlkes; 38) „Romaan“ 1933. a. 7. nris Ebba Maran, „Armastus tänapäeval“ ja 39) „Romaan“ 1933. a. 11. nris Valter El. Hulphers, „Tee armsama juure“.

Käesoleva bibliograafilise ülevaate võrdlemisi täielikkuse taotlusest tingi-

tult olgu siin lõpuks mainitud ka need rootsi ilukirjanduslikud teosed, mis meie ajakirjanduse veergudel on ilmunud, ilma et vajalikuks oleks peetud autorit nimetada. Peale käesoleva kirjutise algul esimesena nimetatud nimeta teose on veel järgmised ilmunud: 1) „Linda“ 1895. a. 14. nr-is soome-rootslaste muinasjutt „Kiusak naine“, mille rootsi keelest on tõlkinud E. K. R.; 2) „Postimehe“ eralisa 1899. a. lhk. 166—168 Ansomardi-Pitka tõlkes „Kuidas Peeter Brander oma naisega rahule jäi“; 3) „Postimehe“ lisaleht 1901. a. lhk. 49—51 J. Karu tõlkes naljajutt „Kuidas Joh. B. onu juures lõunat sõi“; 4) K. E. Sööti „Piltidega Naljakaalender“ 1902. a. P. Grünfeldti tõlkes „Pelle Kilo kosjalugu“; 5) „Linda“ ülestõusmispüha leht 1902. a. lhk. 230—231 Anni tõlkes jutuke „Kosjakontori kaudu“; 6) „Linda“ 1903. a. 11.—13. nr-ites L. Suburgi tõlkes „Nils'i pulmapäev“; 7) „Postimees“ 1908. a. 54. nr-is A. P-r tõlkes „Kurbtus“; 8) „Postimees“ 1908. a. 73. nr-is A. P-r tõlkes „Must valge pääl“ ja 9) „Elu“ 1908. a. 156. nr-is A. P. tõlkes „Sotsialistlane ja tema ema“.

Piirdudes siin ruumipuudusel vaid bibliograafiliste andmete toomisega, loodame teisel vaadelda rootsi ilukirjanduse eestikeelset, küllalt arvulist tõlkekogu ja valgustada neid mõjustusi, mis rootsi kirjandusest on kandunud eesti vaimsesse arengusse. Ka mitte just väiksearvuline teaduslik ja populaar-teadusliku kirjanduse eestikeelne tõlketoodang rootsi keelest tuli pea tervelt kõrvale jätta.

Rootsi film: „Meie, kes käime köögiuksest“
Tutta Rolf'i ja Bengt Djurberg'iga. Näitejuht: Gustaf Molander.

XV. Rootsi filmikunst.

Näitejuht Gösta Ericsson.

Rootsi filmikunsti ajalugu on ühtlasi ka selle režissööride ja mitte vähesel määral ka A/s. Svenska Biografteatern'i, hiljem A/s. Svensk Filmindustri ajalugu.

Selles lühikeses ülevaates möödunud aastate ja tänapäeva rootsi filmist pole autoril sugugi kavatsus esitada täielikult ja objektiivselt filmiajalugu. Siin püütakse ainult anda tekstis ja pildis lühike ülevaade rootsi filmitöenduse algajast kuni meie päevini ja ühtlasi tõsta esile mõnda neist filmidest, mis toodangusse on jätnud sügavamaid jälgi.

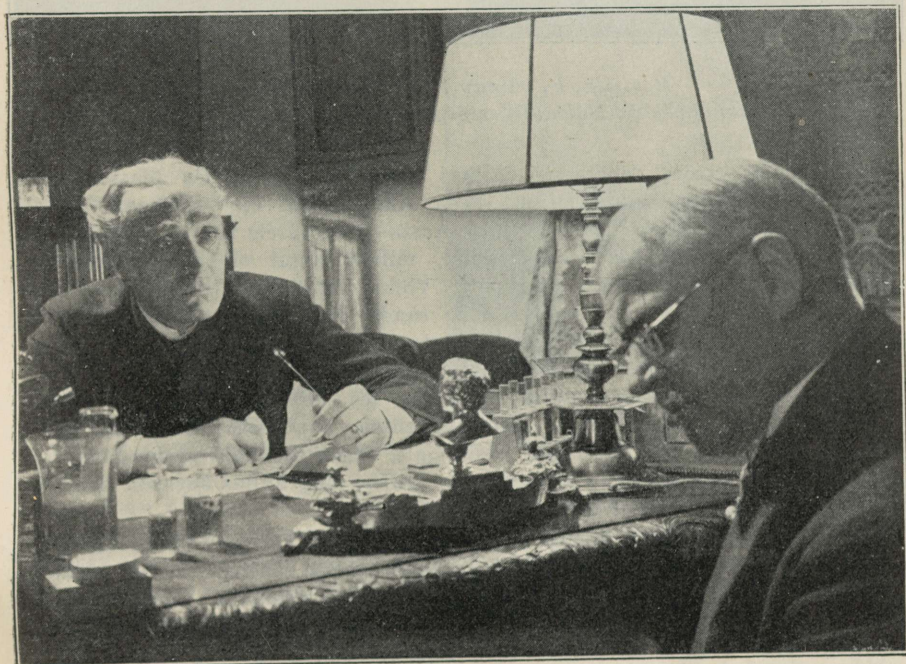
Rootsi film: „Vanapoiss isana“.

Vasakult: Mario Oward, Birgit Flengroth, Olof Winnerstrand, Aase Clausen, Stein Grieg-Halvorsen. Näitejuht: Gustaf Molander.

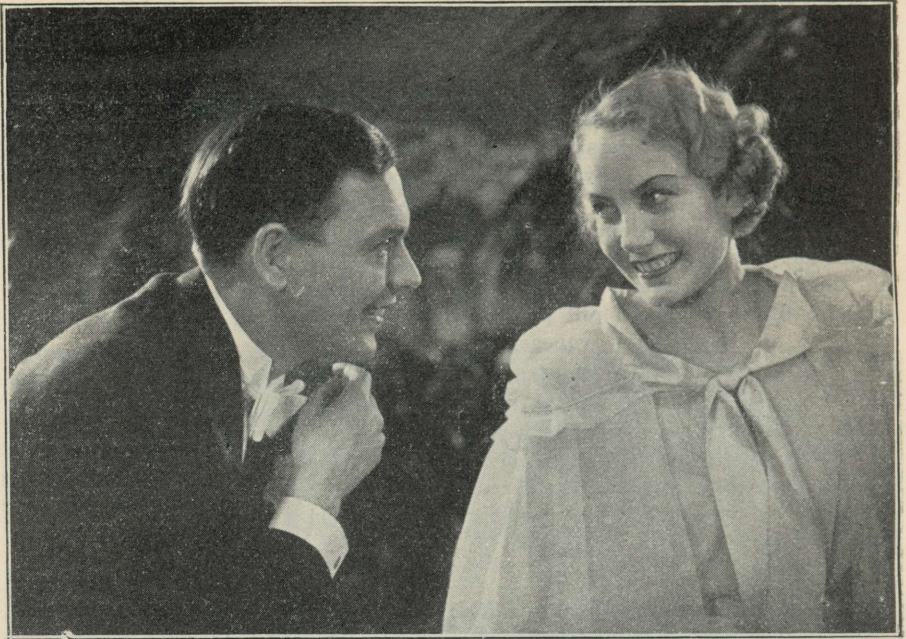
Neil päevil jääb rootsi filmil juba selja taha 25 aastat intensiivset tööd, edu ja võitused, paigalseismist ja tagurpidiminekut, pettumusi ja lootusi. See oli nimelt aastal 1907, kui Charles Magnusson asutas A/s. Svenska Biografteatern'i Kristianstad'is, millise linna nimi märgib järelmaailmale rootsi filmi algkodu. Juba samal aastal oli ühisuse halduses kinoteatreid paariskümmes linnas ja 1910. a. oli kavatsusel valmistada oma filme. Seda aastat võib nii siis pidada rootsi filmi sünniaastaks. Juba algul oli rootsi film 20 aastat oma ajast ees, kuna see startis otsekohe helifilmina (sic!). Filmide pildistamine kombineeriti nimelt fonograafia, mis võttis vastu laulu ja kõnelused, samal

ajal kui kaamera jälgis liigutusi; kuid see süsteem jäeti peatselt kõrvale, ega etendanud see ka mingit osa filmi hilisemas arengus — ja seda on siin mainitud ainult kurioosumina. — Kuid kes teab, kuhu see kurioosum oleks võinud välja viia, kui seda oleks jätkuvalt harrastatud — 20 aastat on pikk aeg, eriti veel filmitööstuses. Võib-olla Rootsi oleks olnud esikohal, kui helifilm algas oma revolutsioneerivat sissetungi maailmaturule? — Võib väita, et rootsi film algaski rahvusvaheliselt, kuna ühes esimestest filmidest „Önne kalossid“ vändati mõned stseenid Monte Carlos ja Ameerikas. Samast varajasest epohhist põlvneb ka see filmioopus, milles debüteeris Ivan Hedqvist, rootsi suurimaid nimesid teatri ja filmi alal. See teos sisaldas muuhulgas ka ühe vägivallastseeni — parimas ameerikalikus stiilis — kuid tsensuuri arvesse võttes, katkestati pilt pärast kirglikku suudlust, ja selle järele asetati tekst: — „Kaheminutiline vaheaeg“.

Kevadel 1911 kolis ettevõtja Kristianstad'ist Stokholmi, kus õnnistati sisse Rootsi esimene filmiateljee — ehk Lidingö filmitehas, nagu seda tol ajal nimetati, ja nüüd sai töö pärast esimeste aastate arglikke katsetusi sihikindlat hoogu. Samal ajal kinnitati rootsi filmiasjanduse juure ka need kolm meest, kes tulevikus omasid määratu tähtsuse filmikunstis ja kes viisid rootsi filmi hiilgavate võitudeni üle kogu maailma — režissöörid Viktor Sjöström, Mauritz Stiller ja fotograaf Julius Jaenzon (J. Julius).

Rootsi film: „Swedenhjelmid“
 Gösta Ekman'i ja Sigurd Wallén'iga. Näitejuht: Gustaf Molander

*Rootsi S. F. valmiv film: „Pulmareis“
Anne Marie Brunius'e ja Håkan Westergren'iga. Näitejuht: Gustaf Molander.*

Viktor Sjöström debüteeris Stilleri juhatusel „Mustades maskides“ — filmis, mis saavutas suure menu. Seda filmi müüdi ka välismaale, ja nii algas selle filmiga rootsi filmiekспорт. Aasta-aasta järele kasvas toodang üha tugevamaks, ja need sensatsioonifilmid, millele algul oli spetsialiseerunud, levisid laialdaselt üle kogu maailma. Väike valik toleaja filminimetustest võiks ehk huvi pakkuda; igatahes võib saada õige selge ettekujutuse sellelaadilisest draamatikast, mida siis harrastati: „Oda“, „Surma võitja“, „Tema isa roim“, „Tema naise minevik“, „Kättemaksja“ ja „Juudaseraha“. Õnneks jäeti juba esimestel sõja-aastatel see kerge tee kõrvale ja valiti uus rada, mis pidi rootsi filmi juhtima rahvusvahelisele kuulsusele: kõrgeväärtuslik, kunstipärane film, rajatud heale käsikirjale, sageli tähtsaid kirjandusteoseid aluseks võttes, režissöörideks Sjöström ja Stiller, ning Julius Jaenzon kaamera juures ja osades parimad lavajõud.

Seda uut epohhi võib jälgida tagasi kuni aastani 1912, kui Viktor Sjöström esimest korda tõmbas filmirežissöörina enesele üldsuse tähelepanu. Nii varakult juba, kui nimetatud aastal, lõi nimelt Sjöström sotsiaalse paatose ilmega „Ingeborg Holmi“ — filmi, mis teataval määral veel tänapäevalgi kõljab vaatamiseks. Kuid alles aastat 1916 tuleb pidada kõrgeväärtusliku, kunstipärase rootsi filmi maksvuselepääsu aastaks. Siis valmis nimelt esimene, tõelikult tähtis ja kunstilistest intentsioonidest kantud film „Terje Vigen“ — Hendrik Ibsen'i luuletise järgi, kus Viktor Sjöström teotses lavastajana ja

nimiosa näitlejana. Sellega olemegi jõudnud rootsi filmi kuldaega, sesse epohhi, mis on rikastanud Rootsit ja maailma nii mitme unustamatu meistriteosega ja milliseid nüüd peetakse rootsi filmi klassilisteks teosteks. Aasta hiljem valmis „Berg-Ejvind ja tema naine“ — haarav ja suurejooneline filmatiseering islandi kirjaniku Sigurd Johanson'i raskepärases draamast, mille samuti lavastas Sjöström, kusjuures tema oma naise, Etith Erastoff-Sjöström'iga näitles peaosil. Juba siin leiduvad need põhiomadused, mis edaspidi käisid kaasas rootsi väärtusliku filmitoodanguga: pildistamise hoolikus ja sentimentaalsuseta realism. Et nüüd enam polnud tegu õnneliku juhusega, vaid tõelikult oli jõutud mingi eminentses mõistes uue juure, näitab järgnev toodang.

See oli noil aastail, kui rootsi maailmakuulsa naiskirjaniku Selma Lagerlöf'i nime hakati nimetama ühenduses filmiga. Esimene film, mis valmistati tema teose järgi, oli „Tüdruk Stormyrtorpet'ist“, ning valmis see 1917. a. Sjöström'i juhatusel. See film saavutas valdava edu mitte ainult Rootsis, vaid kogu maailmas, kui suurepärase ja tähelepanuvääriv tõendis rootsi kõrgest talurikultuurist. Ka „Ingemaripojad“ (1918) ja „Karin Ingemarsdotter“ (samal aastal), mõlemad valmistatud Sjöström'i juhatusel, saavutasid suure menu. Kuskil poldud senini nähtud filmi, milles kultuurajaloolisele rekvisiidile oleks omistatud nii hoolikat ja tõsist stuudiumi. Seepärast omavadki need mõlemad filmid nii suure kultuurajaloolise väärtuse, et seda vaevalt võidakse ülehinnata.

Pärast Grillparzer'i kirjutatud „Klooster Sendomiris“ ja ühe rootsi naljamängu filmimist pöördus Sjöström 1920. a. jälle tagasi Selma Lagerlöf'i teoste juure ja valmistas selle filmi, mida võib pidada rootsi filmitoodangu absoluutseks tippsaavutiseks, nimelt „Körkarlen“ („Küüdimees“). See film oli lihtsalt film, ja selles oli rootsi filmil täiesti õnnestunud vabaneda teatri rippuvusest ja väljendusvahenditest. „Körkarlen“ oli igas suhtes tüse ja täiuslik töö ning seda võib alati pidada üheks julgemaks, tugevamaks ja kõige kunstipärasemalt inspireeritud filmiteosiks, mis on valminud maailma tummfilmi suures epohhis. Tuhandeid on liigutanud pisarateni ja vapustanud see sügavalt realistlik õpetus, mis enam kui ükski kuiv ja vaimuvaene karskusjutlus pani vaatajaid mõtlema

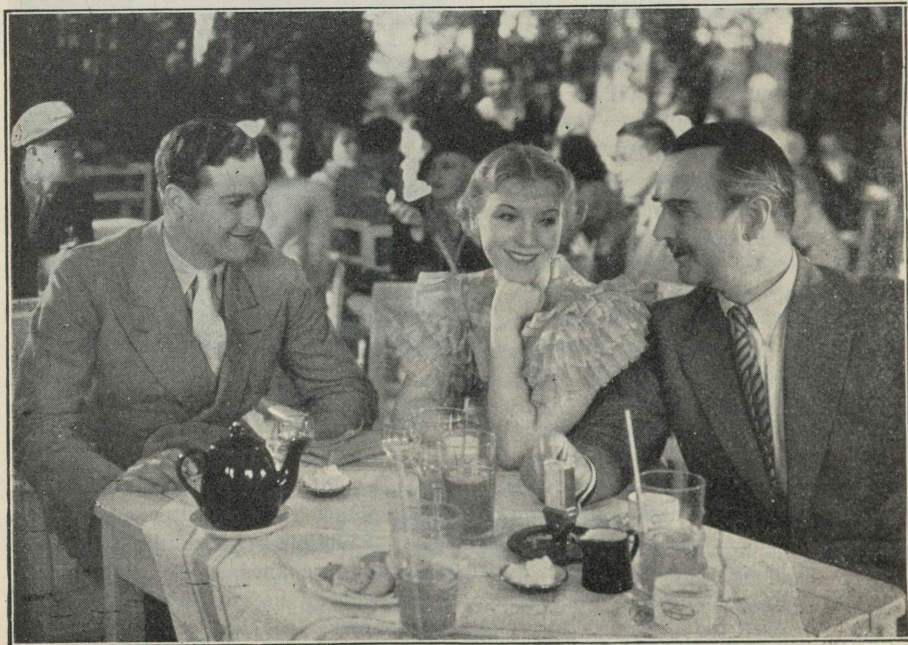
Rootsi S. F. valmiv film: „Vale lipu all“.
Bullen Berglund Hitler-maskis.

ja süvenema. Selle filmiga kindlustas Sjöström enesele rahvusvahelise kuulsuse ja tõusis maailma parimate režissööride esiritta. Nüüd hakkas temale sadama ka meelitavaid pakkumisi, ja paar aastat hiljem lahkuski Sjöström Rootsist ning reisid suurde filmimaasse läänes.

Viktor Sjöström'i kõrval töötas ka Mauritz Stiller, kuigi viimane algas paar aastat varem, ja nende nimesid ühendatakse meelsasti, kõneldes rootsi tummfilmi epohhist. Säärane kõrvutamine on siiski täiesti motiveerimatu, sest ainult aja ühtesattuvus kõrvutab neid, kuna meelelaadilt ja kalduvuselt olid nad teineteisest diametraalselt erinevad. Sjöström on sündinud luuletaja, kellel on psühholoogilist võimet analüüsida ja kujutada karakterit ning luua täiuslikku filmitest, sulatades eepilise laiusega ja jõuga võimsaks tervikuks kõik lühikestseenid.

Stiller sellevastu oli osav žurnalist, elav ja sädelev vestleja, kes meelsasti ja tihti kaldus teatud efektitaolusse — l'art pour l'art. Ta polnud psühholoog, kuid sellevastu vaimukas ja huvitav jutustaja, kelle seltsis pea kunagi polnud igav.

Juba tema esimesed filmid — rida kaunis tähtsusetuid, kuid teedrajavaid, — avaldasid selle vaimukuse hõngu, mis oli publikule midagi koguni uut. Kuid alles soomlase Linnankoski romaani „Laul tulipunasest lillest“ filmimisega sai Stiller definitiivselt tunnustatuks. See oli elav film, jutustatud põnevates,

Rootsi S. F. valmiv film: „Vale lipu all“
Allan Bohlin'i, Tutta Rolf'i ja Ernst Eklund'iga. Näitejuht: Gustaf Molander.

kiirelt vahelduvates stseenides, just nagu publik tahab näha sündmusi valgel linal, — film, mis tõmbab rahvast veel tänapäevalgi.

Ka Stiller märkas, et Selma Lagerlöf'i teostest võib ammutada palju, ja ta saavutaski suure edu, valmistades 1919. a. filmi „Härrens Arne varandus“. Aasta hiljem valmis „Erotikon“, esimene moodne rootsi filmikomöödia, sündmuskohaga Stokholmis, kuid selles filmis leidis siiski nii vähe rootsipärast ja stokholmlikku, et seda sündmustikult oleks võidud asetada millisesse metropoli tahes. See film kinnitas paremini kui ükski teine, et Stiller'i filmistiil oli rahvusvahelist laadi ja kaugelt erinev Sjöström'i sügava ja tõsise ilmeaga tõlgitsustest.

Pärast seda, kui 1922. a. oli valminud Selma Lagerlöf'i „Üks mõisalugu“, võis Stiller pärast pikki ja kulukaid ettevalmistusi publiku ette saata 1924. a. oma suurima ja viimase filmi „Gösta Berlingi saaga“, valmistatud Selma Lagerlöf'i samanimelise romaani järgi. See oligi filmiks, milles rootsi praegune maailmakuulus täht Greta Garbo näitles oma esimest osa. See oli film, mis oma rafineeritud pildikompositsiooniga ja režissööri sädelevast kunstimeelest toonitatud stseenidega paelus vaataja tähelepanu algusest lõpuni.

Selle filmiga lõpeb rootsi filmi hiilgeaeg, ja dekadansi ajajärk algab sissetungiga.

Svensk Filmindustri (Svenska Biografteatern'i järeltulija) ateljeed, mis asetsevad Råsunda's, Stokholmi lähedal, ehitati 1920. a. ja vastavad moodsa tehnika kõigile nõuetele. Filmilinna areaal on 60.000 kvm, kuhu on püstitatud kaks ateljeed 40×25 ja 30×18 meetrilise põhiplaaniga. Peale selle leidub üks neljakordne ehtis, mis ühendab mõlemaid ateljeesid ja sisaldab riietusruumid, õmblustöökojad jm., kolmekordse laboratooriumihoone ultramoodse varustusega, kontorihoone, väravavahi elamu, restorani, betoon-kasematid negatiiv-filmide säilitamiseks, puutöökoja, maalritööruumid jne.

Kõik need suured töötamisruumid oma tehnilise varustusega andis Svensk Filmindustri 1920. a. algul Sjöström'i ja Stiller'i kätte, kes võisid filmilinnas vabalt teotseda, ja ainult ülalpidamiskulud pidid nad katma. S. F. andis neile tarvitada ka ühingu kapitali. Sjöström ja Stiller võisid vabalt otsustada kõik: käsikirjad, kaastöölised ja näitlejad. Nüüd pidi siis ometi midagi suurt tulema? Ei! Pärast paari keskpärast filmi, kus välismaalastelegi anti mõned osad, läks Sjöström, nagu eespool tähendatud, üle Ameerikasse, ja varsti lahkus Stiller'gi Råsunda'st ja Rootsist.

Kuid mõtet rootsi filmi suurtoodangust ei lastud siiski langeda. Peeti pikki läbirääkimisi ühelt poolt Svensk Filmindustri ja teiselt poolt Saksa ja Prantsuse juhtivate filmittevõtete vahel, ja plaanitati koostööd, mille peakeskuseks oleks Pariis ja filmimiskohtadeks mitmed linnad Euroopas. Kontserni käsutluses oli 700—800 kino kogu Euroopas. Režissööradena esitati Sjöström'i, Stiller'it, Lubitsch'it ja Ingram'i. Kuid saksa firma Stinnes'i kokkuvarisemisega katkesid ka need kõrgeleulised kavatsused.

Sellal kui Svensk Filmindustri pidas neid läbirääkimisi teiste euroopa filmikontsernidega, langes toodang Rootsis tunduvalt, kuigi uusi produtsente oli tulnud juure. Kuid selle perioodi filmidele pole vaja kulutada palju sõnu. Mõni üksik neist tõusis ju küll üle teiste, nimelt „Karl XII“ — film John W. Brunius'e juhatusel ja rootsi suurima näitlejaga Gösta Ekmaniga peaosas, ning „Lipnik Stooli lood“, seegi Brunius'e lavastatud, *but the rest is silence*.

Rootsi S. F. valmiv film: „Walpurgi-öö“.

Vasakult: Ingrid Bergman, Viktor Sjöström ja näitejuht Gustav Edgren.

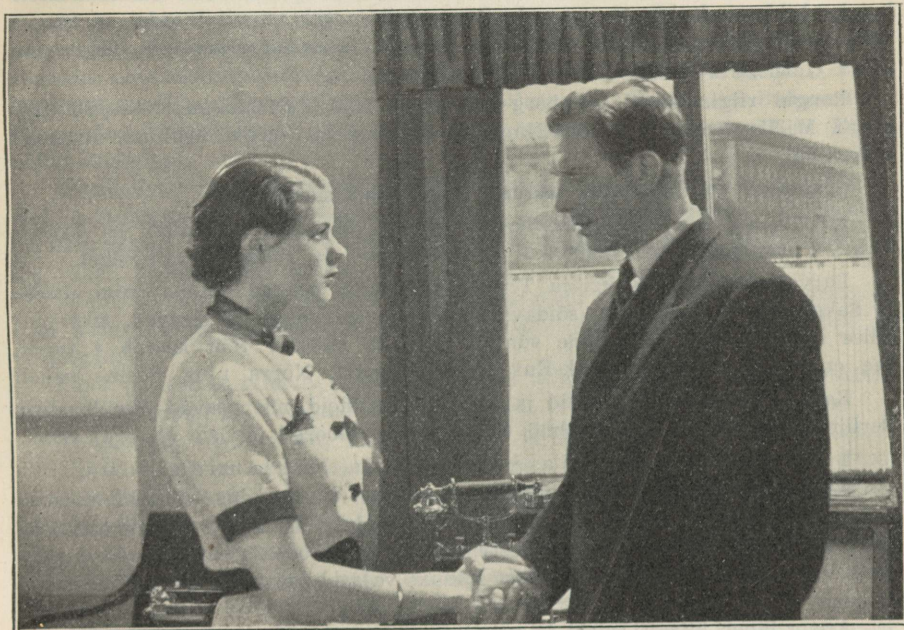
Sel ajal algas ka helifilmi revolutsioneeriv vallutus. Kogu maailmas tekkis patenditülisid, ja helifilmiaparaadid olid ääretult kallid. Kuid suurte pingutustega ja kuludega algas Räsunda filmilinnaski töö, esialgul saksa Tobis-Klangfilm-aparaatidega, hiljem rootsi Aga-Baltic omadega. Ja filmiga „Ütle see helides“ — meeleolukas kevadidüll Stokholmist — sai esimesest rootsi helifilmist teostunud tõsiasi. Publik ja arvustus võtsid filmi õige hästi vastu, ja see saavutas suure menu nii Rootsis kui ka kogu Euroopas.

1928. a. lahkus Charles Magnusson Svensk Filmindustri juhi kohalt ja temale järgnes praegune juhataja Olaf Andersson, kes väsimatu energia ja hoolega on juhtinud ühisuse läbi kriitiliste aastate ja kellel ka õnnestus luua majanduslikult ja kunstiliselt tasuvaid rahvusvahelisi sidemeid. Nii on näiteks mitmed rootsi suuremad helifilmid valmistatud veel mõnes teiseski Euroopa keeles, vastavate maade näitlejatega peaosades.

On ju enesestmõistetav, et muutunud olukord, mille helifilmi võidulepääs tekitas rahvusvahelisel filmiturul, on toonud enesega kaasa vajaduse, et kõikjal maailmas esijoones suundutakse valmistama filme oma maa publikule. Kuid kogemuste lisanedes on jälle hakatud valmistama filme, mida võib esitada kõigis mais, ja sellele teele on asunud ka Svensk Filmindustri. Näidetena nendest eksportfilmidest võiks nimetada „Üks öö“ — film mõnevõrra modifitseeritud vene montaaž-stiilis, „Mustad roosid“, „Värmlandlased“ — rootsi surematu,

kurbtõsine laulumäng ja „Meie, kes käime köögiuksest“ — film, millega Gustaf Molander tõendas, et ta on praegu rootsi osavamaid ja kultiveeritumaid filmi- (komöödia-) režissööre.

Hoolimata sellest seisakust, või õigemini tagasiminekest, mis on valitsenud rootsi filmitoodangus pärast selle hiilgeaega, on siiski õigustatud lootus paremale, edukamale ajajärgule. Uus režissööride ja fotograafide põlv on hakanud teotsema ja annab suuri lootusi. Peale Gustaf Molander'i, kes enam ei kuulu kõige nooremate liiki omal alal, võib nimetada veel Gustaf Edgren'i, Ivar Johansson'i ja Per-Axel Branner'i. Nemad suudavad kindlasti saavutada häid tulemusi, lähedases koostöös nii hea näitlejas-materjaliga kui Gösta Ekman, Karin Svanström, Lars Hanson, Sigurd Wallén, Edvin Adolphsson j. t., ning viia rootsi filmi sama kõrgele tasemele, nagu kohustavad selleks aurikkad mälestused.

Rootsi S. F. valmiv film: „Walpurgi-öö“
Lars Hanson'i ja Ingrid Bergman'iga.

XVI. Näpunäiteid Rootsis matkajaile.

Jootrahad. Rootsi hotellides maksetakse hotelli- ja restoraniteenijale, kes puutuvad otseselt kokku publikuga, jootraha, kui pole pandud maksma vastupidiseid määrusi. Üldine jootrahamäär on 10% söögi- ja 15% hotelli-arvest. Peale selle saab hotelliteener, kes toimetab kohale pakke, erilise tasu vastava, kohalikude ekspresseid tasumäära ulatuses.

Paljudes hotellides on maksev normaaltariif.

Välismaa raha võetakse vastu Stokholmi, Göteborg'i, Malmö ja teiste tähtsamate provintsilinnade hotellides ja restoranides päevakursi järele, samuti ka Tallinn-Stokholmi, Sassnitz-Trällebörg'i ja Kopenhagen-Malmö laevadel ning kõigil teistel välismaaga ühendust pidavil rootsi laevadel.

Võõrkeeled. Peaaegu kõigis hotellides, mis turistide peatuskohana tulevad arvesse, kõneleb teenijaskond saksa, inglise või prantsuse keelt, samuti ka rongides, Sassnitz-Trällebörg'i ja Kopenhagen-Malmö ning kõikidel välismaadega ühendust pidavil rootsi laevadel.

Raudteed. Nii riigi- kui ka eraraudteed Rootsis seisavad sisustusel kui ka liiklemiselt kõrgel tasemel. Suuremail ja tähtsamail liinidel on käigus päevastes rongides I, II ja III klassi vagunid ja restoranvagunid, öistes rongides I, II ja III klassi magamisvagunid.

Rongid riigiraudteel Göteborg-Stokholmi, Nässjö-Stokholmi, Nässjö-Falköping'i, Mjölby-Örebro ja Luleå-Narviki vahel kui ka mõnel eraliinil liiguvad elektrijõul.

Sõiduhind on mõõdukas, vagunid mugavasti sisustatud.

Parvlaevad. Rongparvlaevad peavad ühendust Sassnitsi ja Trällebörg'i, Kopenhageni ja Malmö kui ka Helsingör'i ja Hälsingborg'i vahel.

Parveühendust Sassnitsi ja Trällebörg'i vahel peavad Rootsi riigiraudtee ja Saksa riigiraudtee. Siin sõidavad Euroopa suurimad parvlaevad, 4000-tonnilise mahutusega. Liiklemine sünnib 2 korda päevas. Sõit kestab 4 tundi. See on parim ühendus Kesk-Euroopa ja Rootsi, Norra ning Soome vahel.

Rongid sisaldavad vaguneid ja magamisvaguneid, mis peavad otseühendust Berliini ja Hamburgi ning Malmö, Stokholmi, Göteborg'i ja Oslo (Norra) vahel.

Lennuk on meie aja ja tuleviku liiklemisabinõu.

Kiiremini kui ükski teine liiklemisvahend on õhuühendus võitnud üldsuse usalduse. 17 aastat tagasi polnud veel õhuühendust olemas, ja nüüd ulatuvad Euroopa lennuliinid 130.000 kilomeetrini ehk $\frac{1}{2}$ Euroopa raudteevõrgu pikkusest. Vahemaad, mis mõne aasta eest sõiduks vajasisid päevi, kaetakse nüüd mõne tunniga.

Areng läheb kiiresti edasi ja reisijate arv tõuseb üha kiiremalt. Lennukid lähevad suuremaks; algaastate kitsad kabiinid on asendatud ruumikate, mugavate matkajate-salongidega. Lennukist on saanud meie aja liiklemisvahend.

Rootsi lennuliinid on tuntud oma kindluse poolest. Neil sõidavad lennukid, mis tehniliselt varustuselt ja mugavuselt seisavad moodsa arengu tipul. Kindlad mootorid viivad lennukeid edasi osavate juhtide kontrolli all sama kindlasti kui iga teine liiklusvahend. Sõitude ajal annavad ilmasteate-jaamad raadio kaudu lendureile pidevalt juhiseid atmosfääri muudatusist, ning raadiopeilungi abil määratakse lennuuund ülelpool pilvi. Valgustusseadised tähistä

vad öisi teid, ja lennuväljakuid illumineeritakse maandudes tugevate helgiheitjatega ning maandumistuledega.

Aerotransport avas oma esimese lennuliini 2. juunil 1924. a. Stokholmi ja Helsingi vahel. Möödunud aastate jooksul on lennuühendused Rootsi ja välismaade vahel rohkesti laienenud, samuti ka iga-aastased sõiduperioodid. Aastaringi võidakse nüüd lennata rootsi-hollandi Skandinavian Air Express-liinil Malmöst üle Amsterdami Londonisse ja Pariisi 6½ tunniga. Suvisel poolaastal peetakse kaks ühendust päevas: üks hommiku- ja teine pealelõuna-ühendus; esimene neist vastavalt öise rongi ajale ja teine päevasele Malmö rongile ning Aerotranspordi Göteborg'i-liinile. Niisiis võib nüüd päeva ajal jõuda Stokholmist Londoni ja Pariisi. Mõlematel Scandinavian Air Express lennuliinidel sõidavad suured Fokker-lennukid, mis mahutavad 22 reisijat.

Suvel leidub ka Pariisist ühendus Rivieraga prantsuse lennuliinil. Üle Amsterdami võib lennata ka Hulli ja Liverpooli, Frankfurti, Milaanosse ja Brüsselisse. Brüsselisse ja Pariisi pääseb suvel ka prantsuse-belgia lennuliini kaudu.

Saksamaa linnadest peetakse aasta läbi lennuühendust Hamburgiga ja Berliiniga, ning suvel on isegi mitu ühendust päevas. Berliinist võib veel samal päeval jätkata lendu peaaegu kõigisse Saksamaa suurematesse linnadesse, ja suurema osa aastast peetakse lennuühendust Zürichi, Genfi, Müncheni, Viini, Varssavi ja Königsbergiga ning suvel ka Veneetsia, Rooma ja Budapestiga. Nii on ka võimalik Rootsi poole sõites ühe päevaga lennata Ateenist ja Istanbulist Malmösse.

Stokholmist Helsingisse võib lennata aprillikuust detsembrini. 15. oktoobrini korraldatakse lennuühendus Tallinna ja sealt Leningradi. Vahemaandumine toimub Turus kuni 15. novembrini. Reisu aeg Stockholm-Helsingi on 2½ tundi, Tallinna 3½ tundi.

Alates 20-ndast juunist kuni 20-nda augustini, võib lennata Aerotranspordiga Visby'sse ja Marienhamn'i, või teha sight-seeing-lende Skokloostri ja Gripsholm'i.

Õine postivedu toimub suvekuudel liinil Stockholm-Malmö ja Malmö-Hannover, kust samal ajal jätkatakse vedu Londoni, Pariisi, Berliini ja mujale.

Hollandist, Inglismaalt, Prantsusmaalt ja Saksamaalt suunduvad kaugesõiduliinid teistesse maailmajagudesse. Nende lennuühenduste kaudu jõuab reisija näit. Hollandi-Indiasse 9 päevaga, Malmöst üle Amsterdami ja Kapstadi 10 päevaga. See on ainult mõni üksik nendest liinidest, mis töötavad korrapäraselt. Kogu maailma ümbritseb lennuliinide võrk, mis iga aastaga tiheneb üha enam. Sellepärast võib juba nüüd õhupostisaadetisi, samuti ka õhupagasit saata peaaegu kõigisse maakera tähtsamatesse kohtadesse.

Reisi hoo aeg Rootsis. Parim aeg Rootsi-sõitudeks on suvel juunist septembrini. Talvespordihooaeg algab Lõuna- ja Kesk-Rootsis umbes jõulu ümber. Dalarne's, Jämtland'is ja provintsidest Botnia lahe ääres on parim aeg selleks jaanuarist märtsini. Lapimaal (Abisko's) on lumi kõige soodsam suusõiduks lihavõtte ajal, kaugemal põhja pool isegi veel hiljem.

Juhtnõõre automatkajale. Välismaa turistid, kes matkavad Rootsis kodumaalt kaasatoodud autodel, peaksid enne väljasõitu kodumaalt hankima endile lähemaid teateid sealsete autoklubide kaudu. Raamatut „Autol läbi Rootsi“, milles soovitatakse sõita oma autos, võib saada reisibüroodest.

Lõppsõna.

Käesolev koguteos, viies kirjastus „Varaki“ sarjast „Välisriigid“, on pühendatud Rootsile, maale, millega minevikus oleme riiklikult kaua olnud seotud ja mis eriti tähtis: nii, et sellest ajastust on meie rahva laiaades kihitides säilinud parimaid mälestusi, kui ühestki teisest võõraste-valitsusest meie kodumaal. Juba see ajalooline minevik kohustab meid suhtuma Rootsi maasse ja rahvasse erilise sümpaatiaga, nagu suhtuvad rootslasedki meie maasse ja rahvasse sõprustunnetega, millele langevad ühtlasi Rootsi muistse suuruse minevikuromantika soendavad kiired.

Meie kirjanduses ja ajakirjanduses on Eesti-Rootsi minevikulised vahekorrad juba ulatuslikumat valgustust leidnud, kuna neile küsimustele on pühendatud peamiselt ka „Eesti ja Rootsi“ album, mis ilmus 1929. a. T. M. Rootsi kuninga Gustaf V Tallinna külastamise puhul. Seega oli käesoleva koguteose toimetajal küllalt põhjust jätta Eesti-Rootsi suhtelised küsimused enamvähem kõrvale ja nihutada esirinda Rootsi sajandite-vanuse kultuuri oleviku kõrge taseme valgustamise tarve. Koguteose koostamisel on kaasa aidanud peamiselt rootslased ise, olles kandvamate artiklite autoriteks ja toetades toimetaja algatust kõigiti muulgi teel.

„Rootsi“ erineb kirjastus „Varaki“ „Välisriikide“ sarjas varem ilmunud „Tšehhoslovakkia“st, „Taanist“, „Lätist“ ja „Leedust“ mitte üksi suurema ulatusega, vaid ka selles, et kui viimased olid võimalikult populaarsed, on „Rootsi“ üksikutes artiklites, nagu rootsi kirjanduse ja keele, kunsti ja kunstitööstuse ning ajaloo ülevaadetes, paisutatud ulatuselt nõudmisteni, mis Tartu ülikoolis üliõpilastele nimetatud alade eksamil esitatakse. Ulatuslikumate artiklite tasakaalustamiseks on toimetaja püüdnud koguteose „Rootsi“ teisi kirjutisi hoida ülevaatliku populaarsuse piirides. Sellega ongi seletatav „Rootsi“ üksikute artiklite lähtekohaline erinevus.

Koguteose „Rootsi“ ilmunisele on mõjuvalt aidanud kaasa Rootsi Tallinna saadiku kohustetäitja, kirjandushuviline minister parun Anders Koskull, Svenska Trafikförbundet'i direktor kapten E. de Peyron, Tartu ülikooli rootsi keele ja kirjanduse professor ja Akadeemilise Eesti-Rootsi Ühingu esimees Per W. Wieselgren, kes kõik on teose väljaandmise mõtte teostamisel igati väsimatult abiks olnud. Neile võlgneb kirjastus ja toimetaja erilist tänu. Suurt tänu lahke kaastöö ja abi eest võlgname samuti kõigile koguteose „Rootsi“ kaastöölistele, eeskätt rootslastest kaastöölistele, nagu Tartu ülikooli kunstiajaloo professorile Sten Karling'ile, Rootsi haridusnõunikule Dr. Bror Jonzon'ile, mag. John Granlund'ile, näitejuht Gösta Ericsson'ile ja hra Olof Blomqvist'ile. Olgu tänatud needki kaasmaalased, kes üht-teistviisi on aidanud kaasa käesoleva koguteose väljaandmiseks: Eesti chargé d'affaires Stokholmis A. Haman, rootsikeelsete käsikirjade tõlkijana pr. Aino Ränk ning prof. Gustav Suits, mag. A. Vaga ja Eesti Rahva Muuseumi dir. F. Leinbock ja abidirektor G. Ränk, kellest viimased neli on tõlgete kontrollimisel nõuandvalt olnud abiks.

Raamatu piltide klišeed on valmistatud osalt Stokholmis, osalt Tallinnas.

Rootsi häälikute häälendamisel juhime lugeja tähelepanu käesolevas koguteoses prof. Per W. Wieselgren'i artiklist „Rootsi keel“ lhk. 96-le ja 97 lhk. esimesele lõikele.

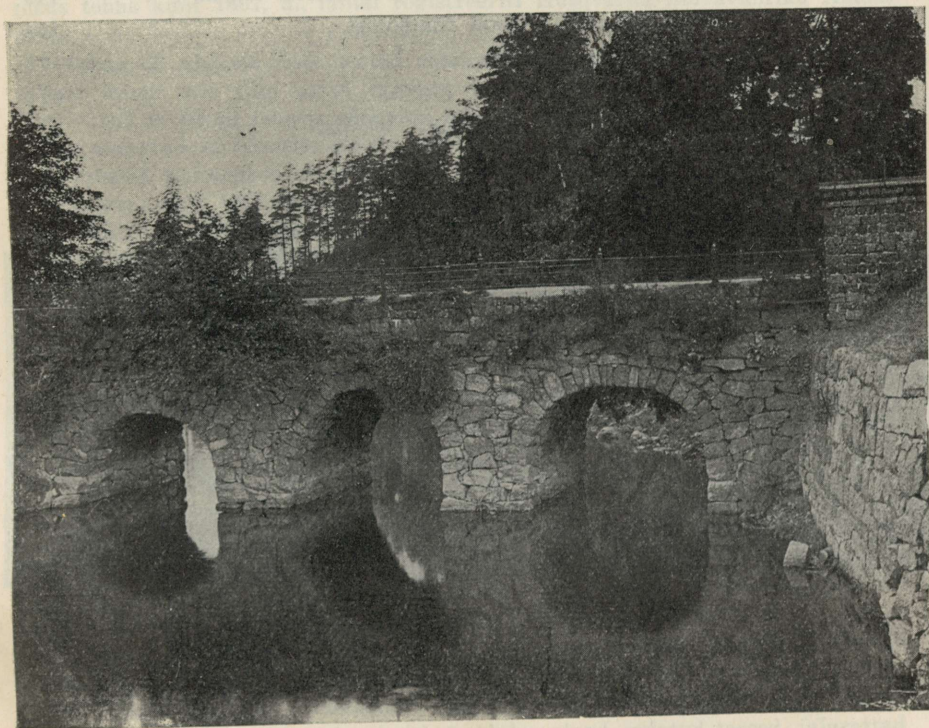
Kaanejoonistuse, milles on kasutatud Rootsi rahvuslippu, autoriks on kunstnik K. Luts.

Käesolevast koguteosest on valmistatud peale tavalise trüki 25-eksemplari-line eratrükk kriitpaberil. Eratrükk müügile ei tule.

Vügu see koguteos meid ligemale skandinaavia demokraatlikule kultuurile, sest õppides lähemalt tundma Rootsi sünteetilises arengus kujunenud vana kultuuri, ei jäta see viljeldamata meie kultuuri arengut käesoleval otsingulisel ja, loodame, kiirelt mööduval ajastul.

Tallinnas, 1. juulil 1935. a.

Bernhard Linde.

Vanaaegse silla idüll Rootsis.

Täiendavaid teatmeid Rootsi suurtööstuste kohta.

I. Husqvarna.

Husqvarna Sõjariistadevabriku Aktsiaseltsi eelkäijad ulatuvad kaugelt tagasi minevikku. A. 1689 pandi alus Husqvarna tehasele, nimelt siis, kui silmapaistev Erik Dahlberg, kes tol ajal oli maaülemaks Jönköping'is, mõjutas Karl XI-dat asutama puurimisseadeldise püssiraudade valmistamiseks Husqvarna jõe äärde. Algav tööstus edenes kiiresti, nii et Husqvarna peagi muutus tähtsaks relvatööstuse keskuseks.

Husqvarna käitis töötas riigi arvel kuni a. 1757, mil tehas läks ühe isiku omanduseks, jäädes selleks kuni a. 1820, missugusel aastal selle ostuteel omandasid Sture suguvõsa liikmed, kes moodustasid selleks osauhisuse. Sarnasena püsis tehas kuni 1867. a., millal registreeriti Husqvarna Relvavabriku Aktsiaselts.

Tehas oli alguses sisse seatud muskettpüssi raudade valmistamiseks, kuid hiljem mindi üle riigi arvel igasugu relvastuse valmistamisele. Ajajärgul 1689—1867 ei olnud tehaste töökavas midagi muud peale relvade, kuid a. 1867 uuesti asutatud Aktsiaselts seadis tehase sisse võimalikult ratsionaalselt, nagu seda lubasid tolaeagsed olud, ja juba esimesel aastal laiendas selts töökodasid ja muretses uusi masinaid ning tegi peagi algust õmblusmasinate tootmisega. Need esimesed õmblusmasinad aga ei suutnud enesele võita elavamalt poolehoidu tarvitajaskonnas.

Mõningail põhjusil oli tarvilik Aktsiaseltsi ümberkorraldamine a. 1867. See aasta sai pöördeastaks Aktsiaseltsi ajaloos, sest otsekohe pärast ümberkorraldamist algas suurejooneline arenemine, mis tõstis tehase neist võrdlemisi tagasihoidlikest oludest esirinnas sammuvate suurtööstuste hulka Rootsis, kus ta praegugi asub.

Aktsiaseltsi põhikapital on praegusel ajal Kr. 12.000.000.— ja tagavarakapital moodustab poole sellest summast.

Aktsiaseltsi kaubamärk, milleks on täht „H“ koos kroonikandva maakera kujutisega, on üldtuntud mitte ainult Rootsis, vaid ka kõikjal maailmas, ja selle asjaolu põhjust tuleb kõigepealt otsida tehase ausameelses püüdes sammu pidada tehnika arenguga artiklite konstruktsioonide suhtes, seista võistlejatega vähemalt ühel tasemel ja tehase püüdes saata turule ainult esmajärgulist kaupa; ka müügipolitikas püüab tehas ikka esirinnas sammuda.

Rootsis on Aktsiaseltsil juba ammust ajast hulk ladusid. Norras ja Soomes on Aktsiaseltsil oma osakonnad ja mujal välismaal töötavad vähemalt 150 esindajat tehase toodangu levitamise alal. Tehase üldtoodangut võib jagada 5 suurde rühma, nimelt: laskeriistad, õmblusmasinad, valatud teosed, jalgrattad ja mootorrattad.

II. ASEA.

(Allmänna Svenska Elektriska Aktiebolaget), Västerås, Rootsi.

Üldine Rootsi Elektri Aktsiaselts, ehk nagu ühisust praegu nimetatakse Asea, on üks suuremaid tööstusettevõtteid ja vanim elektrimasinate ning -aparaatide valmistaja Rootsis.

Asea asutati 1883. a. algul kavatsustega ekspuataeerida neid tähtsaid leiutisi elektrotehnilisel alal, mis olid hiljuti tehtud. Toodang oli algul õige väheldane, kui ka võtta arvesse neid olusid, mis valitsesid tol ajal.

Praegu on aga ühisus suurim elektri-ettevõte Põhja-Euroopas, omades elektritehaseid Västerås'is ja Ludvika's, auruturbiinitehaseid Finspong'is ja kaablitehase Stokholmis. Ühisus omab lisaks veel Stokholmis kaunis laialdase tehase, kus valmistatakse hammasrattamootoreid, pretsisiooni hammasrattaid, kraane ja elektrilifte. Edasi on ühisusel oma terasetööstus Surahammar'is — vanimaid ja moodsamaid rauatehaseid Rootsis, ja lõpeks oma paberitööstus Sörstafors'is.

Elektrimootorite ja -generaatorite, stardiaparaatide, instrumendi tahvlite jms. valmistamise töökojad asuvad Västerås'is. Seal valmistatakse igasuguseid elektrimootoreid, väikesest jalgrattageneraatorist kuni suurimateni maailmas. Vähemaid masinaid kuni umb. 300 hobusejõuni valmistatakse Mimer-tehase juures, mis on moodsamaid oma ala tehaseid Euroopas.

Suuri generaatoreid, mille poolest Asea on tuntud üle maailma, ehitatakse Emaustehases Västerås'is. Transformaatoreid ja kõrgepingeaparaate ning elavhõbe-õgvendajaid valmistatakse Ludvika's. Siin leidub ka kõrgepinge- ja otseühenduselaboratoorium, mis kuulub maailma suurimate hulka.

Tehaseid omab Asea osalt veel Walthamotow'is, Inglismaal ja Oslos, Norras.

Kõige enam tuntud näib Asea praegu olevat oma suurte generaatorite poolest, ja sellega ühenduses võiks mainida, et see firma on mitmel korral saavutanud maailmarekordi masinate suuruse suhtes. Transformaatorite valmistamine, mis nagu kõik teisedki tooted baseeruvad kõige põhjalikumatel teaduslikel uurimisel, on ka saavutanud kõrge arengutaseme ja Aseal on õnnestunud kindlustada enesele tellimisi väga tähtsate transformaatorite alal kõigist maailma osadest. Teine ala, millele Asea ka on spetsialiseerunud, on jõujaamade automaatiseerimine, kaugekontroll, kaugusemõõtmine ja t. sarnased aparaadid.

Asea on viimaste aastate jooksul tundnud huvi ka raudteede elektrifitseerimise ala vastu ja omab sealgi juhtiva koha. Tõenduseks sellele võib nimetada, et ühisus on ainult rootsi raudteede tootnud umb. 300 elektri-vedurit — ühefaasilise voolu jaoks, ja on valmistanud ka välismaade mitmele suuremale raudteele mitte ainult vedureid jne., vaid ka aparaate jne., elavhõbedaõgvendajaid ja kaugemõõtmise- ning kaugemanõvreeimisaparaate. Diisel-elektrimootorvankreid on Asea ehitanud juba palju aastaid, ja ühisus oli üks esimesi, kes tegi algust sedalaadi jõuvankritega.

Eriosakonnad firmas töötavad aparaatide juures, mis nõuavad erilist tähelepanu, nagu rauatehaste, kaevanduste jne. elektrifitseerimine, samuti ka paberitööstuste, tekstiiltehaste, trükikodade ja m. s. elektrifitseerimine.

Asea müügiorganisatsioon omab laialdasi harusid ja haarab kõiki maailmasi. Välismail esindavad ühisust umb. 20 sõsarühisust ja 30 muud esindajat.

Asea aktsiakapital on 75 miljonit Rootsi krooni, mille juure kuulub veel 10 miljonit krooni fondidena.

III. Aktsiaselts Arvika-tehased.

Arvika-tehaste peavabrikud asuvad Arvika linnas, mitte kaugel raudteejaamast, Stokholm-Oslo raudtee pealiini ääres ja Säffle kanali põhjapoolses otsas.

Säffle kanal on Vänerjärve ja Götakanali kaudu otseses ühenduses Põhja- ja Läänemerega, mistõttu vabrikute asukoha liiklemisolud on head, nii veekui ka raudteed mööda.

40 a. tagasi asutati siia väheldane heina- ja vilja-niidumasinate tehas. Tol ajal ei leidunud kogu Loode-Euroopas ainustki nimetamisväärse tähtsusega niidumasinate eritehast, vaid oldi harjunud vana kombe järele Rootsis, nagu enamikus teistes Euroopa maadeski, oma tarvidust rahuldama nende masinate sisseveoga Ameerikast.

Põllumehed üldiselt on vanameelsed, ja ka rootsi maameeste kohta on see reegel maksev. Uut toodangut koheldi sellepärast alguses teatud tagasihoidlikkusega, ja alles mõneaastase energilise töötamise järele läks korda Arvika-tehastel jääd murda ja võita sisemaal oma toodangule kindlat turgu.

Rootsi põllumehed hakkasid ikka rohkem ja rohkem aru saama, et ka kodumaal võib ehitada ja toota sama häid masinaid nagu välismaal ja et kodumaa tehastel rootsi raua ja terase näol oli kasutada eriti kohane materjal põllutöomasinate tootmiseks. Usaldus kodumaiste masinate vastu kasvas kiiresti ja sellega ühes ka tehaste läbikäik, ja rootsi heina- ning vilja-niidumasinatele on praegu niivõrd valdav seisukoht omamaal, et juba mõni aasta enne maailmasõda masinate sissevedu langes tähtsusetu suuruseni.

Samal ajal Arvika-tehastel õnnestus võita oma toodangule head turgu ka välismaal, ja nüüd veetakse Arvika masinaid välja suurel hulgal mitte ainult kõigisse Euroopa maadesse, vaid ka Lõuna-Aafrikasse, Austraaliasse ja Lõuna-Ameerikasse, kus nad edukalt võistlevad maailma kõige kuulsamate toodangutega.

Viimastel aastatel on tehastes teostatud kõige laialdasemaid uuendusi töötamisviisides. Silmapaistvate eriteadlaste kaastegevusel on välja töötatud uued konstruktsioonid ja samal ajal on tootmisviise ratsionaliseeritud ja kohandatud moodsa massilise tootmise nõuetele, kusjuures suurimat tähelepanu pööratakse sellele, et kõik üksikosaad saaksid täpselt võrdsed ja sama vormilised ning sama kõrge headusega.

Tehastel on olemas oma valukojad niihästi harilike raudtoodete (hallraud) kui ka eritoodete (adutseeritud), n.n. taotava valuraua jaoks. Valukodade tootmisvõime on umbes 6000 tonni harilikku rauda ja 3500 tonni (adutseeritud) erirauda aastas.

Kõik vormimine sünnib automaatselt pressitud õhu abil käivate vormimismasinatega. Valukodade juure kuuluvad hästi varustatud keemia- ja mehaanika-laboratooriumid, kus kõige hoolsamini proovitakse ja kontrollitakse niihästi valamisele tulevad toorained kui ka valamisel tulevad valmistooted.

Peale selle tehaste kõik osakonnad on varustatud igasuguste moodsate ja tõhusate tehniliste vahenditega tootmissaaduste pidevaks kontrollimiseks tootmisprotsessi ajal.

Kõiki valmismasinaid, enne tehastest väljalaskmist, proovitakse põhjalikult täie koormatuse juures vilunud kontrollijate valvel, sellega on siis täielikult tagatud, et ainult esmajärgulised tooted turule pääsevad.

Arvika-tehased toodavad ise oma leht-terase ja latt-terase. Need viimased valmistatakse hoolikalt selleks erilisel proovitud eriterase sordist, mis omab erakordse kõvaduse ja vastupidavuse.

Leht-terase osakonna toodang on 24.000 lehte päevas, ning leht-terase karastamine ja roosteavaks tegemine toimub pideva protsessi näol õlikütte eriahjudes, mis on varustatud automaatsete kontrollseadeldistega karastus- ja roosteavaks tegemise temperatuuride täpselt saavutamiseks.

Arvika-tehased rahuldavad ise oma tarviduse rehapiides, milleks kasutatakse eriti moodsaid ja töödsäästvaid automaatseid erimasinaid.

Tehased käivad elektrijõul, mida saadakse Arvika lähedal asuvalt koselt, mille eksplaateerijaks on tehaste juure kuuluv aktsiaselts.

IV. SKF — Rootsi suurtööstus.

Moodne kuullaagritööstus on üldiselt väga noor. 1860. aastail võeti küll esimene patent kuullaagri konstruktsioonile, kuid üldisele tarvitusele pääses kuullaagriprintsip alles jalgrattatööstuse arenemisaastail, s. t. 1890. aastal.

Professor Stribecki poolt mingi saksa firma ülesandel konstrueeritud esimesele kinnisele kuullaagritele, mis 1898. aastal ilmus turule, võib vaadata kui praeguse kuullaagritööstuse eelkäijale. Kui rootslane Sven Wingquist 1906. aastal hakkas töötama oma kuullaagrikonstruktsioonide kallal, oli juba olemas silmapaistev kuullaagritööstus, eriti Saksamaal, Inglismaal ja Ameerikas. Winquisti suur leiutis oli teatavasti isereguleeriv, kaherealine kuullaager, mis oli suuremal määral kui ükski teine tüüp suuteline asetuma telje viltuseisu.

Leidur oli juhtiva insenerina tegev rootsi suurimas tekstiiltööstuses. Sellal leidis ta, et tol korral tarvitusel olevad kuullaagerkonstruktsioonid evidid teatavaid puudusi, muuseas selle, et nad ei asetunud tiirleva võlli, eriti transmissioonvõlli viltuasendisse. Mitmekordsete arvestuste ja katsete järele õnnestus tal lõpuks konstrueerida isereguleeriv, kaherealine kuullaager. Sel laagril oli võime suuremal määral kui ükski teine tüüp asetuda võllide viltusuunas.

Uus laager vastas just tööstuse nõudeile ja nüüd järgnes arenemisjärk, mida võib nimetada eriti tähelepanuväärseks. Järgmisel, tähendab 1908. aastal suurendati aktsiakapitali 600.000 kroonini, 1908. aastal 1.100.000 kroonini ja ühtlasi ehitati uus neljakordne vabrikuhoone. Järgneval aastal suurendati aktsiakapitali 2 miljoni kroonini ja Göteborg'i vabrikut laiendati uuesti, nii et 1910. aasta lõpul võisid selles tööd leida juba 500 töölit.

Et aga järiest suurenevat nõudmist SKF laagrite järele kiiremini rahuldada, oli tarvis asutada suuremail tööstusmail kuullaagritehaseid, ja juba 1911. aastal, ühel ajal Göteborg'i vabriku uue juureehitusega, ehitati vabrik Luton'is, Inglismaal. 1914. aastal võeti üle SKF-Norma vabrik Cannstatt'is, ja järgmisel aastal asutati tehas Hartford'is, Ameerika Ühendriiges.

Sellise tugeva ekspansiooni tõttu suurenes muidugi ka järjest nõudmine terase järele ja lõpuks leiti tarviliku olevat asutada oma mäekaevandusi ja terasetööstusi, osalt selleks, et rahuldada omaenese nõudeid, osalt selleks, et võimaldada vajalikku kontrolli materjali, selle koostamise ja tootmise üle. Valik langes oma ärtsi poolest tuntud Hofors'i terasetööstusele, milline omandati 1916. aastal ostu teel. Et rahuldada vajadust valuraua järele, omandati samal ajal Grönqvist'i Mechaniska Verkstad Katrinholm'is.

SKF-le kuulub praegu 11 vabrikut, millest 3 asuvad Rootsis, 2 Saksamaal, 1 Inglismaal, 1 Tschehhoslovakkias ja 2 Ameerikas. Nende vabrikute üldtoodang on 200.000 laagrit päevas, 60 miljonit aastas. Normaalses oludes töötas kontsernis 20.000—25.000 töölit. Aktsiaseltsi tooteid müüvad 41 filiaali sama paljudes maades ja suur hulk kontserniga otseses ühenduses olevaid agente ning enam kui 10.000 jällemüüjat kõigis mais. Aktsiaseltsi oma müügikohti on 181 üle kogu maailma.

Aktsiaseltsi põhikapital oli 1907. a. 110.000 kr., kuid 1929. a. juba 130.000.000 kr.

SKF-i eriline seisukoht on tingitud tema toodete headest omadustest, kusjuures suurt rõhku on pandud materjali headusele ja tootmisele, kui ka sellest, et SKF on oma võrdlemisi lühikese kestvuse ajal suutnud organiseerida laiaulatuslikku müüki, kusjuures väljakoolitatud SKF-i insenerid töötavad laagriprobleemide lahendamise kallal mitmesugustel aladel. Oma kaevandustes toodab firma ärtsi, mida peetakse parimaks maailmas, oma metsades põletatakse puusütt, mis on ikka veel asendamatu laagriterase tootmise juures, ning oma laboratooriumides ja kontrollpunktides peetakse teravat kontrolli, et niihästi teras kui ka valmis laagrid täidaksid suurimaid nõudmisi, milleta SKF laagrid ei oleks iialgi saavutanud oma ülemaailmlikku kuulsust.

V. Brukskoncernen A.-B. Fagersta.

Tehaste-kontsern koosneb järgmistest raua- ja terasetehastest: Fagersta — Kloster — Forsbacka — Dannemora — Horndal.

Tootmisala: Lancashire'i- ja Valloni raud; kuumalt valtsitud ja taotud puusöeteras, puhas söeteras ja metallide kvaliteetsulatised kõiksuguses koostises ja väljatöötluses; roostevaba teras; mäepuurimisteras; külmalt valtsitud lintteras; kuumalt valtsitud ja tõmmatud jätkudeta (šveisimata) terastorud; tõmmatud traat: terastrossid; saelehed; masinate lõiketerad; pressimis- ja rammimisapakud; kõvametall „SECO“ lõiketera terase näol, tõmbesiivid (kettad) „VIVAX“, liivapuhumisulised „PANSAR“ j.n.e.

Tööliste arv umbes 4000.

A s u k o h t.

Brukskoncernen (Tehaste-kontsern) on Aktsia Seltsi Fagersta tehaste müügi-organisatsioon. Fagersta tehased A.-S. on suurim Rootsi raua- ja terasevabrikute ühing, millesse kuuluvad tuntud: Fagerstaverken asukohaga Fagersta's, Klosterverken asukohaga Långshyttan'is ja Stjärnsund'is, Forsbackaverken asukohaga Forsbacka's, Dannemoraverken asukohaga Österby's, Gimo's, Leufsta's, Tobo's ja Carlholm'is, ning Horndal'sverken asukohaga Horndal'is ja Näs'is.

Kõik need tehased asuvad Kesk-Rootsi raudteepiirkonnas. Fagersta on peavabrik ja kogu kontserni valitsemiskeskkoht ja saaduste müügikoht. Kõik vabrikud asuvad Stokholmist kui keskpunktist 160 klm-ise raadiusega tõmmatud ringis. Sõit raudteel Stokholmist kuni Fagersta'ni kestab ainult 3 tundi.

Lühike ajalugu. Kesk-Rootsi rauapiirkonnas Rergslagen'is asuvad praegu suured rauatehased. Nende suuremõduliselt tootvate tehaste eelkäijaid leiame seal juba a. 1400. Rootsi selles osas leidis puhast rauamaaki küllaldaselt määralt ja kergesti kättesaadaval kujul. Suured metsad pakkusid küllaldaselt põletismaterjali rauamaagi sulatamiseks ja seepärast tekkisid kaevanduste ümber väikesed tehased ja sepikojad, kuna ojad ja jõed andsid ajujõudu lõotsade ning sepavasarate käimapanekuks. Nende tehaste edaspidine areng läks loomulikku rada: väiksem ja nõrgem pidi langema suurema ja tugevama ees. Viie suure ja rahvusvaheliselt tuntud raua- ja terasevabriku liitumisega a.a. 1927—1929 lõppes see arengu esimene järk. Need viis tehist moodustavad nüüd üheainsa tootmisühiku, nimetuse all „Brukskoncernen“ (tehaste-kontsern).

Ühinemise põhjuseks oli tahe vähendada müügi- ja valitsemiskulusid, ühiselt lahendada tehnilisi küsimusi ja tehnilisi saavutisi tootlusprotsessis ära kasutada laialdasemal määralt. Kuna enne ühinemist igal tehasel olid oma kvaliteet- ja märkkaubad, millistega tarvitaajaskond oli harjunud, siis ka pärast ühinemist kontsern saadab kaupa turule nii, et iga üksik tarvitaaja võib end rahuldada selle kvaliteet- ja märkkaubaga, millega ta on harjunud, olgugi et praegusaja tehnika seisukohast mitmesuguste kõrgekvaliteediliste ühteliiki kaubasortide vahel vaevalt saab teha vahet. Sellega siis tehnilise uurimistöö, müügikorralduse j.n.e. suhtes need viis tehist moodustavad ühe ühiku, kusjuures igal tehasel on teatud iseseisvus tootmise alal, eriti, mis puutub temale kuuluva kõrgekvaliteedilise eriterase sortide müügile saatmisesse.

VI. Optimus.

„Optimus“i nimi tohiks olla tuntud Eestis paljudele ja — praktilisest küljest vaadatuna — ei tohiks petrooleum-keetja „Optimus“ puududa üheski kodus, kus rõhku pannakse kiirelt ja vähese kuluga keetmisele ning praadimisele. Petrooleumkeetjad on asendamatud maal, eriti seal, kus põletismaterjali napilt saadaval.

Suuremale hulgale tohiks teada olla, et petrooleum-keetja on pärit Rootsis, kus ta leiutati 19. sajandi lõpul. Aktsia Selts Optimus, kelle vabrikud praegu asuvad Upplands-Visby's, Stokholmi läheduses, on maailmaturul hästi tuntud juba 35 aastat. Firma asutati a. 1898 Stokholmis umbes 50 töölisega. Aastal 1907 selgus, et nõudmine Akts. Seltsi toodangute järgi oli niivõrd kasvanud, et tarvis oli vabrikut laiendada, ja selle tagajärjel tekkisidki uued moodsad vabrikud Upplands-Visby's. Üheaegselt vabriku laienemisega suurenes ka Aktsia Selts ja tööliste arv on praegu umbes 400. Aktsia Seltsi põhikapital on Kr. 3.000.000.—.

Haruldane täpsus väljatöötuses ja kõrge kvaliteet on asjaolud, mis Optimuse tooteile on kindlustanud suurema nõudmise (populaarsuse) tarvitajaskonnas, kui seda on ühelgi teisel seda liiki tootel. Petrooleum-keetja Optimus'i juures on tarvitusele võetud kõik need paremused ja uuendused, mis paljude aastate jooksul petrooleum-keetjate asjatundjate poolt on välja töötatud sellel alal, ja sellega petrooleum-keetja „Optimus“ on saavutanud tehniliselt täiuslikkuse tipu. Vaatamata sellele on A.-S. „Optimus“el võimalik saata turule mõõduka hinnaga oma tooteid, sest hästi organiseeritud hulgi-tootmine võimaldab tootmiskulusid iga üksiku toote kohta tunduvalt alla suruda. Tootmiseks tarvitatakse kõige moodsamaid masinaid ja täpsemaid tööriistu, ning üldiste kulude vähendamise otstarbel toodang ise on äärmise võimaluseni standarditud ja spetsialiseeritud (erialastatud). Petrooleum-keetja „Optimus“ põleb hariliku hea (priima) petrooleumiga, tekitades läbipaistvat sinakat suitsuta leeki, mille kuumus küünib 2.000° C. Silmas pidades, et ühes tunnis ei kulu rohkem kui $\frac{1}{5}$ liitrit petrooleumi ja et 1 liitri vee keemaaajamine nõuab 3 min., võime järeldada, missugust suurt raha ja aja kokkuhoidu võimaldab meile sarnane aparaat. Üheks suureks petrooleum-keetja „Optimus“i paremuseks on veel see asjaolu, et kõlbmatuks muutunud põletid (pead) võib kergesti asendada uutega. Et aga üks põleti kestab mitu aastat, siis ei tee see vahetamine suurt lisakulu.

Peale harilikkude petrooleum-keetjate valmistab A.-S. „Optimus“ keedukoldeid ühe- ja kahekordse leegiga ja isepuhastusega, reguleeritava ja kinnikäänatava põletiga, jootmislampe, jootmiskolbe, igat liiki soojusaparaate. Vabriku toodangust on veel mainimisväärt viimasel ajal turule lastud juhitava tilaga õlitamiskann L u b r e x ja reisikeetjad, mis eriti kohased väljasõitudeks vabasse loodusesse ja mis on väga otstarbekohased isikuile, kes töötavad eemal kodust või merel.

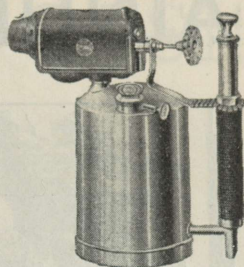
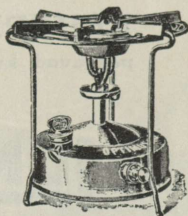
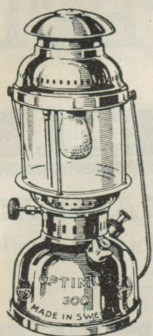
Peale selle valmistatakse veel tugevvalguslampe ja laualampe, mis oma suure valgusetugevuse ja vähese põletismaterjali tarvitamise tõttu on end kiirelt läbi löönud.

Viimasel ajal Akts. Selts on hakanud valmistama ka kramplukke (ripplukke) mitmesuguses väljavalikus, eriti tugevaid ja usaldusväärseid.

Aktsia Selts „Optimus“e peaesindajaks Eestis on härra Gunnar de Verdier Tallinnas (Jaama tän. 8, krt. 8, tel. 314-65), kellelt igal ajal ja igas asjas võib saada lähemaid selgitusi ja kirjeldusi.

Mis sageli tarvitatakse, väärib erilist tähelepanu, seepärast valige

OPTIMUS

Iga algupärane Optimus toode kannab seda ärimärki. Lükake tagasi kaubad ilma selle märgita. Igas suuremas rauakaupl. müügil.

HÖGANÄS

TULEKINDLAD TELLISKIVID
GLASUURIGA SAVITORUD
PÕRANDA KLINKRID

HÖGANÄS BILLES HOLMS A.-B.

HÖGANÄS, ROOTSI.

PEAESINDAJA EESTIS:

F^{MA} A. & P. MIETENS

TALLINN

AINULT KVALITEET

MUNKTELL'S

REHEPEKSUMASINAD

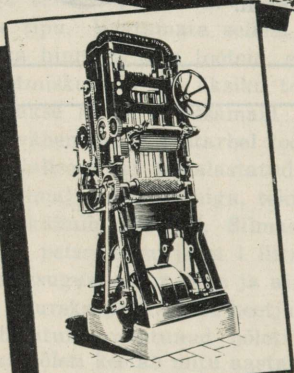
peksavad kuni 5000 kg vilja tunnis.

MUNKTELL'S

LINT-TRAKTORID

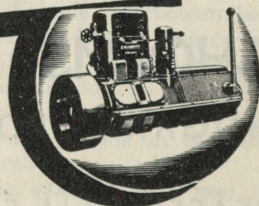
on kergelt töötavad, ökonoomsed, vastupidavad.

BOLINDER'S

SAAGIMISMASINAD

on suure töötamisvõimega.

BOLINDER'S

KERGEKAALULISED
TOORÕLI-MOOTORID

on tarvitamises lihtsad, usaldatavad, ökonoomsed.

ESINDAJA:

E. T. K. — TALLINNAS.

Aktiebolaget Bolinder-Munktell

Eskilstuna, Rootsi.

LENNAKE ROOTSI!

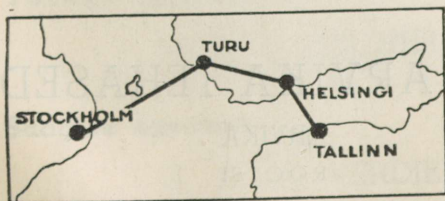

Igapäevane lend 3-mootorlise lennukiga.

Pooletunniline lend üle Soome lahe viib Teid vanast maalilisest Tallinnast Põhjamaade valgesse linna Helsingisse, mille moodsaid ehitisi linnulennult huvitav vaadelda. Edasi läheb lend üle Lõuna-Soome metsade ja järvede, ning ühe tunni pärast on maandumine Åbrosse. Teie ületate looduslikult ilusa Soome saarestiku, möödute esimesest Rootsi saarest, ja juba ilmuvad silmapiirile rohelistesse uppuvad Stokholmi suvilad. Kolmveerandtunnilise lennu järele Tallinnast maandub lennuk Stokholmis.

Oivaline on kuumal suvepäeval lennata kõrgel jahedas õhus ehk külmal ajal soojas salongis mugavalt tugitoolilt nautida vahelduvat maastikku. Teie hoiate kokku aega ja ei tunne reisiväsimust.

Lend Tallinnast—Stokholmi maksab Ekr. 110.— Edasi-tagasi piletilt 20% hinnalandust.

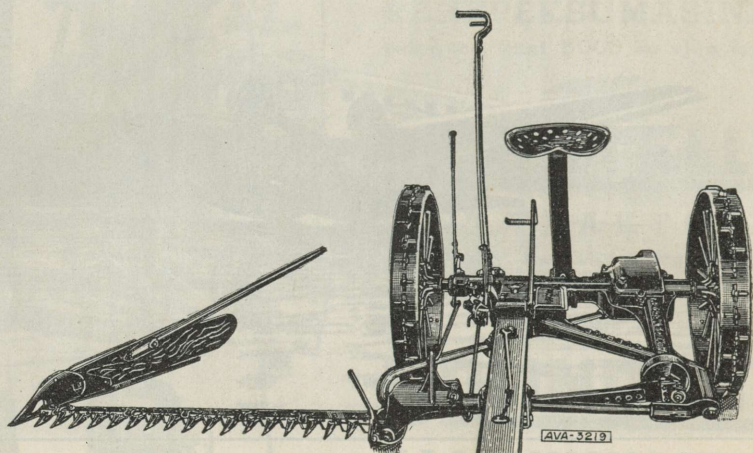
Pileteid ja lähemaid teateid saab
Aerotranspordi esindajalt

Carl F. Gahlnbäck

Vana Viru 11.

ROOTSI PÖLLUTÖÖMASINAD,

mis on saavutanud rahvusvahelise
tunnustuse ja usalduse.

Heinaniidumasinad keskmäärimisega ja tolmukindla sisseehitatud, õlis töötava spiraalhammasvahetusega.

Viljaniidumasinad rehade automaatse täppisreguleerimisega, terasplatvormiga ja sisseehitatud, õlis töötavate vaheldustega.

Reaskülvimasinad mootorvaltisi kiiruse reguleerimisega (24 eri kiirust).

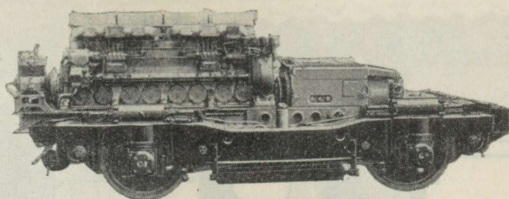
Hobusrehad rehakammi automaatse kinnitusega töötamisasendis.

Leht-teras ja latt-teras kõrgemat sorti kõikide käigusolevate masinate tüüpide tarvis.

A.-S. ARVIKA TEHASED

ARVIKA
ROOTSI

DIESEL- ELEKTRI JÕUVANKRID JA LOKOMOTIIVID,

nii käsitsi- kui ka automaatseks juhtimiseks, kõigis leidu-
vates jõududes ja kiirustes.

Viimaseaja toodangust märgitagu 3 elektrivarustust
Eesti riigi raudteedele.

4 elektrivarustust 3-vagunilisile 1100 hobusjõuga kiir-
rongidele Taani riigi raudteedel.

ASEA

Sandvik'i Rauatööstuse A./S. Sandviken

(Sandvikens Jernverks Aktiebolag Sandviken)

Terasetööstus umb. 4000 töölisega.

Valmistab kvaliteetierast **Sandvik'i** märgiga, väärtterast, valtsitud torusid,
külmalt valtsitud sidumisterast, tõmmatud terastraati, valmistooteid nagu: saage,
vedrusid, kivi- ja sepatööriistu j. m.

Terase agentuur:

WILH. L. FISCHER, Pašta kastite 302, Riga.

Saagide agentuur:

G. A. de VERDIER, Postkast 135, Tallinn.

Oma armsate tervise pärast

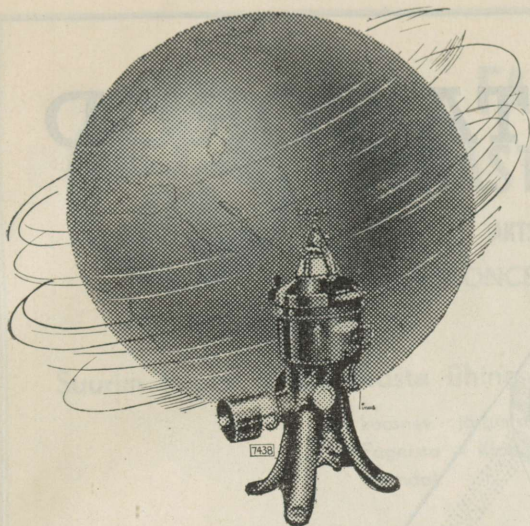
tarvitage enam **EMAILI.**

Midagi pole nii puhas kui email, miski ei anna köögile nii külgetõmbavat ning kodust ilmet, kui lumivalge läikiv email. Emailnõudes säilib toiduainetele omane aroom ja hea maitse, — toit ei muutu kunagi terviseohhtlikuks ega saa mettalli kõrvalmaiku. Peale selle on emailnõud praktilised, töödsäästvad ja kerged puhastada. Natukesest soojast seebiveest jätkub, et emailnõud jällegi oma endises puhtuses säraksid. Tarvitage seepärast e n a m emaili oma majapidamises, kuid — pange hästi tähele, et Teie tõesti saaksite

KOCKUMS'I

vastupidavat, rootsi emaili.

KOCKUMS'I EMAILITEHAS — RONNEBI, ROOTSIS.

Tsentrifugaalne jõud tegelikus tarvituses.

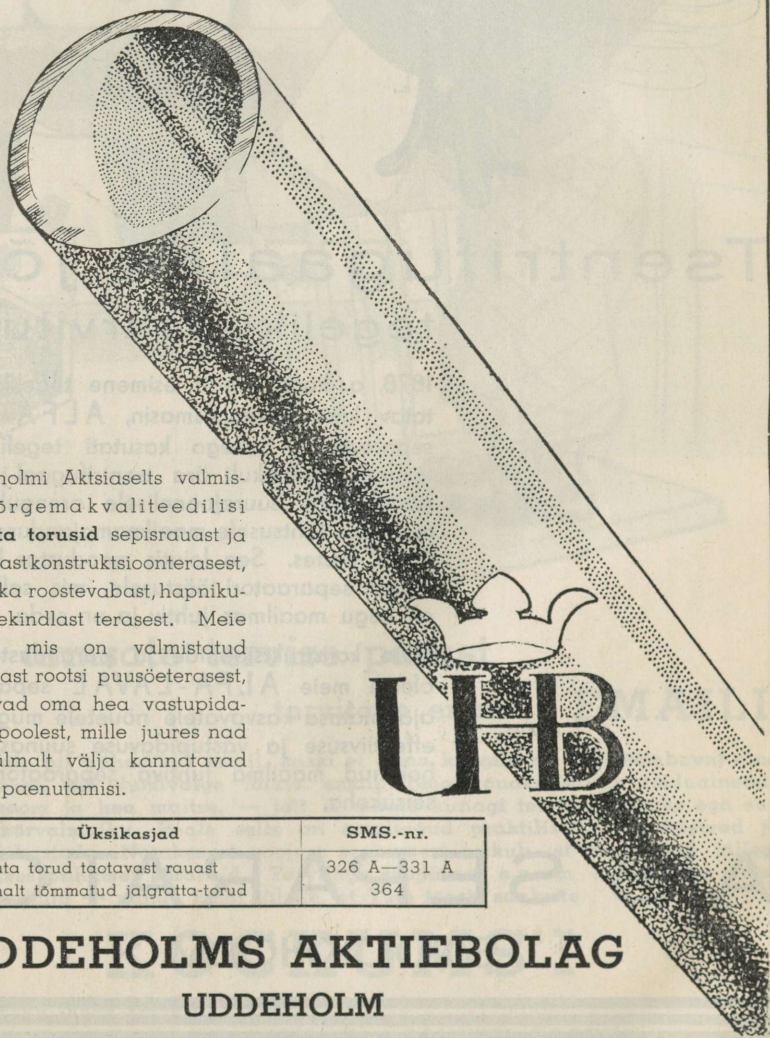
1878. a. konstrueeriti esimene tegelikult tarvitatav koorelahutamismasin, ALFA-LAVAL separaator. Sellega kasutati tegelikult otsarbeks masinlikult ära tsentrifugaaljõud ning pandi alus suurejoonelisele arengule ja piimanduse tähtsusele maailmamajanduses viimase 50 a. kestes. See leiutus moodustas ka alguse Rootsi separaatori-tööstusele, mis sellest ajast oli kogu maailmas juhtiv ja on seda praegugi.

Uute konstruktsioonide ja paranduste kaudu oleme meie ALFA-LAVAL separaatoreid aja alatasa kasvavatele nõuetele mugandanud efektiivsuse ja vastupidavuse suunas ja alal hoidnud maailma juhtiva separaatori vabriku seisukoha.

A/B SEPARATOR

STOCKHOLM

JATKUTA TORUD

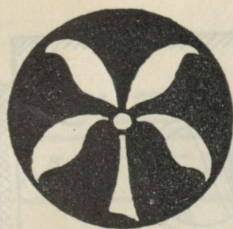

Uddeholmi Aktsiaselts valmistab kõrgema kvaliteedilisi **jatkuta torusid** sepirauast ja parimast konstruktsioonterasest, nagu ka roostevabast, hapniku- ja tulekindlast terasest. Meie torud, mis on valmistatud parimast rootsi puusõeterasest, erinevad oma hea vastupidavuse poolest, mille juures nad ka külmalt välja kannatavad suuri päenutamisi.

Üksikasjad	SMS.-nr.
Jatkuta torud taotavast rauast Külmalt tõmmatud jalgratta-torud	326 A—331 A 364

UDDEHOLMS AKTIEBOLAG

UDDEHOLM

FAGERSTA TEHASTEKONTSERN

AKTSIA-SELTS, ROOTSI
(BRUKSKONCERNEN A.-B., FAGERSTA)

Suurim Rootsi terasetehaste ühing,

koosnev järgmistest raua- ja terasetehastest:
Fagersta – Kloster – Farsbacka – Dannemora ja
Horndal.

Meie organisatsiooni valdavaks põhimõtteks

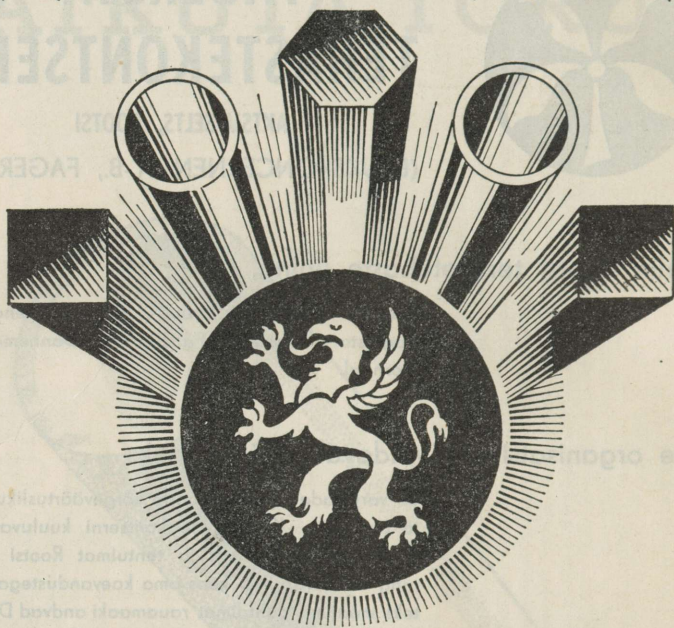
on varustada tarvitajakonda kõrgeväärtusliku raua
ja terasega. Kuna meie kontserni kuuluvad viis
kontrollitavat suurimat ja tuntuimat Rootsi raua-
ning terasevabrikut koos oma kaevandustega (näi-
teks maailma puhtaimat rauamaaki andvad Danne-
mora ning Bisberg'i kaevandused), siis võime,
Teid täieliselt rahuldades, täita Teie igasugused
soovid raua- ja teraskauba alal.

Suurte kogemustega tehniline juhtkond

ja ligi 5000 vilunud erialatöölisi on meie juures
Teie teenistuses selleks, et lahendada kõiki terase
alasse puutuvaid küsimusi.

Kvaliteetne igat liiki ja igas väljatöötluses,

niihästi söeteras kui ka terassulatised, teras iga-
suguste tööriistade tarvis, kiirteras, vedruteras,
puurimisteras, ehitusteras, sepiseteras, terasvalu-
kaubad, lintteras, tõmmatud teras, tõmmatud torud,
saelehed, noad masinatele, tõmmatud traat, šveis-
situd traat, terastrossid, kõvametallid, roostevabad
terasplaadid, lindid, traat, torud, valukaubad jne.

FINSPONGS METALLVERK
STOCKHOLM

Kollane vask, valge vask, sega-
sulatised, traat, plekk, latid,
torud, roopad, lindid, profiilid.

Esindaja Eestis:

G. A. de VERDIER,

Tallinn, Jaama tän. 8-8, tel. 314-65, postkast 135.

IFÖ
TULEKINDLAD
MATERJALID

Normaal- ja vormitud telliskivid, samuti ka igasuguses headuses kõigiks otstarbeiks savi.

AKTIEBOLAGET
IFÖVERKEN
BROMÖLLA, ROOTSI

ESINDAJA: ALFONS TOLS
PIKK TÄNAV 64, TALLINN

NAF[®]
ARMATUURID

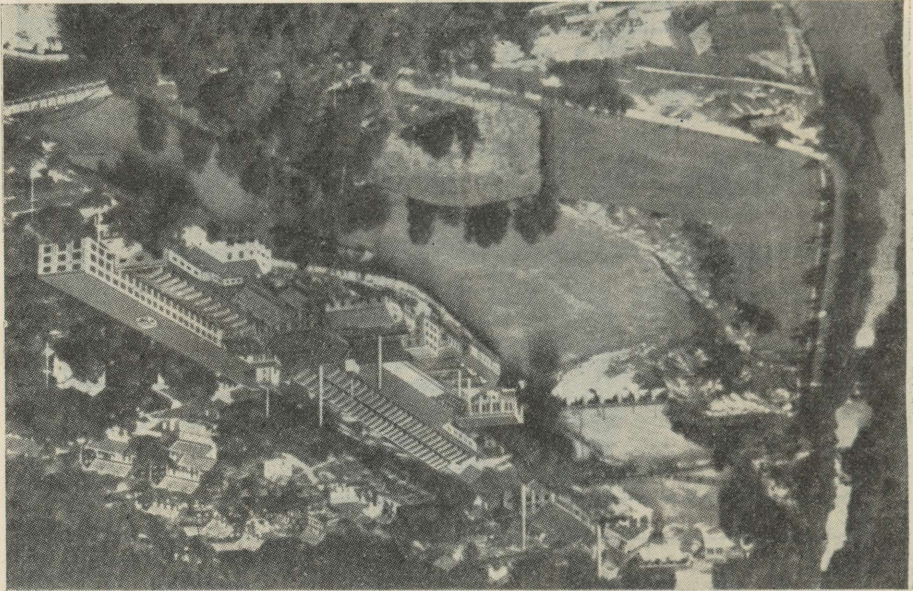
auru, vee, gaasi,
sooja j. n. e. jaoks.

Roostevabad ja happekindlad kaubad, perforieeritud plekk, manomeetrid, veemõõtjad, spetsiaalarmatuurid suhkru- ja tselluloos-vabrikutele, raudteedele, j.n.e., metallvalukaubad j.t.

AKTIEBOLAGET
NORDISKA ARMATURFABRIKERNA
STOCKHOLM

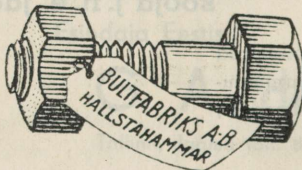
Telegr. adr.
„ARMATURBOLAGET“

Foto-Aero materjal A.-B. Nr. K. 666.

POLDIVABRIKU AKTŠIASELTS
HALLSTAHAMMAR

ROOTSI

Poldid
Mutrid

Nii mustad, läikivad, kui ka
roostevabalt väljatöötatult.

Esindaja: G. A. de VERDIER, Tallinn

Postkast 135.

Ostke ainult kõrgeväärtuslikke
original Rootsi

balatarihmu

**SKANDINAVISKA REMFABRIKEN A.-B.
GÖTEBORG,**

vabrikust, siis on Teie huvid kõige
kindlamini kaitstud. Tehas vastu-
tab kauba kõrge kvaliteedi eest.
Kõik rihmad on varustatud vabriku
nimega.

Esindaja Eestis,
Lätis ja Leedus:

FRIEDRICH SOBOCINSKI

Tallinn, V. Tartu 2, telef. 462-75.

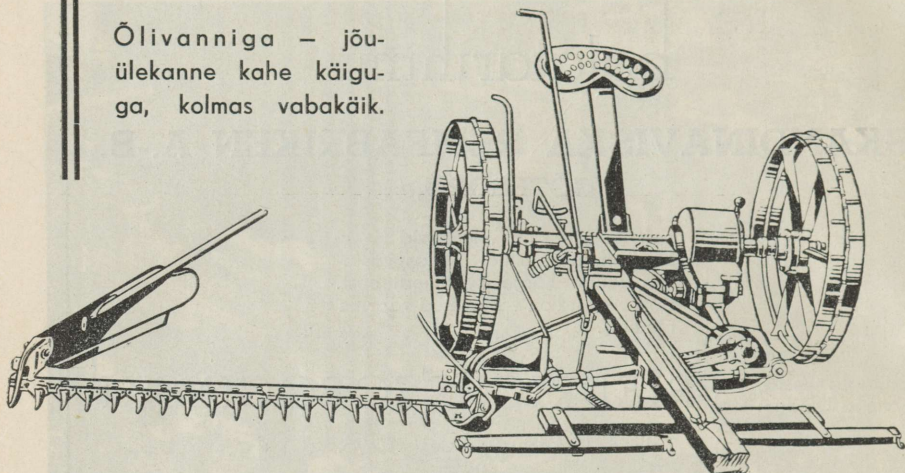
EESTI TULETIKUMONOPOL

Tallinn, Vabaduse plats 5

Telefon 427-91

Rohuniidumasin „AKTIV“ Tüüp 3

Õlivanniga – jõu-
ülekanne kahe käigu-
ga, kolmas vabakäik.

Täielikult kinnikaetud käigukastiga, viltulõigatud hammasrattad.

Automaat õlitusega.

Kaks vikatiirust.

Õli- ja tolmukindlad rattarummud.

Täisvertikaal vikatiõusuga.

Uuendatud tellimise ja tõstevinn.

Vända otsas kaherealine kuul-laager.

Ristkodaratega terasest põllurattad.

Valmistatud kõrgeväärtuslikust Rootsi materjalist.

A.-B. Westeråsmaskiner

Stokholm, Rootsi.

Ainuesindaja Eestis:

K.-m. Anton Willberg

Tallinn, Paldiski m. 5

HUSQVARNA

RELVAVABRIKU AKTSIASELTS

HUSQVARNA ● SVEDEN

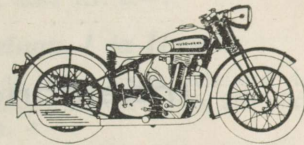
Tootjad ja eksportijad õmblusmasinate, jalgrataste ja vabajooksu rummude, mootorrataste, käsirelvade ja igasuguste valatud kaupade alal

Õmblusmasinad koduseks ja töökodades tarvitamiseks.

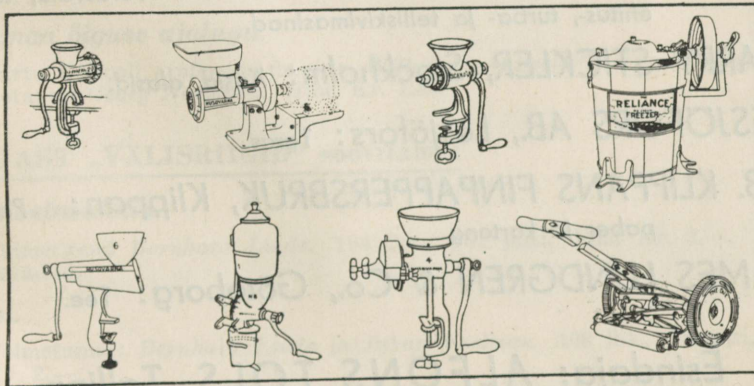
Esmajärgulised jalgratad NOVO patenteeritud vabajooksu rummud piduriga.

Mootorrattad soolo ja külgevankriga.

Jahipüssid — väikesekaliibrilised ja spordi vintpüssid. Eriala: kõrgeväärtuslikud kukkedeta jahipüssid (haavlipüssid).

Majapidamise eritooted, nagu: hakkmasinad, jäätisemasinad, marjapressid, kohiveskid, maisi- ja viljaveskid, leiva- ja singilõikajad, vorstitoppimise masinad, keedukolded, praeahjud, radiaatorid, murupügajad.

**Kuidas Rootsi rahvas
kindlustab oma olemise**

põllundusega

Ernst Höijer:

Rootsi põllundus.

Hind Rkr. 3.50

metsandusega

Thorsten Strejffert:

Rootsi metsad ja metsatöendus.

Hind Rkr. 3.75

Hans Anstrin:

**Paber ja puumass
Rootsi majanduses.**

Hind Rkr. 3.75

mäetöõndusega

Gerard De Geer:

Raud ja Rootsi tööstus.

Hind Rkr. 4.50

**Kirjastus Kooperativa Förbundet
Stockholm.**

AB. IFÖVERKEN, Bromölla: Tulekindlad materjalid (šamottkivid).

AB. ÅBJÖRN ANDERSON, Svedala: Terasvalu, tee-ehitus-, turba- ja telliskivimasinad.

HARRY STICKLER, Stockholm: Ääsid, alapid.

LESJÖFORS AB., Lesjöfors: Teras.

AB. KLIPPANS FINPAPPERSBRUK, Klippan: Post-paber ja kartong.

JAMES LUNDGREN & Co., Göteborg: Tee.

Esindaja: ALFONS TOLS, Tallinn

KIRJASTUS „VAIRAK“

soovitab järgmisi oma väljaandeid:

BERNHARD LINDE: Tõusva päikese maalt.

Reisivestest Siberist, Jaapanist, Hiinast ja Indiast. 184 lhk., rea piltidega, hind Kr. 2.—.

BERNHARD LINDE: August Kitzberg.

Arvustuslik-elulooline essee. 48 lhk. suures kaustas, hind Kr. 1.40.

BERNHARD LINDE: Omad ja võõrad.

Esseed. Kaanejoonistus Ed. Ole'lt. 164 lhk., hind Kr. 2.—.

HEINRICH BERGER: Lühike kunstiajalugu. I ja II osa.

Felix Beckeri täiendatud saksakeelse neljanda trüki järele tõlkinud *Arma Kristen*. Toimetanud *Hanno Kompus ja Bernhard Linde*. I osa, 208 pildiga, hind Kr. 4.80. II osa, 149 pildiga, hind Kr. 4.—.

JULJUSZ KADEN-BANDROWSKI: Viimne nimepäev. Poliitika.

Kaks novelli. Autori loal poola keelest tõlkinud *Bernhard Linde*. 120 lhk., hind Kr. 1.40.

JAROSLAV HAŠEK: Švejk koerakaupmehena

ja teised seiklushumoreskid. Tšehhi keelest tõlkinud *Bernhard Linde*. 96 lhk., hind Kr. 1.—.

ELISABETH RIGBY-EASTLAKE: Liivi jutud.

Kolm novelli eesti elust XIX sajandi esimeselt poolelt. Tõlkinud inglise keelest *Bernhard Linde*. Tõlkijalt lady Eastlake'i elulugu ja loomingu lühike ülevaade. Hind Kr. 2.20.

Eestimaa õiguse ajalugu.

Tartu Ülikooli professori dr. jur. *Wilhelm von Seeler*'i loengute põhjal toimetanud *Georg Naelapea*. Hind Kr. 1.40.

SARJAST „VÄLISRIIGID“ soovitame:

Tšehhoslovakkia.

Toimetanud *Bernhard Linde*. 104 lhk., 101 pilti, hind Kr. 2.—. Trükk müüdüd.

Taani.

Toimetanud: *Bernhard Linde ja Juhan Veelman*. 108 lhk., 73 pilti, hind Kr. 2.—.

Läti.

Toimetanud: *Bernhard Linde, Juhan Veelman ja H. Rahamägi*. 114 lhk., 74 pilti ja üks neljavärviline kaart, hind Kr. 2.—. Trükk müüdüd.

Leedu.

Toimetanud: *Bernhard Linde* ja *Juhan Veelman*. 108 lhk., 68 pilti ja 2 kaarti, hind Kr. 2.—.

Rootsi.

Toimetanud: *Bernhard Linde*. 176 lhk., 127 pilti ja üks kaart, hind Kr. 3.—.

SARJAST „POOLA BIBLIOTEEK“ soovitame:

WACLAW SIEROSZEWSKI: *Dalaj-Lama*.

Romaan. I köide: „Om-Mani-Phadme-Hum“. Autori loal poola keelest tõlkinud *Bernhard Linde*. 174 lhk., hind Kr. 2.50.

WACLAW SIEROSZEWSKI: *Dalaj-Lama*.

Romaan. II köide: „Valge jumala teekond“. Autori loal poola keelest tõlkinud *Bernhard Linde*. Hind Kr. 2.25.

FERDYNAND GOETEL: *Päevast päeva*.

Romaan. Autori loal poola keelest tõlkinud *Bernhard Linde*. 282 lhk., hind Kr. 4.—.

SARJAST: Tähtsad mehed ja naised:

BERNHARD LINDE: *Thomas Garrigue Masaryk*.

Tšehhoslovakkia vabariigi presidendi elu ja töö. 77 lhk., 20 pilti, hind 90 senti.

TRÜKIS JA ILMUVAD lähemal ajal:

BERNHARD LINDE: **Jugoslaavia.**

Ungari.

Ettevalmistusel:

SARJAST: Tähtsad mehed ja naised:

BERNHARD LINDE: Liina Reiman. Elu ja looming.

BERNHARD LINDE: Elizabeth Rigby-Eastlake. Elu ja looming.

Saada kõigist primaist raamatukauplusist. Tellimistega pöörduda: Tallinn, postkast 216, tel. 448-02.

Kirjastus „VARAK“.

Tagatiseks

asjalikkusele ja kõrgele kultuurilisele tasemele

on „Dagens Nyheter'i“ („Päeva Uudised“) kindlate kaastöölaliste nimed: Rootsi Akadeemia liikmed: Torsten Fogelqvist ja Bo Bergman, kirjanikud Gustaf Hellström, Sten Selander ja Carl-August Rolander, fil. doktorid: Olle Holmberg, Leif Lihlberg ja Johannes Wickman, helilooja Wilhelm Peterson-Berger, muusikakirjanik Curt Berg, kunstnik Ynqve Berg j. t., kes kõik omavad tähtsa koha meie aja vaimses elus.

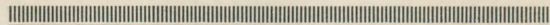
Peale selle on meie kaastöölisteks hulk tuntud rootsi ja välismaade politika-, teaduse-, kunsti- ja kirjanduse-auriteete.

Lugege ajalehte

DAGENS NYHETER

— Rootsi populaarseimat lehte.

A-S. „EESTI-AGA“

JUHATUS: Tallinn, Vene tänav nr. 11-a

Kõnetraat 441-33.

TEHASED: Põhja tän. 5. Miinisadamas

Kõnetraat 439-96.

ERIALA:

Hapniku ja atsetileengaasi valmistamine ja kõik nende gaasidega seotud seadete ja aparaatide müük, näit.: keevitamise aparaadid ja materjalid, tuletornide, vedurite jne. valgustusseaded.

*

Rootsi karbiit „Ljunga Stjärn“

igasugustes tükkides alati laos saadaval.

*

Metallide keevitamise kool.

Rootsi superfosfaat

on põllumeestele tuntud kiire
ja kindla mõjuga väetisena

See kontrollitud headusega
väetis on müügil

kaubamärgiga

Müügil tarvitajate- ja majandusühinguis

Peaesindaja

ETK TALLINN

SUURIM ÜHISTEGELINE LIHAEKSPORTARI EESTIS

Ühisus

„Estonia Eksporttapamajad“

Tallinnas, Suur Tartu maantee nr. 101. -- Postkast 33.

Telefonid: 305-51, 305-82, 309-53 ja 309-55.

Telegrammiaadress: „Eksporttapamajad“.

EKSPORTEERIB

peekonit ja igasugus. lihasaadusi

VALMISTAB

ekspordiks priima toosisinke ja mitmesuguseid lihakonserve.

PÄRNU LAEVA AKTSIA-SELTS, PÄRNU

Tallinn–Stokholm–Tallinn.

Aurik „**KALEVIPOEG**“

Kapt. GEBHARDT.

Igal keskn. 16.00 min. ↑ **Tallinn** ↑ tul. iga pühap. 11.00
„ neljap. 14.00 tul. ↓ **Stokholm** ↓ min. „ laup. 12.00

Aurik „**VASSA**“ Kapt. YLLÖ

Igal laup. 16.00 min. ↓ **Tallinn** ↑ tul. iga neljap. 12.00
„ pühap. 15.00 tul. ↓ **Stokholm** ↓ min. „ keskn. 12.00

Sõiduhinnad: 1. kl. 35 kr., 2. kl. 25 kr., vahetekk 15 kr., tekk 10 kr.

Esindaja Tallinn, **THOMAS CLAYHILLS & SON,**

S. Olevimägi 14. Telefon 435-58 & 435-26.

SIHTASUTIS

„TURISMI KESKKORRALDUS
EESTIS“

korraldab turismi propagandat nii välis- kui ka kodumaal, levitades vastavaid väljaandeid, mille saamiseks palutakse pöörduda järgmisel aadressil:

TALLINN, VENE TÄNAV 30, KÖNETRAAT 450-94

Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri Osühisus

Asutatud 1857. a.

Asutatud 1857. a.

Puuvilla-lõngad ja -riided.

Vabrikud: Kreenholmis, Narva lähedal.

Juhatus: Tallinnas, Pikk tän. Nr. 68, tel. 426-63.

A.-S. „TEKLA“

Peakontor: TALLINN, Suur Karja 15, telef. 448-18

RIIDEARID:

TALLINN, Suur Karja 15 tel.	445-23
TALLINN, Valli 10	„ 468-02
HAAPSALU, Ehte 2	„ 1-57
KURESAARE, Kauba 2	„ 72
MUSTVEE, Tartu 15	„ 62
NARVA, Peetri pl. 2	„ 2-38
PETSERI, Riia 1	„ 1-17
PÄRNU, Tallinna 5-a	„ 1-10
RAKVERE, Turuplats	„ 2-85
VALGA, Kesk 11	„ 26
VILJANDI, Tartu 6-a	„ 2-40
VÖRU, Jüri 5-a	„ 1-26

Müügil kindlate hindadega järgmiste kodumaa vabrikute kaubad:

Balti Puuvilla Ketramise ja Kudumise Vabriku A/S-i
Kreenholmi Puuvillasaduste Manufaktuuri O/Ü-se
Sindi Tekstiilvabrikute ühisuse
Eesti Niidivabriku ühisuse

E. K. V.

Balti Puuvilla Kêtramise ja Kudumise Vabriku A.-S.
Osâühisus „Eesti Niidivabrik“
Kreenholmi Puuvillasaaduste Manufaktuuri Osâühisus
Sindi Tekstiilvabrikute Ühisus, end. Vöhrmann & Poeg

ÜHINE MÜÜGIKOHT JA PEALADU

KAUBANDUS-TÖÖSTUSE AKTSIASELTS

„KREIENIBALTI“

TALLINN, SUUR KARJA 13. TELEFON 425-14.

Pleekimata puuvillaseid riideid :

Mitkal, Bjas, Domestik, Sarge, Bumase, Rips, Grinsbon, Marie, purjeriie, jahukotiriie, valmiskotid jne.

Pleegitud puuvillaseid kaupu :

pesuriie mitmesuguses headuses ja laiuses, siidbatist, pesusiid, voodilina, käterätikud, laudlinad, salvrätikud jne.

Värviliseks trükitud ja kirjult kootud puuvillaseid kaupu :

igat seltsi sits, Voll-Voile, markisett, päevasärgiriie mitmesuguses headuses, tasku-, varuka-, ülikonna-, voodiriideid, pea- ja taskurätikud, madratsiriie, tekisatiinid, kootud püksiriided, mööbliriie ja palju muud.

Kunstsiidiriie

igat seltsi ja igaks otstarbeks.

Rullniiti

kõigis numbrites ja värvides, nõelumislõnga, märkimis- ja kingsepaniiti.

Härradele villaseid kaupu :

suve- ja talveülikonnariideid, smokingi ja fraki crépefoule, ülikonna voodiriideid, serge ja alpaka; parim. sügise- ja talvepalituriided: veluurid ja meltonid.

Damidele :

kostüümi-, mantli- ja kleidiriided kõrges headuses ja värvide suures valikus.

Kaitseväe, lennuväe, politsei, raudtee, posti, vangimajade- ja metsaametkonna vormiriided (diagonaal), kandikalev ja palituriided parimas headuses.

Villased suurrätid ja voodivaibad rikkal. valikus. Villane vatt mitm. head. ja värvis.

SAADAVAL KÕIKIDES PAREMATES RIIDEKAUPLUSTES.

PARKIMIS- EKSTRAKTID

R. WALLBERG, KAUBANDUS A/S

STOKHOLM

EKSPORT

EKSPORT

ESIMENE EESTI SOOLTE TÖÖSTUS

OMANIK
N. GOLSTEIN

TALLINN, VILMSI TÄN. 37

TELEGR. AADR.: „SOOLED“

UNION →

JALANÕUD

on elegantsed, nāgusad ja vastupidavad.

UNION →

JALANÕUDE

liistude vorm on mitmekesine ja seepärast nad ei rōhu jalgu.

UNION →

JALANÕUD

on Teid rahuldanud juba hulga aastaid ja pikk iga kõneleb nende kõrgest hāädusest.

A/S. SVENSK FILMINDUSTRI STOCKHOLM

Põhja-Euroopa juhtiv filmiäri

Valmistab igal aastal oma suures ateljeelinnas Stokholmi lähedal 10–12 suur- ja lühifilmi, ringvaateid ja tellitud filme.

*

Filmide üürimine, koolifilmiosakond ja 120 kino üle Rootsi, nendest 14 Stokholmis.

MOTTO: „S.F.-filmile võite alati kindel olla.“

Vajades heli- ja tummfilme, nõudke pakkumisi

A
S. IREFILM'ilt, Stokholmist

Irefilm

Esmajärguline ateljee **perfektse heliga**, mille tõenduseks on
Läti vabadusfilm „**TAUTAS DELS**“ (Rahva poeg).

Täiuslik laboratoorium.

FILMITOOTJAD!

Esmajärgulised ateljeed ja näitlejad igalaadiliste filmimiste jaoks — järel-sünkroniseerimisi jms. sooritatakse kõige odavamate hindadega.

— Esmajärguline heli —

A/S. EUROPA FILM

Kungsgatan 10. Stockholm.

Valmistab ja müüb rootsi menufilme.

EESTI KUNSTIMUUSEUM

TALLINN, NARVA MAANTEE 4.

AVATUD PUBLIKULE ÄRIPÄEVADEL KELLA 10–15,
PÜHAPÄEVADEL KELLA 11–15.

SUVEKUUDEL ON MUUSEUM AVATUD KUNI KELLA 18.

MUUSEUMIS MÜÜGL:

„EESTI KUNSTIMUUSEUMI AASTARAAMAT I„

JA VALIK PILTPOSTKAARTE.

LEVANTEN

Casablanca, Põhja-Aafrika, Malta, Egiptuse, Palestiina, Süüria, Küpruse, Kreekamaa, Türgi ja Mustamere sadamad. Edasiminevad kaubad Iraki ja Irani.

Järjekindel ühendus moodsate kiireltsõitvate mootorlaevadega. 3 kuni 4 sõiduvõimalust kuus.

Kaubad — Passažiiid — Külmutusveod.

Kiire, otsekohene ümberlaadimine via Danzig (Gdynia). Tarviliku laadungi puhul sõidavad laevad otse Tallinna.

ROOTSI IDA-LIIN

GÖTEBORG

Telegr. aadr.: „LEVANT“. Tel. 11052, 36924, 36922, 20304.

Esindaja Tallinnas:

A. J. TRANKMANN & Ko.

MÄETOOSTUSE

A/S

»CALCIT«

TALLINN

Lubjakivi eksport
Rootsi, Soome ja
Saksamaale.

Omad kivimurrud
Saaremaal.

**A. Wiklund'i masina- ja jalgrattavabriku
aktsiaselts**

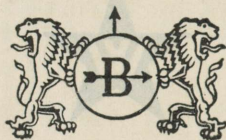
EESTI KAITSEVÄE

jalgratastega varustaja

Postkast 664, Stokholm 1.

BOFORS

**KAHURMATERJALID
VÄÄRTERAS**

A.S. BOFORS
BOFORS

